

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS

DIBINĀTS 1936. GADĀ
ATJAUNOTS KOPŠ 1991. GADA DECEMBRA
IZNĀK DIVAS REIZES GADĀ

Žurnāls sagatavots LU Akadēmiskās attīstības projekta
“Zinātniskā periodiskā izdevuma “Latvijas Vēstures Institūta
Žurnāls” sagatavošana un izdošana 2019. gadā”
(vad. Dr. hist. Kristīne Ante) ietvaros

Rīga, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts

Dibinātājs
LATVIJAS UNIVERSITĀTES LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS
Reģistrācijas apliecība nr. 1651
lvi@lza.lv

Atbildīgā redaktore *Dr. hist.* Kristīne Ante
kristine.ante@lu.lv

Redkolēģija:

Asoc. prof. Ph. D. KARI ALENIUSS (*Kari Alenius*), Oulu Universitāte, Somija; Asoc. prof. Dr. hist. DAINA BLEIERE, Rīgas Stradiņa universitāte, LU Latvijas vēstures institūts; Asoc. prof. Hum. m. dr. AUDRONE BLIUJIENE (*Audronė Bliujienė*), Klaipēdas Universitātes Baltijas jūras reģiona vēstures un arheoloģijas institūts, Lietuva; Prof. Ph. D. LAZARS FLEIŠMANS (*Lazar Fleishman*), Stenforda Universitāte, ASV; Prof. Ph. D. JERGS HAKMANS (*Jörg Hackmann*), Ščecinas Universitāte, Polija; Ph. D. MAGNUSS ILMJERVS (*Magnus Ilmjärv*), Tallinas Universitātes Vēstures institūts, Igaunija; Prof. Dr. hist. ALEKSANDRS IVANOVŠ, Daugavpils Universitāte; Prof. Dr. hist. ĒRIKS JĒKABSONS, Latvijas Universitāte; D. Phil. METJŪ KOTS (*Matthew Kott*), Upsalas Universitāte, Zviedrija; Vēst. zin. kand., doc. MIHAILS KOVAĻEVŠ, Saratovas Valsts tehniskā universitāte, Krievija; IMANTS LANCMANIS, Latvijas Zinātņu akadēmijas goda loceklis, Baltijas vēstures komisijas (Getingenē) korespondētājloceklis; Prof. Ph. D. ĒRO MEDIJAINENS (*Eero Medijainen*), Tartu Universitātes Vēstures un arheoloģijas institūts, Igaunija; Prof. emer., Ph. D. ANDREJS PLAKANS, Aiovas Valsts universitāte, ASV; Vēst. zin. kand., doc. TAMĀRA PUŠKINA, Maskavas Valsts universitāte, Krievija; Prof. Dr. hist. h. c., Dr. habil. chem. JĀNIS STRADIŅŠ, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis, Baltijas vēstures komisijas (Getingenē) korespondētājloceklis, LU Filozofijas un socioloģijas institūts; Prof. Dr. habil. hist. AIVARS STRANGA, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis, Latvijas Universitāte; Hum. m. dr. ŽILVĪTIS ŠAKNIS (*Žilvytis Šaknys*), Lietuvas Vēstures institūts, Lietuva; Doc. Ph. Dr. LUBOŠŠ ŠVECS (*Luboš Švec*), Kārļa Universitātes Starptautisko studiju institūts, Čehija; Asoc. prof. Ph. D. IEVA ZAKĒ, Rovana Universitāte, ASV; Dr. hist. GUNTIS ZEMĪTIS, LU Latvijas vēstures institūts

*Žurnālā ievietotie zinātniskie raksti ir recenzēti
Articles appearing in this journal are peer-reviewed*

No 2012. gada "Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls" ir iekļauts EBSCO datubāzē
Academic Search Ultimate.

From 2012, "Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls" has been included in the EBSCO
database *Academic Search Ultimate*.

Redakcijas adrese
Kalpaka bulv. 4, 126. ist., Rīgā, LV-1050, tālr. 26556776

Redaktors:
Antra Legzdiņa (angļu val.)
Ināra Stašulāne (latviešu val.)
Māksliniece *Ināra Jēgere*
Maketētāja *Margarita Stoka*

Ispiests SIA "EIRO PRINT"
Reģ. Nr. LV 40003309979

SATURS/CONTENTS

ZINĀTNISKIE RAKSTI/SCIENTIFIC ARTICLES

- Andrejs Vasks.* Simple Stone Work Axes in Latvia:
Typology, Chronology and Distribution/
Andrejs Vasks. Vienkāršie akmens darba cirvji Latvijā:
tipoloģija, hronoloģija, izplatība. 5
- Jānis Tirziņš.* Zemnieku ģimenes savstarpējo attiecību
atspoguļojums 19. gadsimta Vidzemes guberņas latviešu
daļas pagasttiesu dokumentos/
Jānis Tirziņš. Reflection of Peasant Family Relations
in 19th Century Parish Court Materials in the Latvian
Part of Vidzeme Province 30
- Andrejs Gusačenko.* Latvijas Neatkarības karš
krievu iedzīvotāju skatījumā 1919. gada pirmajā pusē/
Andrejs Gusačenko. Latvian War of Independence
in the Perception of the Russian Community in Latvia
in the First Half of 1919 60
- Dzintars Ērglis.* Pareizticība Ziemeļkurzemē: Kolkašraga
draudze un tās priesteri (1934–1940)/
Dzintars Ērglis. The Orthodoxy in the Northern
Courland: the Kolkašrags Parish and Its Priests
(1934–1940). 93

VĒSTURES AVOTI/SOURCES OF HISTORY

- Edgars Ceske.* Andreass Meijers un viņa “Kāda jauna
Vidzemes, Kurzemes un Vācijas apceļotāja vēstules”
(1777)/
Edgars Ceske. Andreas Meyer and His “Letters of
a Young Traveller through through Livland, Courland and
Germany” (1777) 141

ZINĀTNES DZĪVE/SCIENTIFIC LIFE 167

RECENZIJAS/REVIEWS

Līga Lapa. *Kaujinieki un mežabrāļi 1905. gada revolūcijā Latvijā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2018 (aut. Jānis Šiliņš) 185

Latvija, 1918–2018: Valstiskuma gadsimts. Sast. Ivars Ījabs, Jans Kusbers, Ilgvars Misāns, Ervīns Oberlenders. Rīga: Mansards, 2018 (aut. Ineta Lipša) 191

Maik Fielitz, Laura Lotte Laloire (eds.). *Trouble on the Far Right. Contemporary Right-Wing Strategies and Practices in Europe*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2016 (aut. Pēteris Timofejevs) 197

AUTORI/AUTHORS 207

ZINĀTNISKIE RAKSTI

SIMPLE STONE WORK AXES IN LATVIA: TYPOLOGY, CHRONOLOGY AND DISTRIBUTION

Andrejs Vasks

Dr. habil. hist., senior researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia.

Research interests: prehistory and archaeology of Latvia, the Bronze – Pre-Roman Iron Age in Eastern Baltic.

The article examines simple stone work axes with a shaft-hole, which constitute a category of mass finds from the Bronze Age. Museums in Latvia store or have information on about 1630 axes, the majority (92%) of which are stray finds lacking archaeological context. Compared with battle-axes, the simple stone axes have been given relatively little research attention. They are divided according to form into pentagonal, Augšzeme-type and almond-shaped axes, the last of which are the most numerous, making up 82% of all work axes. The pentagonal and the Augšzeme-type axes were used throughout the Bronze Age; and the almond-shaped axes are more characteristic of the Late Bronze and Pre-Roman Iron Age. The axes are unevenly distributed across present-day Latvia. The largest concentrations occur in particular areas of Augšzeme, along the River Daugava, in the Lielupe basin and in certain parts of western Latvia. Few of these axes have been found in the northern part of Latvia, which can be explained by differences in the farm model, where agrarian farming was less important than livestock farming.

Keywords: simple stone shaft-hole work axes, present-day Latvia, Bronze Age, typology, chronology, distribution.

INTRODUCTION

Stone axes made from volcanic (magmatic, metamorphic, effusive) rocks with a drilled shaft-hole have a prominent place among archaeological finds from Latvia. Several typological

groups may be distinguished: boat-axes, straight-backed axes, double-axes as well as simple axes, the last of which are examined in detail in the present article. The aim of the article is to develop the typology of these axes, to try to find out their chronology and to characterize the distribution of axes in the territory of Latvia.

In contrast to the boat-axes of the Late Neolithic, the simple work axes represent a find category characteristic of the Bronze Age in Latvia. As is the case with axes belonging to the other groups, most of the simple axes are stray finds lacking archaeological context, on account of which it is rather problematic to establish a precise chronology. Only a small proportion of the axes, in most cases fragmentary, have been found on living sites, and they are virtually absent from burials. For the latter, in the territory of Latvia, excavations have taken place in more than 30 Bronze and Pre-Roman Iron Age barrow and flat cemeteries (the most extensive excavations were carried out in Pukuļi, Ķivutkalns, Reznēs, Kalnieši and Buļļumuiža cemetery), where about 800 burials were studied. The grave inventory in these burials was very scarce, with a total of about 120 units (bone pins, rare amber pendant, small bronze object or flint tool) or none at all. The only exception was Reznēs cemetery, where between the finds on the barrow 2 there was one double-axe and one simple work axe¹ (Fig. 2: 1).

However, the study of simple stone axes is important for a better understanding of lifeways, economic activities and the settlement pattern in the Bronze Age of present-day Latvia. Currently, the author has records of about 1630 such simple axes found in Latvia, including actual artefacts as well as archive reports of finds. The greatest number are held at the National History Museum of Latvia, but they are also to be found at regional museums in Jēkabpils, Liepāja, Bauska, Ventspils and elsewhere.

They were first named “simple axes” by Eduards Šturms, who remarked on their formal diversity and dated them to the

end of the Neolithic and the Bronze Age.² He separated Augšzeme-type axes from the rest of the work axes, dating these to the final phase of the Stone Age.³ The work axes have also been examined by Jānis Graudonis, who dated them to the Late Bronze and Earliest Iron Age, i.e. the 1st millennium BC.⁴ Stone axes with a shaft-hole have likewise been studied by Lithuanian and Estonian researchers. The axes from present-day Lithuania are covered in a separate chapter of Vol. 1 of the 1974 archaeological atlas of the Lithuanian SSR, authored by Ona Bagušienė and Rimutė Rimantienė.⁵ The axes found in Southwest Lithuania in 2002 were characterized by Vigandas Jodagalvis (*Vygandas Juodagalvis*).⁶ A brief overview of simple axes has been given by Algirdas Girininkas in 2013.⁷ The shaft-hole stone axes found in Estonia are considered in the collective monograph *Prehistory of Estonia*, which appeared in 1982,⁸ and in the 2007 book by Valter Lang on the Bronze and Early Iron Age in Estonia.⁹ The shaft-hole axes of the Late Neolithic and Bronze Age are discussed in a separate article by Kristiina Johanson.¹⁰ Simple stone shaft-hole axes are also found in other Baltic Sea basin countries.¹¹

TYPOLGY

Battle-axes and their typology were subject to study already in the first half of the 20th century. One of the first to examine the battle-axes of Northern Europe was Swedish researcher Nils Åberg, in 1915.¹² During the 1930s and 1940s, they were the subject of study by Finnish archaeologist Aarne Äyräpää¹³ and Danish archaeologist Peter Glob.¹⁴ In Russia, the battle-axes of Eastern Europe were studied by Aleksandr Brjusov and Maija Zimina,¹⁵ Dmitri Krainov¹⁶ and many others. The battle- or boat-axes from Latvia were first analysed in 1936 by Eduards Šturms, who distinguished six subgroups. He included straight-backed axes and double-axes as separate groups of battle-axes.

Šturms does not cover the simple work axes in this treatment, except for the Augšzeme type.¹⁷ Compared with battle-axes, the simple axes have received much less attention, even though they outnumber the former many times over (about 90 boat-axes and derived forms have been found in Latvia, along with some 40 straight-backed and 25 double-axes, thus together numbering about 153 finds, as against 1630 simple work axes). One of the reasons why researchers have held back from analysis of simple axes is their wide formal diversity along with characteristics due simply to chance, on account of which the creation of an all-encompassing typology is problematic. Thus, when Jānis Graudonis attempted a typology, he was left with a whole set of axes that he could not include in any subgroup.¹⁸

The simple stone axes are smaller than the boat-axes: they are generally 8–12 cm in length, although shorter as well as longer examples also occur (longer examples being represented particularly within the subgroup of Augšzeme-type axes). In contrast to the battle-axes, the shaft-hole is in most cases located closer to the butt. The work axes have a shaft-hole diameter varying from 1.8 to 2.7 cm, but in most cases it falls in the range 2.1–2.5 cm. In general, the shaft-hole has been bored conically, the diameter at the back of the axe being a couple of millimetres greater than at the front – evidently intended to prevent the axe from flying off the haft when in use.

Examining the axes in frontal view, it is possible to distinguish pentagonal (Fig. 1: 1–7), Augšzeme-type (Fig. 2: 2, 4, 7) and almond-shaped axes (Fig. 2: 1, 3, 5, 6). There are also intermediate or hybrid forms, which cannot readily be included in any of the above-mentioned subgroups. In the production of the axes attention has been given primarily to the artefact's functionality as a tool, the form being of secondary importance.¹⁹ The three subgroups mentioned above are distinguished on the basis of the experience of the author and other

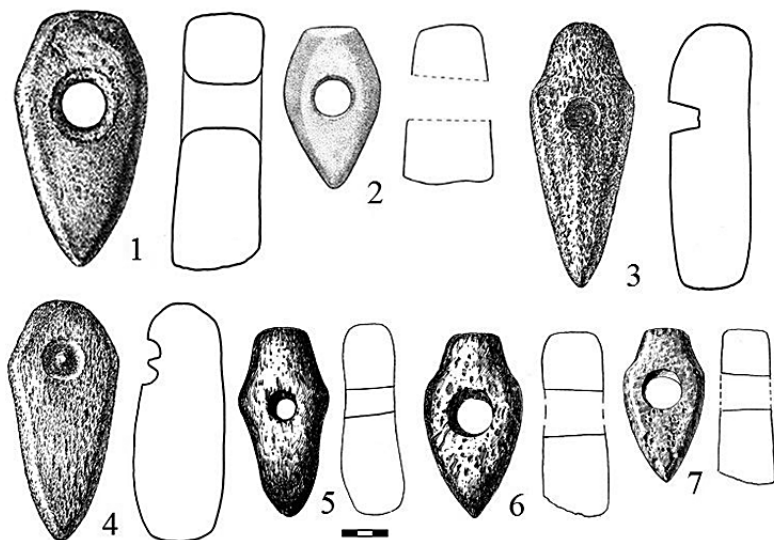

Fig. 1. Stone pentagonal work axes: 1 – Lazdona, A 8693; 2 – Skrundas Spaliņi, A 8844; 3 – Alsunga, A 11693; 4 – Basu Šmidri, A 9641; 5 – Rolava bog, A 8186; 6 – Viļāni, Madona museum, 739; 7 – Kivti settlement, LNVN VI 37: 295 After Ianis Graudonis (1967). *Latvija v epokhu pozdnei bronzi i rannego zheleza*. Riga: Zinatne, table 1, 4.

researchers in the typologisation of the simple axes. In the case of almond-shaped axes, the criteria for distinguishing them might be open to debate. However, considering that most of these axes are stray finds and so are not precisely dateable, further subdivision of this subtype into variants would be purely formal, without the possibility of verification.

Pentagonal axes. These have a flattened butt, separated from the sides of the axe by more or less pronounced angles; and there are distinct shoulders at the sides, opposite the shaft-hole, with more or less pronounced shoulder angles. Depending on the shape of the butt, two variants can be distinguished: 1) the sides above the shoulders are straight (Fig. 1: 1, 2), 2) the sides above the shoulders are concave; in the latter case, like the boat

axes, the cross section is oval or round (Fig. 1: 3–7). The front of the axe, namely the face oriented towards the haft, is usually somewhat oblique in relation to the back of the axe, thus giving a broadened blade, although in many cases the two faces are parallel. The shaft-hole may be closer to the butt or in the middle of the axe. The cross-section of the axe at the level of the shaft-hole is close to the square. Out of 850 axes whose form can be determined, only 61 (7% of all work axes) can be identified as pentagonal axes. They are more characteristic of western Latvia, although they do also occur in the River Daugava basin (Fig. 3). Such axes are widespread in Scandinavia, where they are classified into rectangular and diamond-shaped axes²⁰. Some of the pentagonal axes are hard to distinguish from derived forms of battle-axes; thus, it is possible that the latter influenced the development of the pentagonal axes, i.e. they represent a further degree of degradation of the derived forms of battle-axes. Among such pieces is an axe found on the Early Bronze Age settlement site of Lagaža,²¹ as is the one found in settlement of Kivti (Fig. 1: 7). Lithuanian researchers include them among Baltic boat-axes of local origin.²²

Augšzeme axes. Axes belonging to the Augšzeme type (totalling 97, or 11% of all work axes) are characterised by parallel front, back and side faces, giving them a rectangular cross section. They are known in Lithuanian archaeology as axes with parallel angles.²³ The shaft-hole of Augšzeme axes is always located close to the butt. The butt may be rounded (Fig. 2: 7, 4) or trapezoidal (Fig. 2: 2) in frontal view. On the basis of this feature, Šturms distinguishes two variants of Augšzeme-type axes.²⁴ These axes are long and slender – generally from 12–13 cm up to 15–16 cm in length; there is even one piece 19 cm long. The length of the axes depended on the amount of use: the more intensively the axe was utilised, the more frequently the blade had to be resharpened by grinding, thus reducing the length of the axe. An obvious example is the axe shown in Figure 2: 4,

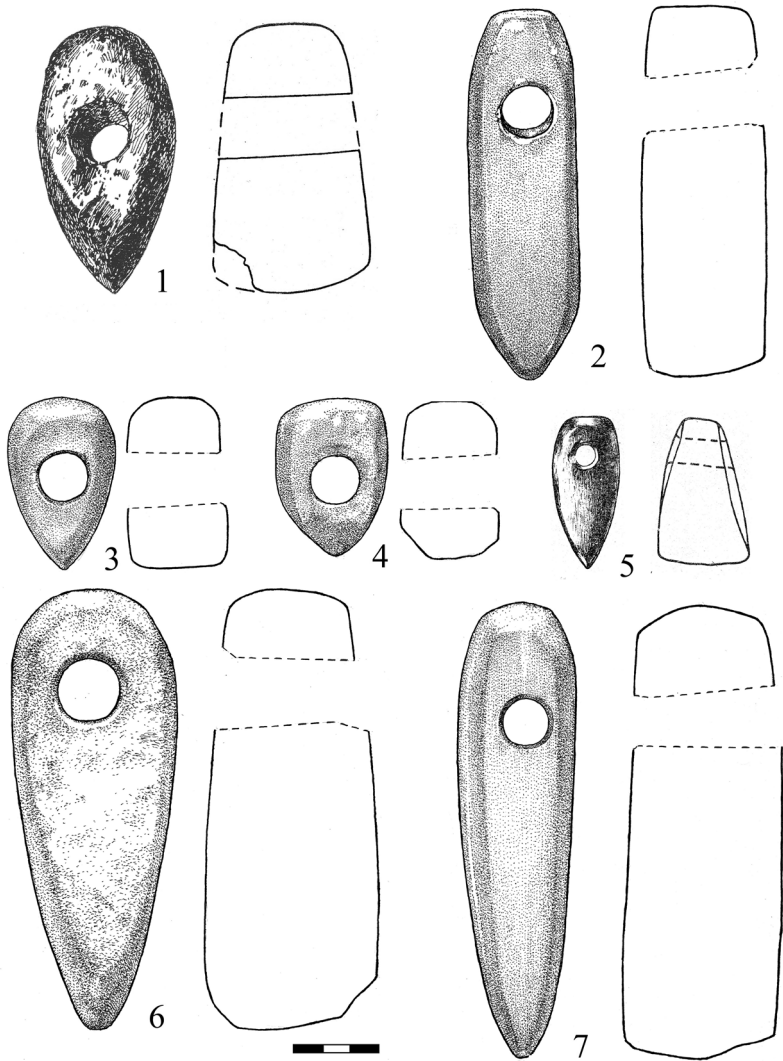

Fig. 2. Stone work axes: Augšzeme type (2, 4, 7) and almond-shaped (1, 3, 5, 6) forms. 1 – Reznes cemetery, barrow 2, A 8372; 5; 2 – Krāslavas Aišpuri, A 10656; 3 – Īslīces Bērziņi, A 12753: 1; 4 – Pabažu Stūriši, A 12193; 5 – Ķivutkalns hill-fort, LNVM VI 9: 2078; 6 – Sātiņu Lazdu kalns, A 8026; 7 – Pilskalne, RLB 21. Drawing: Aiga Ivbule.

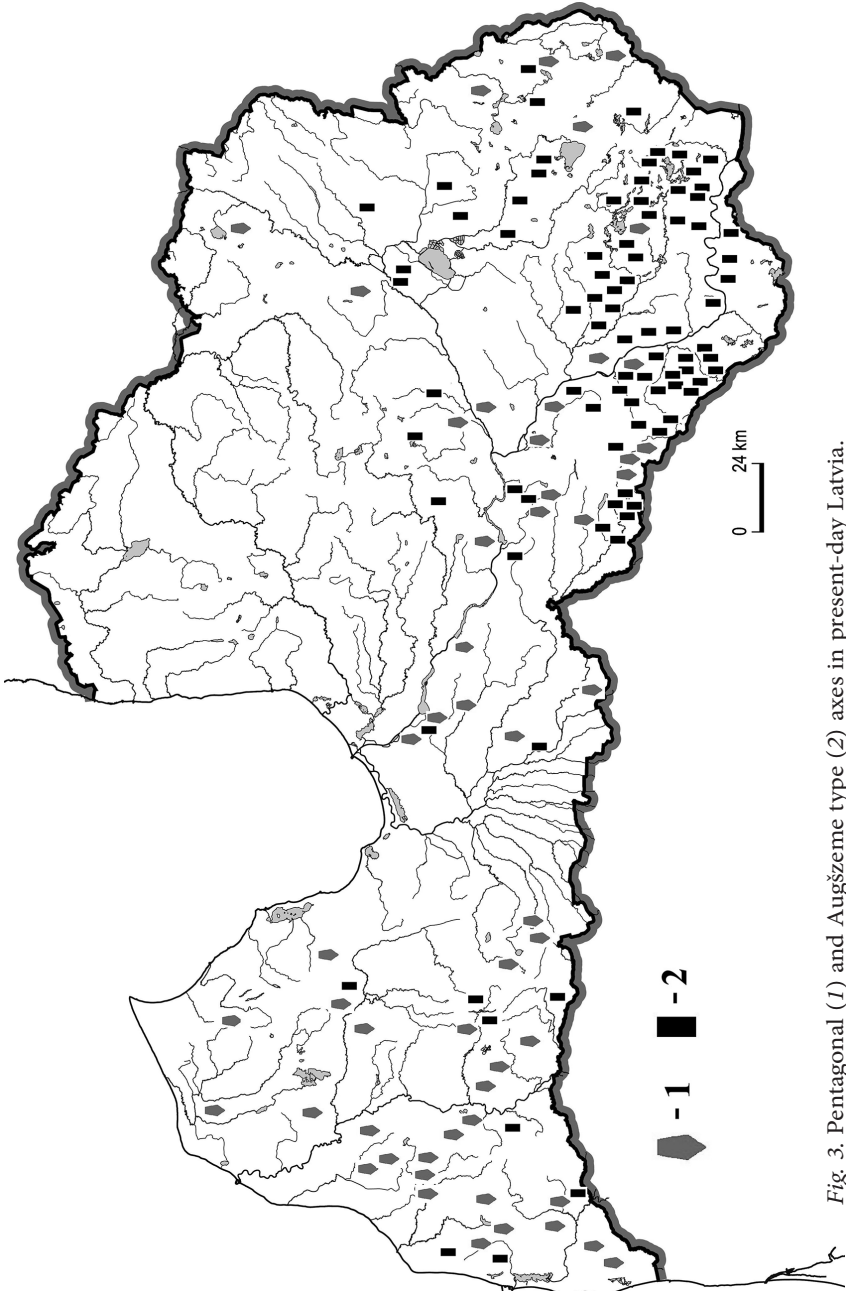

Fig. 3. Pentagonal (1) and Augšzeme type (2) axes in present-day Latvia.

reduced in length to as little as 6 cm through repeated sharpening. Such axes occur in greatest number in the Augšzeme region – hence the name. However, there are also many from the southern part of Latgale. Few have been found further to the north. Some axes of this type have also been discovered in the western part of Latvia (Fig. 3). Many such axes occur in Lithuania, especially in the north-eastern part of the country, and in Belarus.

Almond-shaped axes. Most numerous are the almond-shaped axes, totalling 692, or 82% of all work axes. In the majority of cases the front and back faces are somewhat obliquely oriented to one another, resulting in a broadened blade (for example, Fig. 2: 1). It is also characteristic that the front and back faces of the axe meet the lateral faces at a distinct angle – thus, the axes are rectangular in cross section. The shaft-hole is closer to the butt. In all cases the axe-head was angled at less than 90° to the haft. A miniature axe found at Ķivutkalns, only 5 cm long, with a shaft-hole 0.9 cm in diameter, corresponds to a classic almond-shaped axe (Fig. 2: 5). In some cases the shaft-hole is located in the middle of the axe (e.g., Fig. 2: 3), but this may be due in large measure to regular resharpening of the axe by grinding, whereby the axe was reduced in length and the shaft-hole “shifted” to the centre. The almond-shaped axes are not distinguished by a carefully shaped body; in many cases they are asymmetrical and carelessly made. These axes show a wide range of forms and sizes, evidently reflecting the prevalence of practical considerations, in terms of use and effectiveness as a tool, over the aesthetics of the artefact’s form. This kind of purely utilitarian approach is likewise a feature of the production of bone and antler artefacts in the Bronze Age, especially in its second half.

CHRONOLOGY

Tracing a detailed chronology of simple axes in the Bronze Age is problematic, since 92% of the axes are stray finds with no archaeological context, and only about 8%, or 131 pieces, have been recovered in the course of archaeological excavation or as stray finds on Bronze Age settlement sites. Moreover, a large proportion of these 131 axes are fragmentary, the morphological features not being determinable.

In approaching the chronology of stone work axes the author followed two criteria: finds on Neolithic/Early Bronze Age settlement sites and finds from Late Bronze Age living sites, primarily hill-forts. To some extent, analogies with stone axe finds in neighbouring countries – Germany, Poland, Denmark and Sweden – have also been taken into account.

As indicated by finds on some Late Neolithic sites (e.g., Abora I), the simple axes appeared already at the end of the Neolithic and beginning of the Bronze Age,²⁵ while finds from hill-forts (e.g., Ķivutkalns) show that they were still in use in the Pre-Roman Iron Age. Certain typological features of battle-axes that occur on some of the simple axes (e.g., parallel front and back faces) allow such pieces to be regarded as relatively earlier, dating from the end of the Neolithic and the first half of the Bronze Age (the above-mentioned example of the axe found on the Early Bronze Age settlement site of Lagaža). In this connection, mention should be made of an axe find in the village of Vaibla, near Lake Võrtsjärv in Estonia. In this case, remains of an ash-wood shaft were preserved in the shaft-hole. The object was radiocarbon-dated to 3050 ± 80 BP or 1520–1052 cal BC, i.e. to the first half of the Bronze Age.²⁶ Since the Vaibla axe, like the axe from Lagaža, resembles the pentagonal axes from Latvia, there is reason to believe that the latter, too, are from the first half of the Bronze Age. In turn finding the axe in the lower horizon of Kiviti settlements (Fig. 1: 7), along with the bone and flint tools, indicates that they were also used in the late Bronze

Age.²⁷ In Scandinavia Evert Baudou similar axes attributed to IV–VI period of the Bronze Age.²⁸ These are also found in the fortified settlements of Lusatian culture in northwestern Poland (Biskupin, Slupcza, Jankovo),²⁹ populated between 750 and 400 BC.³⁰

The time when the Augšzeme axes came into use cannot be ascertained with any certainty. In his publication of 1936, Šturms suggested that these axes appeared in the final stage of the Stone Age. Considering the formal symmetry of the Augšzeme axes and the careful workmanship, which are characteristics of Late Neolithic battle-axes, this could indeed be the case. However, on the other hand, individual shaft-hole axes have been recovered on Late Neolithic sites, including fragments of battle-axes, but Augšzeme axes are not represented among these finds. Accordingly, it may be concluded that these axes are a purely Bronze Age phenomenon. As indicated by finds of such axes at Ķivutkalns, Žaunerāni and Stanovišķi hill-fort, they were also used in the Late Bronze Age.

The majority of almond-shaped axes can evidently be regarded as dating from the Late Bronze Age, namely the period which saw more rapid development of agriculture, with an increased need for appropriate tools. However, these axes were also used in the succeeding period, the Pre-Roman Iron Age, or at least in its first half. This is indicated by the stratigraphy of the axe finds in the cultural layers of the hill-forts of the Late Bronze and Earliest Iron Age. It is seen most clearly in the case of Ķivutkalns, which, according to the latest radiocarbon datings, was inhabited from the 7th century BC up to the 1st century AD.³¹ The cultural layer, about 2 m thick, has produced 98 fragments of simple stone axes as well as whole examples. In stratigraphic terms they are distributed rather equally, occurring in the deepest levels of the cultural layer (Late Bronze Age) as well as in the upper levels, which relate to the Pre-Roman Iron Age.³² In contrast to the pentagonal and Augšzeme-type axes,

these late almond-shaped axes feature a broadened blade, evidently serving to increase the tool's efficiency.³³ As indicated by some finds on sites from the end of the Neolithic and the Early Bronze Age by Lake Lubāns, the earliest axes of this form are not characterised by a broadened blade, the back and front faces being parallel, and the shaft-hole tends to be in the central part of the axe, as it is in the case of the boat-axes.

DISTRIBUTION

The axes are not evenly distributed across the area of present-day Latvia. Major concentrations are observed in certain parts of the Augšzeme region, along the River Daugava around Jēkabpils/Krustpils, in the central and eastern parts of the Lielupe basin, and in certain areas of western Latvia. Few of these axes were found in the northern part of Latvia, especially in northern Vidzeme (Fig. 4), so one might think that these areas in the Bronze and Pre-Roman Iron Age were less populated. Of course, one cannot deny the trivial truth that in the north the population will always be less than in the south, but is it the only explanation for the smaller number of axes, that is, the smaller population of northern Latvia and Estonia in the period in question? According to the author, the distribution of axes does not adequately reflect population density.

During this period, in north Vidzeme and Estonia there were typical barrows with stone cists and stone coverings. Over the past few years, more than 45 such cemeteries (previously known about 40) have been discovered in north Vidzeme, the Gauja Basin and the areas north of it using aerial laser scanning (LIDAR) results.³⁴

Therefore, the area of these barrow cemeteries cannot be considered as sparsely populated. The low number of stone axes is most likely explained by the different farming patterns of the inhabitants of this area, namely the smaller or even minimal

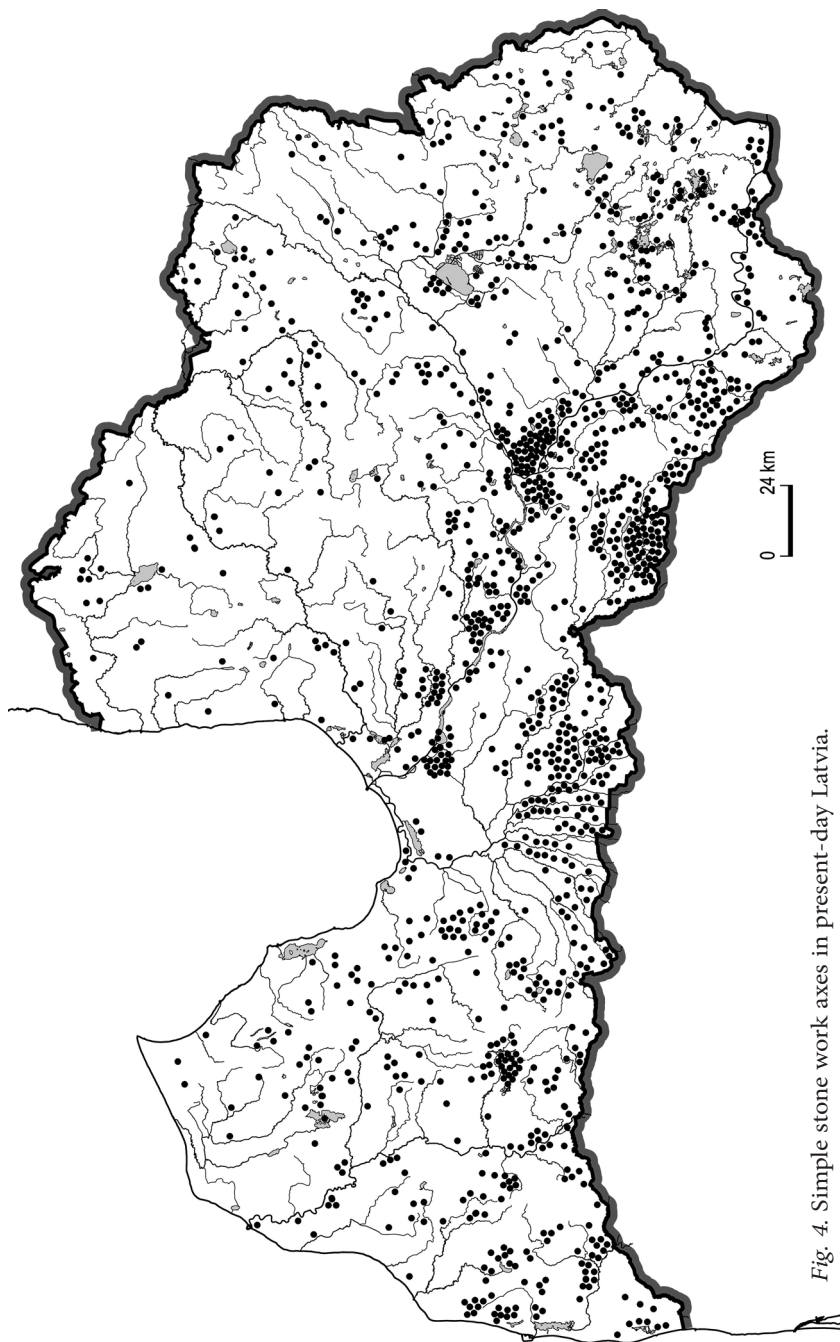

Fig. 4. Simple stone work axes in present-day Latvia.

role of farming, but the greater the role of livestock farming. A more specific picture of the economic activity of the population in the area in question could be provided by surveys of relevant settlement sites, but this is unfortunately not yet the case. The widespread introduction of tillage apparently occurred later when the stone axe was completely replaced by an iron one. For example, in the neighbouring Haanja highlands in south-eastern Estonia, pollen analysis data indicate episodic tillage already in the Bronze Age, but the constant presence of cereal pollen in the samples has been observed only since the first centuries AD.³⁵

Since the work axes have most commonly been discovered in the course of land tillage, the area of agricultural land was compared against the number of axe finds. Where the extent of agricultural land is greater, one would have a higher chance of finding stone axes. However, the comparison showed that there are adjacent municipalities with a similar extent of agricultural land but with very different numbers of axe finds. This shows that in the Bronze Age certain areas were more intensively used than others.³⁶

In order to establish what conditions influenced the utilisation of a particular area for agriculture, we may examine the association between stone axes and particular soil parent materials, which consist primarily of Quaternary deposits, mainly formed as a result of the last glaciation and the action of its meltwaters.

The stone axes are most commonly associated with glacial till: poorly sorted deposits created by the ice sheet, which consist of clay, silt, sand, gravel and pebbles. The till, which is generally also rich in carbonates (limestone), is viewed as a fairly favourable soil parent material. Compared with till, alluvial (river) deposits cover much smaller areas. In Latvia, alluvial soils make up only 2% of all soils,³⁷ most extensively in the valleys of the Rivers Venta, Abava, Vārtāja, Lielupe and, of course,

the Daugava. Mainly as a result of spring floods, alluvial soils, i.e. fertile floodplain soils, have formed on the alluvial deposits. Accordingly, taking into account the limited areas with these soils, the number of axes found here can be seen as noteworthy. In western Latvia fairly large areas are taken up by the glaciolacustrine deposits of the Baltic Ice Lake and the marine deposits of the Littorina Sea, as well as deposits of wind-blown sand. Although these are regarded as poor soil parent materials owing to their impoverished chemical composition, judging by individual finds of axes, they were used for agriculture, particularly on the Coastal Plain. Evidently, although infertile, the sandy soils could be more easily tilled. On the other hand, the glaciolacustrine clays, which are nowadays regarded as good soil parent materials, were not extensively utilised, because such soils are hard to till. Fluvioglacial deposits, which in many cases are very sandy and consist of well-sorted material, are likewise counted among poor soil parent materials for agriculture, since under natural conditions they form infertile soils. Individual finds of axes on bog deposits indicate attempts to utilise wetland soils. However, they have poor physical and chemical properties, are poorly aerated, poorly drained and low in plant nutrients.

Finally, we may pose the question of why so many intact stone axes are found in present-day cultivated fields. It is inconceivable that they could have been lost accidentally while cutting trees and shrubs in the frame of swidden agriculture. Although the production of a shaft-hole stone axe did not require a human lifetime or longer, as was thought in the 18th century, it has been determined experimentally that, depending on the hardness of the rock, an axe would have taken 10–30 hours to make. Accordingly, a stone axe was a sufficiently valuable tool to be recovered in the event that it became detached from its haft.

There is no basis for regarding these stray finds of axes as belonging to the grave inventory of destroyed burials, because at

the find spots, which number in the hundreds, no bones of burials or other objects possibly deriving from the grave inventory have ever been observed. Moreover, as already noted, stone axes are not a characteristic find in the excavated graves from the Bronze Age. In some cases the stone axes may be associated with a possible open settlement, but in the majority of cases (based on field assessment of the stray find locations) there is no evidence of a settlement.

It may be thought that after long-continued use, in the course of which an axe was regularly resharpened by grinding the blade, which had the effect of changing the axe's form and thus also its centre of gravity, symmetry, etc., its efficiency as a tool would gradually have been lost, so that it would eventually have been discarded as useless. But the idea that these are discarded axes is contradicted by the occurrence among the recovered pieces of a considerable proportion of axes in very good condition, without wear. Only one explanation remains: that the axes were intentionally placed in the ancient fields as protective items, talismans or amulets. The fact that in the Bronze Age stone axes no longer occur as grave goods testifies to changes in the ritual symbolism of the axes. Evidently, the simple work axes no longer served to express social status; however, there are indications that they were credited with magical properties. We may consider in this connection the miniature stone axe found on Ķivutkalns hill-fort. It is well ground and shows all the characteristic features of a work axe. Also found here was a 6 cm long ground stone object made from dolomite in the form of an axe, with an incomplete shaft-hole. In the opinion of Graudonis, who directed the Ķivutkalns excavation, the two finds are either children's playthings or objects with some other significance; he suggests that they could be small cult axes related to swidden farming.³⁸ Among the stray finds of axes from Latvia there are some pieces measuring only 6–7 cm in length. It seems doubtful whether axes of such minute dimensions

could have been used for clearance farming; they should rather be counted among miniature artefacts having a special symbolic significance. Presumably, the non-miniature axes made of sandstone (found in Sātiņi Parish; length: 14 cm) or limestone (finds from Grobiņa and from Sabile early town site) and thus unsuitable for cutting trees and bushes, had a similar significance.

A conviction in the magical capacity of stone axes to ward off evil and cure people as well as livestock persisted in the 19th century and even in the 1920s and 1930s. There are a large number of records indicating that they were popularly referred to as “thunderballs” (Latvian *pērkona lodes*) or, less commonly, as “thunder-arrows” (*pērkona bultas*), indicating the axes’ connection with celestial forces. Such axes were also used by folk healers for curing various ailments. Ideas concerning the protection conferred by such axes and their connection with the sky were widespread in antiquity, not only in Latvia but elsewhere in Europe as well. All of these considerations lend weight to the idea that the Bronze Age inhabitants concealed stone axes on or near their fields in the belief that they would confer protection against famine, drought and suchlike misfortunes.³⁹

CONCLUSIONS

Of all stone shaft-hole axes (1785 units), the largest group consists of simple work axes, making up 91% of the total number of axes. Three subgroups may be distinguished: pentagonal axes, Augšzeme-type axes and almond-shaped axes. Additionally, there are intermediate and hybrid forms – axes that are problematic to assign to any one of these subgroups. With regard to the last subgroup, the almond-shaped axes, it needs to be borne in mind that most of them are stray finds, and so their chronology cannot be precisely ascertained; further subdivision into variants would be purely formal, with no possibility of verification. Determination of the chronology of the simple axes within the

Bronze Age is difficult, because 92% of the axes are stray finds with no archaeological context, and only about 8% have been found in the course of archaeological excavation or as stray finds on Bronze Age habitation sites. Simple axes have so far not been found in graves. In the investigation of axe chronology, the author has followed two criteria: finds on Neolithic/Early Bronze Age settlements, and finds on Late Bronze Age living sites – primarily hill-forts. Pentagonal axes, more characteristic of western Latvia but also occurring in the Daugava basin, may be dated to the first half of the Bronze Age but also used later. Augšzeme-type axes are characteristic of the southern part of the Latgale region and Augšzeme, and may be dated to the Bronze Age. Almond-shaped axes are typical artefacts of the Late Bronze Age and Pre-Roman Iron Age. Axes are not evenly distributed across present-day Latvia. They concentrate more in southern Latvia, with fewer finds in the northern areas of the Kurzeme and Vidzeme regions. For the latter, it is likely to be explained by a different farm model, where farming was less important than livestock farming and therefore less use of stone axes.

As they have most commonly been discovered in the course of tillage in present-day fields, the association of stone axes with different soil parent materials has been examined. Stone axes are most commonly associated with glacial till, regarded as a fairly good soil parent material. Compared with till, alluvial (river) sediments occupy much smaller areas, only 2% of the total, and accordingly the comparatively small number of stone axes found in these areas can nevertheless be regarded as significant. The majority of simple stone axes – intact, undamaged and suitable for use – have been found on present-day fields, which have evidently been used for agriculture already in the Bronze Age. These cannot be regarded as accidentally mislaid objects. Most probably, these axes were placed in the ancient fields intentionally, as protective objects, talismans or amulets, in the belief that they would provide a safeguard against famine, drought and suchlike misfortunes.

REFERENCES AND NOTES

- ¹ Jānis Graudonis (1961). Reznu kapulauks. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 3, 2. pielikums.
- ² Eduards Šturms (1927). *Akmens laikmets Latvijā. II. Savrupatradumi un kultūras raksturojums*. Rīga: Latvijas skolotāju savienība, 13.–16. lpp.
- ³ Eduards Šturms (1936). Latvijas akmens laikmeta materiāli. F. Balodis, K. Straubergs (red.). *Latviešu aizvēstures materiāli, II*. Rīga: Latviešu Filologu biedrība, 20.–23. lpp.
- ⁴ Ianis Graudonis (1967). *Latviiā v epokhu pozdnei bronzi i rannego zheleza*. Rīga: Zinatne, s. 82–84.
- ⁵ Rimutė Rimantiene (red.) (1974). *Lietuvos TSR archeologijos atlasas. I. Akmens ir žalvario amžiaus paminklai*. Vilnius: Mintis.
- ⁶ Vygandas Juodagalvis (2002). Stray Ground Stone Axes from Užnemunė. *Archaeologia Baltica*, 5, pp. 41–50.
- ⁷ Algirdas Girininkas (2013). Ankstyvasis metalų laikotarpis. *Lietuvos archeologija*. II tomas. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, pp. 135, 175–176.
- ⁸ Lembit Jaanits, Silvia Laul, Vello Lõugas, Evald Tõnisson (1982). *Eesti esiajalugu*. Tallin: Eesti Raamat, 132–133.
- ⁹ Valter Lang (2007). The Bronze and Early Iron Ages in Estonia. *Estonian Archaeology*, 3. Tartu University Press, pp. 24–31.
- ¹⁰ Kristiina Johanson (2005). Putting stray finds in context – what can we read from the distribution of stone axes. Culture and material culture. *Papers from the First Theoretical Seminar of the Baltic Archaeologists (BASE) held at the University of Tartu, Estonia, October 17th–19th, 2003*. Interarchaeologia I, pp. 167–181.
- ¹¹ Carl F. Meinander (1954). Die Bronzezeit in Finland. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja*, 54, Helsinki, Abb. 37, 39–43; Evert Baudou (1960). Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis. *Acta Universitatis Stockholmiensis. Studies in North-European Archaeology*, 1, Stockholm, karte 28–34; Janusz Ostoja-Zagórski (1978). *Gród Halsztacki w Jankowie nad jeziorem Pakoskim*. Wrocław: Ossolineum, s. 102.
- ¹² Nils Åberg (1915). *Die Typologie der nordischen Streitäxte*. Würzburg.
- ¹³ Aarne Äyräpää (1933). *Über die Streitaxtkulturen in Rußland*. Helsinki.
- ¹⁴ Peter Glob (1945). Studier over den jyske Enkeltgravkultur. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1944.
- ¹⁵ Aleksandr Briusov, Maiia Zimina (1966). Kamenye sverlenye boevye topori na territorii Evropeiskoi chasti SSSR. *Arkheologiia SSSR. Svod arkheologicheskikh istochnikov*, B4-4. Moskva: Nauka.
- ¹⁶ Dmitrii Krainov (1972). *Drevneishaia istoriia Volgo-Okskogo mezhdurechia. Fat`ianovskaia kul`tura. II tysiacheletiiā do n.e.* Moskva: Nauka.

- ¹⁷ Eduards Šturms (1936). Latvijas akmens laikmeta materiāli. F. Balodis, K. Straubergs (red.). *Latviešu aizvēstures materiāli, II*. Rīga: Latviešu Filologu biedrība, 4.–20. lpp. The scientific archive at the Archaeology Department of the National History Museum of Latvia preserves a very extensive card catalogue of simple stone axes compiled by Šturms, with notes on their typology. This suggests that the researcher intended to conduct a more detailed study of this material.
- ¹⁸ Ianis Graudonis (1967). *Latvija v epokhu pozdnei bronzi i rannego zheleza*. Rīga: Zinatne, s. 84.
- ¹⁹ The pointed bone pieces of the Bronze Age present a similar case: these have an intentionally shaped tip and some show additional modification to provide a better grip, whereas the rest of the bone has been left unmodified.
- ²⁰ Evert Baudou (1960). Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis. *Acta Universitatis Stockholmiensis. Studies in North-European Archaeology*, 1, Stockholm, karte 28–32.
- ²¹ Ilze Loze (1979). *Pozdnii neolit i raniaia bronza Lubanskoi ravnini*. Rīga: Zinatne, tab. XXII: 4.
- ²² Rimutė Rimantiene (red.) (1974). *Lietuvos TSR archeologijos atlasas. I. Akmens ir žalvario amžiaus paminklai*. Vilnius: Mintis, pp. 94–95.
- ²³ Ibid., pp. 88–89. In his publication of 1930, Šturms also refers to them as Lithuanian (*litauschen*) axes; see: *Katalog der Ausstellung zur konferenz Baltischer archäologen in Riga 1930*. Rīga: Herausgegeben vom organisationkomitee, 1930, s. 13.
- ²⁴ Eduards Šturms (1936). Latvijas akmens laikmeta materiāli. F. Balodis, K. Straubergs (red.). *Latviešu aizvēstures materiāli, II*. Rīga: Latviešu Filologu biedrība, 20. lpp.
- ²⁵ Ilze Loze (1979). *Pozdnii neolit i raniaia bronza Lubanskoi ravnini*. Rīga: Zinatne, tab. XX: 2, 3, 6.
- ²⁶ Aivar Kriiska (1998). Vaibla kivisturves. *Eesti Arheoloogia Ajakiri*, 2, pp. 154–157.
- ²⁷ Elvīra Šnore (1978). Celtniecības liecības Kivtu apmetnē. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 12, 53.–54. lpp., 8. att.
- ²⁸ Evert Baudou (1960). Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis. *Acta Universitatis Stockholmiensis. Studies in North-European Archaeology*, 1, Stockholm, s. 47–48.
- ²⁹ Jan Dąbrowski, Zdzisław Rajewski (red.) (1979). Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu Lateńskiego. *Prahistoria Ziemi Polskich*, t. IV, tabl. XXXIV: 15; Janusz Ostojka-Zagórski (1978). *Gród Halstzacki w Jankowie nad jeziorem Pakoskim*. Wrocław, Warszawa, Kraków: Ossolineum, s. 102, ryc. 10: d, 15: L.

- ³⁰ Maciej Kaczmarek, Grzegorz Szczurek (2015). The Early Iron Age Fortified Settlements in Wielkopolska (western Poland) – past and present perspectives in archaeological research. *Praehistorische Zeitschrift*, Bd. 90, H. 1–2, pp. 245–270.
- ³¹ Andrejs Vasks, Gunita Zariņa (2014). Ķivutkalna pilskalns un kapulauks: jauni dati un jaunas problēmas. *LVIŽ*, 3, 22. lpp.
- ³² Jānis Graudonis (1989). *Nocietinātās apmetnes Daugavas lejtecē*. Rīga: Zinātne, 2. tabula, 21. lpp.
- ³³ A similar broadening of the blade to improve the effectiveness of the tool is seen in the case of the iron axes of later times. Thus, narrow-bladed axes are characteristic of the Early and Middle Iron Age, replaced in the Late Iron Age by axes with a broad blade.
- ³⁴ Jānis Ciglis (2018). Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Rietumvidzemē. *Arheologu pētījumi Latvijā 2016.–2017. gadā*. Rīga: NT Klasika, 241.–246. lpp.
- ³⁵ Silvi Laul, Kersti Kihno (1999). Prehistoric Land Use and Settlement History on the Haanja Heights, Southeastern Estonia, with Special Reference to the Siksali – Hino Area. *PACT: Environmental and Cultural History of the Eastern Baltic Region. Rixsensart (Belgium)*, Vol. 57, pp. 248–249.
- ³⁶ Andrejs Vasks, Laimdota Kalniņa (2006). Apdzīvotība un zemkopība Rietumlatvijā agro metālu laikmetā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 23, 285.–286. lpp.
- ³⁷ *Latvijas PSR ģeogrāfija* (1975). Rīga: Zinātne, 11. tabula.
- ³⁸ Jānis Graudonis (1989). *Nocietinātās apmetnes Daugavas lejtecē*. Rīga: Zinātne, 24.–25. lpp.
- ³⁹ Andrejs Vasks (2003). The symbolism of stone work axes (based on material from the Daugava basin). *Archaeologia Lituana*, 4, pp. 27–32.

VIENKĀRŠIE AKMENS DARBA CIRVJI LATVIJĀ: TIPOLOĢIJA, HRONOLOĢIJA, IZPLATĪBA

Andrejs Vasks

Dr. habil. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta vadošais pētnieks.

Zinātniskās intereses: Latvijas aizvēsture, arheoloģija, bronzas un dzelzs laikmets.

Rakstā aplūkoti vienkāršie akmens kātcauruma darba cirvji, kas ir masveidīga bronzas laikmeta atradumu kategorija – Latvijas muzejos glabājas vai ir

ziņas par apmēram 1630 cirvjiem, no kuriem lielākā daļa (92%) ir savrupatradumi bez arheoloģiskā konteksta. Vienkāršie akmens cirvji atšķirībā no kaujas cirvjiem pētnieku uzmanību saistījuši mazāk. Pēc formas tie iedalīti piecstūra, Augšzemes tipa un mandeļveida formas cirvjos. Pēdējo ir visvairāk – 82% no visiem darba cirvjiem. Piecstūra un Augšzemes tipa cirvji lietoti visā bronzas laikmetā, bet mandeļveida formas cirvji vairāk raksturīgi vēlajam bronzas un senākajam dzelzs laikmetam. Cirvju izplatība Latvijas teritorijā nav vienmērīga. Liela to koncentrācija konstatēta atsevišķos Augšzemes apvidos, pie Daugavas, Lielupes baseinā, dažās vietās Rietumlatvijā. Maz šo cirvju atrasts Latvijas ziemeļu daļā, kas izskaidrojams ar atšķirībām saimniecības modelī, kurā zemkopībai bija mazāka nozīme nekā lopkopībai.

Atslēgas vārdi: vienkāršie akmens kātcauruma darba cirvji, Latvijas teritorija, bronzas laikmets, tipoloģija, hronoloģija, izplatība.

Kopsavilkums

Redzamu vietu Latvijas arheoloģiskajā materiālā ieņem akmens cirvji ar izurbtu kātcaurumu. Izšķiramas vairākas šo cirvju tipoloģiskās grupas: laivas cirvji, taisnmuguras cirvji, divasmeņu cirvji un šajā rakstā sīkāk aplūkoti vienkāršie cirvji. Atšķirībā no vēlā neolīta laivas cirvjiem vienkāršie darba cirvji ir Latvijas bronzas laikmetam raksturīga atradumu kategorija. Tāpat kā pārējo grupu cirvji, arī vienkāršo cirvju vairums ir savrupatradumi bez arheoloģiskā konteksta, kas ievērojami apgrūtina to precīzākas hronoloģijas noteikšanu. Tikai neliela daļa cirvju, pārsvarā fragmentāru, ir atrasta dzīvesvietās, bet apbedījumos tie tikpat kā nav sastopami. Šobrīd autora uzskaitē ir ap 1630 šādu Latvijā atrastu vienkāršo cirvju – gan paši priekšmeti, gan arhīvu ziņas par cirvju atradumiem. To lielākā daļa glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā, taču tādi ir arī novadu muzejos.

Kaujas cirvjiem un to tipoloģijai pētnieki pievērsās jau 20. gs. pirmajā pusē. Salīdzinot ar kaujas cirvjiem, vienkāršajiem cirvjiem tikusi veltīta krietni mazāka uzmanība, kaut arī to skaits daudzkārt pārsniedz kaujas cirvju skaitu. Viens no iemesliem šāda atturība vienkāršo cirvju analizē acīmredzot ir šo cirvju formu lielā daudzveidība, respektīvi, nejaušība, kas apgrūtina visaptverošas tipoloģijas izstrādi. Tā Jānis Graudonis, mēģinot šos cirvjus tipoloģizēt, atzina, ka veselu virkni cirvju neizdodas iekļaut nevienā apakšgrupā.

Vienkāršie akmens cirvji ir mazāki par laivas cirvjiem. To garums parasti ir 8–12 cm, tomēr sastopami gan īsāki, gan arī garāki (it īpaši Augšzemes tipa cirvju apakšgrupā) eksemplāri. Atšķirībā no kaujas cirvjiem kātcaurums vairumā gadījumu tiem atrodas tuvāk pietam. Aplūkojot

cirvi pretskatā, izšķirami piecstūra formas (1. att.), Augšzemes tipa (2. att.: 2, 4, 7) un mandeļveida formas cirvji (2. att.: 1, 3, 5, 6). Ir arī cirvju starpformas vai hibrīdformas, tāpēc tās grūti pieskaitīt kādai no minētajām apakšgrupām. Galvenā uzmanība cirvju izgatavošanā acimredzot tikusi pievērsta rīka funkcionalitātei, kur formai bija sekundāra nozīme.

Piecstūra formas cirvjiem ir noplacināts piets, respektīvi, izveidota pieta sega, kas ar cirvja sāniem veido vairāk vai mazāk asas šķautnes, bet sānos iepretim kātcaurumam izcelti pleci ar vairāk vai mazāk izteiktām plecu šķautnēm. Atkarībā no pieta formas izšķirami divi varianti: 1) pieta sāni virs pleciem ir taisni (1. att.: 1, 2), 2) pieta sāni virs pleciem ir konkāvi; pēdējā gadījumā, līdzīgi kā laivas cirvjiem, pieta šķērsgriezums ir ovāls vai apaļš (1. att.: 3–7). Cirvja priekša, proti, plakne, kas vērsta cirvja kāta virzienā, ar muguru parasti atrodas zināmā leņķī, veidojot paplašinātu asmeni, tomēr bieži abas puses ir paralēlas. Kātcaurums var būt izurbts tuvāk pietam vai arī cirvja vidusdaļā. Cirvja šķērsgriezums kātcauruma līmenī ir tuvs četrstūrim. No 850 cirvjiem, kuriem varēja noteikt formu, tikai 61 (7% no visiem darba cirvjiem) pieskaitāms piecstūra cirvjiem. Tie vairāk raksturīgi Latvijas rietumu daļai, taču sastopami arī Daugavas baseinā (3. att.).

Augšzemes tipa cirvjiem (pavisam 97, kas ir 11% no visiem darba cirvjiem) raksturīgas paralēlas priekšas, muguras un sānu plaknes, tāpēc šķērsgriezums tiem četrstūrainis. Kātcaurums Augšzemes cirvjiem vienmēr urbts tuvu pietam. Pretskatā piets var būt noapaļots (2. att.: 4, 7) vai trapecveida (2. att.: 2). Šie cirvji ir slaidi un gari – parasti no 12–13 cm līdz 15–16 cm, kāds eksemplārs bija pat 19 cm garš. Cirvju garums bija atkarīgs arī no lietošanas intensitātes – jo tā bija lielāka, jo biežāk nācās asmeni asināt, to slīpējot, tādā veidā padarot cirvi isāku. Uzskatāms piemērs ir 2: 4 attēlā redzamais cirvis – tā garums pēc regulāras asināšanas ir vairs tikai 6 cm. Visvairāk šādi cirvji sastopami Augšzemē – no tā arī cirvja nosaukums –, taču daudz to arī Dienvidlatgalē. Daži šī tipa cirvji atrasti arī Latvijas rietumu daļā (3. att.). Daudz šādu cirvju ir Lietuvā, īpaši tās ziemeļaustrumos, kā arī Baltkrievijā.

Visvairāk ir mandeļveida formas cirvju – pavisam 692, kas ir 82% no visiem darba cirvjiem. Lielākajai daļai šo cirvju priekšas un muguras plakne viena pret otru atrodas noteiktā leņķī, veidojot paplašinātu asmeni. Tāpat raksturīgi, ka cirvju priekša un mugura ar sānu plaknēm veido asas šķautnes, respektīvi, cirvjiem ir četrstūra šķērsgriezums. Kātcaurums atrodas tuvāk pietam. Tipisku mandeļveida cirvja paraugu atspoguļo Ķivutkalnā atrastais miniatūrais cirvītis – tas tikai 5 cm garš, bet kātcauruma diametrs 0,9 cm (2. att.: 5). Dažkārt kātcaurums atrodas

cirvja vidusdaļā (piemēram, 2. att.: 3), taču te sava nozīme varēja būt asmens regulārai asināšanai, to slīpējot un tā samazinot cirvja garumu. Mandeļveida formas cirvi neizceļas ar rūpīgi veidotu korpusu, bieži vien tie ir nesimetriski un pavirši darināti. Šiem cirvjiem raksturīga liela formu un izmēru dažādība, ko acīmredzot noteica šāda darbarīka praktiskās lietderības un efektivitātes pārsvars pār izstrādājuma formas estētiku.

Kā liecina atradumi dažās vēlā neolīta apmetnēs (piemēram, Aborā I), vienkāršie cirvi parādījušies jau neolīta beigās – bronzas laikmeta sākumā, savukārt atradumi pilskalnos (piemēram, Ķivutkalnā) liecina, ka tie lietoti vēl senākajā dzelzs laikmetā. Uz dažiem vienkāršajiem cirvjiem piecstūra cirvju grupā sastopamās kaujas cirvju atsevišķas tipoloģiskās pazīmes pieļauj šādus eksemplārus uzskatīt par relatīvi agrākiem un attiecināt uz neolīta beigām un bronzas laikmeta pirmo pusi. Taču šāda cirvja atradums Kivtu apmetnes kultūrslāņa apakšējā horizontā norāda uz to izmantošanu arī vēlajā bronzas laikmetā (1. att.: 7). Augšzemes cirvju parādīšanās laiks nav kaut cik droši nosakāms. Vēlā neolīta apmetnēs ir atrasti atsevišķi kātcauruma cirvju, to skaitā laivas cirvju fragmenti, taču Augšzemes cirvi atradumos nav pārstāvēti. Tāpēc atliek uzskatīt, ka šie cirvi ir tīra bronzas laikmeta parādība. Kā liecina šādu cirvju atradumi Ķivutkalnā, Žaunerānu un Stanovišķu pilskalnā, tie lietoti arī vēlajā bronzas laikmetā. Mandeļveida formas cirvju lielākā daļa acīmredzot attiecināma uz vēlā bronzas laikmetu, proti, uz laiku, kad straujāk izvērsās zemkopība un pieauga vajadzība pēc atbilstošiem darbarīkiem. Tomēr šie cirvi lietoti arī sekojošajā senākajā dzelzs laikmetā (500.–1. g. pr.Kr.), vismaz tā pirmajā pusē. Uz to norāda cirvju atradumu stratigrāfija vēlā bronzas un senākā dzelzs laikmeta pilskalnu kultūrslāņos.

Cirvju kā masveida izstrādājumu izplatība zināmā mērā raksturo Latvijas teritorijas apdzīvotības ainu bronzas laikmetā. To izplatība Latvijas teritorijā nav vienmērīga. Liela to koncentrācija konstatēta atsevišķos Augšzemes apvidos, pie Daugavas ap Jēkabpili, Lielupes baseina centrālajā un austrumu daļā, dažās vietās Rietumlatvijā. Maz šo cirvju atrasts Latvijas ziemeļu daļā, īpaši Ziemeļvidzemē (4. att.), kas visticamāk skaidrojams ar šo teritoriju iedzīvotāju atšķirīgu saimniecības modeli, proti, ar mazāku vai pat minimālu zemkopības, bet lielāku lopkopības lomu. Lai noskaidrotu, kādi apstākļi ietekmēja tā vai cita apvidus izmantošanu zemkopībai, aplūkota akmens cirvju saistība ar augšņu cilmiežiem, kas veidojušies pēdējā apledošanas un tā kušanas rezultātā. Visbiežāk akmens cirvi saistīti ar morēnu, kas parasti ir bagāta arī ar karbonātiem un tiek uzskatīta par samērā labu augsnes cilmiezi. Salīdzinoši daudz cirvju atrasts uz upju piekrastu aluviālo nogulumu auglīgajām augsnēm. Tanī

pašā laikā glaciolimniskie māli izmantoti maz, jo šādas augsnes ir grūti apstrādājamās.

Visbeidzot izvirzās jautājums: kāpēc mūsdienu tīrumos atrod tik daudz veselu akmens cirvju? Nav domājams, ka tie varētu būt nejauši pazaudēti, jo akmens cirvis bija pietiekami vērtīgs rīks, lai to atkal nesaņemklētu. Acīmredzot šie cirvji ar nolūku ir nolikti senajos tīrumos kā aizsargpriekšmeti, kā talismani vai amuleti. Bronzas laikmetā vienkāršie akmens darba cirvji vairs nebija sociālā statusa izteicēji, tomēr dažas pazīmes norāda, ka tiem tika piedēvētas noteiktas maģiskas īpašības. Šajā sakarā uzmanību saista jau iepriekš minētais Ķivutkalna pilskalnā atrastais rūpīgi izveidotais miniatūrais akmens cirvītis. Turpat atrasts arī kāds 6 cm garš cirvja veidā apslīpēts priekšmets no dolomīta ar aizsaktu kātauruma urbumu. Latvijā starp savrupatradumos iegūtajiem cirvjiem ir atsevišķi eksemplāri, kuru garums ir tikai 6–7 cm. Niecīgie izmēri liek šaubīties par šo cirvišu izmantošanu līdumu zemkopībā – drīzāk tie pieskaitāmi miniatūrajām priekšmetiem ar īpašu simbolisku nozīmi. Jādoma, ka līdzīga nozīme bijusi arī tiem neminiatūrajām cirvjiem, kas izgatavoti no smilšakmens vai kaļķakmens un tāpēc nav piemēroti koku un krūmu ciršanai.

ATTĒLU PARAKSTI

1. att. Akmens piecstūra darba cirvji: 1 – Lazdona, A 8693: 1; 2 – Skrundas Spaliņi, A 8844; 3 – Alsunga, A 11693; 4 – Basu Šmidri, A 9641; 5 – Rolavu purvs, A 8186; 6 – Viļāni, Madonas muzejs, 739; 7 – Kivtu apmetne, LNVM VI 37: 295. Pēc: Ianis Graudonis (1967). *Latvija v epokhu pozdnei bronzi i rannego zheleza*. Rīga: Zinatne, 1., 4. tab.
2. att. Akmens darba cirvji: Augšzemes tipa (2, 4, 7) un mandeļveida formas (1, 3, 5, 6). 1 – Reznu kapulauks, 2. uzkalniņš, A 8372: 5; 2 – Krāslavas Aišpuri, A 10656; 3 – Īslices Bērziņi, A 12753: 1; 4 – Pabažu Stūriši, A 12193; 5 – Ķivutkalna pilskalns, LNVM VI 9: 2078; 6 – Sātiņu Lazdu kalns, A 8026; 7 – Pilskalne, RLB 21. Aigas Ivbules zīmējums
3. att. Piecstūra (1) un Augšzemes tipa (2) cirvji Latvijas teritorijā
4. att. Vienkāršie akmens darba cirvji Latvijas teritorijā

ZEMNIEKU ĢIMENES SAVSTARPĒJO ATTIECĪBU ATSPUGOĻOJUMS 19. GADSIMTA VIDZEMES GUBERŅAS LATVIEŠU DAĻAS PAGASTTIESU DOKUMENTOS

Jānis Tirziņš

Mg. hist., vēsturnieks.

Zinātniskās intereses: 19. un 20. gadsimta ikdienas dzīve, tiesību vēsture.

Raksts veltīts 19. gadsimta Vidzemes guberņas latviešu daļas zemnieku ģimenes attiecību atainojumam pagasttiesu materiālos. Pētījumā apkopoti biežākie zemnieku sūdzību cēloņi, pagasttiesas rīcība strīdu izskatīšanā un citu zemnieku ģimenes dzīves jautājumu risināšanā. No rakstā minētajiem piemēriem redzams, ka pagasttiesai bija plaša ietekme zemnieku ikdienas dzīvē un ar pagasttiesas starpniecību zemniekiem tika sniegts atbalsts, gan atrisinot strīdus un sīkus noziegumus, gan arī palīdzot ģimenēm grūtās situācijās, piemēram, pildot mūsdienu bāriņtiesas funkcijas. Pagasttiesu dokumenti sniedz ieskatu gan 19. gadsimta likumdošanas, gan tiesu prakses jautājumos, tāpat šie avoti raksturo zemnieku ikdienas dzīvi, materiālo stāvokli, arī biežākos konfliktus un to cēloņus. Šo avotu apzināšana ir neatsverama 19. gadsimta sociālās vēstures pētniecībai.

Atslēgas vārdi: Vidzemes guberņa, pagasttiesas, 19. gadsimts, Vidzemes zemnieku likums, sociālā vēsture.

IEVADS

Pagasttiesas Krievijas impērijā bija zemākā (pirmā) līmeņa tiesu iestādes, kas Baltijas guberņās tika izveidotas 19. gs. pirmajā pusē (izņēmums ir Vitebskas guberņā ietilpstošā Latgale, kur dzimtbūšanas atcelšana un zemnieku tiesu institūcijas ieviešana notika pēc 1861. gada). Pagasttiesas institūcija Vidzemes guberņā tika izveidota līdz ar 1804. gada Vidzemes zemnieku likuma pieņemšanu. Pagasttiesa bija pirmā institūcija,

kurā vēlētas, sākotnēji gan muižas apstiprinātas, zemnieku kārtas tiesas amatpersonas izskatīja sūdzības un sprieda tiesu zemnieku savstarpējos strīdos un muižas prasību lietās pret zemniekiem. Nākamā instance, kurā varēja pārsūdzēt pagasttiesas spriedumus un kas nodarbojās ar pagasttiesas darba uzraudzību, bija draudzes tiesa, bet pēc 1889. gada tieslietu reformas šīs funkcijas pilnā mērā pārņēma zemnieku virstiesas. Arī draudzes tiesās likums noteica zemnieku kārtas pārstāvja nepieciešamību, izskatot zemnieku sūdzības, savukārt vēlākajās zemnieku virstiesās viss tiesas sastāvs, izņemot priekšsēdētāju, bija zemnieki – attiecīgā virstiesas iecirkņa pagasttiesu priekšsēdētāji.

Pagasttiesas savā darbā un lēmumos pamatojās uz Vidzemes zemnieku likuma normām. 1819. gada Vidzemes zemnieku likums faktiski atstāja spēkā 1804. gada likuma principus un noteica pagasttiesas darbības formu, kur pagasttiesa definēta kā izmeklēšanas jeb inkvizīcijas tiesa. Likuma 104.§ noteica, ka laika taupīšanas nolūkos zemnieku lietās nav atļauts izmantot ne advokāta pakalpojumus, ne rakstveida iesniegumus. Tas nozīmēja, ka zemniekam visa pārstāvniecība tiesā bija jāveic personīgi.¹

Lietas izmeklēšanā pamatfunkcija bija likta uz tiesnešu līdzdalību. Likumā ietvertā pamatideja šādai procedūrai bija pamatota ar neizglītoto zemnieku interešu aizstāvību, lai tie nezaudētu tiesas procesā savas neveiklības un likumu nezināšanas dēļ. Tādēļ tiesnešiem tika uzdots, izmeklējot lietu, izdibināt patiesību, noskaidrojot apstākļus, kas runā vienai vai otrai pusei par labu, bet ko iesaistītā puse pati neprot izmantot savā labā.²

Dzimtbūšanas atcelšana paplašināja pagasttiesas darba apjomu un ietekmi pagastā. 1819. gada likums, atceļot dzimtbūšanas sistēmu, nodrošināja to, ka pieauga pagasta institūcijas funkcijas un bija nepieciešama uzraudzības instance – pagasttiesa. Lai arī 1819. gada likums pamatā noteica, ka pagasta tiesai jābūt atdalītai no pagasta administratīvās varas, tomēr dzīvē šis likums panāca abu pagasta funkciju pildītāju faktisku

nedalāmību. Jau pats likums parāda, ka šāda teorētiska funkciju nodalīšana nav iespējama, jo likuma 117.§ noteica, ka pagasta tiesai ir ne tikai tiesas, bet arī policijas funkcija, savukārt policijas funkcija ir arī gādāt par pagasta labklājību.³

19. gadsimts, sākot ar Vidzemes zemnieku likuma pieņemšanu 1804. gadā un noslēdzot ar 1889. gada tieslietu reformu, ir pastāvīgs pārmaiņu un reformu laiks Vidzemes guberņā, un lielā mērā likumdošanas izmaiņas skar arī pagasttiesas darbu. Sākotnējais Vidzemes zemnieku likums gadsimta gaitā vairākkārt tika papildināts un izmainīts (1819., 1849., 1860. un visbeidzot 1889. gadā).

Zemnieku tiesu iestāžu dokumenti par 19. gs. un 20. gs. sākumu līdz šim nav tikuši pietiekami apkopoti, publicēti vai sīkāk analizēti. Būtiskākos pētījumus veikuši starpkaru perioda pētnieki – profesors Arveds Švābe (1888–1959) un Latvijas Universitātes (LU) docents Benno Ābers (1909–1990). No vēlāko laiku autoriem zemnieku tiesas iestāžu darba pētniecībai galvenokārt pievērsušies juridisko zinātņu pārstāvji, kuri specializējušies tiesību vēstures jomā, piemēram, Dr. iur. Voldemārs Kalniņš (1907–1981) un mūsdienās Latvijas Universitātes profesors Jānis Lazdiņš (1966). Tomēr padziļināti (piemēram, pētot pagasttiesas darbu attiecībā uz krimināllietu vai aizbildniecības iztiesāšanu vai analizējot šos avotus, lai raksturotu zemnieku materiālā un saimnieciskā stāvokļa izmaiņas gadsimta gaitā) pagasttiesas darbs un ar šo laika posmu saistītie zemnieku tiesu iestāžu avoti nav pētīti. Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka pat neliels viena pagasta vai apriņķa pagasttiesas iestāžu dokumentu kopums ietver sevī būtiskus attiecīgā laika zemnieku sabiedrību raksturojošus materiālus. Turklāt pagasttiesas dokumenti laika gaitā ir cietuši gan no apkārtējās vides ietekmes, gan no cilvēku darbības vai bezdarbības, tādēļ dokumentu apzināšana un apkopošana ir ārkārtīgi nozīmīga arī no avotu saglabāšanas viedokļa.

Šī raksta mērķis ir izpētīt 19. gadsimta Vidzemes guberņas latviešu daļas zemnieku sabiedrības izpratni par taisnīgumu un

tiesībām, vērtībām un savstarpējām attiecībām. Pētījuma ietvaros apkopoti Vidzemes guberņas latviešu daļas 19. gs. pagasttīsu dokumenti, pagasttīsas izvēlētas pēc šādiem kritērijiem: plašs fondu materiālu klāsts (Dauguļu, Dikļu pagasttīsas), iepriekš pētījumos neaplūkotas pagasttīsas (Braslavas, Spriestīņu), vissenākie pieejamie materiāli (Dikļu, Lielstraupes pagasttīsu protokolu grāmatas sākot ar 1822. gadu), sniedz ziņas par pagasttīsu avotu izpētes problēmām (Skultes, Puikules pagasttīsas).

Runājot par zemnieku tiesu iestāžu pētniecības tendencēm pasaulē, jāatzīmē īpašā Baltijas situācija, kā to raksturojis prof. J. Lazdiņš, – Baltijas guberņas līdz ar 1561. gadu dzimtbūšana un dzimtcilvēka stāvokļa definīcija tiesību sistēmā tika atzīta par normālu. Faktiski šajā laikā dzimtbūšana tiesību aktos tiek definēta kā aizbildniecības paveids – dzimtkungam pār dzimtļaudīm. Dzimtcilvēku stāvoklis Baltijā vēl vairāk pasliktinājās pēc 1710. gada, kad uz zemniekiem sāka attiecināt krievu zemnieku beztiesisko stāvokli.⁴ Apstākļi, ka 250 gadu ilgā laika posmā zemniekiem Baltijā bija gandrīz vai inventāra tiesiskais statuss, rada samērā unikālu situāciju Eiropas vēsturē. Līdz ar to ir likumsakarīgi, ka līdzīga rakstura pētījumi par zemnieku tiesību un sociālo vēsturi, pašpārvaldi un tiesu sistēmu laika posmā līdz 20. gadsimtam ir igauņu izcelsmes autoriem, piemēram, Toivo Raunam (*Toivo U. Raun*),⁵ Mati Lauram (*Mati Laur*) u.c. Savdabīga ir situācija ar zemnieku tiesu un tiesību vēstures pētniecību Krievijā un Baltkrievijā. Lai gan valstiski Baltijas guberņas no 18. gadsimta pilnībā bija iekļautas Krievijas impērijas sastāvā, Baltija saglabāja savu īpašo statusu, ko vislabāk apliecina zemnieku likumu pieņemšana un dzimtbūšanas atcelšana Baltijā 19. gadsimta pirmajā pusē, kamēr pārējā Krievijas impērijas teritorijā zemnieki joprojām līdz pat 1861. gadam palika beztiesīgā stāvoklī. Šis apstākļi iezīmē divu līmeņu attīstības ceļu, jo problēmas, kuras 19. gadsimta otrajā pusē risinājuši likumdevēji un zemnieki citās Krievijas impērijas guberņās, ir

raksturīgas tām, kuras Baltijā jau tika pārspriestas 19. gadsimta sākumā. Piemēram, baltkrievu vēsturnieks Aleksandrs Zagorņovs (*Aleksandr Zagorņov*) norādījis uz tiesnešu izglītības jautājumu, problēmām nodalīt tiesu varu no administratīvās, uzsvērot, ka Baltkrievijas guberņās pagasta vecākajam lielākoties saglabājās ietekme uz pagasttiesas darbu un spriedumiem. Sākotnēji baltkrievu zemnieki nav izpratuši tiesas nozīmi, tikai pakāpeniski apzinājušies pagasttiesas nozīmi un līdz ar to tiesas sastāvs ne vienmēr ticis izvēlēts atbildīgi un kvalitatīvi, tomēr pakāpeniski tiesas sastāvam un darbam bijusi tendence uzlaboties.⁶ Kopīga tendence, kas diemžēl vērojama, meklējot citās valstīs tapušos pētījumus par pagasttiesām, ir tāda, ka zemnieku tiesu iestāžu darba pētniecība arī citviet ir neliela – trūkst plašāku avotu apkopojumu vai analītisku darbu par tiesas darbību, rezultātiem, sarežģījumiem.

Zemnieku tiesas iestāžu dokumenti ir vispusīgs sociālās vēstures avots, kā arī sniedz ziņas par pārkāpumu un noziegumu veidiem un sodiem 19. gadsimtā, turklāt visos laikos sabiedrībā ir bijusi izteikta interese par pārkāpumu un noziedzības tendencēm un specifiku agrākajos laikos. Pētot pagasttiesu darbu, ļoti grūti ir nodalīt sociālo, tiesību vēsturi no, piemēram, saimnieciskās vēstures – pagasttiesu dokumenti savā ziņā ir visaptveroši – tie atklāj gan Krievijas impērijas īstenoto zemnieku likumdošanu, kā likumu normas 19. gadsimtā tika realizētas dzīvē, gan kādi bijuši zemnieku sadzīves apstākļi, materiālā situācija un izpratne par savām tiesībām un taisnīgumu.

Pagasttiesas dokumenti ietver sevī plašu avotu klāstu: tiesas protokolu grāmatas, pēc 1889. gada atsevišķi lietvedības akti katrai iztiesātajai lietai, tiesas dokumentu reģistri, tiesas izejošo un ienākošo dokumentu krājumi, ikgadējās revīzijas atskaites, tiesas rīcības sēžu protokoli u.c. dokumenti. Nereti izskatāmajās lietās protokoliem pievienoti arī pušu iesniegtie pierādījumi – kvītis, vēstules u.c. Šie materiāli ir unikāli avoti tam, lai iegūtu daudzpusīgu priekšstatu par zemnieku dzīvi, tradīcijām, materi-

ālo un izglītības stāvokli, taisnības izpratni, zemnieku savstarpējām attiecībām un zemnieku – muižas attiecībām.

Problēmas pagasttiesu avotu pētniecībā rada apstākļi, ka dokumenti, kas tapuši pirms vairāk nekā simts gadiem, laika gaitā ir bojāti vai pa daļai gājuši zudībā. Teksti, kas rakstīti ar tinti, vietām ar zīmuli, bieži vien mūsdienās ir grūti salasāmi un padzisuši. Piemēram, dažas Ežu pagasttiesas vecākās protokolu grāmatas nebija iespējams iekļaut pētījumā, jo pēc Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva (LNA LVVA) darbinieku skaidrojuma to fiziskais stāvoklis ir tik slikts, ka dokumenti netiek izsniegti un līdz ar to nevar tikt izmantoti pētniecībā, savukārt Braslavas pagasttiesas vecākā protokolu grāmata ar daļēji bojātām un izplēstām lapām vietām prasīja lielu piepūli, lai būtu iespējams tekstu kvalitatīvi izpētīt.⁷ Reizumis arī tiesas skrīvera rokraksta īpatnības līdz ar laika gaitā apdzeltējušām lapām apgrūtināja avota pētniecību, piemēram, tāda bija Stalbes pagasttiesas protokolu grāmata, kurā bez tam daži ieraksti veikti ar parasto zīmuli un tādējādi kļuvuši gandrīz nesalasāmi.⁸ Taču šīs grūtības ir ieguldīto pūļu vērtas, jo pagasttiesas materiāli ir neaizstājams 19. gadsimta sociālās vēstures avots, kas ietver daudzus faktus un vēstures liecības, kurus nepieciešams “izcelt dienas gaismā”. Pievēršot uzmanību zemnieku tiesu iestāžu dokumentu pētniecības problemātikai, jāuzsver, ka nereti šī pētījuma ietvaros nācās saskarties ar situāciju, kad zemnieku virstiesas lēmums vai pagasttiesas sprieduma vērtējums atstāj vairāk jautājumu nekā atbilžu.

Šķīstu likumsakarīgi tādā gadījumā pilnīgākai apstākļu izziņāšanai iepazīties ar pagasttiesas attiecīgo lietu. Tomēr nereti pagasttiesas lietu aprakstos trūkst šo lietu, vēl vairāk – lieta ir iekļauta, piemēram, pagasttiesas civillietu vai krimināllietu reģistrā, bet attiecīgajā fondā nav atrodama. Šai situācijai skaidrojumu sniedz 1917. gada II Rīgas zemnieku virstiesas dokumenti, kuros apspriesta pagasttiesas arhīvu iznīcināšanas kārtība. Vispirms virstiesā 1917. gada februārī saņēmusi Rīgas–Valmieras

apriņķa miertiesnešu sapulces ierosinājumu, balstītu uz Puikules un Ungurpils pagasttiesu lūgumu, atļaut iznīcināt pagasttiesās uzglabājamās vecās tiesu lietas un tiesas protokolu grāmatas; miertiesnešu sapulce aicināja virstiesu izvērtēt un izstrādāt kārtību, kā veikt pagasttiesas arhīvu materiālu iznīcināšanu.⁹ Atbildot virstiesā skaidroja, ka veco lietu iznīcināšana ir pat vēlama, jo pagasttiesas arhīvi aizņemot daudz vietas un lietu nodošana ik pēc 3 gadiem jaunajam pagasttiesas sastāvam esot ļoti laiktietilpīga. Virstiesā ierosināja iznīcināt tās krimināllietas un civillietas, no kuru iztiesāšanas pagājuši vismaz 10 gadi, kas nebūtu pretrunā ar 1885. gada 13. marta noteikumiem par tiesu arhīvu lietvedību. Turklāt arhīvu iznīcināšanu virstiesā aicināja veikt, pārdodot vecās tiesu lietas atklātā izsolē, ko organizētu pagasttiesā, jo makulatūras cena jau miera laikos bijusi 40 kapeikas par pudu un kara laikā iespējams iegūt vēl vairāk līdzekļu.¹⁰ Virstiesā nav sniegusi nekādus norādījumus par to, vai pagasttiesām būtu jāinformē uzraugošās institūcijas par arhīva materiālu iznīcināšanu (un, arī pētot virstiesu dokumentus, nav izdevies atrast nevienu pagasttiesas ziņojumu par arhīva materiālu iznīcināšanu), līdz ar to varam tikai pieņemt, ka daļa pagasttiesu lietu tik tiešām ir iznīcināta saskaņā ar virstiesas norādījumiem.

Taču tikpat liela ir iespējamība, ka kara un revolūcijas juku dēļ pagasttiesas nemaz nespēja uzsākt plānoto arhīvu likvidēšanu, bet lietas vienkārši gājušas bojā vai pazaudētas kara un ar to saistītās evakuācijas apstākļos. Tomēr par labu uzskatam, ka vismaz dažās pagasttiesās arhīvi iznīcināti apzināti, saskaņā ar virstiesas atļauju, liecina apstākļi, ka, piemēram, Bebru pagasttiesas arhīva materiāli saglabājušies tikai no 1906. gada,¹¹ arī Ungurpils pagasttiesas (tieši šīs pagasttiesas amatpersonas bija ierosinājuma autori) lietas pieejamas vien sākot ar 1906. gadu.¹² Tajā pašā laikā Puikules pagasttiesā tā arī nav veikusi ierosināto arhīva lietu likvidēšanu, jo pagasttiesas fondā pieejamas 1678 lietas – civillietas, krimināllietas un aizbildniecības lietas, kā arī cita tiesas dokumentācija sākot ar 1891. gadu.¹³

Tāpat pētniecību apgrūtinā lietā norādīto materiālu iztrūkums kādā no LNA LVVA fondos esošajām pagasttiesu lietām, piemēram, Skultes pagasttiesas 1904. gada rīcības sēžu protokolu grāmatā no 34 paredzētajām lapām palikušas vien 2 neaprakstītas lapas, kaut arī pēdējais ieraksts dokumentu izmantošanas lapā izdarīts 1990. gadā, veicot izrakstu no lietas 30. lapas, un apliecina, ka tolaik lietā vēl ir bijušas vismaz 30 lapas, tomēr nezināmu apstākļu dēļ attiecīgās lietas materiāli nesēnā pagātnē ir pazuduši.¹⁴

Veicot pētījumu par zemnieku ģimeni Latvijas teritorijā 19. gadsimtā, ir būtiski uzsvērt, ka pētījuma robežas būs plašākas par mūsdienu klasisko ģimenes modeli. Zemnieku sētām bija raksturīgs liels apdzīvotības blīvums. Kā liecina dvēseļu revīzijas materiāli, parasta parādība bija lielģimene – vienā mājā dzīvoja vairākas paaudzes. Vienas lielģimenes locekļu skaits nereti sniedzās desmitos. Šo tradīciju bija veidojuši vēsturiski apstākļi – dzimtcilvēka piesaiste videi un dzīvesvietai. Tā kā zemnieku sētu skaits bija mazāks par dzimtcilvēku ģimeņu skaitu, tad nereti vienā sētā mita vairākas radniecības saitēm nesaistītas lielģimenes – saimnieku, pušelnieku, kalpu utt. Šādās sētās iedzīvotāju skaits sasniedza vairākus desmitus.¹⁵ Pat ja pieņemam, ka katrai lielģimenei bija sava dzīvojamā telpa, apstākļi tajā bija ļoti pieticīgi saspīesti, bez tam saimniecības ēkas un citas sētas būves visticamāk parasti koplietoja visa sētas saime. Sadzīves apstākļi viennozīmīgi bija būtiskākais faktors, kas radīja augsni pārpratumiem un konfliktiem, par labu šim apgalvojumam liecina pagasttiesu dokumenti.

Pētot 19. gs. pirmās puses pagasttiesu darbu Vidzemes guberņā, jāuzsver ģimenes tiesību attīstības stāvoklis Eiropā. Zviedru jurists un tiesību vēstures pētnieks Ēriks Annerss (*Erik Gustaf Erland Anners*, 1916–1997) ģimenes tiesības līdz pat 18. gadsimtam Eiropā raksturojis kā patriarhālu, ar baznīcas ietekmi cieši saistītu paražu kopumu. Apgaismības ideju ietekmē pakāpeniski vīrieša un sievietes vienlīdzības jautājums tika

aktualizēts un arī atspoguļots attiecīgā laika tiesību aktos, kur kā pirmsākums minams 1794. gada Vispārējais Prūsijas zemju likumu apkopojums.¹⁶ Pārmantojamību zemnieku tiesību jomā uzsvēris arī J. Lazdiņš, norādot uz acīmredzamu rietumu – austrumu virzienu zemnieku tiesību attīstībā. Bez tam pagasttiesas darbību Vidzemē raksturo patriarhālās tradīcijas, zemnieku likums ietvēra uz paražu tiesībām balstītas, Baltijai raksturīgas zemes likumu normas, kas norādīja uz spēcīgu tēva vai vīra varas institūta atzišanu.¹⁷ Tāpēc, pētot pagasttiesas darbu un spriedumus 19. gs. pirmajā pusē, redzam, ka sievieti bieži vien tiesā pārstāvēja vīrs, patriarhālo stāvokli apliecina arī aizgādņa noteikšana zemnieku atraitnēm.

PĀRKĀPUMU UN KRIMINĀLLIETU IZSKATĪŠANA

Atbilstoši Vidzemes zemnieku likuma prasībām strīdi par aizskaršanu ar vārdiem vai darbiem, sīkās zādzības utt. tika izskatītas kā pārkāpumu vai krimināllietas – attiecīgi vainīgo sodot ar miesas sodu līdz 30 rīkšu sitieniem vai arestu līdz 7 dienām “pie maizes un ūdens”. Kā soda veids krimināllietā notiesātajam likumā tika noteikts naudas sods un miesas sods, taču sodu robežas likumā netika atrunātas.¹⁸ Līdz ar to pagasttiesas līdz pat 19. gadsimta nogalei pamatā kā soda veidu piemēroja miesas sodu. Kā savā pētījumā norāda vēsturniece Līga Irbe, miesas soda popularitāti var skaidrot ar efektivitāti – tas bija publisks un viegli izpildāms soda veids ar tūlītēju rezultātu – radīja bailes no atmaksas.¹⁹

Ģimenes konflikti, kuru rezultātā notika aizskaršana ar vārdiem vai darbiem, sīkas zādzības un citi ikdienas sarežģījumi bija sekas jau iepriekš minētajiem sadzīves apstākļiem, un šādu sūdzību izskatīšana bija viena no pagasttiesas pamatfunkcijām. Tomēr, kā redzams no pagasttiesu materiāliem, gadsimta pirmajā pusē šādas sūdzības lietas, neskatoties uz zemnieku sarežģītajiem sadzīves apstākļiem, līdz izskatīšanai pagasttiesā nonā-

kušas visai reti. Tā, piemēram, Dikļu pagasttiesa no 1822. līdz 1836. gadam izskatījusi vien divas sūdzību lietas par ģimenes locekļu savstarpēju fizisku vardarbību. Savdabīgs piemērs no Straupes pagasttiesas, kur ģimenes strīdu risināt tiesai aicinājis draudzes mācītājs, – 1826. gada 3. decembrī mācītājs Sokolovskis ieradās pagasttiesā un uzdeva izskatīt pārkāpuma lietu pret Kīšu māju saimnieka dēlu Jāni, jo tas iepriekšējā svētdienā bijis stipri piedzēries un sitis un lamājis savu pamāti Līzi un pussievu (saderināto?) Trīni. Mācītājs īpaši norādīja, ka šis bezdievīgais darbs prasa stipru sodu un, tā kā tas noticis svētdienā, par svētdienas apgānīšanu pienākas vēl dubultsods, līdz ar to pagasttiesai uzdots pienākums lietu steidzami izmeklēt un pirms sprieduma pieņemšanas to ar mācītāju noteikti saskaņot. Pagasttiesa sākotnēji piedāvāja Jāni nodot sodīt augstākai tiesas instancei, jo “Jānis lielāku sodu nopelnījis, nekā pagasttiesas varā ir viņam dot”, bet, tā kā baznīca uzstāja, ka viņš jāsoda tepat pagastā, tad pagasttiesa piesprieda maksimālo miesas sodu – 30 bērza rīkstes.²⁰

Kaut arī, zemnieku turībai pieaugot, 19. gs. otrajā pusē sadzīves apstākļi uzlabojās, tomēr paradoksāli, ka ikdienas strīdu un pārkāpumu lietu īpatsvars pagasttiesas darba kārtībā pieauga, piemēram, Dauguļu pagasttiesā 1875. gadā izskatītas 12 prasību lietas par apvainošanu vai miesas bojājumu nodarīšanu vienas mājas lielģimenes locekļu starpā. Šo pretrunīgo apstākli var pamatot ar tiesiskās apziņas nostiprināšanos zemnieku vidū, kad zemnieki savu interešu aizstāvību un pāridarījuma kompensēšanu uzticēja tiesai. Tā Dikļu pagasttiesā 1892. gada 2. jūlijā vairāki ģimenes locekļi vērsušies pēc palīdzības, jo nespēja vairs glābties no sava tuvinieka Pētera Vizlas vardarbības. Mārcis Vizla apsūdzēja savu brāli Pēteri par plēšanos un lamāšanos. Pēteris grūdis brālim ar stampu, pēc tam ieķēries Mārcim krūtīs un abi nokrituši zemē. Piedevām Pēteris brāli apsaukājis par maitu. Otru prasību pret Pēteri iesniedza tajā pašā dienā viņa tēvs – Mārcis Vizla vecākais, kurš sūdzējās, ka Pēteris piekāvis

savu māti un esot solijies to ar ķieģeli nosist. Kā lieciniece norādīta Pētera sieva Anna Vizla.²¹ Pēteris savu vainu apsūdzībās noliedza un arī “nepielaiž sievas Annas Vizlas pārklaušināšanu, tādēļ ka naidis sievas dēļ cēlies”, pamatojoties uz pagasttiesas nolikuma 41. pantu, kurš ļāva neliecināt pret savas ģimenes locekļiem. Tomēr cits liecinieks – māju kalps Leimanis apstiprināja, ka tajā dienā dzirdējis strīdu starp Pēteri, viņa sievu Annu un Pētera māti Mariju Vizlu un redzējis, ka Anna bijusi zemē nogrūsta un Pētera mātei uz rokas bijis redzams zilums. Par plēšanos un lamāšanos, kas pierādīta ar liecībām, pagasttiesa piesprieda Pēterim izmaksāt 5 rbļ. sodu par labu brālim un 10 rbļ. par labu Pētera mātei un kopā 5 dienas arestā.

Skaidra norāde uz zemnieku neapskaužamajiem sadzīves apstākļiem saskatāma Dauguļu pagasttiesas 1875. gadā izskatītajā sūdzībā, kad dzīvojamās istabas dalīšana pēc Jurgiem Buķu mājās starp kalpiem un saimnieku beigusies ar kautiņu. Tiesa nospriedusi kalpu pāri – Lauri un Līzi Liepiņus par kaušanos un atsacīšanos pildīt saimnieka pavēli un pārvākties uz citu istabas stūri sodīt ar attiecīgi 48 un 24 stundām aresta. Saimnieks Bukavs arī izteicis vēlmi no nākamā gada lauzt kalpošanas līgumu.²²

Tomēr, vēršoties pagasttiesā ar sūdzību, pastāvēja risks no cietušā kļūt par apsūdzēto. Tā 1864. gadā sanāca Spriestiņu Baltā kroga kalpam Jurim Rācenim, kurš tiesā iesniedza sūdzību par krodzinieka Kalniņa uzbrukumu viņam un viņa sievai. Krodzinieks liecināja, ka konflikts sācies no abu sievu strīda, kad krodzinieks iejaucies, tad saņēmis sitienu pa ausi no Rāceņa. Līdz ar to tiesa Rāceni par rupjību pret saimnieku sodīja ar 15 rīkstēm. Tajā pašā 29. oktobra dienā tiesa izskatīja arī krodzinieka prasību pret Rāceni par nepakļaušanos un atsacīšanos iet malku gādāt, ko kalps arī atzina, un tiesa Rāceni sodīja vēl ar 10 rīkstēm par neklausīšanu saimniekam. Tādējādi Jēkabs Rācenis vienā dienā saņēma 25 rīkstes, kļūstot no cietušā par atbildētāju.²³

Sastopami arī gadījumi, kas pārsniedza ierastos sadzīves strīdus, kad smagāku noziegumu, piemēram, zādzību paveikuši vienas ģimenes locekļi. Lielstraupes pagasttiesā 1826. gada 31. martā Rudzišu saimnieks Pēteris apsūdzēja savu padēlu Frici, ka “tas no viņa un savas mātes dažādas lietas zadzis un Darvaskalnu Jasperam glabāšanai nodevis dažas no zagtajām lietām”. Tiesa par zādzību sodīja Frici ar 30 spieķa sitieniem un Jasperu par zagtu lietu glabāšanu ar 25 sitieniem.²⁴ Kā redzams, tad 19. gadsimta pirmajā pusē pagasttiesa sprieduma sagatavošanā vadījies pēc paražu tiesību principiem – nozieguma smaguma izpratnē zagtu mantu slēpšanu pēc piespriedē soda pielīdzinājusī tikpat smagam noziegumam kā zādzība, no šīm tradīcijām acīmredzot izriet Vidzemes zemnieku likumā ietvertā norma, ka atrastu kustamu lietu nedrīkst piesavināties – par atrasto jāziņo pagasttiesai, piesavināšanos attiecīgi pielīdzinot zādzībai. Faktiski šāds piemērs apstiprina Mg. iur. Modrītes Vucānes apgalvojumu, ka pagasttiesas praksē saskārās ar paražu tiesību normu piemērošanu un pozitīvo tiesību normu tulkošanu. Tulkojot vienu un to pašu tiesību normu, piemērošanas rezultātās pagasttiesā varēja atšķirties no augstākas institūcijas prakses.²⁵

Tiesvedības tradīcijām esot attīstības stadijā, konflikts no mājām reizēm arī tika turpināts tiesas sēdes laikā, kad pretējās puses nespēja valdīt savas emocijas un tiesai bija jāiesaistās. Piemēram, Dauguļu pagasttiesā 1890. gada 18. maijā tika izskatīts brāļu Skrastiņu materiāla rakstura strīds, tomēr lietas izskatīšana izvērsās skaļāka, un, kā fiksēts ierosinātajā krimināllietā, “Fricis Skrastiņš šajā dienā nekārtīgi pie tiesas uzvedās – savu pretinieku Kārli Skrastiņu par bezkauņu lamādams un tiesas sēdi traucēdams. Tiesa nosprieda, ka F. Skrastiņam 24 stundu arests tūlī jāizpilda.”²⁶

Kā rāda piemērs no Spriestiņu pagasta, reizēm arī saimnieka un kalpa attiecības varēja novest līdz strīdiem, kas traktējami kā krimināli pārkāpumi. Spriestiņu pagasttiesā 1858. gada 24. decembrī saimnieks Jānis Leimanis apsūdzēja kalpu Miķeli

Jansonu, ka tas no klēts izzadzis 13 mārciņas linu. Lai būtu liecinieki, pirms aplūkot kalpa apcirkņus, saimnieks pieaicinājis pagasttiesas piesēdētāju Jāni Ozoliņu, ar kuru kopā tad arī atraduši kalpa apcirkņus zem pelavām paslēptas 4 buntas linu. Kalps tiesā atzinās vien tajā, ka no neaizslēgtās klēts paņēmis atrasto linu daudzumu, bet par pārējo neko nezinot. Tomēr pagasttiesa, ņemot vērā, ka Jansons “jau daudzreiz pie zādzības noķerts”, nolēma nodot lietu augstākai tiesas instancei.²⁷

Šī lieta turpinājās nākamā gada pavasarī, kad Leimanis iesūdzēja tiesā savu kalpu par to, ka tas viņam Lieldienu vakarā uzbrucis un stipri piekāvis. Kad saimnieks gājis mājās no dzirnavām, ceļā to panācis Jansons, kas sitis saimniekam pa pakausi ar akmeni, un, kad saimnieks no sitiena nokritis, Jansons sācis viņu sist. Arī visi liecinieki apgalvoja, ka Leimanis bijis smagi piekauts, seja zilumos un mati izplūkāti. Tiesa nolēma, ka apsūdzība ir smaga un pielīdzināma slepkavības mēģinājumam, ka tā nosūtāma izskatīšanai uz augstāku instanci.²⁸ Šajā gadījumā redzams, ka pagasttiesa kalpa pārkāpumus uzskatīja par tik smagiem, ka tie pārsniedza tiesas kompetenci. Tomēr, spriežot pēc tā, ka kalps nepilnu pusgadu pēc tam, kad apsūdzēts zādzībā, atkal tajā pašā pagastā pie tā pašā saimnieka turpina strādāt par kalpu un atkal veic noziegumu, tad acīmredzot arī draudzes tiesas iepriekšējais spriedums par zādzību nav bijis pietiekami bargs.

Iepriekš minētie piemēri rāda, ka praksē pastāvēja iespēja zemniekam par ikvienu strīdu vērsties pagasttiesā. Bez tam, kā uzsvērusi M. Vucāne, pagasttiesas pēc 1864. gada Tiesu nolikumu pieņemšanas, kaut arī netika tajos ietvertas, tomēr ietilpa Krievijas impērijas tiesu sistēmā kā zemākā instance vietējo tiesu sistēmā. Tas nozīmēja, ka pagasttiesas spriedumi bija pārsūdzami augstākās instancēs un lēmumi varēja nonākt līdz pat kasācijai Senātā.²⁹

Viens no šāda veida ģimenes strīdu izskatīšanas paradoksiem ir apstākļi, ka kriminālsods pats par sevi Vidzemes zem-

nieku likuma izpratnē nevarēja būt iemesls, piemēram, kalpa darba kontrakta laušanai. Tas nozīmēja, ka problēmas risinājums reizēm bija tikai īslaicīgs, jo abas puses pēc tiesas sprieduma un soda saņemšanas atgriezās savā sētā un turpināja dzīvot un strādāt plecu pie pleca, bet varam pieņemt, ka bez rūgtuma un sīkiem konfliktiem šāda kopā dzīvošana neiztika.

MATERIĀLA RAKSTURA STRĪDI

Pirmie nosacījumi, kas sāka reglamentēt darba attiecības, iekļauti Vidzemes zemnieku likumā 1809. gadā, pievienojot likumam papildu pantus un skaidrojumus. Likuma 24. un 25. paragrāfs noteica ierobežojumus kalpa klaušu dienas garumam, savukārt 39. un 42.–50. paragrāfā ietvertie nosacījumi bija mēģinājums ieviest vienotus principus darba samaksas kārtībā.³⁰

Vēsturniece Melita Svarāne norāda uz šādu tendenci 19. gadsimtā – attīstoties preču–naudas attiecībām, paplašinājās naudas nozīme un zemnieku starpā, kaut sākotnēji gausi, bet tomēr veidojās kredītattiecības.³¹ Līdz ar to pagasttiesu lietās pamazām palielinājās parādu un prasījumu piedziņas jautājumi. Pakāpeniski izmainījās arī zemnieku attieksme pret naudu. Kā atzīmējis profesors Mati Laurs, klaušu nomas laikmetā zemnieks naudu uztvēris vien kā dārgmetālu, tikai 19. gs. vidū pakāpeniski uzsāktā pāreja uz naudas nomu iesaistīja zemniekus tirgus attiecībās.³² Līdz ar to ir likumsakarīgi, ka 19. gs. vidū un otrajā pusē tiesas darba kārtībā arvien vairāk ienāk materiāla rakstura prasības zemnieku starpā. Un, kā rāda pagasttiesu materiāli, pieaug arī prasījuma apjomi. Tā, piemēram, Limbažu pagasttiesā no 1841. līdz 1843. gadam izskatītas vien piecas civillietas par parādu vai zaudējumu piedzīšanu un vidējā prasījuma summa bijusi salīdzinoši neliela – tikai 6,93 rubļi.³³ Savukārt, aplūkojot civillietu prasību apmērus Cesvaines pagasttiesā 19. gs. beigās, ir redzams, ka prasību apmēri civillietās pieauguši, piemēram, 1893. gadā pagasttiesas kopā izskatīto 277 civillietu vidējā

prasības summa bijusi 11,61 rbļ., savukārt 1899. gadā tā palielinājusies līdz 17,69 rbļ.; papildus tam jāatzīmē, ka civillietu skaits 19. gs. beigās atkal pakāpeniski samazinās (1899. gadā izskatītas vien 107 lietas) un šī tendence saglabājas arī 20. gs. sākumā.³⁴

Ierastas bija sūdzības starp vienā saimniecībā dzīvojošajiem saimniekiem un kalpiem gan par atalgojuma neizmaksāšanu kalpiem, gan no saimnieku puses par neapmierinošu kalpu darbu un līguma nepildīšanu. Šāda rakstura sūdzību skaits pakāpeniski palielinājies, piemēram, Dikļu pagasttiesā 14 gadu ilgā laika posmā – no 1822. līdz 1836. gadam izskatītas vien 10 sūdzības (no kopumā tiesas izskatītām 119 lietām) starp saimniekiem un kalpiem par līguma vai pienākumu nepildīšanu (par kalpam neizmaksātu atalgojumu vai parādiem saimnieku un kalpu starpā tiesā nav saņemta neviena sūdzība).³⁵ Savukārt gadsimta otrajā pusē, piemēram, Dauguļu pagasttiesā vienā pašā 1875. gadā no 491 tiesas protokolu grāmatā reģistrētā notikuma tiesa izskatījusi 20 strīdus starp saimnieku un kalpu par atalgojuma neizmaksāšanu, 11 gadījumos sūdzības par derību (līguma) nepildīšanu vai nolaidīgu pienākumu pildīšanu un vienu sūdzību par nelikumīgu derību slēgšanu ar nepilngadīgu personu bez tēva atļaujas.³⁶ Saimnieka un kalpa sūdzības piemērs no Braslavas pagasttiesas – 1864. gada 16. septembrī tiesa izskatīja šādu saimnieka sūdzību par savu kalpu: “Kad nu tā Kundziņu kalpa Andža Līkā sieva Anna daudz dienas darbos bija kavējusi, tāpat viņas vīrs ar savām cūkām saimniekam daudz skādes padarījis, tad nolīga viņi š.g. 6. augustā, ka sieva paliek pie saimnieka uz sevi dzīvot un saimnieks atrēķina no Andža algas 20 rbļ. un 4 pūrus rudzu.” Tomēr dažas dienas vēlāk saimnieks sūdzējies pagasttiesā, ka arī pats kalps Andžs vairs pie darba neejot un, ja arī ejot, tad darot pretī vien visu, nevis kā norādīts, tāpat saimnieks uzskaitījis, kā kalps tam “visādi skādējis”. Piemēram, no mārkla velkot linus, tos pa zemi izkaisījis un, kad likts, nav savācis, tad vēl vienu nakti zirgu turējis neizjūgtu un neēdušu pie ratiem un citkārt cūku no saimnieka auzām nav

dzinis laukā un, kad saimnieka puika cūku gājis laukā dzīt, metis tam ar akmeni. Šos faktus arī apstiprināja saimnieka pieaicinātais liecinieks – otrs to pašu Kundziņu māju kalps. Līdz ar to pagasttiesa piesprieda kalpam Andžam 15 sitienus ar rīkstēm par nepaklausību un arī 4 pūrus auzu kā zaudējumu atlīdzināšanu par labu saimniekam.³⁷

Dauguļu pagasttiesā 1874. gada 5. decembrī P. Dubavs iesniedza prasību par 6 rbļ. algas parāda piedzišanu no Ķilkas māju saimnieka P. Cillenberga. Cillenbergs atzina, ka kalpam visu algu nav samaksājis, pamatojot, ka Dubavs viņam radījis zaudējumus, nepareizi sapinot zirgam kājas ganībās, dēļ kā zirgs guvis ievainojumus un veselu mēnesi nav varēts to pie darba izmantot. Tiesa saimnieka argumentus atzina par pamatotiem un nosprieda, ka kalpa algas parāds paliek kā saimniekam radīto zaudējumu nolīdzināšana.³⁸

Jāatzīmē, ka interešu aizstāvēšana ar tiesas starpniecību 19. gadsimtā bija laikietilpīgs pasākums – praksē sūdzību izskatīšanas termiņi, īpaši gadījumos, kad lieta tika pārsūdzēta augstākā instancē, bija ilgi. Tipisks ir piemērs no Spriestīņu pagasttiesas, kur 1889. gadā tika saņemta sūdzība pret M. Ozoliņu par kalponei neizmaksāto algu. Jau prasības iesniegšanā bija teikts, ka strīds par algu pastāvējis kopš 1886. gada, tātad ildzis jau 3 gadus bez panākumiem, līdz cietusi nolēma vērsties tiesā. Pagasttiesai sūdzība iesniegta 1889. gada 7. jūnijā, lieciniekus pagasttiesa nopratinājusi tā paša gada 3. novembrī, un spriedums pasludināts 15. decembrī. 29. decembrī par spriedumu iesniegta apelācija I Valmieras zemnieku virstiesā, kura lietu izskatīja 1890. gada 28. martā un pagasttiesas spriedumu atstāja negrozītu, pagasttiesai piesūtīts izpildu raksts par algas piedzišanu, kas beidzot izpildīts 1890. gada 7. jūnijā.³⁹ Tātad tieši pēc gada no brīža, kad pagasttiesa saņēma sūdzību, un kopumā kalponei, lai tiktu pie nopelnītās algas, bija jāgaida veseli 4 gadi, kas ir ilgs laiks, īpaši ņemot vērā, ka šajā piemērā lieta tika izskatīta tikai divās instancēs – pagasttiesā un zemnieku virstiesā.

Tāpat zemnieku tiesu iestāžu praksē redzama īpašuma pierības un sadalīšanas jautājumu aktualizēšanās. Attiecībā uz mantošanas kārtību 1819. gada Vidzemes zemnieku likumā bija ietverti mantojuma pieņemšanas un sadalīšanas principi, paredzot mantojuma sadalīšanu gan pēc likuma, gan pēc novēlējuma (testamenta). Par pirmās šķiras mantiniekiem likums atzina pārdzīvojušo laulāto un pirmās pakāpes radniekus. Zīmīgi, ka nekustamā īpašuma mantošanas ziņā likums paredzēja vīriešu kārtas mantinieku prioritātes principu pār sieviešu kārtas mantniecēm.⁴⁰

M. Svarāne uzsver, ka mantojuma testamentu dokumentu skaits gadsimta pirmajā pusē nav bijis liels un mantojumu dalīja tikai, ja aizgājējam palika nepilngadīgi bērni vai bija citi īpaši apstākļi.⁴¹ Šādi īpaši apstākļi acīmredzot bijuši Lielstraupes Kurmju māju saimniekam P. Teterim, kurš ar sievu Līzi 1827. gada 22. aprīlī pie pagasttiesas nolēma sadalīt visu savu mantu – mājlopus saviem 5 bērniem, piemēram, dēlam Miķelim vecāki novēlēja 1 kumeļu, 1 teļu, 1 vepri, 1 aunu.⁴²

19. gs. otrajā pusē palielinoties no muižas izpirkto saimniecību skaitam, vajadzētu būt likumsakarīgi, ka pieaugtu arī zemnieku turība un līdz ar to jautājumiem, kas skar mantošanas kārtību, vajadzētu būt bijušiem noregulētiem, jo aizgājējs savu pēdējo gribu paudis testamentā. Tomēr, kā redzams no Cesvaines pagasttiesas piemēra (Cesvaines pagasttiesas fonds ietver plašu tiesas materiālu klāstu ar vairāk nekā 5000 lietām), zemnieki nav steigušies ar mantojuma dokumentu sakārtošanu – Cesvaines pagasttiesas testamentu un līgumu reģistrā laika posmā no 1878. gada līdz 1894. gadam fiksēti tikai trīs testamenti.⁴³ Testamenti rāda, ka zemnieku turība tiešām pieaugusi, piemēram, Cesvaines pagasta Vecdilmaņu māju saimnieks Kārlis Grāvītis testamentā savam dēlam Pēterim novēlē mājas ar visu kustamo un nekustamo īpašumu, meitai Marijai pienākas 300 rbļ. vērtā mantojuma daļa, sievai Ilzei mūža uzturs no dēla vai 500 rbļ. vērtā mantojuma daļa, bet abas meitas no pirmās

laulības savu mantojuma daļu (200 rbļ.) jau ir saņēmušas un testamentā netiek iekļautas.⁴⁴ Savukārt gadījumos, kad mantojuma dalīšanas jautājumi netika savlaicīgi sakārtoti, sekoja tiesvedība, nereti ar pārsūdzībām vairākās instancēs. Tā, piemēram, Dauguļu pagasttiesa 1894. gada 12. oktobrī, pamatojoties uz aprinča miertiesnešu sapulces sagatavoto izpildrakstu, brāļu Jura un Jāņa Šmitu cīņā par Eglukalna mājām pieņēma lēmumu nekavējoties izlikt no mājām Jāni, bez tam piedzīt no viņa par labu brālim 2,92 rbļ. zaudējumu atlīdzību. Jānis no mājām izlikts, par ko izdarīta atzīme izpildrakstā, tomēr parādu brālis tam piedēvis.⁴⁵

ĀRLAULĪBAS BĒRNI UN ATTIECĪBU RISINĀŠANA AR TIESAS STARNIECĪBU

Īpašs jautājums pagasttiesas darbā bija saistīts ar ārļaulībā dzimušajiem bērniem, kas tika uzskatīti par lielu negodu. Pētījumā par sievietes lomu 18. un 19. gs. sabiedrībā LU profesors Dr. hist. Gvido Straube atzīmējis, ka šādu lietu baznīcas un tiesas dienas kārtībā bija ne mazums, seksuāli sakari arī bez laulības bija bieži, tikai uz ārļaulībā dzimušajiem bērniem tā laika aizspriedumainā sabiedrība skatījās ar nosodījumu.⁴⁶ Šo apgalvojumu apstiprina fakts, ka lietas par ārļaulībā dzimušo bērnu apgādāšanu ir sastopamas pilnīgi visu aplūkoto pagasttiesu dokumentos dažādos laika posmos, neskatoties uz sabiedrības un baznīcas nosodījumu, tā ir bijusi bieža parādība. Kā redzams no Dikļu pagasttiesas dokumentiem, 19. gs. pirmajā pusē, laika posmā no 1822. gada līdz 1836. gadam pagasttiesā izskatītas 7 sūdzības par ārļaulības bērnu paternitātes noteikšanu un uzturēšanu,⁴⁷ gadsimta otrajā pusē situācija šajā jomā nav mainījusies, piemēram, Dauguļu pagasttiesā 1875. gadā vien reģistrētas 3 sūdzības lietas,⁴⁸ tieši tikpat arī 1881. un 1882. gadā.⁴⁹ Ārļaulībā dzimušo bērnu skaits satrauca valsts iestādes un baznīcu, tika veikta detalizēta ārļaulībā dzimušo bērnu uzskaitē. Pēc

statistikas datiem, piemēram, 1860. gadā Vidzemes guberņā kopumā reģistrēti 1225 ārļaulībā dzimušie.⁵⁰ Vidzemes zemnieku likuma 364.–366.§ noteica, ka ārļaulībā dzimuša bērna māte varēja vērsties pagasttiesā ar lūgumu noteikt paternitāti tiesas ceļā, pierādot ārļaulības bērna paternitāti, sieviete varēja pieprasīt bērna tēvu maksāt bērnam uzturnaudu līdz 10 gadu vecuma sasniegšanai.⁵¹

Piemēram, Spriestīņu pagasttiesa 1890. gada 27. septembrī sāka izskatīt M. Ozoliņas prasību pret kurpnieku K. Apini, vainojot, “ka viņš pie Ozoliņas kaunā krišanas esot vainīgs”, un lūdzot tiesu piedzīt uzturnaudu kopīgajam ārļaulībā dzimušajam bērnam. Pats apsūdzētais uz tiesas sēdi nebija ieradies, līdz ar to tiesa bez nopratināšanas atzina Ozoliņas prasību par pamatotu saskaņā ar Vidzemes zemnieku likuma prasībām un piesprieda Apinim samaksāt 100 rbļ. bērna uzturam, šo summu saskaņā ar Civiltiesību nolikuma 101. pantu sadalot uz 10 gadiem.⁵²

Tomēr, pamatojoties uz lietas izmeklēšanā gūtajiem pierādījumiem un liecībām par bērna mātes dzīvesveidu, tiesa varēja arī atzīt personu par bērna tēvu, bet neuzlikt viņam par pienākumu bērnu uzturēt līdz likumā noteiktajam 10 gadu vecumam. Lielstraupes pagasttiesā 1825. gada 14. jūlijā ar prasību par uzturnaudas piedzišanu no bērna tēva vērsās Inča mājās dzīvojošā Mariņa, apsūdzot Rudzišu kalpu Frici, ka tas viņu *piegulējis* no pagājušā rudens ap labības pļaušanas laiku un neviens cits nevarot būt vainīgs. Fricis tiesā savu vainu neatzina un solīja ar lieciniekiem pierādīt, ka Mariņa arī ar citiem *jaukusies* gan Miķeļdienas tirgū, gan Braslas krogā. Pieaicinātie liecinieki sniedza pretrunīgas liecības, tomēr apliecināja, ka Mariņa pagājušajā vasarā esot dzīvojusi ar Braslas krodznieku un vēl kādu Braslas jaunsungu. Tiesa nosprieda, ka Mariņa tapusi grūta ap labības pļaujamo laiku un tādēļ Fricis vienīgais var tikt uzskatīts par bērna tēvu. Tomēr tiesa neuzlika Fricim nodrošināt pilnu bērna apgādāšanu, jo viņa liecinieki pierādot, ka Mariņa pati “savu godu nav visās vietās tā piekopusi, kā godīgai meitai tas pieklā-

tos". Līdz ar to Fricim piespriests samaksāt soda naudu un bērna tēva naudu, bet bērna uzturēšana turpmāk viņam nebija jānodrošina.⁵³

Kā patīkamu izņēmumu skumjajā statistikā par nevēlamajiem bērniem var minēt piemēru no Dikļu pagasttiesas dienas kārtības 1823. gada decembrī, kad Kalniešu Jēkabs apsūdzēts Grebja mājas saimnieka meitas Dārtas *piegulēšanā* un, citiem dzirdot, Grebi par sievastēvu saucis, tad tiesa Jēkabu izsaukusi un nopratinājusi. Jēkabs savu vainu pilnībā atzinis un izteicis vēlēšanos Dārtu precēt. "Tad nu ir šis Jēkabs ar to meitu Dārtu savās rokās sadevušies un pie tiesas spieģeļa saderinājušies."⁵⁴

Dažreiz pagasttiesai nācies iesaistīties arī neveiksmīgu attiecību un mīlestības sarežģījumu šķetināšanā. Spriestīņu pagasttiesā 1890. gada 28. aprīlī izskatīta Trīnes Andiņas prasība pret Kārli Veikenu par krāpšanu un laulību solījuma nepildīšanu. Faktiski šajā lietā redzams traģisks 19. gadsimta Latvijas lauku sievietes dzīvesstāsts, kura sākums iezīmējies aptuveni 6 gadus pirms lietas nonākšanas tiesā. Abi iesaistītie kopīgi strādājuši pagasta Mazbrenģuļū mājās, cieši sadraudzējušies un nolēmuši precēties. Tomēr rudenī Kārlis ticis iesaukts militārajā dienestā uz 5 gadiem. Neskatoties uz to, abu attiecības ar vēstuļu palīdzību (lietai kā pierādījumi pievienota privātā korespondence uz vairākām lapām) turpinājušās. Kārlis Trīnei vēstulēs dēvējis par "mīļoto brūti", būvējis nākotnes gaisa pilis, tomēr neaizmiris arī gluži praktiskas lietas, piemēram, ik pa laikam mīļotajai palūgt naudas summas: "Pateicos par vienu rubuli naudas, tas rubulis man ir dikti labs, bet vēl labāka ir vēstulīte...", vēstules beigās gan piebilstot: "[Lūdzu] atstāllēt man naudas, cik nu vari [...] mundieri, ko pirkt [...] nopirku vienu, nu tas noplīsis, bet naudas nav." Līdzīgā stilā, kas norāda uz ļoti ciešām un romantiskām attiecībām, ieturēta sarakste vairāku gadu garumā. Taču pēc dienesta beigām, kad Kārlis atgriezies dzimtajā pagastā, viņš vairs nav licies ne zinis par saviem solījumiem, nedz arī Trīnei atdevis saņemtos naudas līdzekļus – prasījuma kopējā summa veidoja

41,98 rubļus. Pagasttiesa Trīnes prasību atzina par pamatotu un pierādītu, par ko liecināja gan vēstules, gan pasta kvīšu pasakņi, turklāt kā būtisks arguments uzsvērts Kārļa dotais precību solījums, kura nepildīšana arī pagasttiesas ierēdņu izpratnē bija pamatojums naudas atdošanai. Kārlis tiesas sēdē nepiedalījās, bet pagasttiesas spriedumu pārsūdzēja I Valmieras zemnieku virstiesā, neapstrīdot pašu naudas saņemšanas faktu, bet tikai summas lielumu. Virstiesā samazināja prasīto summu līdz 20 rbļ., kas atdodami divos maksājumos, pamatojoties uz to, ka daļu no sūtītajiem līdzekļiem Trīne devusi pati pēc savas gribas kā dāvinājumu.⁵⁵ Šajā piemērā redzams, ka tiesa spēja atlīdzināt cietušajai daļējus materiālos zaudējumus, tomēr tā laika Krievijas impērijas zemnieku likumdošana neparedzēja morālā kaitējuma atlīdzināšanu naudā, tādēļ šajā gadījumā puse, kas uzvarēja tiesā, faktiski tomēr palika kā zaudētāja.

AIZBILDNIECĪBA UN AIZGĀDNIECĪBA

Aizbildniecības un aizgādniecības funkcija bija viens no pagasttiesu pamatuzdevumiem visā to pastāvēšanas laikā jau no 19. gs. sākuma. Gadījumos, kad bērns zaudēja vecākus vai arī sieviete ar bērniem zaudēja vīru, Vidzemes zemnieku likums noteica nepieciešamību pēc aizbildņa vai aizgādņa iecelšanas. Kā norāda prof. J. Lazdiņš, aizbildniecības jēdziens tika attiecināts uz personām līdz 17 gadu vecumam. No 17 līdz 21 gadu vecām personām un sievietēm jebkurā vecumā, palikušām bez vīra un ar nepilngadīgiem bērniem, tika iecelti aizgādņi. Par aizbildni vai aizgādni iecēla vienu vai divas ģimenes tēva jau iepriekš (pirms nāves) izvēlētas personas. Pagasttiesas funkcijas šajā gadījumā bija aicināt aizbildņus uzņemties pienākumus (galīgo lēmumu par aizbildņu un aizgādņu apstiprināšanu pieņēma draudzes tiesa), bāreņu īpašuma apzināšana un kontrole pār aizgādņa darbībām līdz bāreņu pilngadības sasniegšanai.⁵⁶ Pagasttiesu nolikuma 216. pants savukārt paredzēja aizbildņa iecel-

šanu, lai pārvaldītu mirušas personas īpašumu līdz mantojuma tiesību spēkā stāšanās brīdim.

Aizbildniecības un aizgādniecības lietvedība bija pagasttiesas kompetencē jau no 19. gs. pirmās puses. Piemēram, 1824. gada 3. martā Lielstraupes pagasttiesa uzņēma uzskaitē mirušā Dētavu (*Deetav*) māju saimnieka Jāņa īpašumu. Par atraitnes un bērnu pērminderi (aizbildni) iecēla Mežžogu saimnieku Juri. Pagasttiesa noteica, ka aizbildnis ir tās bērnu lietas uzticējis glabāt jaunajam Dētavu saimniekam Mārtiņam un tās, ko viņš nebija paņēmis, atrodas glabāšanā pie bērnu mātes Mariņas. Kad bērni būs sasnieguši vecumu, kad viņiem tās mantas vajadzēs, aizbildņa pienākums būs nodrošināt, lai aizgājēja bērni saņemtu savu īpašumu vai arī īpašuma vērtību naudā, kas zemāk uzskaitīta. Tālāk seko mantas uzskaitījums un vērtība, kas katram no bērniem pienākas, piemēram, dēls Pēteris (8 ar pusi gadus vecs) saņem 8 g.v. ķēvi (8 rbļ. vērtībā), 1 kumeļu (4 rbļ.), 1 govī (6 rbļ.) utt., kopā 40 rbļ. vērtā mantojuma daļa ar mājlopiem, kā arī apģērba gabaliem, metinātu izkapti u.c. saimniecības priekšmetiem.⁵⁷

1833. gada 28. aprīlī pie šīs lietas ieraksta protokolu grāmatā veikta piezīme, ka kumeļu, kas Pēterim novēlēts, nopircis tagadējais Dētavu saimnieks Mārtiņš Rikmanis par 4 rbļ. un solot Miķeļos aizbildnim naudu samaksāt.⁵⁸

Aizbildniecības lietas uzraudzības piemērs no Braslavas pagasttiesas – Anckalniņu bāreņu lieta tika uzsākta 1884. gadā, pagasttiesai apzinot mantas apjomu un iecelot aizbildni. Aizbildnis 1885. gada 9. janvārī vērsās pagasttiesā ar lūgumu saņemt 10 rbļ. no bāreņa Gusta Anckalniņa mantojuma daļas, jo Gusts esot ar runas traucējumiem un nododams mācībā Valmieras kurlmēmo skolā; pagasttiesa aizbildņa lūgumu apmierināja.⁵⁹ Aizbildnim regulāri bija jāatskaitās pagasttiesai par to, kā pildījis savus pienākumus. 1891. gada 14. jūnijā Anckalniņu aizbildnis Leiba Gūtmanis liecināja: aizbilstamā Anna Anckalniņa, 21 g.v., dzīvoja Ventera mājā par dienestmeitu, Gusts Anckalniņš,

18 g.v., 6 gadus bija apmeklējis Valmieras kurlmēmo skolu un mācījies Valmierā skrodera amatu pie Rumpicera, Lēna Anckalniņa, 16 g.v., dzīvoja Pāles muižā un mācījās par šuvēju.⁶⁰ Turpmāk šādu atskaiti pagasttiesa sagatavoja katru gadu, atzīmējot arī bāreņu mantas apjomu un kustību (Anckalniņu bāreņu nauda noguldīta Rīgas pilsētas krājkasē ar Nr. 83258).⁶¹ Bāreņu lieta tika noslēgta tikai tad, kad visi bāreņi sasnieguši pilngadību vai stājušies laulībā un visas tiem pienākošās īpašuma vienības un naudas līdzekļi izsniegti.

No piemēriem redzams, ka aizbildniecības un aizgādniecības lietvedība ir bijusi ilgstoša, un gan aizbildnim, gan pagasttiesai, kas veica uzraudzību pār aizbildņa darbībām, praksē tas nozīmēja ilggadēju lietvedību, smalku aizbilstamo īpašumu uzskaiti. Faktiski aizbildnis brīvprātīgi un bez atlīdzības bija uzņēmies saistības, kuru nepildīšanas vai pavisas pildīšanas gadījumā viņš bija materiāli atbildīgs. Pagasttiesai savukārt aizbildniecības lietas nozīmēja lielu lietvedības apjomu.

Kā jau iepriekš atzīmēts, aizgādnis tika iecelts arī atraitnēm. Kādi šajā gadījumā bijuši aizgādņa pienākumi, redzams Dauģu pagasttiesas 1875. gada 15. janvāra protokolā, kad tiesā vērsies J. Upītis un izteicis, ka vēloties precēties ar atraitni A. Sandi, un tādēļ lūdzis pagasttiesai izsniegt apliecinājumu. Pagasttiesa savukārt uzaicināja A. Sandes abus aizgādņus, kuri tiesai apliecināja, ka viņiem nekas nav iebilstams pret to, ka A. Sande ar J. Upīti apprecētos. Tiesa aizgādņu liecības iesniedza draudzes mācītājam.⁶²

1860. gada Vidzemes zemnieku likuma 369.§ bija noteikta adoptēšanas iespēja, kas piešķīra adoptētajiem bērniem visas dabiskā ceļā dzimušo bērnu tiesības.⁶³ Tāds ir adoptācijas piemērs no Spriestīņu pagasttiesas, kurā 1861. gada 1. decembrī Vaitzaku (*Waitzak*) saimnieks Jānis Sokolovs, kuram pašam neviena dēla nebija, vērsās ar lūgumu, ka viņš vēloties savu rada bērnu – Mārci Liepiņu par “savu dēlu pieņemt un par tādu iekš visām būšanām turēt”. M. Liepiņš tiesas priekšā apliecināja, ka “viņš no

sirds vēloties Sokolovu par tēvu un apsoties tā izturēties kā labam bērnam pret vecākiem pieklājas”.⁶⁴ Tādējādi aizbildniecība tiesā tika likumīgi noformēta un adoptētajam bērnam ar to tika piešķirtas visas “miesīga” bērna tiesības, nekādu turpmāku uzraudzību pār adoptēto bērnu vai aizbildniecību pagasttiesa vairs neveica.

Savā pētījumā par pagasttiesas nozīmi un tradīciju pārman-tojamību Dr. iur. Sanita Osipova norāda, ka pagasttiesām dele-ģētā aizbildniecības un aizgādniecības funkcija ir vērtējama kā ieguvums un ka Krievijas impērijas tieslietu sistēma bijusi pie-tiekami pilnvērtīga un laika prasībām atbilstoša.⁶⁵ Ne velti pa-gasttiesas institūcija turpināja pastāvēt arī pēc Latvijas Republi-kas neatkarības pasludināšanas, ne vairs kā kārtu tiesu iestāde, tomēr daļēji pildot agrākos pienākumus, piemēram, saglabājot bāriņtiesas funkcijas.

SECINĀJUMI

Iepriekš aplūkotie pagasttiesu dokumenti ar zemnieku tiesu iestāžu darbības piemēriem un zemnieku dzīvesstāstiem ir sva-rīgs 19. gadsimta Vidzemes zemnieku sabiedrības sociālās vēs-tures un Latvijas tiesību vēstures avots. Pagasttiesas dokumentu pētniecība arī ir iespēja gūt priekšstatu, kā praksē veidojusies Latvijas tiesību vēsture – kā notikusi tiesvedība, kā un pēc kā-diem principiem darbojusies pagasttiesa, īpaši vērtīgi ir salidzi-nāt likuma normas un to, kā tās ieviestas un īstenotas praksē. Tomēr pagasttiesas dokumentos ietvertās ziņas ne vienmēr var sniegt pilnībā objektīvu informāciju, jo šajos dokumentos, īpaši attiecībā uz iztiesātajām lietām, atspoguļota vien tiesas vai mui-žas oficiālā nostāja, reizēm tikai pagasttiesas skrīveris kā vienī-gais rakstīt pratējs tiesā bija lietas iznākuma noteicējs. Līdz ar to nekad neuzzināsim tiesas lietās darbojošos personu dzīves-stāstus vai apslēptos apstākļus, kas likuši rīkoties tā vai citādi vienā vai otrā situācijā. Tiesas dokumenti ir vēstures liecību

kopums, kas tapis ar savam laikam raksturīgu valodu un izpratni un ietver sevī nozīmīgu Latvijas vēstures daļu.

Virspusēji iepazīstoties ar pagasttiesu materiāliem, var rastos iespaids par 19. gadsimta zemnieku sabiedrību kā tādu, kas orientēta uz pastāvīgiem konfliktiem, un pagasttiesu kā nenozīmīgu sadzīves strīdu risināšanas vietu. Tomēr jāatzīmē arī cits šī jautājuma aspekts – pēc igauņu rakstnieka un vēstures filozofa Jāņa Unduska (*Jaan Undusk*) uzskatiem, liels sūdzību skaits tiesā ne tikai rāda to, ka zemnieki cits citam darījuši pārestības, bet ir arī tiesiski regulētu attiecību zīme, kas liecina par tiesiskās apziņas pastāvēšanu konkrētajā sabiedrībā. Sūdzības tiesai neviens nerakstītu, ja baidītos no represijām vai apzinātos, ka sūdzībām nav adresāta un tās tiks atstātas bez ievērības.⁶⁶

Jāuzsver, ka rakstā minētie piemēri atklāj dažādus ikdienas dzīves aspektus, kas šķituši paši par sevi saprotami 19. gadsimta sabiedrībā, bet mūsdienās prasa papildu paskaidrojumus. Piemēram, rakstā vairākkārt redzama solījuma vai mutiskas vienošanās nozīme, kas sabiedrības un tiesas izpratnē tiek uztverta gandrīz kā līgums vai katrā ziņā pietiekams pamatojums, – šajā apstākļi skaidri saskatāms paražu tiesību mantojums, kas ietverts Vidzemes zemnieku likumos un īstenots kā ikdienas dzīves un arī tiesvedības princips. Tāpat pagasttiesas dokumenti izmantojami kā avots, kas raksturo attiecīgā laika zemnieku materiālo stāvokli, piemēram, mantojuma un aizbildniecības jautājumu izskatīšanā atspoguļojas, kā pakāpeniski pieaugusi zemnieku turība – saimniecības lielums, personīgā nekustamā īpašuma esamība un skaidras naudas noguldījumi raksturo gan zemnieku noslāņošanos, gan labklājības pieaugumu gadsimta gaitā.

Bez tam pētījums liecināja, ka ģimenes sadzīve ne tikai mūsdienu sabiedrībā ir pārpilna ar sarežģījumiem un konfliktiem, bet līdzīgas problēmas – bērni nesatiek ar vecākiem, alkohols, sīki noziegumi – bijušas visai ikdienišķa iezīme arī 19. gadsimta zemnieku sabiedrībā. Līdz ar to pagasttiesu materiālu pētījumi

apgāž “kad mēs augām – tik traki negāja” mītu un apliecina, ka cilvēks paliek ar savām vajībām un iezīmēm tāds pats visos laikos.

Uzskatu, ka raksta galvenais mērķis ir caur 19. gs. zemnieku ģimenes dzīves atainojumu pagasttiesu dokumentos radīt lasītājos interesi un vēlmi turpināt pētīt pagasttiesu avotus. Rakstā iekļautie piemēri atspoguļo tikai daļu no pagasttiesu avotu klāsta, līdz ar to jauni pētījumi šajā jomā veicinātu tik nepieciešamo diskusiju, lai šis Latvijas vēsturiskajam mantojumam tik būtiskais laika posms netiktu nogremdēts aizmirstībā un mītos.

ATSAUCES

- ¹ Arveds Švābe (1958). *Latvijas vēsture 1800–1914*. Stokholma: Daugava, 488. lpp.
- ² Benno Ābers (1936). *Vidzemes zemnieku stāvoklis 19. gs. pirmā pusē*. Rīga: A. Gulbja apgāds, 199. lpp.
- ³ Turpat, 183. lpp.
- ⁴ Jānis Lazdiņš (2000). Latvijas tiesību vēstures periodizācija un daži tiesību vēstures aspekti. *Latvijas Vēsture*, 2, 64.–65. lpp.
- ⁵ Toivo U. Raun (2001). *Estonia and the Estonians*. Hoover Institution Press.
- ⁶ Aleksandr Zagornov (2017). Volostnoe pravosudie v Belorusskikh guberniiah vo vtoroi polovine XIX veka. “*Dolgie XIX vek*” v istorii Belorussii i Vostochnoi Evropy, vyp. 1. Minsk: RIVSh, s. 14, 15.
- ⁷ *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (turpmāk: LNA-LVVA), 846–1–1 (Braslavas pagasttiesas protokolu grāmata, 1860–1865).
- ⁸ LNA-LVVA, 1219–1–3 (Stalbes pagasttiesas protokolu grāmata, 1821–1836).
- ⁹ LNA-LVVA, 160–1–9 (II Rīgas zemnieku virstiesas rīkojumi 1917. g.), 18. lp.
- ¹⁰ Turpat, 19. lp.
- ¹¹ LNA-LVVA, 1420–1 (Bebri pagasta tiesa).
- ¹² LNA-LVVA, 6665–1 (Ungurpils pagasta tiesa).
- ¹³ LNA-LVVA, 3327–1, 2 (Puikules pagasta tiesa).
- ¹⁴ LNA-LVVA, 3345–1–26 (Skultes pagasttiesas rīcības sēžu protokoli 1904. g.).
- ¹⁵ *Latvija 19. gadsimtā: vēstures apceres* (2000). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 72.–73. lpp.
- ¹⁶ Erik Anners (1999). *Istoriia evropeiskogo prava*. Moskva: Nauka, s. 328.

- ¹⁷ Jānis Lazdiņš (2000). *Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.) (Baltijas latviešu zemnieku civiltiesiskais stāvoklis XIX gs. un zemes reforma)*. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 106. lpp.
- ¹⁸ Ābers. *Vidzemes zemnieku stāvoklis 19. gs. pirmā pusē*, 182. lpp.
- ¹⁹ Līga Irbe (2004). Miesas soda izpilde Vidzemes guberņas latviešu daļā 19. gadsimtā. *Latvijas Arhīvi*, 4, 29.–30. lpp.
- ²⁰ LNA-LVVA, 1219-1-3, 7. lp.
- ²¹ LNA-LVVA, 860-2(III)-907, 1. lp.
- ²² LNA-LVVA, 879-1-48, 97. lp.
- ²³ LNA-LVVA, 2631-1-2, 2., 3. lp.
- ²⁴ LNA-LVVA, 1038-1-2, 87. lp.
- ²⁵ Modrite Vucāne (2010). Ieskats pagasttiesu praksē. *Jurista Vārds*, 15, 13.04.2010., 22. lpp.
- ²⁶ LNA-LVVA, 879-4-12 (Pagasttiesas sūdzība pret F. Skrastiņu), 1. lp.
- ²⁷ LNA-LVVA, 2631-1-1, 8. lp.
- ²⁸ Turpat, 12., 13. lp.
- ²⁹ Vucāne. Ieskats pagasttiesu praksē, 21. lpp.
- ³⁰ Lazdiņš. *Baltijas zemnieku privāttiesības*, 59. lpp.
- ³¹ Melita Svarāne (1971). *Saimnieks un kalps Kurzemē un Vidzemē XIX gs. vidū*. Rīga: Zinātne, 159. lpp.
- ³² Mati Laurs (2005). Abjas fenomēns. Par zemnieku saimniecību izpirkšanas sākumiem Vidzemē. *Latvijas Vēsture*, 1, 35. lpp.
- ³³ LNA-LVVA, 1032-1-154, 1.-30. lp.
- ³⁴ LNA-LVVA, 855-1, 20.-43. lp. Lietas nr. nav, statistikas informācija iegūta no aprakstā katrai lietai norādītās prasījuma summas.
- ³⁵ LNA-LVVA, 860-6-1.
- ³⁶ LNA-LVVA, 879-1-48.
- ³⁷ LNA-LVVA, 846-1-1, 111. lp.
- ³⁸ LNA-LVVA, 879-1-48, 31. lp.
- ³⁹ LNA-LVVA, 2631-1-126 (Spriestīņu pagasttiesas ienākošie raksti par norādījumiem tiesu darbības jautājumos u.c.), 23.-30. lp.
- ⁴⁰ Lazdiņš. *Baltijas zemnieku privāttiesības*, 111.-112. lpp.
- ⁴¹ Svarāne. *Saimnieks un kalps*, 210. lpp.
- ⁴² LNA-LVVA, 1038-1-2, 101. lp.
- ⁴³ LNA-LVVA, 855-1-128 (Cesvaines pagasttiesa. Līgumi un testamenti).
- ⁴⁴ LNA-LVVA, 855-1-128, 7. lp.
- ⁴⁵ LNA-LVVA, 879-3-828.
- ⁴⁶ Gvido Straube (2007). Laulība – brīva izvēle vai nepieciešamība. *Sieviete Latvijas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 34.-35. lpp.
- ⁴⁷ LNA-LVVA, 860-6-1.
- ⁴⁸ LNA-LVVA, 879-1-48.

- ⁴⁹ LNA-LVVA, 879-1-51.
- ⁵⁰ F. Veimarn (1864). *Materialy dlja geografii i statistiki Rossii. Lifliandskaia guberniia*. Sanktpeterburg, s. 571.
- ⁵¹ Lazdiņš. *Baltijas zemnieku privāttiesības*, 106. lpp.
- ⁵² LNA-LVVA, 2631-1-87 (M. Ozoliņas uzturņa prasība), 1.-4. lp.
- ⁵³ LNA-LVVA, 1038-1-2, 55., 56. lp.
- ⁵⁴ LNA-LVVA, 860-6-1, 6. lp.
- ⁵⁵ LNA-LVVA, 2631-1-104 (T. Andiņ prasība pret K. Veikenu).
- ⁵⁶ Lazdiņš. *Baltijas zemnieku privāttiesības*, 107. lpp.
- ⁵⁷ LNA-LVVA, 1038-1-2, 3. lp.
- ⁵⁸ LNA-LVVA, 1038-1-2, 3. lp.
- ⁵⁹ LNA-LVVA, 846-1-31 (J. un M. Anckalniņu bāru lieta), 2. lp.
- ⁶⁰ Turpat, 5. lp.
- ⁶¹ Turpat, 7. lp.
- ⁶² LNA-LVVA, 879-1-48, 44. lp.
- ⁶³ Lazdiņš. *Baltijas zemnieku privāttiesības*, 107. lpp.
- ⁶⁴ LNA-LVVA, 2631-1-1, 36. lp.
- ⁶⁵ Sanita Osipova (2014). Latvijas tiesību sistēmas ģenēze pēc Latvijas Republikas dibināšanas. *Juridiskā Zinātne*, 7, 34. lpp.
- ⁶⁶ Jāns Undusks (2016). *Boļševisms un kultūra*. Rīga: Neputns, 155. lpp.

REFLECTION OF PEASANT FAMILY RELATIONS IN 19TH CENTURY PARISH COURT MATERIALS IN THE LATVIAN PART OF VIDZEME PROVINCE

Jānis Tīrziņš

Mg. hist., historian. Research interests: everyday life in 19th and 20th century, judicial history.

The article is dedicated to the representation and description of peasant family relations in the 19th century parish court materials in the Latvian part of Vidzeme Province. The study summarizes the most common causes of peasant complaints, the parish court's handling of disputes and the resolution of other peasant family issues. From the examples given in the article, it appears that the parish court had a large impact on the daily lives of peasants and that, through the parish court, farmers were supported both by settling disputes and minor crimes, and by helping families in difficult situations. The documents of the county court give an insight into the issues of the

19th century legislative and judicial practice, these sources characterize the daily life of the peasants, the material situation, as well as the most frequent conflicts and their causes.

Keywords: Vidzeme Province, parish court, 19th century, Peasant Law of Vidzeme province, social history.

Summary

The article is dedicated to the representation and description of peasant family relations in the 19th century parish court materials in the Latvian part of Vidzeme province. The purpose of this article is to show the understanding of justice and rights, values and mutual relations among the peasant society of the Latvian part of the 19th century Vidzeme Province, which can be revealed during studies of parish court documentation.

Parish courts in the Russian Empire were the lower (first) level judicial institutions that were established in the Baltic provinces in the first half of the 19th century. Established in 1804 in the Vidzeme Province it was the first institution in which elected peasant court officials reviewed the complaints and ruled in court disputes between peasants and nobility claims in cases against peasants of their parish. The 19th century, beginning with the adoption of the Vidzeme Peasants Law in 1804 and concluding with the Russian Empire judicial reform of 1889, is a constant period of change and reform in the Vidzeme Province, and to a large extent legislative changes also affect the work of the parish court.

The main responsibilities of parish courts were proceeding civil lawsuits, small criminal offences and ensuring the procedure of custody related to minor children, widows and their property.

It is important for the reader to emphasize that the boundaries of the study will be wider than the modern classical family model. Peasant homesteads in the 19th century were characterized by high population density. As evidenced by the materials of the Russian Empire, the so-called “soul audits” (counting of population), the grand family was a common phenomenon – several generations lived in one house. The number of members of one family was often counted in tens (including servants and their families). This tradition was shaped by historical circumstances – serfdom, where the main condition was attraction of the peasant to the place of residence. And such living conditions for sure made contributions for different conflict cases between family members etc.

The study summarizes the most common causes of peasant complaints, the parish court's handling of disputes and the resolution of other peasant family issues. From the examples given in the article, it appears that the parish court had a large impact on the daily lives of peasants and that, through the parish court, farmers were supported both by settling disputes and minor crimes, and by helping families in difficult situations, for example, in the performance of the functions of the modern custody court. The documents of the county court give an insight into the issues of the 19th century legislative and judicial practice, and these sources characterize the daily life of the peasants, the material situation, as well as the most frequent conflicts and their causes. The identification of these sources is irreversible in the 19th century social history research.

As a result of the research it has been concluded that in the 19th century parish courts had undergone certain development starting from the initial phase when their functions were to a great extent affected by the nobility up to the time when they became a full-fledged court institution where farmers could turn for legal protection. Parish courts allowed the Latvian farmers to gain experience in interaction with a court and other state institutions and formed their legal awareness by providing knowledge of rights and obligations.

LATVIJAS NEATKARĪBAS KARŠ KRIEVU IEDZĪVOTĀJU SKATĪJUMĀ 1919. GADA PIRMAJĀ PUSĒ*

Andrejs Gusačenko

Mg. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts.

Promocijas darba tēma: Starptautiskā krievu pretboļševiku kustība Latvijā 1920.–1940. gadā.

Pēc Latvijas Republikas neatkarības pasludināšanas 1918. gadā tās teritorijā bija izveidojusies ārkārtīgi sarežģīta un nestabila politiskā situācija. Latvijas teritorijā dzīvojošie krievu sabiedrības pārstāvji šo situāciju uztvēra dažādi, tādēļ krievu kopiena sadalījās vairākās sociālās un politiskās grupās. Katrai no tām bija sava politiskā orientācija un nākotnes vīzija. Šī raksta mērķis ir, balstoties uz sabiedrisko organizāciju izdevumiem, periodiku un laikabiedru atmiņām, sniegt ieskatu par 1919. gada notikumiem, to vērtējumu Latvijas krievu civiliedzīvotāju un Neatkarības kara dalībnieku skatījumā. Norises Latvijas teritorijā atspoguļotas no krievu, latviešu, sabiedroto, vācbaltiešu, boļševiku pretinieku un padomju varas pārstāvju pozīcijām. Rakstā skatīti notikumi, kas risinājās 1919. gada pirmajā pusē līdz 1919. gada jūlijam, kad Latvijas valdībai lojālās krievu karaspēka daļas devās uz Krievijas Ziemeļrietumu fronti. Pētniecības gaitā tika gūta atziņa, ka aplūkotā laika posma complicētajos apstākļos Latvijas krievu sabiedrībā valdošais noskaņojumu spektrs vēl nebija ieguvis konkrētas aprises.

Atslēgas vārdi: Latvijas Neatkarības karš, krievu minoritāte, krievu militārās vienības, Līvena vienība, Krievijas Pilsoņu karš, kņazs Anatols Līvens.

Neraugoties uz Latvijas Neatkarības kara izpratnes nozīmīgumu un svarīgo vietu Latvijas vēsturē, tas ir vāji atspoguļots Latvijas historiogrāfijā.¹ Šim jautājumam veltītajos pētījumos

* Raksts ir tapis LU Bāzes un snieguma finansējuma projekta Nr. AAP2016/B060 “Letonika, diaspora un starpkultūru komunikācija” apakšprojekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” ietvaros.

uzmanība lielākoties fokusēta uz latviešu dalību militāri politiskajos notikumos. Attiecībā uz krievu līdzdalību Latvijas Neatkarības karā pētnieki koncentrējas uz bermontiādi.² Savukārt par Latvijas karaspēka krievu sabiedroto – kņaza Anatola Līvena un citām krievu militārajām vienībām informācija atrodama Krievijas vēsturnieku Aleksandra Čapenko, Pāvela Lilenurma publikācijās Latvijas izdevumos,³ kā arī Latvijas vēsturnieku Ērika Jēkabsona un Jura Ciganova darbos.⁴ Minētās publikācijas ir veltītas militāri politisko notikumu apskatam, taču tāds aspekts kā krievu iedzīvotāju noskaņojums un viņu uztveres raksturojums ne tikai 1919. gada pirmajā pusē, bet arī visa Neatkarības kara laikā praktiski nav izpelnījis pētnieku uzmanību un ir tikai daļēji atspoguļots Ērika Jēkabsona, kā arī Vladimira Nikonova darbos.⁵

Šī raksta mērķis ir, balstoties uz sabiedrisko organizāciju izdevumiem, periodiku un laikabiedru atmiņām, sniegt ieskatu par 1919. gada notikumiem, to vērtējumu Latvijas krievu civiliedzīvotāju un Neatkarības kara dalībnieku skatījumā.

KRIEVU ETNISKĀS KOPIENAS VEIDOŠANĀS LATVIJAS TERITORIJĀ

Latvijas ģeogrāfiskais stāvoklis un reģiona politiski vēsturiskais konteksts kļuva par galvenajiem nosacījumiem ciešajiem kontaktiem ar kaimiņu ciltīm un to valstiskajiem veidojumiem, kuros vienu no noteicošajām vietām, bez šaubām, ieņēma krievu faktors. Kā zināms, ekonomiskās attiecības, kā arī politiskās ietekmes sfēru jautājumi šajā kontekstā ir iezīmējušies vēl pirms vācu dominances reģionā. Neraugoties uz Latvijas teritorijas nonākšanu vācu kontrolē, ekonomiskās attiecības ar krievu tirgotājiem tika uzturētas arī pēc ģeopolitiskajām kolīzijām 16. gadsimtā. Viduslaiku vēlākajā posmā Latvijas teritorija kļuva par patvērumu krievu bēgļiem un politiskajiem emigrantiem, kuru

vērā ņemama klātbūtne ir datējama ar 14.–15. gadsimtu.⁶ Bēgļu problemātikas aktualitāte pieauga arī turpmāk, sasniedzot apogeju pēc 17. gadsimta 60. gados īstenotajām Maskavas Krievu Baznīcas patriarha Nikona baznīcas reformām un tām sekojošajām vecticībnieku vajāšanām Maskavas Krievzemē. 18. gadsimtā Ziemeļu kara un Polijas sadales rezultātā Latvijas teritorija tika pilnīgi iekļauta Krievijas impērijas sastāvā, tomēr krieviem kā impērijas valdošajai tautībai Latvijas teritorijā līdz pat 19. gadsimta otrajai pusei bija visnotaļ nenozīmīga loma.⁷ Iemesls tam bija Pētera I iezīmētais politiskais kurss Baltijas guberņās, kur viņš izvēlējās balstīt impērijas intereses uz vācbaltiešu muižniecību, tās lojalitātes stiprināšanai piešķirot plašas privilēģijas un pašpārvaldes autonomiju.

Situācija atspoguļojās arī kultūras jomā. 19. gadsimta pirmajā pusē Latvijas krievu sabiedrības elites un inteliģences kodolu lielākoties veidoja no Krievijas nozīmēti ierēdņi, Latvijas teritorijā izmitināta karaspēka virsniecība, garīdzniecība, kā arī neliels skaits tirgotāju un rūpnieku. Pret vietējiem krievu kultūras iedīgļiem tie lielākoties izturējās apātiski, dodot priekšroku daudz plašāk attīstītajām vācbaltiešu sabiedriskajām un kultūras izpausmēm vai arī Sanktpēterburgas spožumam. Cita krievu sabiedrības daļa – sīktirgotāji, amatnieki vai senākie Latvijas krievu iedzīvotāji zemnieki – vecticībnieki (kas līdz 19. gs. vidum veidoja lielāko krievu iedzīvotāju īpatsvaru Latvijas teritorijā) bija vāji izglītoti, turklāt Latgalē dzimtbūšana tika atcelta tikai 1861. gadā un tās sekas vēl ilgu laiku lika sevi manīt, kas radīja papildus atsvešināšanās plaisu starp tiem un krievu inteliģenci. Jāņem vērā arī vecticībnieku kā konservatīvas kopienas īpatnības, kas dzīvoja noslēgti un neatbalstīja iesaisti krievu sabiedriskās dzīves un kultūras attīstībā. Turklāt līdz pat 1905. gadam tie tika impērijas varas diskriminēti.

Krievu sabiedriskās un kultūras dzīves attīstības augšupeja iezīmējās 19. gadsimta 60. gados līdz ar strauju ekonomisku attīstību un tai sekojošu industrializāciju. Pēc dzimtbūšanas atcel-

šanas Krievijā ekonomiski augošajā Baltijas reģionā stihiski ieplūda darbaspēks, kas vēlāk, rusifikācijas politikas ietvaros, tika arī valstiskā līmenī stimulēts. Pēc 1897. gada un 1913. gada tautas skaitīšanas datiem, 14 gadu laikā krievu iedzīvotāju skaits mūsdienu Latvijas teritorijā bija pieaudzis gandrīz divas reizes, no 152 681 līdz aptuveni 300 tūkstošiem.⁸ Arī Rīgā krievu skaits dubultojās, 1913. gadā sasniedzot 99 tūkstošus.

Pirmais pasaules karš ieviesa dramatiskas korekcijas Latvijas demogrāfiskajā kopainā. 1920. gadā no minētajiem 300 tūkstošiem Latvijā palika mazāk nekā puse jeb 124 746 krievu. Samazinājums notika uz mobilizēto vīriešu un bēgļu rēķina, turklāt uz Krieviju tika evakuētas valsts iestādes, rūpnīcas, to inženier-tehniskais personāls, strādnieki, liels inteliģences īpatsvars un daudzi citi no krievu ekonomiski aktīvākā iedzīvotāju segmenta.⁹

SITUĀCIJA LATGALĒ 1917. GADĀ – 1919. GADA SĀKUMĀ

Latvijas neatkarības pasludināšanas brīdī aptuveni 80% Latvijas krievu dzīvoja Latgalē, nodarbojās ar lauksaimniecību un pēc konfesjonālās piederības vairāk nekā puse no tiem bija vec ticībnieki.¹⁰ Ārpus Latgales vērā ņemams vec ticībnieku īpatsvars dzīvoja Rīgā un tās apkārtnē, Jēkabpilī, kā arī citās pilsētās. Situācija izglītības jomā šajā krievu pamatiedzīvotāju grupā bija drūma. Pēc vec ticības vēsturnieka Arnolda Podmazova uzskatiem, tas ir skaidrojams ar negatīvu mantojumu, ilgstošām Krievijas impērijas varas iestāžu veiktām vajāšanām, vec ticībniekiem piespiedu kārtā atrodoties sociālā izolācijā.¹¹ Vien 25% vec ticībnieku vīriešu un 8% vec ticībnieku sieviešu varēja lepoties ar rakstītprasmi.¹² Tas bija iemesls salīdzinoši nelielajam vec ticībnieku inteliģences īpatsvaram. Lai gan starpkaru periodā šajā jomā iezīmējās būtiski uzlabojumi, tomēr pilnībā atrisināt izglītības problēmu neizdevās.

Impērijas diskriminācijas politika iespaidoja arī vecticībnieku kolektīvo atmiņu un izturēšanos. Varas iestāžu un Pareizticīgās Baznīcas (kā virsprokurora vadītas valsts institūcijas) vairāku gadsimtu represijas pret vecticībniekiem viņu uztverē izveidoja negatīvu tēlu, turklāt ne tikai politiskajā, bet arī garīgajā jomā, kur impērija un “nikonieši” (Krievijas Pareizticīgās Baznīcas piederīgie) tika iecelti, mazākais, ķeceru kārtā.¹³ Vecticības pētnieks Vladimirs Kozlovs norāda, ka šī iemesla dēļ pēc 1917. gada Februāra revolūcijas Krievijā un monarhijas gāšanas aktivizējās vecticībnieku darbība visā bijušās impērijas teritorijā. 1917. gada Krievijas politiskos notikumus vecticībnieki lielākoties uzskatīja par taisnīgu vēstures tiesu pret nīsto patvaldību, vecticībnieku sabiedriski aktīvajai inteliģencei atbalstot republikānisko valsts iekārtu.¹⁴ Tādā veidā atgadījās negaidīts kuriozs – Krievijas noslēgtākā un, iespējams, konservatīvākā sabiedrības daļa atradās jaunā demokrātiskā valstiskuma progresīvo atbalstītāju rindās. Demokrātisko iekārtu vecticībnieku sabiedrība atbalstīja gan Krievijas iekšienē, gan reģionos, tā sauktajās nomalēs, tajā skaitā arī Latvijā.

Vecticībnieku uztverē Februāra revolūcijai sekojošajā astoņu mēnešu demokrātiskajā posmā šie principi izpaudās sajūsmā par impērijas krišanu, savu nākotni lielākā daļa vecticībnieku un Latgales pareizticīgo krievu redzēja demokrātiskās Krievijas pilsoņu statusā, teritoriāli paliekot Krievijas sastāvā. Atrašanās Vitebskas guberņā veidoja pareizticīgo krievu un vecticībnieku pārliecinātu piederības sajūtu Krievijas impērijai. Turklāt, kā zināms, tādās pilsētās kā Rēzekne vai Daugavpils latvieši nebija vairākumā, un 1917. gada 10. maijā pieņemtais Latgales kongresa lēmums par Latgales pievienošanu Vidzemei un Kurzemei neguva krievu iedzīvotāju atbalstu. Daļa vecticībnieku un pareizticīgo draudžu pārstāvju piedalījās opozicionārajā Latgales krievu kongresā, kas norisinājās 1917. gada 15. jūlijā un uzstājās pret iepriekšējā Latgales kongresa lēmumiem. Šī kongresa norise neguva plašu atspoguļojumu un presē parādījās samērā tenden-

ciozā nokrāsā. Avīze “Jaunais Vārds” akcentēja uzmanību, ka, pretdarbodamies pirmā Latgales kongresa lēmumiem, šis kongress “sapulcinājis Latgales iedzīvotāju tumšo masu”, ko organizēja krievu ierēdņi, garīdznieki, ebreju tirgotāji un vecticībnieki. Minot organizatoru vārdus, avīze atzīmēja ģimnāzijas inspektoru Kirovu, Rēzeknes pareizticīgo garīdzniecību, kā arī ebreju ārstu, Rēzeknes domes priekšsēdētāju Jefimu Grodzinski, ar piebildi, ka “šie kungi ir no tās pašas sugas, kas 1905. gadā organizēja melnsimtnieku tējnīcas un družinas”.¹⁵

Ziņojumu padara par kuriozu ebreju tautības ārsta dalība galēji labējā melnsimtnieku kustībā, kurā lielākā daļa ietilpstošo organizāciju bija slavena ar izteiktu antisemitisko darbību. Pēc avīzes informācijas, kongresā piedalījās arī baltkrievi, pareizticīgie latvieši, kā arī Francis Kemps, kurš atbalstīja šī kongresa pieņemtos lēmumus. Vāji pārstāvētā opozīcijā bija minēti baltieši (latvieši no Vidzemes vai Kurzemes). Pasākumā uzstājās Kareivju un strādnieku padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs Grigorijs Kacenenbogens, kurš paziņoja, ka, ņemot vērā dominējošo Latgales krievu noliedzošu nostāju par pievienošanos Vidzemei un Kurzemei, padome nosūtījusi Krievijas Pagaidu valdībai telegrammu, lai neapstiprina Latgales pievienošanu pārējai Latvijai.¹⁶ Iedziļinoties detaļās, visnotaļ dīvaina šķiet arī eseru (Krievijas Sociālistu revolucionāru) partijas dalībnieka ebreja Kacenenboga pieskaitīšana melnsimtnieku nometnei un pret 1905. gada revolūciju orientētai kustībai. Kongresa noslēgumā notika balsošana, kurā “vienbalsīgi pieņēma, ka Latgale nedrīkst atdalīties no pārējās Vitebskas guberņas daļas”.¹⁷ Vienprātīgais balsojums būtībā arī raisa zināmas šaubas, taču kongresa vadmotīvs labi atspoguļo tā laika krievu iedzīvotāju noskaņojumu un arī attieksmi pret iespējamo nākotnes variantu autonomās Latvijas sastāvā.¹⁸ Objektivitātes labad jāatzīmē, ka krievu iedzīvotāju uzskati par Latgales apvienošanu ar pārējo Latviju nebija pilnībā noliedzoši. Kā rāda Baltkrievijas arhīvu dokumenti, bija arī vecticībnieku grupa (no Soltānu sādžas),

kas rakstiski atbalstīja Latgales pirmā kongresā pieņemtos lēmumus par apvienošanos ar pārējām etniskajām latviešu zemēm.¹⁹

Pēc boļševiku apvērsuma Krievijā un boļševiku nākšanas pie varas 1917. gada 3. un 4. decembrī Rēzeknē norisinājās sanāksme, kurā pulcējās vairāk nekā 340 dalībnieku, no kuriem 242 bija latvieši. Rezultātā tika pasludināta Latgales apvienošana ar pārējo Latviju.²⁰ Īsi pēc tam tika saņemts arī oficiālais Krievijas Ārlietu tautas komisariāta apstiprinājums.

Krievu armijas atkāpšanās, vācu okupācija, vācu armijas atkāpšanās, boļševiku varas pārņemšana un citi 1917. gada politiskie notikumi radīja milzīgu sociāli politisku virpuli, kurā vāji orientējās pat galvaspilsētas krievu inteliģence, kur nu vēl noslēgtā vecticībnieku sabiedrība un provinces krievu zemnieki. Latvijas krievu sabiedrības lielākā daļa burtiski apjuka, un runāt par konkrētu nostāju noteiktu politisku jautājumu ietvaros ir sarežģīti. Turklāt Latgalei piemita īpatnības ne tikai vēsturiskajā, teritoriālajā un etniskajā jomā. 1917.–1919. gadā salīdzinājumā ar pārējo Latviju Latgalē tika piedzīvota visīsākā vācu okupācija un visilgākais boļševiku okupācijas laiks. Līdz ar to arī Latvijas Neatkarības kara norise visilgāk turpinājās tieši Latgalē, kam sekoja adaptācija neierastajai dzīvei jaunajā valstī un ar to saistītās problēmas. Par apliecinājumu tam var kalpot Latgales krievu iedzīvotāju atmiņas, kurās noteiktā valstiskuma apziņa kā tāda būtu datējama vien ar 1920. gada nogali.²¹

1918. gada 11. novembrī noslēgtajam Kompjēnas pamieram sekojošā vācu karaspēka evakuācija, ko nomainīja boļševiku intervence, radīja situāciju, kas zināmā mērā līdzinājās notikumu norisei un to uztverei citviet Latvijā. Neliels krievu inteliģences, izglītotu zemnieku un amatnieku īpatsvars, kas bija informēts par Latvijas Republikas dibināšanu, uzņēma šo ziņu vēsi un ar bažām, uzskatot to par kārtējo, turklāt nestabilu varu, kas tika dibināta vācu okupantu aizsegā un daļai krievu asociējās ar Pirmā pasaules kara ienaidniekiem, citiem ar monarhistiem –

imperiālistiem. Kopumā “vienkāršo” iedzīvotāju simpātijas baudīja sociāldemokrāti un boļševiki.²² To apliecina iedzīvotāju sajūsma, sveicot vācu kareivju padomju veikto varas nodošanu jaundibinātajām padomēm. Daugavpīliešu noskaņojumu raksturo pilsētas iedzīvotāju sarīkotie mītiņi, kuros tika nolasītas rezolūcijas par atbalstu padomju varai un sveikta Pleskavas padomju divīzija. Dažviet iedzīvotāji uzbruka vācu karavīriem, kas palīdzēja evakuēties boļševiku šķiriskajiem ienaidniekiem – buržuāzijai. Atsevišķās vietās notika muižu dedzināšana. Decembrī Sarkanās Rietumu armijas ziņojumos, kuros bija veikta iedzīvotāju noskaņojuma analīze, bija vērojams pozitīvs vadmotīvs – iedzīvotāji ne tikai ar labpatiku sagaida karaspēku, bet arī aktīvi piedalās padomju varas organizēšanā Latgalē.²³ Boļševiku propagandas iespaidā bruņotie zemnieki uzbruka arī pulkveža Mihaila Afanasjeva vadītajai krievu pretboļševiku vienībai.²⁴

1919. gada 15. janvārī deklarētajā LSPR Satversmē pirmajā punktā tika definēta LSPR teritoriālā būtība: “Apvienotā Latvija ir Sociālistiska Padomju Republika, kura apvieno Kurzemi, Vidzemi un Latgali.”²⁵ Tomēr Latgales sabiedrības noskaņojums arī boļševiku varas situācijā nebija viendabīgs, Vitebskas guberņas varas iestādes, Rēzeknes arodbiedrības, Daugavpils dzelzceļnieku organizācijas un pat armijas daļas uzstājās pret apvienošanu, kas gan nespēja ietekmēt Satversmes būtību.²⁶

Neraugoties uz Latgales krievu iedzīvotāju lielākās daļas noskaņojumu par labu padomju varai 1918. gada nogalē un 1919. gada sākumā, tomēr būtu aplami uzskatīt pareizticīgo, kā arī vecticībnieku krievu sabiedrības pozīciju par homogēnu un viscaur prokomunistisku. Eksistēja arī pret boļševikiem noskaņots sabiedrības segments, kas ne tikai nevēlējās samierināties ar esošo situāciju, bet izvēlējās arī iesaistīties aktīvās cīņās pret to. Latgales krievi brīvprātīgi iestājās baltajos formējumos: minētajā pulkveža Mihaila Afanasjeva partizānu vienībā, štābkapteiņa Klimenta Didorova vadītajā landesvēra krievu rotā un,

1. att. Štābkapteinis
Kliments Didorovs
(no: <http://russianestonia.eu>)

protams, kņaza Anatola Līvena militārajā formējumā. Starp tiem bija tādi starpkaru Latvijā slaveni vecticībnieku politiķi kā Meletijs Kaļistratovs (1896–1941), Grigorijs Jeļisejevs (1896–1967), Sergejs Kolosovs, pazīstamās vecticībnieku sabiedriskās personas Ilariona Kolosova (1866–?) dēls, un citi. Daudzi krievi karoja Latvijas armijas rindās Neatkarības karā un starpkaru laikā ieņēma augstus militārus amatus, 30 krievi kļuva par Lāčplēša Kara ordeņa kavalieriem.²⁷ Jāatzīmē, ka tieši pulkveža Afanasjeva 300 jātnieku lielā partizānu vienība bija pirmais karaspēks Latvijā, kas iesaistījās bruņotajās sadursmēs ar Sarkanās armijas avangardu 1918. gada novembra beigās.²⁸

SITUĀCIJA RĪGĀ 1918. GADA NOGALĒ –
1919. GADA SĀKUMĀ

Pēc ķeizariskās Vācijas kraha un Latvijas Republikas proklamēšanas, neraugoties uz Pagaidu valdības visai mazo ietekmi, Latvijas krievu sabiedrībā iezīmējās arī pilsoniskās un Latvijas valstiskumam lojālās tieksmes. Darbību atsāka 1917. gadā izveidotā Krievu nacionāli demokrātiskā savienība. 11. decembrī šīs savienības delegāti A. Bočagovs, V. Fomins, Presņakovs, D. Grigorjevs, A. Sirotins un F. Pavlovs tika ievēlēti Tautas padomes sastāvā.²⁹ 12. decembrī iznāca pēc vācu okupācijas pirmās krievu avīzes “*Nashi dni*” numurs, kas pēc politiskās orientācijas bija pilsoniskais jeb “progresīvais sabiedriski politiskais izdevums”, kā sevi devēja avīze.³⁰ Vērīgi sekojot līdzī notikumiem Krievijā un paužot izteiktu pretboļševistisku nostāju, izdevuma redakcija detalizēti publicēja arī vietējo hroniku un kopš pirmajiem numuriem apliecināja lojalitāti Pagaidu valdībai, atzinīgi vērtējot tās darbību sarežģītajos apstākļos.³¹ Avīzes redakcijā darbojās vēlāk Latvijā plaši pazīstami krievu žurnālisti Niks Berežanskis (īstajā vārdā Nikolajs Kozirevs) un Jēkabs Brams, kuri 1919. gadā kļuva par starpkaru respektabla izdevuma “*Segodnia*” dibinātājiem, turklāt Berežanskis pildīja arī galvenā redaktora pienākumus.³² Abi žurnālisti kopš Latvijas neatkarības pasludināšanas un visu starpkaru periodu piederēja pie krievu pilsoniskajām aprindām, paužot asu pretmonarhistisku un vēl jo vairāk pretboļševistisku nostāju.

Līdz pat boļševiku okupācijai “*Nashi dni*” un nedaudz vēlāk ceļu pie lasītājiem uzsākusī avīze “*Rizhskoe slovo*” bija vienīgie krievu periodikas izdevumi, kas tika balstīti uz demokrātiskās, valdībai lojālās platformas. Pēdējais “*Nashi dni*” numurs iznāca liktenīgajā 1919. gada 3. janvārī, un tajā līdztekus drūmo notikumu apskatam bija veikts Rīgas iedzīvotāju noskaņojuma monitoringa, kas, pēc avīzes žurnālistu novērojumiem, pārliecinoši sliecas par labu boļševikiem.³³

2. att. Pulkvedis kņazs
Anatols Leonīds Līvens
(no: <http://russianestonia.eu>)

Balstoties uz periodikas analīzi, vērojams, ka tā laika situācijā Pagaidu valdība nespēja iemantot autoritāti ne tikai krievu, bet arī latviešu iedzīvotāju acīs un tika negatīvi asociēta ar vācu okupācijas varu. Pat valdībai lojālais izdevums “Jaunākās Ziņas” atzina, ka valdībai nav ne faktiskās varas, ne arī tautas atbalsta.³⁴ Tādu pašu attieksmi iedzīvotāju vairākums pauda arī attiecībā uz pretboļševiku, viņu acīs okupantu, vai “melno baronu” spēkiem, gaidot uz savējo – “streļķu” atnākšanu. Arī politiskās simpātijas sliecās par labu boļševikiem. Pēc kņaza Anatola Līvena adjutanta Kurta Brāca atmiņām, mēģinot aizturēt Sarkano kara spēku pie Inčukalna 31. decembrī, landesvēra karavīri ieraudzīja vietējo iedzīvotāju uzceltus vārtus Sarkanās armijas ofensīvas virzienā. Šo “triumfa arku” rotāja uzraksts: “Sveiki varoni!”³⁵ Neuzticību Pagaidu valdībai raksturo arī Latvijas zemessardzes Rīgas latviešu rotu dumpis, atsakoties doties uz fronti. Tajā pašā laikā pie Inčukalna cīnijās pulkveža Afanasjeva un Didorova komandētās krievu (sastāvā bija arī latvieši, vācbaltieši, poļi u.c.)

vienības.³⁶ Protams, uzskatīt krievu vienības par pašreizliedzīgiem baltajiem karavīriem būtu aplami – tajā pašā Inčukalna kaujā Afanasjeva partizānu vienība neparādīja sevi no labākās puses un pameta pozīcijas. Rezultātā pēc steidzīgas atkāpšanās uz Latvijas rietumiem 1919. gada janvārī par pretboļševiku pēdējo bastionu Latvijā kļuva Liepāja.

SITUĀCIJA LIEPĀJĀ 1919. GADA SĀKUMĀ

Kā vēsta kņaza Anatola Līvena atmiņas, Liepājā nonākot milzīgām bēgļu masām un pretboļševiku karaspēkam, pilsētā valdīja juceklis, panika un drūms noskaņojums. Lielā mērā pieauga arī savulaik Krievijas impērijas armijā dienējušo karavīru īpatsvars. Neraugoties uz piederību pretboļševiku nometnei, to noskaņojums un nākotnes vīzija lielā mērā atšķīrās. Daļa uzskatīja, ka cīņa Latvijā ir zaudēta un ir nepieciešams pēc iespējas ātrāk evakuēties uz Vāciju. Dominējošais viedoklis bija par cīņas turpināšanu Igaunijā, Ziemeļu korpusa rindās, Igaunijas karaspēku sastāvā. To atbalstīja ģenerālis Rodzjanko, pulkvedis Aleksejs Pālens, pulkvedis Afanasjevs un citi virsnieki. Krievu virsnieku vidē darbojās arī Antona Deņikina vadītā karaspēka (Brīvprātīgo armijas Krievijas dienvidos) pārstāvis pulkvedis Koroļenko, kas piedāvāja doties uz Rietumeiropu un ar Sabiedroto palīdzību stāties šī karaspēka rindās, turpinot cīņas pret boļševikiem Krievijas dienvidos. Eksistēja vēl viens viedoklis – turpināt cīņu uz vietas, šim mērķim izveidojot krievu vienību, kas darbotos landesvēra sastāvā. Šo ideju proponēja un attīstīja kņazs Līvens, kurš 15. janvārī izveidoja Liepājas brīvprātīgo krievu strēlnieku vienību, kas vēsturē iegājusi kā Līvena vienība.³⁷

Protams, būtu naivi uzskatīt, ka Baltās kustības Līvena vienība bija patriotiski noskaņota cīnīties par Pagaidu valdību ar visnotaļ nominālu varu, kas bija pilnībā atkarīga no vācu pārstāvniecības Latvijā. Līvena karaspēks bija autonoma Krievijas

Baltās kustības vienība, kas rokrokā ar saviem sabiedrotajiem cīnījās pret kopīgiem ienaidniekiem – boļševikiem Latvijas teritorijā. Būdams krievu galma aristokrāts, Sv. Jura ordeņa kavalieris un Krievijas patriots, Līvens nekad nav slēpis vai – tieši otrādi – akcentējis savu politisko nostāju. Kņazs bija monarhists un uzskatīja monarhiju par optimālu valstiskuma modeli. Neraugoties uz to, Līvena nākotnes vīzija pēc boļševisma sakāves bija tautas vēlētas Krievijas Satversmes sapulces sasaukšana, kurā tiktu lemts Krievijas nākotnes valstiskuma liktenis.³⁸ Tajā pašā laikā Līvena karaspēks respektēja Kārļa Ulmaņa valdību un kopš izveidošanas izturējās lojāli pret Latvijas valstiskumu, uzturot uzticīgas un draudzīgas attiecības kā ar vācu karaspēka un landesvēra virspavēlniecību, tā arī ar pulkveža Jāņa Baloža vienību.³⁹ Šādu attieksmi apliecina ne tikai paša kņaza Līvena vai viņa virsnieku Artūra Silgaiļa un Kurta Brāca atmiņas, bet arī ASV misijas vadītāja Vorvika Grīna ziņojumi, raksturojot Līvenu pozitīvos toņos kā godīgu cilvēku un atzīmējot, ka pēdējais atzīst latviešu tiesības uz savu valsti un uzskata, ka ir jādod zināmas tiesības arī vācbaltiešiem un krieviem, lai kopā cīnītos pret boļševismu.⁴⁰

Sarežģītajos politiskajos apstākļos Līvens un viņam pakļautais karaspēks, kas tajā brīdī veidoja lielāko aktīvo krievu pret-boļševiku organizāciju Latvijā, izvirzīja konkrētu mērķi – visu enerģiju vērst uz cīņu pret boļševikiem, neiesaistoties iekšējās politiskajās intrigās un nenostājoties neviena politiskā spēka pusē. Neraugoties uz kņaza personīgajiem uzskatiem, vienība nepauda monarhistiskus vai šovinistiskus saukļus, pati cīņa pret boļševismu un par Krievijas atdzimšanu līveniešu vīzijā nebūt nenozīmēja monarhijas restaurāciju.⁴¹

Jāatzīmē, ka sākotnēji vācieši ar aizdomām skatījās uz balto krievu vienību, uzskatot, ka tā (kā lielākā Baltās kustības daļa) ir tēmēta uz sadarbību ar Sabiedrotajiem. Latviešu acīs Baltajai kustībai piemita monarhijas atjaunošanas tieksmes, kas varētu potenciāli apdraudēt Latvijas suverenitāti. Savukārt Sabiedroto

acīs vienība, kuras vadībā bija vācbaltietis un kuru apgādāja vācieši, sākotnēji tika uzskatīta par ne visai lojālu Sabiedroto interesēm.⁴² Līdz ar to zelta vidusceļš – neitralitāte bija lēmums, kas zināmā mērā ieviesa bilanci un nostabilizēja attieksmi pret vienību kā vāciešu, tā arī Sabiedroto un latviešu uztverē.

Krievu sabiedrības nostājas analīzei ir vērtīgi pavērot, kā mainījās politiski aktīvās krievu sabiedrības noskaņojums boļševiku neokupētajā Latvijas daļā. Šajā ziņā ievērojams avots ir avīze “*Libavskoe russkoe slovo*”, kas 1919. gada pirmajā pusē bija vienīgais pilsoniskais krievu laikraksts boļševiku neokupētajā Latvijā. Neraugoties uz pastāvēšanu līdzās Latvijas Pagaidu valdībai, avīzes slejās tika pausts viedoklis, ka optimāla Latvijas nākotnes vīzija būtu atrašanās demokrātiskās Krievijas sastāvā kā autonoma vienība Krievijas federācijā pēc boļševiku režīma gāšanas Latvijā un Krievijā.⁴³

SITUĀCIJA BOĻŠEVIKU OKUPĒTĀJĀ RĪGĀ

Salīdzinot ar grūtībām, ko piedzīvoja Liepājā nonākušie bēgļi, Pagaidu valdība un pretboļševiku karaspēks, Rīgā situācija bija krietni drūmāka. Rīgas krievu iedzīvotāju uztveres analīzē īpašas uzmanības vērtas neapšaubāmi ir boļševiku okupētās galvaspilsētas iedzīvotāju atmiņas. Šajā jomā vērtīgs vēsturiskais avots ir krievu emigranta Georgija Popova,⁴⁴ kā arī Rīgas kara apgabala priekšnieka, landesvēra komandiera, Krievijas armijas ģenerālmajora, vācbaltieša Leona Baltazara Freitāga fon Loringhofena krievu izcelsmes sievas Stefānijas Freitāgas fon Loringhofenas (dz. Kornilovičas) atmiņas.⁴⁵ Ņemot vērā boļševiku piekopto šķiru cīņas politiku, okupēto teritoriju iedzīvotāju notikumu uztvere lielākoties balstījās noteiktas šķiriskas piederības, nevis konkrētas tautības ietvaros. Tādējādi turīgo latviešu, ebreju un krievu uztverē notikumi Rīgā tika vērtēti līdzīgi. Arī vācbaltiešu gadījumā lielākoties tie bija līdzīgi, tomēr pret vācbaltiešiem vērsta terors brīžiem līdzinājās genocīdam.

1919. gada 3. janvārī Rīgā ienākot padomju karaspēkam, tas tika jūsmīgi sagaidīts. Zīmīgi, ka sagaidītāju rindās bija ne tikai proletariāta un tam radniecisko sociālo slāņu pārstāvji, bet arī “pilsētas cienījamie iedzīvotāji”, to skaitā krievu buržuāzija. Pēc notikumu aculiecinieku liecībām, šie cilvēki bija no kategorijas, kas tikpat cītīgi apliecināja savu lojalitāti, sagaidot arī citas Rīgā ienākošas varas, sākot ar 1917. gada septembri. Šoreiz viņi bija laikus parūpējušies par sarkanām nozīmēm, lakatiem un lentēm, ar ko papildināja apģērbu.⁴⁶

Jāatzīmē, ka visas boļševiku diktatūras laikā jaunā vara nespēja atrisināt milzīgās problēmas, kas bija saistītas ar pārtikas apgādi. Līdz ar to esošos pārtikas krājumus bija jāsadala atbilstoši režīma politiskajām vadlīnijām un primāri grupām, uz kurām šis režīms tika balstīts. Lai noskaidrotu katra pilsētnieka sociālo stāvokli (un līdz ar to arī šķirisko piederību), tika veikta pilsētas iedzīvotāju anketēšana, kam sekoja iedalīšana trīs kategorijās. Pirmajā, primārajā kategorijā ietilpa padomju nomenklatūra un dažādu institūciju darbinieki, kā, piemēram, miliči, karavīri, smaga darba veicēji, slimnīcu personāls, ugunsdzēsēji, slimnīcu pacienti u.c. Otrajā kategorijā bija iedalīti tie, kas veica “sabiedriski noderīgu darbu”, tie bija: strādnieki, vieglāka darba veicēji, pārdevēji, skolotāji, sētnieki, oficianti, telefonisti, frizieri u.c. Trešajā kategorijā ietilpa buržuāzija (namsaimnieki, uzņēmumu īpašnieki, tirgotāji), bezdarbnieki, inženieri, juristi, mākslinieki, arhitekti un pārējie, kas nestrādāja padomju iestādēs u.c.⁴⁷ Būtībā piederība 3. kategorijai nozīmēja bada nāvi, jo padomju vara regulāri un rūpīgi veica kratīšanas trešās kategorijas iedzīvotāju dzīvesvietās, ekspropriējot ieročus, naudu, dārglietas un pārtikas produktus.

Atmiņu autori apraksta pārsteidzošas izmaiņas, kas notika līdz tam kārtīgu mājkalpotāju, apkalpojošā personāla un strādniecības aprindās – tiekot ieskaitīti privilēģētas sabiedrības 1. kategorijā, lielākoties tie kļuva izteikti naidīgi pret saviem ilggadējajiem darba devējiem, ko propagandas ietekmē sāka dēvēt

par ekspluatatoriem.⁴⁸ Daļa no tiem sadarbojās ar jauno varu, piedaloties rekvizīcijās un nosūdzot bijušos saimniekus ieroču, dārglietu un pārtikas slēpšanā vai piederībā pretboļševiku karaspēkam.⁴⁹ Tajā pašā laikā arī starp proletāriešiem un pat komunistiem bija personas, kas spēja saglabāt cilvēcīgumu un pauda iejūtīgu attieksmi pret netaisnīgi represētajiem. Attiecībā uz jaunās varas represīvo politiku uzmanības vērtā ir krievu emigranta Popova atziņa – lai gan Sarkanais terors bija vērstis pret šķiriskajiem ienaidniekiem, boļševiku naids pirmkārt izpaudās pret vācbaltiešiem un turīgajiem latviešiem, savukārt pret krievu emigrantiem, kas būtībā bija ieskaitāmi tajā pašā kategorijā, izturējās krietni iecietīgāk.⁵⁰

Krievu, vācbaltiešu un arī latviešu turīgo iedzīvotāju, inteliģences un dižciltīgo iedzīvotāju (kuru lielākā daļa tika jaunās varas ieskaitīta zemākajā 3. kategorijā) noskaņojums kļuva arvien drūmāks, no avīzēm uzzinot par Sarkanā karaspēka strauju virzīšanos uz rietumiem, kur pretboļševiku spēki bija praktiski piespiesti pie robežas ar Vāciju. Lai gan sākotnēji boļševiku ziņojumus avīzēs uzņēma ar zināmu skepsi, drīz vien drūmākās prognozes apstiprinājās, pilsētā ierodoties bēgļiem no Kurzemes.⁵¹ Līdz ar to gada pirmajos mēnešos 3. kategorijas Rīgas iedzīvotāji “jutās pamesti un atgriezti no civilizētas pasaules, lai gan dzīvoja pilsētā, kas atradās 1–2 dienu braukšanas attālumā no tādām Eiropas galvaspilsētām kā Berlīne, Kopenhāgena vai Stokholma”. Tajā pašā laikā Stučkas režīms bija tik ļoti nepieredzēti drūms (krievu atmiņās to dēvē par tumšajiem viduslaikiem vai mongoļu-tatāru jūgam līdzīgu), ka radās iespaids, it kā šīs Eiropas pilsētas būtu uz citas planētas, savukārt Rīgā dzīvojošie atrastos nevis Eiropā, bet “ kaut kādā kalmiku sādžā tālā Sibīrijas nostūrī”.⁵²

Tam pievienojās represijas, kas vērsās plašumā pret 3. kategorijas iedzīvotājiem. Pēc būtības tajā nonāca ne vien turīgie pilsētas iedzīvotāji, bet arī inteliģence, kas pat miera laikā dzīvoja samērā pieticīgi. “Mājas vizītēs”, kurās mēdza piedalīties arī no

cietumiem atbrīvotie noziedznieki, tika ekspropriētas ne tikai vērtīgas vai nosacīti vērtīgas mantas, bet arī praktiski visa pārtika, tīšām nolemjot “buržujus” bada nāvei.⁵³ “Mājas vizīšu” īstenošanai nebija vajadzīga īpaša atļauja, procedūra bija maksimāli vienkāršota – tās realizācijai pietika ar aizdomām par cilvēka “kontrrevolucionāro noskaņojumu un simpātiju paušanu balstajiem”.⁵⁴

Pār spīti bezzemnieku sākotnējai sajūsmi, padomju varu sagaidot, februārī atbalsts jaunajai varai viņu vidū sāka manāmi noplakt. Viņi gaidīja uz muižu sadali cerībās iegūt gadiem kāroto zemi, taču to vietā tika izveidotas kolektīvās padomju saimniecības, kas nacionalizēja zemi, un kļuva skaidrs, ka cerības bija veltīgas.⁵⁵ Antipātijas izraisīja arī boļševiku piekoptā pārtikas rekvizīcijas politika. Rezultātā, tāpat kā citur, kur boļševiki piekopa “karojošā komunisma” taktiku, zemnieki saražoja tik daudz preču, cik pietika vien pašu uzturam, un šāda rīcība drīz izraisīja pārtikas deficītu pilsētās.⁵⁶ Līdz ar to, martā sākoties plašajai pretboļševiku spēku ofensīvai, lielākoties tie tika sveikti kā atbrīvotāji.⁵⁷ Bija novērojami daudzi gadījumi, kad pilsētu iedzīvotāji pat devās pretboļševiku karaspēkam līdzī, baidoties no boļševiku atgriešanās.⁵⁸ Iedzīvotāju sajūsmu, sagaidot pretboļševiku karaspēku, atmiņās apraksta arī kņazs Līvens, kas kopā ar savas vienības karavīriem piedalījās Kurzemes atbrīvošanā.⁵⁹ Apgādes situācijai pasliktinoties, mainījās attieksme pret boļševiku varu arī pilsētās. Pārtikas trūkumu sāka izjust arī 1. kategorijas iedzīvotāji – proletariāts, kas kādu laiku bija dzīvojis nesalīdzināmi labāk par pārējo kategoriju iedzīvotājiem, ar krietni plašāku uztura karti. Kvēls strādnieku atbalsts padomju varai sāka ātri izgaist, tā vietā pastiprinoties nepatikai un kurnēšanai. Turklāt pēc marta zaudējumiem frontē padomju varas iestādes izsludināja mobilizāciju, kas vēl vairāk pasliktināja iedzīvotāju attieksmi.⁶⁰ Visbeidzot kurnēšana sākās arī armijā, un pilsētā klīda baumas, ka bruņotajos spēkos tika apslāpētas sacelšanās.⁶¹

Martā Rīgas buržuāzija burtiski modās no letargiska miega, kad virs pilsētas parādījās pretboļševiku spēku izlūku lidaparāts, kas izkaisīja gaisā milzīgu daudzumu skrejlapu, kurās bija aicināts “turēties un būt pārliecinātiem, ka pestīšana drīz sekos”. Neraugoties uz boļševiku represijām, ko piedzīvoja cilvēki, kas saglabāja šīs skrejlapas, ziņa zibenīgi izplatījās pilsētā, un cilvēki burtiski atplauka.⁶² Pilsētnieku cerības palielinājās, sadzirdot at-tālo frontes kanonādi, taču drīz zaudējumus frontē boļševiki kompensēja ar pastiprinātajām represijām un nāves sodiem, līdz ar ko aprīlī pilsētnieku cerības par drīzo atbrīvošanu nomainīja dziļš sarūgtinājums.⁶³

SITUĀCIJA NO BOĻŠEVIKIEM ATBRĪVOTAJĀ LATVIJĀ PĒC RĪGAS ATBRĪVOŠANAS

22. maijā landesvēra karaspēkam ieņemot Rīgu, karavīri tika sagaidīti kā atbrīvotāji, skanot baznīcas zvaniem un sajūsminātiem cilvēku pūļiem piepildot ielas, lai gan pilsētā vēl arvien norisinājās apšaude.⁶⁴ Iedzīvotāju uztverē vilcināšanās Rīgas atbrīvošanā, kas tika skaidrota kā Sabiedroto un Ulmaņa valdības apzināta rīcība, tika vērtēta nosodoši.⁶⁵ Taču, ņemot vērā Amerikas Palīdzības administrācijas (ARA) nodrošināto “ikdienā Rīgas ielās redzamo dzīvo miroņu procesijas” apgādi, šī nostāja bada un tīfa epidēmijas novārdzinātajā pilsētā ātri mainījās. ARA pārstāvji ziņojumos uzsvēra, ka pilsētas apgādei ir ārkārtīgi liela loma ne tikai humāno, bet arī praktisko mērķu labad, jo pilsētā bija koncentrēts “liels radikālo elementu skaits”, kas var sadumpoties, “ja pārtikas normas netiks palielinātas vismaz līdz boļševiku laika līmenim”.⁶⁶

Ņemot vērā boļševiku Sarkano teroru, kas tika īstenots Rīgā, galvenokārt pret noteiktas sociālās piederības cilvēkiem, Rīgā izvērtās būtībā atriebības pasākumu vilnis – Baltais terors, kura ietvaros gāja bojā arī nevainīgi cilvēki. Sabiedroto misiju pārstāvji plaši protestēja pret šādu zvērīgu patvaļu, bet praktiski

maz ko spēja līdzēt.⁶⁷ Pēc Sabiedroto atzinuma, šāda rīcība negatīvi noskaņoja noteiktu iedzīvotāju īpatsvaru, strādniecību un tai pietuvinātu iedzīvotāju kategorijas, ko Rīgā galvenokārt veidoja latvieši, mazāk krievi, ebreji u.c.

Arī kņaza Līvena karaspēks piedalījās Rīgas ieņemšanas operācijā un jūnijā saņēma oficiālu atzīšanu no Krievu balto karaspēku virspavēlnieka Aleksandra Kolčaka, kas nozīmēja Līvenu par visa pretboļševiku krievu karaspēka vadītāju Kurzemē ar pakļautību Nikolajam Judeņičam kā reģionālajam pavēlniekam.⁶⁸ Ņemot vērā Līvena personību, izcelsmi un autoritāti, pēc 16. aprīļa apvērsuma viņam un pulkvedim Balodim bija piedāvāts izveidot un vadīt direktoriju. Taču Līvens stingri pieturējās pie deklarētā kursa un kopā ar Balodi atteicās iesaistīties politiskajās spēlēs.⁶⁹ Tajā pašā laikā, pēc ASV misijas vadītāja Vorvika Grīna ziņojumiem, Līvens paudis gatavību darīt visu, lai samierinātu vācbaltiešus un latviešus. Interesanti atzīmēt, ka paši ASV misijas pārstāvji uzskatīja, ka Līvens varēja sniegt milzīgu palīdzību, lai izveidotu “pagaidu, stabilu *de facto* reprezentatīvu pārvaldes institūciju” – valdību, kamēr tiek uzveikti boļševiki.⁷⁰

Jāatzīmē, ka 16. aprīļa apvērsums nospēlēja sava veida pagrieziena punkta lomu arī tā laika vienīgās krievu demokrātiskās avīzes “*Libavskoe russkoe slovo*” uzskatos. Kā minēts, līdz tam laikraksts iestājās par Latvijas iekļaušanu nākotnes demokrātiskās Krievijas federācijas sastāvā uz autonomijas pamata. Tomēr 16. aprīļa apvērsums avīzes slejās tika nosodīts, un laika gaitā redakcijas pozīcija arvien vairāk sliecās Ulmaņa valdības atbalstam, apšaubot Niedras kabineta leģitimitāti.⁷¹ Cēsu kauju konfliktā avīze ieņēma karadarbības nosodošu pozīciju, norādot, ka sabiedrībai šāda tipa konfrontācija nesīs postu un kalpos par labu boļševikiem. Vēršoties pie Ulmaņa valdības, tika publicēts uzsaukums veikt strauju konsolidējošu darbību konflikta izbeigšanai un koncentrēties karadarbībai pretboļševiku frontē.⁷² Līdzīgu nostāju pauda arī kņazs Līvens, kura deklarētā neitralitāte tika apliecināta vēlreiz, kategoriski aizliedzot vienībai pida-

līties kaujas darbībā, neraugoties uz landesvēra komandiera majora Alfreda Flečera vairākkārtējiem lūgumiem.

Protams, būtu aplami uzskatīt, ka visam 3500 cilvēku lielajam karaspēkam bija tikpat lojāla nostāja, kā to deklarēja kņazs Līvens. Šajā ziņā vērtīgs avots ir Līvena politiskās nodaļas priekšnieka Borisa Boka ziņojumi Krievu politiskās sapulces vadītājam Sergejam Sazonovam Parīzē 1919. gada jūlijā.⁷³ Ziņojumos minēto notikumu apraksts vietām nav precīzs vai ir pārsniegts noteiktā, izkropļotā rakursā. Dokumentus caurvij šovinistiski nicinoša attieksme pret Latvijas valdību un valstiskumu, noliedzot Latvijas Republikas suverenitāti, kā maksimālo variantu šajā jomā pieļaujot autonomiju Krievijas sastāvā, turklāt šāda veida sarunas tika vestas ar britu misijas vadītāju ģenerāli Gofu.⁷⁴

Pretboļševiku krievu karaspēka noskaņojumu citādi vērtējis Lielbritānijas Ārlietu ministrijas pārstāvis Herberts Grants-Vatsons ziņojumā Lielbritānijas ārlietu ministra vietas izpildītājam Džordžam Kērzonam 1919. gada 23. jūlijā. Ziņojuma autors bija labi informēts par situāciju Latvijā un analizē bija skarbāks par amerikāni Grīnu, pašu Grīnu dēvējot par lētticīgu cilvēku. Aplūkojot pieaugušā krievu militārā faktora problemātiku jūlijā, Grants-Vatsons ziņoja: “Sešus mēnešus latvieši praktiski neredzēja citus krievus kā vienīgi boļševiku karaspēku, ar kuru viņi cīnījās, atskaitot nelielu, divus simtus vīru lielu vienību⁷⁵ firsta Līvena vadībā, kura gods godam palika frontē pat tumšākajās boļševiku panākumu dienās.” Tajā pašā ziņojumā ierēdnis piebilda: “Fakts, ka krievi šeit atgriezās ienīsto vāciešu vilcienā, lielā mērā pazemināja viņu prestižu latviešu acīs. Krievi turpināja graut savu prestižu, rīkojoties netaktiski un liekot cilvēkiem saprast, ka, pēc viņu domām, nekas nav mainījies un tie joprojām uzskata Latviju tikai par Krievijas provinci. Viņi pārlietu daudz demonstrēja Krievijas karogu un dziedāja Krievijas himnu, un viņu klātbūtne vienīgi atgādināja cilvēkiem par ienīsto krievu režīmu.”⁷⁶

Sākot ar maiju, krievu militārais kontingents strauji pieauga uz vervēto vakardienas karagūstekņu rēķina, kas ieradās Latvijā no gūstekņu nometnēm Vācijā un Polijā. Ja maija sākumā līveniešu karaspēkā bija ap 300 cilvēku, tad jūnija beigās un jūlija sākumā tas ātri palielinājās līdz 3500 cilvēkiem un aizvien turpināja pieaugt. Tajā pašā laikā Latvijā ieradās pulkvedis Bermonts un Virgoličs, kuru vienībās kopskaitā bija vēl ap 4000 cilvēku.⁷⁷ Ņemot vērā Kolčaka pavēli, kas iecēla Līvenu par Ziemeļrietumu armijas Rietumu korpusa komandieri, kurā ietilpa gan vēsturiskā Līvena Liepājas brīvprātīgo krievu strēlnieku vienība, gan arī Virgoliča un Bermonta karaspēki, visus krievu karaspēkus Latvijā bieži vien sauca par līveniešiem, līdz ar to līdz galam nav skaidrs, par kuru karaspēka daļu bija runa Granta-Vatsona ziņojumā – Līvena vai Bermonta un Virgoliča vienībām.

Jāatzīmē, ka ideoloģiskajā un politiskās orientācijas jomā, neraugoties uz Līvena vienībā deklarēto korektās uzvedības normu un politiskās neitralitātes nostāju, vasarā tas bija cits karaspēks salīdzinājumā ar līveniešiem, kas cīnījās pret boļševikiem Kurzemē gada sākumā. Jaunie karavīri nebija Baltijas reģiona iedzīvotāji, turklāt viņi vāji orientējās esošajā situācijā un kā lielākā daļa Baltās kustības karavīru izturējās pret nomalēm nicinoši, uzskatot to pasludināto suverenitāti par īslaicīgu parādību, kas mainīsies pēc Krievijas atjaunošanas. Savukārt Bermonta un Virgoliča vienībās šāda nostāja praktiski netika deklarēta un ievērota, turklāt to sastāvā arvien vairāk iezīmējās vācu karavīru īpatsvars, līdz ar to šovinisma izpausmes bija krietni plašākas nekā līveniešiem. Gada beigās, bermontiādes laikā, nopratinot gūstā kritušos Bermonta krievu karavīrus, bija noskaidrots, ka tie neorientējās militāri politiskajā situācijā reģionā un uzskatīja latviešus par boļševikiem, pašu bermontiādes avantūru uztverot kā cīņu pret boļševismu.

LATGALE 1919. GADA VASARĀ

Konflikts un šķelšanās pretboļševiku nometnē būtiski aizkavēja pārējās Latvijas atbrīvošanu, kas nīka zem boļševiku okupācijas. Nepārprotamais atbalsts pretpadomju spēkiem ir guvis atspoguļojumu arī krievu un latgalešu zemnieku vidū Latgalē. “Latgales novada zemnieku savienības” un organizācijas “Latgalija” pārstāvji 1919. gada jūlijā slepeni nosūtīja kņazam Līvenam aicinājumu, dodoties uzbrukumā, pirmkārt atbrīvojot Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķus. To iedzīvotāji īpaši izjuta boļševiku atriebību pēc Rīgas krišanas un Sarkanā karaspēku atkāpšanās uz Latgali.⁷⁸ Kā savdabīgs Latgales lauku iedzīvotāju noskaņojumu monitorings uzmanības vērti ir arī boļševiku agitatoru ziņojumi. Kopumā pret politiskajiem jautājumiem lauku iedzīvotāji izturējās indiferenti, tāpēc zemnieku izglītošanai tika rīkoti aģitācijas pasākumi – “partijas nedēļas”, laukos ierodoties aģitatoriem no reģionālajiem centriem. Rēznas pagastā tiem izdevās sapulcināt ap 1000 zemnieku, kuru noskaņojums pret padomju varu bija negatīvs. Turklāt, neraugoties uz šķietami vienalīdzīgu attieksmi pret notiekošo, zemnieki pauda domu, ka padomju varai nav stabilitātes, tā šūpojas un viņi nav apmierināti ar novada revkoma (revolūcijas komitejas) vadības darbību. Sapulces noslēgumā aģitatoriem ar grūtībām izdevās izvairīties no saniknoto zemnieku izrēķināšanās. Pēc dažiem mēnešiem tika apcietināti vairāki pretpadomiski noskaņoti zemnieki ar krievu izcelsmes uzvārdiem: P. Vasiļjevs, B. Bohonovs, I. Greckis un K. Devjatņikovs.⁷⁹ 1935. gadā krievi veidoja 42,2% no 10 272 Rēznas pagasta iedzīvotāju kopskaita, kas kopsummā ar apcietināto iespējamo piederību krievu tautībai liecina par Latgales krievu zemnieku pilsonisko pozīciju un politisko notikumu uztveri.⁸⁰

SITUĀCIJA 1919. GADA VASARĀ RĪGĀ UN ATBRĪVOTAJĀ LATVIJĀ

Rīgas ieņemšana šķietami uzlaboja Niedras valdības pozīcijas, taču Latvijas nākotnes uztvere sabiedrībā bija ārkārtīgi nenoīkta. To apliecina Vorvika Grīna intervija iepriekšminētajā krievu avīzē *“Libavskoe russkoe slovo”*, kur aktuālo jautājumu vidū tika aplūkotas arī Latvijas valstiskuma nākotnes iespējas. Grīns puda nenoteiktu nostāju, izvairīgi atbildot, ka vēl ir pārāk agri lemt par Latvijas valstiskuma nākotni, vai tā būs suverēna valsts vai arī apvienota federācijā ar Krieviju.⁸¹ Savukārt privātajā sarakstē ar savu līgavu dažus mēnešus vēlāk, aprakstot situāciju Baltijā un aplūkojot baltiešu suverenitātes centienus, Grīns atzīmēja: “Viņi ir enerģiski un uzcītīgi, un viņi spēj cīnīties. Tomēr daudz ticamāk, ka tad, kad vecais lācis atdzīvosies, atskanēs daži žēli pīkstieni Baltijā – tikai pīkstieni, kuriem sekos klusums. Pārfrāzējot metaforu, krievu lokomotīve, kura nekad nevarētu sacensties ar vāciešiem, vēlreiz izpūtīs tvaiku un pārbrauks šīm mazajām republikām tik pamatīgi, ka nekad vairs nebūs iespējams atšķelt tās no Krievijas kartes vēlreiz.”⁸²

Šī nostāja parāda, cik īstenībā pesimistisks bija pat Sabiedroto noskaņojums attiecībā uz Latvijas suverēno nākotni, nemaz nerunājot par pretboļševistiski noskaņoto krievu iedzīvotāju attieksmi un uztveri. Lieki piebilst, ka pēc Rīgas ieņemšanas to uzmanība bija koncentrēta uz notikumiem Krievijā, kur tajā brīdī Krievijas Dienvidu bruņotie spēki ģenerāļa Antona Deņikina vadībā bija attīstījuši veiksmīgu uzbrukumu uz ziemeļiem un rietumiem, ieņemot plašas teritorijas Krievijā un Ukrainā, kā arī pasludinot slaveno “Maskavas direktīvu”. Savukārt Igaunijā un Pleskavas reģionā veidojās Ziemeļrietumu armija Nikolaja Judeņiča vadībā, kas drīz uzsāka plašu ofensīvu Pēterpilij un kurai bija lielas izredzes ieņemt galvaspilsētu. Tādējādi 1919. gada vasarā un rudens pirmajā pusē situācija Krievijā izvērtās par labu Baltajai kustībai, ko apzinājās arī Latvijas pretboļševistiski

noskaņotie krievi, un Latvijas nākotni to lielākā daļa redzēja labākajā gadījumā autonomijas vai federatīvajā veidolā atjaunotas Krievijas sastāvā.⁸³

1919. gadā attieksme pret Latvijas valstiskumu bija nevien-
dabīga ne tikai krievu sabiedrībā kopumā, bet arī tās šķietami
lojālajās pilsoniskajās aprindās, turklāt to ārējās sabiedriskās un
iekšējās izpausmes mēdza kardināli atšķirties. Kā uzskatāmu
piemēru šajā ziņā var minēt labdarības organizācijas “*Samo-
pomoshch*” darbību, kas tika dibināta 1919. gada pavasarī Lie-
pājā, ar mērķi sniegt palīdzību krievu karagūstekņiem, kas no-
nāca Rīgā no Rietumeiropas un nespēja atgriezties pilsoņu kara
plosītājā Krievijā.⁸⁴ Organizācija ietilpa Latvijas valdībai lojālajā
Krievu nacionāli demokrātiskajā savienībā, kuras locekļi, kā jau
tika minēts, bija ievēlēti arī Tautas padomē. Pēc savas būtības
cēlie mērķi neliktos aizdomīgi, ja neņemtu vērā, ka biedrības
dibinātāju vidū figurēja reakcionārais Krievijas politiķis, sena-
tors un savulaik melnsimtnieciskās “Krievu tautas savienības”
vadītāja vietnieks Aleksandrs Rimskis-Korsakovs, kurš vēlāk
Latvijā kļuva pazīstams saistībā ar Pāvela Bermonta Rietumu
Krievijas brīvprātīgo armijas padomi.⁸⁵ Tomēr no organizācijas
viņš drīz izstājās, nododot vadību bijušajam valsts padomnie-
kam N. Bajeram.⁸⁶

Publicējot uzsaukumus vietējā krievu presē, šī labdarības or-
ganizācija aicināja krievu sabiedrību neatstāt tautiešus nelaimē,
aktīvi ziedojot un iesaistoties biedrības darbā. Ziņojumos bieži
dominēja arī lojalitātes apliecinājuma tonis, atzinīgi vērtējot lat-
viešu tautas saliedētību briesmu laikā un rādot to kā piemēru
vietējai krievu sabiedrībai.⁸⁷ Organizācijas vadības īsto nostāju
raksturo Apvienotās Karalistes Nacionālā arhīva dokuments –
vēstule, kuru biedrības vadītājs Bajers adresējis britu diplomātis-
kajai misijai Rīgā. Neraugoties uz avīzēs pausto izteikti drau-
dzīgo attieksmi pret latviešu sabiedrību un tās konsolidāciju,
vēstulē tika pausts diametrāli pretējs uzskats. Bajers bažījās par
nesen pieņemto Latvijas pilsonības piešķiršanas kārtību, pilso-
nību piešķirot visiem Latvijas iedzīvotājiem, kas dzīvoja Latvijas

teritorijā līdz 1914. gadam. Viņš uzsvēra, ka tas kaitēs krieviem pēc drizās boļševiku krišanas un Krievijas atjaunošanas, jo Krievijas likumdošanā dubultā pilsonība ir aizliegta. “*Samo-pomoshch*” vadītājs nicinošā tonī akcentēja likuma absurdo būtību, ko izdeva no leģitimitātes viedokļa apšaubāmā valdība ar neatzītu *de iure* statusu, un aicināja britu misiju veikt spiedienu uz Latvijas valdību likuma pārskatīšanai.⁸⁸

Neraugoties uz avotu specifiku un īpatnībām, kas atšķiras politisku, vēsturisku, sociālu, reliģisku, kultūras un subjektīvu faktoru ietvaros, tos caurvij vadmotīvs – nestabils 1919. gada pirmās puses stāvoklis reģionā, kas lielā mērā ietekmējis notikumu uztveri. Situāciju trāpīgi raksturojis Kārlis Skalbe “Mazajās piezīmēs”: “18. novembrī 1918. gadā tika pasludināta brīva, neatkarīga Latvijas Republika. Bet viņas vēl nebija. Tā bija kā mīksts un negatavs veidojums, kuram bija jāiet caur pārbaudīšanas uguni. Neredzēta, neapjausta, pussapņu tēls, pusīstenība.”⁸⁹ Un tieši 1919. gads kļuva par uguns kristībām Latvijas valstiskumam, kura liesmās šis “mīksta un negatavais veidojums” tika izkalts un norūdīts.

SECINĀJUMI

1919. gada sākumā Latvijas Republikas lielāko krievu minoritāti veidoja salīdzinoši neliels pilsētas vidusslānis un zemnieki, kuru lielākā daļa dzīvoja Latvijas austrumos. Kopumā Latgales krievu iedzīvotāji jutās piederīgi Krievijai krietni vairāk nekā Vidzemes un Kurzemes krievi. Šādu īpatnību noteica: 1) administratīvi teritoriālais iedalījums; 2) atšķirīgais apkārtējais etniskais un kultūras konteksts. 1918. gada nogales notikumu dēļ Latvijas suverenitātes fakts praktiski nav iezīmējies Latgales krievu iedzīvotāju uztverē. Līdzīgi kā citu tautību vietējie iedzīvotāji, lielākā Latgales krievu iedzīvotāju daļa pozitīvi vērtēja Sarkanās armijas ienākšanu Latvijā, atbalstot padomju varas konceptu. Vienlaikus, Krievijas Pilsoņu kara kontekstā, Latgalē

norisinājās sabiedrības šķelšanās, daļai krievu iesaistoties Baltās kustības formējumos.

Sarkanā karaspēka okupētajās teritorijās un it īpaši Rīgā šķiru cīņas sociālā segregācija iedalīja vienā grupā turīgos iedzīvotājus un inteliģenci neatkarīgi no viņu nacionālās piederības. Līdz ar to noteiktā kategorijā ieskaitīto krievu iedzīvotāju notikumu uztvere līdzinājās tādā pašā kategorijā iedalīto vācbaltiešu, latviešu un citu tautību pārstāvju uztverei, kur “buržuāzija” viennozīmīgi atbalstīja pretboļševiku spēkus LSPR īstenotā Sarkanā terora dēļ. Šajā jomā Rīgas “buržuāzijas” uztvere bija tieši atkarīga no notikumiem frontē, ar sajūsmu sveicot pretboļševiku panākumus. Rīgas un citu pilsētu atbrīvotājus krievu “buržuāzija” lielākoties asociēja ar landesvēra spēkiem vācu virspavēlniecības vadībā, Pagaidu valdībai piešķirot sekundāru nozīmi.

Pretboļševiku spēku politiskajā centrā Liepājā nosacīta plurālisma gaisotnē tika atjaunota kuģu un dzelzceļa satiksme ar ārpusauli, kas savukārt veicināja krietni daudzpusīgāku notikumu attīstību un uztveri. Landesvēra panākumi krievu iedzīvotāju receptijā bija kopējais ieguldījums Baltās kustības kontekstā, Krievijas Pilsoņu karā, ar mērķi cīnīties pret boļševikiem, nevis konkrēti par Latvijas neatkarību. Šādu pozīciju atbalstīja arī krievu militārās vienības, tajā pašā laikā to attieksme pret Latvijas Pagaidu valdību un nākotnes vīzija svārstījās no pilsoniski lojālas līdz reakcionāri imperiālistiskai. Krievu iedzīvotājiem nebija vienotas nostājas par Latvijas valstiskuma modeli nākotnē arī pēc Rīgas ieņemšanas un K. Ulmaņa valdības atgriešanās, domām sliecoties par labu autonomijai Krievijas federācijā.

LSPR tuvredzīgās un represīvās politikas, kā arī pretboļševiku spēku panākumu rezultātā mainījās boļševiku atbalstītāju nostāja proletariāta un bezzemnieku, tajā skaitā arī krievu iedzīvotāju vidū. Tādējādi līdz ar militāro sakāvi LSPR piedzīvoja fiasko arī ideoloģiskajā frontē, iedzīvotāju simpātijām

novēršoties no boļševikiem par labu citai Latvijas valstiskuma alternatīvai, kas krievu iedzīvotāju uztverē vēl nepaguva skaidri iezīmēties arī 1919. gadā.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Ēriks Jēkabsons (2018). Stāvoklis Latvijā 1919. gada jūlijā. Lielbritānijas pārstāvju viedoklis. *Latvijas Universitātes žurnāls Vēsture*, 5, 131.–143. lpp., šeit 131. lpp.
- ² Sk.: Pēteris Radziņš (2005). *Latvijas atbrīvošanas karš: 1918–1920. Cīņas ar Bermontu*. Rīga: Jura Apgāds; Hugo Rozenšteins (1940). *Latvijas armija 20 gados*. Rīga: Armijas štāba Apmācības daļa; Edgars Andersons (1967). *Latvijas vēsture 1914–1920*. Stokholma: Daugava; Juris Ciganovs (2000). Krievu Rietumu brīvprātīgo armijas veidošanās. 1919. gada vasara–rudens. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1/2, 13.–22. lpp.; Ēriks Jēkabsons (2016). Lielbritānijas flotes vienības Rīgā kauju laikā ar Bermonta spēkiem 1919. gada 8.–27. oktobrī. *Tēvijassargs*, 11, 28.–30. lpp. Pieejams: <http://www.tevijassargs.lv/ts/lielbritanijas-flotes-vienibas-riga-kauju-laika-ar-bermonta-spekiem-1919-gada-8-27-oktobris/> (skatīts 08.04.2019.).
- ³ Aleksandrs Čapenko (2003). Firsta Anatola Līvena Liepājas brīvprātīgo strēlnieku vienības izveidošanās un cīņas Latvijas teritorijā 1919. gadā. No: *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*, 4. Rīga: Latvijas Kara muzejs, 95.–110. lpp.; Pāvels Lilēnurs (2008). Līveniešu formas tērps un tā simbolika 1919.–1920. gadā. No: *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*, 9. Rīga: Latvijas Kara muzejs, 156.–172. lpp.
- ⁴ Ēriks Jēkabsons (1996). Latgale vācu okupācijas laikā un pulkveža M. Afanasjeva partizānu nodaļas darbība Latvijā 1918. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1, 42.–59. lpp.; Ēriks Jēkabsons (2016). Rīga 1918. gada beigās – 1919. gada sākumā un Lielbritānijas karakuģu eskadras vecākā virsnieka liecība par situāciju. *Latvijas Vēstures Institūta žurnāls*, 3, 140.–172. lpp.; Ēriks Jēkabsons (2015). Krievijas Ziemeļrietumu (Nikolaja Judeņiča) armijas pārstāvniecība Rīgā 1919. gada augustā – decembrī: Bermonta akcijas konteksts. No: *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*, 16. Rīga: Latvijas Kara muzejs, 80.–108. lpp.
- ⁵ Jēkabsons. Stāvoklis Latvijā 1919. gada jūlijā. Lielbritānijas pārstāvju viedoklis; Ēriks Jēkabsons (2018). *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918–1922*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds; Vladimir Nikonov (2018). *Rezekne pēdēt' im prishestviem*. Rēzekne: Nacionālo un reliģisko kultūru pētījumu centrs.
- ⁶ Kad Novgorodā uzliesmoja tā dēvētā “strigoļņiku” vai “židojošo” šķelšanās. Antonina Zavarina (2003). Russkoe naselenie Latvii (k istorii poseleniia). *Russkie v Latvii. Iz istorii kul'tury staroveriia*, 3, s. 15–31, šeit 16. lpp.

- 7 Tat'iana Feigmane (2000). *Russkie v dovoennoi Latvii: Na puti k integratsii*. Rīga: BRI, s. 3–4.
- 8 *Otrā tautas skaitīšana Latvijā* (1925). Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 68. lpp.
- 9 Aleksandr Gavrilin (2015). Russkie emigranty v mezhvoennoi Latvii: Pravovoi status i popytki samoorganizatsii. V kn.: *Rossii i Latvii v potoke istorii. 2-ia polovina XIX – 1-ia polovina XX veka*. Moskva: IVI RAN, s. 234–235.
- 10 Sk. tautas skaitīšanas datus 1925, 1930, 1935.
- 11 Arnolds Podmazovs (2001). *Vecticība Latvijā*. Rīga: FSI, 120. lpp.
- 12 Vladislavs Volkovs (1996). *Krievi Latvijā*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Filozofijas un socioloģijas institūta Etnisko pētījumu centrs, 13. lpp.
- 13 Gavrilin. Russkie emigranty v mezhvoennoi Latvii: Pravovoi status i popytki samoorganizatsii, s. 241.
- 14 Podmazovs. *Vecticība Latvijā*, 113. lpp.
- 15 Latgales jautājums Krievu sapulcē 2. jūlijā Rēzeknē. *Jaunais Vārds*, 06.07.1917., 1.–2. lpp.
- 16 Turpat, 2. lpp.
- 17 Turpat.
- 18 Turpat.
- 19 Latgales apvienošanās ar pārējo Latviju. Kas paliek nezināms? Intervija ar Kasparu Strodu (2019). Pieejams: <http://www.la.lv/kongress-ka-valsts-dibinasana> (skatīts 08.01.2019.).
- 20 Nikonov. *Rezekne pired tret'im prishestviem*, s. 44.
- 21 Protoierei Nikanor Trubetskoj (2016). *Prozhitye gody*. Rīga: Sinod Latviešiem, s. 38.
- 22 Artis Buks (2019). 1918. gada decembris – Latvijas zemessardzes Rīgas apsardzības rotu dumpis. Pieejams: www.academia.edu/37750368/1918_gada_decembris_Latvijas_zemessardzes_Rigas_latviešu_rotu_dumpis (skatīts 09.01.2019.).
- 23 Nikonov. *Rezekne pired tret'im prishestviem*, s. 54.
- 24 Turpat, 489. lpp.
- 25 Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas Satversme. *Cīņa*, 16.01.1919., 1. lpp.
- 26 Nikonov. *Rezekne pired tret'im prishestviem*, s. 59–60.
- 27 Ēriks Jēkabsons (2017). Virsnieki vecticībnieki Latvijas armijā 1919.–1940. gadā. No: *Vēsture: avoti un cilvēki. Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XXVI starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli*. Daugavpils: DU apgāds “Saule”, 155.–166. lpp.
- 28 Lielākoties krievu vienība, ar latvieši, poļu u.c. tautību līdzdalību. Sk.: Jēkabsons. Latgale vācu okupācijas laikā un pulkveža M. Afanasjeva partizānu nodaļas darbība Latvijā 1918. gadā.

- ²⁹ Eriks Ekabsons, Lazar' Fleishman (2012). Pervyi rossiiskii konsul v nezavisimoi Latvii. V kn.: *Trudy po balto-rossiiskim otnosheniiam i russkoi literature: V chest' 70-letiiia Borisa Ravidina* (Stanford Slavic Studies, Vol. 42). Stanford, s. 80–81.
- ³⁰ Rīga. *Nashi dni*, 13.12.1918., s. 1.
- ³¹ Turpat.
- ³² Nikolai Berezhanskii. Pieejams: <http://www.russkije.lv/ru/lib/read/n-berezhansky.html> (skatīts 10.09.2018.).
- ³³ Khronika. *Nashi dni*, 03.01.1919., s. 2.
- ³⁴ Buks. 1918. gada decembris – Latvijas zemessardzes Rīgas apsardzības rotu dumpis.
- ³⁵ Kurt von Braatz (1926). *Fürst Anatol Pawlowitsch Lieven im Kampfe gegen den baltischen Separatismus, russischen Bolschewismus und die Awaloff-Bermondts Affäre*. Stuttgart: Ehr. Belser A.G., S. 48.
- ³⁶ Jēkabsons. Latgale vācu okupācijas laikā un pulkveža M. Afanasjeva partizānu nodaļas darbība Latvijā 1918. gadā, 53. lpp.
- ³⁷ Kniaz' A. P. Liven. Desiat' let tomu nazad. *Segodnia*, 15.01.1929., s. 2.
- ³⁸ Petr Mazhara (2018). Serving the Empire, Serving the Nation: Prince Lieven's Crusade against the Bolsheviks. *Forschungen zur Baltischen Geschichte*, 13, pp. 150–159, here p. 155.
- ³⁹ Ādolfs Šilde (1976). *Latvijas vēsture 1914–1940. Valsts tapšana un suverenā valsts*. Stokholma: Daugava, 325. lpp.
- ⁴⁰ Jēkabsons. *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918–1922*, 64. lpp.
- ⁴¹ Šilde. *Latvijas vēsture 1914–1940. Valsts tapšana un suverenā valsts*, 325. lpp.
- ⁴² Kniaz' Anatolii Liven (1929). Osnovanie otriada. V kn.: *Pamjatka lивentsa 1919–1929*. Rīga: Salamandra, s. 13.
- ⁴³ Latviia i Rossiia. *Libavskoe russkoe slovo*, 05.03.1919., s. 1.
- ⁴⁴ George Popoff (1932). *The City of the Red Plague. Soviet Rule in a Baltic Town*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- ⁴⁵ Sergei Volkov (2009). *Krasnyi terror glazami ochevidtsev*. Moksva: Airis Press, s. 364–415.
- ⁴⁶ Popoff. *The City of the Red Plague. Soviet Rule in a Baltic Town*, pp. 47–38.
- ⁴⁷ Jānis Šiliņš (2011). *Padomju Latvijas militārā un politiskā attīstība (1918. gada decembris – 1919. gada jūnijs)*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 118. lpp.
- ⁴⁸ Popoff. *The City of the Red Plague. Soviet Rule in a Baltic Town*, p. 55.
- ⁴⁹ Turpat, 73. lpp.
- ⁵⁰ Turpat, 80. lpp.
- ⁵¹ Turpat, 114. lpp.
- ⁵² Turpat, 114.–115. lpp.

- ⁵³ Turpat, 66., 69. lpp.
- ⁵⁴ Turpat, 79. lpp.
- ⁵⁵ Jānis Šiliņš (2015). Latvija, 1918–1920: Bija vai nebija Pilsoņu karš? *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2, 192. lpp.
- ⁵⁶ Popoff. *The City of the Red Plague*, p. 134.
- ⁵⁷ Kņiaz' Anatolii Liven. Osnovanie otriada, s. 14.
- ⁵⁸ Popoff. *The City of the Red Plague*, pp. 233, 297.
- ⁵⁹ Kņiaz' Anatolii Liven (1929). Osnovanie otriada, s. 14.
- ⁶⁰ Popoff. *The City of the Red Plague*, p. 260.
- ⁶¹ Turpat, 243., 270. lpp.
- ⁶² Turpat, 186.–188. lpp.
- ⁶³ Volkov. *Krasnyi terror glazami ochevidtsev*, s. 410.
- ⁶⁴ Popoff. *The City of the Red Plague*, pp. 326–327.
- ⁶⁵ Turpat, 292. lpp.
- ⁶⁶ Jēkabsons. *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918–1922*, 200. lpp.
- ⁶⁷ Turpat, 81.–82., 206.–211. lpp.
- ⁶⁸ Kņiaz' Anatolii Liven (1929). Osnovanie otriada, s. 14.
- ⁶⁹ Artūrs Silgailis (1985). Firsta Līvena nodaļa. *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*, 1, 27. lpp.
- ⁷⁰ Jēkabsons. *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918–1922*, 65. lpp.
- ⁷¹ Chrez golovu tekh komu vedat' nadlezhit. *Libavskoe russkoe slovo*, 08.05.1919., s. 1; Ofitsioz i deistvitel'nost'. *Libavskoe russkoe slovo*, 09.05.1919., s. 1; Latviia pered litsom vraga. *Libavskoe russkoe slovo*, 28.05.1919., s. 1.
- ⁷² Latviia pered litsom vraga. *Libavskoe russkoe slovo*, 28.05.1919., s. 1.
- ⁷³ Krievu politiskā sapulce – apvienota bijušo Krievijas ārzemju valsts struktūru pārstāvēniecība. Izveidota Parīzē 1918. gada nogalē ar nolūku apvienot un pārstāvēt Krievijas Pilsoņu kara laikā izveidotas pretpadomju valdības starptautiskajā līmenī, lai koordinētu Baltās kustības ārpolitikas kursu.
- ⁷⁴ Aleksei Emelin (2018). Russkie “sviaznye” v Parizhe: k istorii beloī bor'by na territorii Pribaltiki. V kn.: *Rossiiā v epokhu velikikh potriasenii*. Moskva: Dom russkogo zarubezh'ia imeni Aleksandra Solzhenitsyna, s. 184.
- ⁷⁵ Janvārī vienībā ietilpa 65 durkļi, martā ap 250 cilvēku, aprīļa beigās – 300, jūnija beigās, jūlija sākumā – ap 3500 cilvēku. Sk.: *Pamiatka līventsa 1919–1929*. Rīga: Salamandra, 1929.
- ⁷⁶ Jēkabsons. Stāvoklis Latvijā 1919. gada jūlijā. Lielbritānijas pārstāvju viedoklis, 138.–139. lpp.
- ⁷⁷ Kņiaz' Anatolii Liven. Iiul' 1919. V kn.: *Pamiatka līventsa 1919–1929*. Rīga: Salamandra, s. 32.

- ⁷⁸ Nikonov. *Rezekne pēdē tēt'īm prishestviem*, s. 75.
- ⁷⁹ Turpat, 74.–75. lpp.
- ⁸⁰ Rēzinas pagasts. Pieejams: http://lv.wikipedia.org/wiki/Rēzinas_pagasts#cite_ref-EncLP_2-2 (skatīts 22.04.2019.).
- ⁸¹ Po doroge v Rīgu. *Libavskoe russkoe slovo*, 01.06.1919., s. 3.
- ⁸² Jēkabsons. *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918–1922*, 99. lpp.
- ⁸³ Golos Rossii o mire s bolshevikami. *Segodnia*, 24.09.1919., s. 3.
- ⁸⁴ Sobranie “Samopomoshchi”. *Segodnia*, 18.12.1919., s. 3.
- ⁸⁵ Ekabsons, Fleishman. Pervyi rossiiskii konsul v nezavisimoi Latvii, s. 69–70.
- ⁸⁶ Document on page Nr. 16. *National Archives, United Kingdom, Foreign Office*, 371/3630. P. 16.
- ⁸⁷ Vozzvanie. Russkie liudi! *Segodnia*, 12.11.1919., s. 2.
- ⁸⁸ Document on page Nr. 16. *National Archives, United Kingdom, Foreign Office*, 371/3630. P. 16.
- ⁸⁹ Ceļš uz neatkarīgu, demokrātisku Latviju – Lāčplēša cīņu laiks, tautas vienotības zvaigžņu stunda. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/5639> (skatīts 19.04.2019.).

LATVIAN WAR OF INDEPENDENCE IN THE PERCEPTION OF THE RUSSIAN COMMUNITY IN LATVIA IN THE FIRST HALF OF 1919

Andrejs Gusačenko

Mg. hist., scientific assistant, Institute of Latvian History at the University of Latvia.

Doctoral thesis: International Russian Antibolshevik Movement in Latvia (1920–1940).

The paper provides an insight into a quite poorly depicted aspect of the history of Russian ethnical minority in the Republic of Latvia. The general aim of the publication is to analyze and reflect the perception of certain political, social and military happenings from the point of view of Russian community in Latvia during the Latvian War of Independence. Despite the chronological frames, mentioned in the title of the paper, the article depicts the attitude and perception of military, political and social events since the proclamation of the Republic of Latvia (in October 1918) till the end of July 1919, when the Russian anti-Bolshevik forces (loyal to the Latvian statehood) left Latvia and

joined the North-Western army in Russia. Concerning the complicated and quite unstable political situation in Latvia and the processes of the Russian Civil War, perception of the political and military events, as well as the attitude of Latvian Russians towards the Latvian statehood, didn't get a certain shape in the middle or even in the second half of 1919.

Keywords: Latvian War of Independence, Russian minority, Russian military units, Prince Lieven's Squad, Russian Civil War, Prince Anatol Lieven.

Summary

Despite the largely represented Russian population at the territory of nowadays Latvia during the times of the Russian Empire, due to the outcome of the War and other political collisions, the Russian population of Latvia was drastically decreased. At the beginning of 1919, it was mainly represented in the eastern part of Latvia (Latgale) and Riga. As the heritage of the Empire, Russians who lived in Latgale (the former part of the Vitebsk Province) mainly did not associate themselves as part of Russian minority of the Republic of Latvia, thus they perceived certain political, social and military happenings in a rather different way compared to Latvians. Concerning the attitude towards the Soviets and the Red Army, Russians behaved in the same way as most of the Latvians in the beginning of January 1919 – greeted the new political and military power, as liberators. At the same time, there was the anti-Bolshevik segment, social group, who joined the White Russian anti-Bolshevik formations of the Landeswehr.

Considering the peculiarities of the Soviet politics, directed towards the class struggle, the perception of the happening differed not by the meaning of the ethnical groups, but by their affiliation to a certain class. Thus, the reflection of certain events in the perception of Russians was similar to the perception of Latvians of the same class.

As the result of the offensive of Latvian Soviet Army, the anti-Bolshevik forces and the Provisional Government of Latvia controlled just a narrow part of the Western Latvia with the headquarters Liepāja. Due to the same reasons, the city was overcrowded and a quite notable segment of Russian officers arrived there as well. Part of them joined the Squad of Prince Lieven – the autonomous White Russian anti-Bolshevik formation under the jurisdiction of the Landeswehr. Prince Lieven and his officers acted loyal towards the Provisional Government and declared neutrality concerning Latvian inner political affairs. Regarding the attitude of Russians in Liepāja, their attention mainly was directed to the happenings on

the battlefields in Latvia and in Russia, and was indifferent, skeptical or even hostile towards the unstable Latvian statehood. The attitude became more positive after the liberation of Riga and the following happenings, which proved the certain stability of the Government.

Despite the benevolent attitude of Russians towards the regime of Stučka in the beginning of the year, Red Terror, expropriations, and the nationalization of the land were the main factors which discredited the Soviet power in the perception of all population of Latvia. Despite the increased support of the Latvian Government by Latvians and some ethnical minorities, in the middle of 1919, Russians still were in doubt of its stability and attentively followed for the outcome of the Civil War in Russia.

PAREIZTICĪBA ZIEMEĻKURZEMĒ: KOLKASRAGA DRAUDZE UN TĀS PRIESTERI (1934–1940)*

Dzintars Ērglis

Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētnieks.
Pētnieciskās intereses: padomju un nacistu režīma represijas Latvijā, holokausts, Dundagas novada vēsture.

Darbā aplūkots stāvoklis Kolkasraga pareizticīgajā draudzē laika posmā no 1934. līdz 1940. gadam. Tas bija nozīmīgs posms Latvijas valsts vēsturē, kurā tika izveidota Kārļa Ulmaņa autoritārā diktatūra un zaudēta valsts neatkarība. Šo notikumu rezultātā mainījās ne tikai Latvijas politiskā un saimnieciskā, bet arī reliģiskā dzīve, kas skāra arī Latvijas Pareizticīgo Baznīcu.

Raksts balstīts uz daudziem līdz šim zinātniskajā aprītē neizmantotiem Latvijas Pareizticīgās Baznīcas dokumentiem un turpina aizsākto pētījumu par Kolkasraga pareizticīgo draudzi, analizējot tās priesteru un draudzes padomes praktisko darbību. Raksta mērķis ir sniegt atsevišķas Kurzemes 20. gadsimta 30. gadu pareizticīgās draudzes darbības apskatu un novērtējumu, lai, cik tālu tas būs iespējams, aplūkotu Pareizticīgās Baznīcas vienas struktūrvienības funkcionēšanas modeli, vienlaikus pētot konkrēto tēmu un sniedzot metodoloģisku materiālu.

Balstoties uz pieejamo avotu materiālu par Kolkasraga draudzi, jāsecina, ka to raksturoja reliģiskās dzīves duālisms. No vienas puses, draudzi vadošais priesteris bija tieši atkarīgs no baznīcu skarošajām politiskajām pārmaiņām un vadījās no rīkojumiem, ko saņēma no augstāk stāvošajiem hierarhiem. No otras puses, draudzes locekļiem pirmajā vietā bija praktiskas vietējās dzīves problēmas, kuru starpā svarīgākais bija draudzes īpašumu jautājums.

Atslēgas vārdi: Latvijas Pareizticīgā Baznīca, Kolkasraga Kristus Piedzimšanas draudze, Dundagas pagasts, Kolkas ciems.

* Raksts izstrādāts pētniecības programmas “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” ietvaros.

IEVADS

Aplūkojamajā laika posmā Kolkas ciema pareizticīgo draudze oficiāli tika dēvēta par Kolkasraga, nevis Kolkas draudzi, tāpēc arī rakstā lietots šis nosaukums. Pētījums par Kolkasraga Kristus Piedzimšanas draudzi lielā apjoma dēļ sadalīts vairākās daļās, no kurām pirmā par periodu no 1918. līdz 1934. gadam jau publicēta.¹

Šajā rakstā aplūkots laika posms no Kārļa Ulmaņa (1877–1942) autoritārās diktatūras izveidošanās 1934. gadā līdz Latvijas neatkarības zaudēšanai 1940. gadā. Apskatāmā perioda laikā Latvijas Pareizticīgā Baznīca (turpmāk – LPB) bija spiesta atgūties no smagā trieciena, ko deva 1934. gada oktobrī notikušī Rīgas un visas Latvijas arhibīskapa Jāņa (Pommera, 1876–1934) slepkavība. Autoritārais režīms pēc arhibīskapa Jāņa nāves sāka aktīvi iejaukties LPB dzīvē, lai panāktu tā interesēm atbilstošu jauna arhibīskapa ievēlēšanu. Valsts spiediena rezultātā LPB 1936. gadā pārgāja Konstantinopoles patriarha pakļautībā.² Reliģiju pētniece Inese Runce uzsvēra: “Laika posms no 1936. līdz 1940. gadam Latvijas Pareizticīgajā Baznīcā bija mierīgs, jo Baznīcai, zaudējot daļu no savas patstāvības, attiecības ar K. Ulmaņa režīmu bija iegājušas mierīgā gultnē.”³ Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu pārvalde bija spējīga ietekmēt pat visaugstāko garīdznieku iecelšanu vai atcelšanu, taču tā nevarēja mainīt pareizticības apmērus un ietekmi iedzīvotāju vidū. Tam sekoja padomju režīma nodibināšana 1940. gadā ar Baznīcas organizatorisko struktūru krīzi, atgriešanos Maskavas patriarhijas pakļautībā, reliģiskās preses un izglītības iestāžu likvidāciju un īpašumu konfiskāciju. Tas bija daudzveidīgu pārmaiņu laiks, kura noslēgumā LPB bija ievērojami mainījusies.

1934. gads kļuva par nozīmīgu robežšķirtni arī Kolkasraga draudzes dzīvē, jo šī gada nogalē ceļu uz priesterību sāka Jānis Tonis (1876–1936) – pirmais un vienīgais cilvēks, kurš mērķtiecīgi kļuva par garīdznieku, lai kalpotu tieši trūcīgajā un no-

maļajā Kolkasraga draudzē. Vietējiem iedzīvotājiem viņš tādējādi personificēja pareizticīgā priestera misijas būtību, kas visos laikos un vietās noteicis šīs konfesijas spēku un ietekmi uz ļaužu masām.

AVOTI UN HISTORIOGRĀFIJA

Tēmas historiogrāfiskais apskats pamatā sniegts jau iepriekš publicētajā rakstā par Kolkasraga pareizticīgo draudzi no 1918. līdz 1934. gadam.⁴ Nozīmīgākais avots tēmas izpētē ir Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva (turpmāk – LVVA) 7469. fondā “Latvijas Pareizticīgās Baznīcas Sinode” esošās piecas Kolkasraga draudzes,⁵ kā arī tajā laikā Kolkā kalpojušo priesteru Jāņa Toņa un Georgija Varfolomejeva (1901–?) lietas.⁶ Priesteru lietu kopums ir nepilnīgs, jo trūkst Jāņa Garklāva (1898–1982) lietas. Taču LVVA ir atrodama viņa ticības mācības skolotāja lieta, kas sniedz vērtīgu informāciju par starpkaru perioda vienkārša pareizticīgo garīdznieka dzīves un darba gaitām.⁷

Tā kā arhīva dokumentu klāstā trūkst Kolkasraga draudzes dokumentu par laika posmu no 1934. līdz 1937. gadam, tad līdzās LPB Sinodes (turpmāk – Sinode) sēžu protokolu grāmatām⁸ lielā mērā šo iztrūkumu aizpilda tieši J. Toņa priestera lieta⁹ un Jelgavas iecirkņa prāvestības lieta par viņa un psalmodētāja pienākumu izpildītāja konfliktu.¹⁰ Atšķirībā no citiem aplūkojamā laika Kolkasraga priesteriem J. Tonis bija ļoti ražīgs LPB vadībai adresētu vēstuļu un ziņojumu rakstītājs, un daudzi no tiem saglabājušies LVVA. Par J. Toņa salīdzinoši īso priesterības laiku Kolkasraga draudzē ir pieejams daudz plašāks materiālu klāsts nekā par citiem ar raksta tēmu saistītajiem posmiem vai personām. Tādējādi īpašas uzmanības pievēršana J. Tonim nav raksta autora subjektīvās nostājas rezultāts, bet nepieciešamība novērtēt un ieviest apritē visus ar apskatāmo tēmu saistītos dokumentus. Analizējot J. Toņa darbību Kolkā, kļūst skaidrāk

izprotams, ko reliģiskajā dzīvē nozīmē savas draudzes vajadzībās īpaši ieinteresēta garīdznieka faktors.

Sinodes sēžu protokoli, kuros apskatīta arī Kolkasraga draudzes un tās priesteru darbība un problēmas, LVVA atrodas tikai par periodu līdz 1937. gada septembrim.¹¹ Savukārt par turpmāko laika posmu līdz 1940. gadam saglabājušies vienīgi Sinodes sēdēs apskatāmo jautājumu saraksti, t.i., virsraksti.¹² Ziņas par Kolkasraga draudzi satur arī Latvijas pareizticīgo draudžu budžetu projekti 1937. gadam,¹³ Latvijas pareizticīgo draudžu, baznīcu un klēra 1939. gada darbības pārskati,¹⁴ LPB prāvestību, draudžu, filiālbaznīcu, klosteru, iestāžu, garīdznieku un amatpersonu saraksti par laika posmu no 1934. līdz 1940. gadam,¹⁵ kā arī 1940. gadā sastādītie Latvijas pareizticīgo draudžu locekļu saraksti.¹⁶

Tādējādi kopumā vienu nepieciešamo pētnieciskās informācijas avotu pašlaik nepārvaramo trūkumu aizvieto citu dokumentu klāsts, kura apjoms ir pietiekams, lai varētu analizēt Kolkasraga draudzes dzīvi minētajā laika posmā.

Garīgais mēnešraksts "Ticība un Dzīve" Kolkasraga draudzes problēmām daudz vairāk pievērsās tieši kopš 1934. gada, jo 1933. gada beigās par žurnāla izdevēju un redaktoru kļuva virspriesteris Pēteris Gredzens (1887–1942), kurš visus 20.–30. gadus bija cieši saistīts ar šeit apskatāmo apvidu – Ziemeļkurzemes nostūri – un vietējo pareizticīgo ļaužu rūpēm un interesēm. Kolkasraga draudzes problēmas šī iemesla dēļ P. Gredzens pārzināja daudz labāk nekā jebkurš viņa vadītā izdevuma korespondents.

Vēstures literatūrā par aplūkojamo laika periodu jāizceļ divu autoru darbi. Jāņa Kalniņa grāmatā "Process" Kolkasraga draudzes vēsturei veltītajā nodaļā aplūkota pēc 1934. gada kalpojušo priesteru J. Toņa un J. Garklāva darbība.¹⁷ Diemžēl sniegtās ziņas ir fragmentāras un dažviet kļūdainas – piemēram, par J. Toņa izglītību un iesvētīšanu priestera kārtā un par J. Garklāva kalpošanas laiku draudzē. J. Tonis nebija beidzis Rīgas Garīgo

1. att. Kolkasraga Kristus Piedzimšanas baznīca 20. gadsimta 20.–30. gados (no Baibas Šuvcānes personiskā arhīva)

skolu, kā to raksta J. Kalniņš,¹⁸ bet 1892. gadā tika atstāts 3. klasē uz otru gadu un tāpēc pats pameta šo mācību iestādi.¹⁹ J. Kalniņš apgalvo, ka J. Tonis tika iesvētīts par Kolkasraga priesteri 1935. gada septembrī,²⁰ kaut gan tas notika 1935. gada jūlijā.²¹ Par J. Garklāva darbību J. Kalniņa darbā atrodams tikai viens teikums: “Zināms, ka 1939. gadā Kolkasraga pareizticīgo draudzi apkalpoja priesteris Jānis Garklāvs.”²² Īstenībā J. Garklāvs draudzē kalpoja no 1936. līdz 1942. gadam.²³ Savukārt Aleksandra Gavriļina (1953–2019) monogrāfijās par J. Garklāvu detalizēti analizēts viņa darbības laiks Kolkasraga draudzē,²⁴ tomēr arī tajās ir dažas, iespējams, nejaušas, skaitliska un hronoloģiska rakstura neprecizitātes attiecībā uz draudzē notikušo saimniecisko darbību, precīzāk – meža pārdošanas un baznīcas jumta salabošanas lietu.²⁵ A. Gavriļins norāda, ka 1936. gada 2. aprīlī Sinode atļāva Kolkasraga draudzei pārdot savu mežu.²⁶ Patiesībā mežs bija pārdots jau 1936. gada 1. martā, bet 1936. gada

2. aprīlī Sinode kārtējā sēdē šo faktu tikai pieņēma zināšanai.²⁷ Savukārt Kolkasraga baznīcas jumtu salaboja nevis priesteris J. Garklāva vadībā²⁸ – tātad pēc 1936. gada augusta, bet jau 1928. gadā virspriesteris P. Gredzena vadībā.²⁹

LPB vēstures konteksta izpratni laikā no 1934. līdz 1940. gadam un atsevišķos gadījumos arī agrākā laika periodā ievērojami veicina vairākas pēdējos gados klajā nākušās publikācijas, kas skar nacionāla vai reģionāla mēroga tematiku.³⁰

KOLKAS CIEMS 1934.–1940. GADĀ

Apskatāmajā laika periodā Kolkas ciems ietilpa Ventspils apriņķa Dundagas pagastā. Informācija par Kolkas ģeogrāfisko, ekonomisko un kulturālo stāvokli laika ietvaros no 1918. gada līdz 30. gadu vidum jau sniegta iepriekšējā sērijas rakstā.³¹

Noslēdzoties pasaules ekonomiskās krīzes smagākajam periodam, arī Kolkā pamazām sāka uzlaboties saimnieciskais stāvoklis. Pozitīvas pārmaiņas vietējo iedzīvotāju galvenajās ikdienas nodarbēs – zvejniecībā un zivju rūpniecībā – ienesa 1936. gada rudenī nodibinātais “Kolkas rajona zvejnieku kooperatīvs”, kas Dundagas pagastā apvienoja vairākus mazos piekrastes ciemu kooperatīvus no Sīkraga līdz Ģipkai un kura valdes sēdekļis atradās Kolkā.³² Dzīves līmeņa pakāpenisku uzlabošanu pēc ilgstošiem saimniecisko problēmu gadiem apliecināja arī ciemā notikusī intensīvā jaunu dzīvojamo māju celtniecība. Tomēr valsts un pašvaldību budžetu iespējas neļāva veikt kardinālu sauszemes satiksmes uzlabošanu ar Kolku arī 30. gadu otrajā pusē. Ceļš no Kolkas līdz Mazirbei, kur atradās tuvākā šaursliežu dzelzceļa stacija, joprojām bija bēdīgā stāvoklī, bet pretējā virzienā – pa Rīgas jūras līča piekrasti uz Melnsilu 30. gadu otrajā pusē būvdarbi tikai sākās, jo līdz tam ceļa vietā bija vien mežā iebrauktas sliedes.³³ Regulāru satiksmi ar Rīgu, izņemot ziemas sezonu, 30. gados Kolkai nodrošināja divi tvaiņi: “Dzintarkrasts” un “Neptūns”, kā arī daži tuvākās apkār-

nes uzņēmēji ar savām lielajām motorlaivām.³⁴ Praksē tas nozīmēja, ka, lai arī saimnieciskie sakari ar galvaspilsētu un apriņķa centru Ventspili bija apmierinoši, tomēr kopumā Kolkas iedzīvotāji turpināja dzīvot diezgan nošķirti.

KOLKASRAGA DRAUDZES PRIESTERI NO 1935. LĪDZ 1940. GADAM

Lai gan raksta hronoloģisko ietvaru sākums ir 1934. gads, apskatot Kolkasraga draudzes priesteru darbību šajā laika periodā, tā sāka ar 1935. gadu, kad Georgiju Varfolomejevu no mainīja J. Tonis. Sinode G. Varfolomejevu iecēla 1931. gada decembrī. Sākumā viņš kalpoja, dzīvojot uz vietas Kolkā, bet no 1933. gada aprīļa līdz 1935. gada jūlijam – uzturoties Valdemārpilī (Sasmakā).³⁵

Priesteri, kuri kalpoja Kolkasraga pareizticīgo draudzē no 1935. līdz 1940. gadam, tāpat kā viņu priekšteči šai amatā, sākot no 19. gadsimta beigām, iepriekš pietiekami bieži minēti vēstures literatūrā, taču šo personu uzskaitījums ir nepilnīgs un zinātniski neprecīzs. Diemžēl nepilnīgā un kļūdainā informācija ar priesteru vārdiem un kalpošanas gadiem atkārtoti tiek ievietota visdažādākā rakstura publikācijās.³⁶

No 1935. līdz 1940. gadam Kolkasraga pareizticīgo draudzē, kas šajā laikā ietilpa LPB Jelgavas prāvesta iecirknī, kalpoja divi priesteri:

1. Jānis Tonis (1876–1936) – Sinode iecēla 1935. gada jūlijā. Visu laiku kalpoja uz vietas Kolkā. No 1936. gada maija līdz savai nāvei 1936. gada augustā slimoja Ventspilī.³⁷ Kolkā dzīvoja aptuveni 10 mēnešus.

2. Jānis Garklāvs (1898–1982) – Sinode iecēla 1936. gada augustā. Visu laiku līdz 1942. gada augustam kalpoja, uzturoties Dundagā,³⁸ Kolkā nedzīvoja.

Gan J. Tonim, gan J. Garklāvam, tāpat kā lielākajai daļai viņu amata brāļu laika posmā no 20. gadu sākuma līdz 1934. gadam,

Kolkasraga pareizticīgo draudze bija pirmā kalpošanas vieta pēc iesvētīšanas priesteri kārtā. 20. gadsimta 20.–30. gados tā jau sāka kļūt par nerakstītu tradīciju. Atšķirībā no citiem pareizticīgajiem garīdzniekiem, kuri, būdami aicināti kalpot Kolkasraga draudzē, neizdalīja šo nomaļo Ziemeļkurzemes ciemu kā sev tuvu emocionālās piesaistes vietu, J. Tonis izcēlās ar īpašu interesi par draudzes gana darbu tieši Kolkā.

Smago materiālo apstākļu dēļ laikā no 1935. līdz 1940. gadam Kolkas ciemu par pastāvīgu dzīvesvietu izraudzījās tikai J. Tonis. Viņš arī bija vienīgais no visiem priesteriem laika posmā no 1918. līdz 1940. gadam, kurš, kalpodams Kolkasraga draudzē, vienlaikus nekad nepārzināja vēl kādu citu draudzi Ziemeļkurzemē. Tādējādi apskatāmajā laika posmā bija tikai aptuveni 10 mēnešus ilgs periods, kad amatā ieceltais priesteris pastāvīgi rezidēja uz vietas Kolkā. Ārpus šī laika priesteri G. Varfolomejevs un J. Garklāvs brauca noturēt dievkalpojumus Kolkā no savām rezidences vietām Valdemārpilī un Dundagā.

JĀŅA TOŅA CEĻŠ LĪDZ PRIESTERĪBAI KOLKASRAGA DRAUDZĒ

1934. gada 6. oktobrī Ventspilī, Ugāles ielā 28, dzīvojošais Ventspils pareizticīgās draudzes loceklis Jānis Tonis uzrakstīja vēstuli arhibīskapam Jānim, kurā lūdza uzņemt viņu garīdznieku kārtā par priesteri, uzsverot: “Drikstu cerēt, ka Jūs, Augstsvētais Valdinieks, ņemsiet vērā manu bezizejas stāvokli un dosiet man iespēju kalpot Tam Visžēlīgam Dievam tanī visnabadzīgākā draudzē, kāda ir Kolkas draudze Dundagas pagastā. Izdevumus šinī lietā segšu no saviem personīgiem līdzekļiem.”³⁹ Vēstulē J. Tonis cita starpā arī pieminēja epizodi, ka 1925. gadā viņam bija iespēja vadīt kori arhibīskapa Jāņa noturētā dievkalpojuma laikā Ventspils Sv. Nikolaja Brīnumdarītāja baznīcā.⁴⁰ J. Toņa lūgumu iesvētīt viņu priesteri kārtā vakantajā Kolkas-

raga draudzē Sinodes kanceleja saņēma 1934. gada 8. oktobrī,⁴¹ un šajā datumā – tātad tikai dažas dienas pirms arhibīskapa noslepkavošanas – tas arī tika izskatīts Sinodes sēdē, kas pieņēma lēmumu pieprasīt, lai atsauksmi par pretendentu dod Ventspils draudzes priesteris Aleksandrs Blokmanis (arī Blokmanis, 1881–1948).⁴²

1934. gada 20. oktobrī J. Tonis nosūtīja jaunu vēstuli – šoreiz Sinodei, kurā atkārtoti lūdza uzņemt viņu par priesteri, vēlreiz aprakstīja savas dzīves gaitas un nobeigumā izteica cerību nokārtot vajadzīgos eksāmenus.⁴³

Tādējādi pamatinformāciju par J. Toņa biogrāfiju satur viņa 1934. gada 6. un 20. oktobrī un 1935. gada 6. janvārī rakstītās vēstules, kuras papildina atsevišķi personiskie dokumenti, pēc eksāmenu nokārtošanas 1935. gadā Sinodei sniegtā liecība (t.s. nopratināšana), kā arī Ventspils baznīcas priesteris A. Blokmaņa sastādītās izziņas.⁴⁴

J. Tonis dzimis 1876. gada 7. martā (pēc jaunā stila) Ventspils apriņķa Dundagas pagastā. Viņa vecāki Fricis Tonis un māte Līze piederēja pie zemnieku kārtas. 1888. gadā J. Tonis iestājās Rīgas Garīgajā skolā vienlaikus ar vēlāko Rīgas Garīgā semināra rektora pienākumu izpildītāju Jāni Jansonu (1878–1954), ar kuru kopā trīs gadus mācījās vienā klasē un dziedāja Arhibīskapa kori. 3. klasē J. Tonis nenokārtoja eksāmenu sengrieķu valodā (kā rakstīja pats J. Tonis, tas noticis slinkuma dēļ).⁴⁵ Tāpēc 1892. gadā J. Toni atstāja uz otru gadu 3. klasē, un nabadzības dēļ viņam mācības nācās pārtraukt, jo uz otru gadu palikušajiem visu turpmāko mācību procesu skolā vajadzēja apmaksāt pašiem (t.i., viņu vecākiem).⁴⁶ Pēc Garīgās skolas pamešanas J. Tonis sāka strādāt par tirdzniecības flotes jūrnieku. 21 gada vecumā (tātad ap 1897. gadu) viņu iesauca karadienestā. Vispirms J. Tonis dienēja uz Krievijas cara jahtas “Štandart” (*Shtandart*) – pirmos trīs mēnešus par mašīnistu, bet vēlāk par mašīnu mantu pārziņa palīgu. Dienot uz ķeizariskās ģimenes jahtas, viņš pildīja arī baznīcas kora vadītāja amatu un piedalījās kuģa

balalaiku orķestrī. Pēc trim gadiem (tātad ap 1900. gadu) J. Toni pārcēla uz mācību kuģa – klipera “Džigit” (*Dzhigit*) – par mašīnu mantu pārzini.⁴⁷

Par nākamajiem gandrīz 20 gadiem J. Toņa dzīvē diemžēl nav atrodamas ne viņa liecības, ne arī jēlkādi atbilstoši dokumenti.

Krievijas Pilsoņu kara laikā lielinieki (boļševiki) viņu iecēla par karakuģu saimnieciskās daļas pārzini kādā no flotes apakšvienībām. 1920. gadā J. Tonis tika nosūtīts komandējumā uz Maskavu un pēc tam uz Mariupoli, kur pie pirmās izdevības pārbēga pie ģenerāļa Pjotra (Pētera) Vrangeļa (1878–1928), jo lielinieki atteicās atlaist viņu no flotes dienesta pēc paša vēlēšanās. Turpmāk J. Tonis dienēja P. Vrangeļa flotes štābā, ar kuru kopā jau pēc diviem mēnešiem evakuējās no Krimas un apmetās pagaidu nometnē Bizertas karabāzē Vidusjūras krastā Āfrikā (mūsdienās – Tunisija). Tur J. Tonis no 1921. gada decembra līdz 1922. gada jūlijam bija Jūras korpusa tehniskās nodaļas pārzīņa palīgs un vienlaikus vadīja arī šī korpusa kori, kurā piedalījās vienīgi flotes virsnieki un viņu sievas. Jūras korpusa garīdznieks bija virspriesteris Georgijs Spaskis (1877–1934). Vēlāk J. Tonis no Āfrikas pārcēlās uz Franciju, kur iestājās darbā par mehāniķi ķīmiskajā fabrikā. Nostrādājis tajā trīs mēnešus, viņš sakrāja pietiekami daudz naudas, lai varētu apmaksāt mājupceļu uz Latviju.⁴⁸

1922. gadā J. Tonis atgriezās dzimtenē un apmetās uz dzīvi Ventspilī. No 1923. gada līdz 1928. gadam viņš strādāja firmā “Ventspils Koku Zāģētavu Sabiedrība”, kuras līdzīpašnieks bija Abrams Bērmans (arī Bermans), bet pēc tam līdz 1930. gada sākumam turpināja strādāt A. Bērmanam piederošajā kokzāģētavā. J. Tonis sāka darbu kā atslēdznieks, bet vēlāk pildīja kurinātāja un mašīnista pienākumus. Strādādams Ventspils kokzāģētavās, J. Tonis iesaistījās arī vietējās pareizticīgās draudzes dzīvē: vispirms bija vienkāršs padomes loceklis, bet vēlāk – psalmotājs: vienu gadu neoficiāli, bet pēc tam divus gadus kā pilntiesīgs šī

2. att. Svinības Kolkasraga baznīcā 1935. gada augustā sakarā ar Jāņa Toņa stāšanos priestera amatā. Pirmajā rindā no kreisās: stāv baznīcas vecākais (stārasts) Kirils Adamkovičs, sēž priesteris Georgijs Varfolomejevs, virspriesteris Pēteris Gredzens, priesteris Jānis Tonis un stāv psalmotāja pienākumu izpildītājs Andrejs Grintāls (no Baibas Šuvčānes personiskā arhīva)

amata izpildītājs. J. Tonis ilgstoši vadīja arī draudzes kori. 1930. gada februārī J. Tonis sāka strādāt par motoristu uz navigācijas ugunskuģa “Laima”, bet pēc diviem gadiem šo darbu zaudēja. J. Toņa nelabvēļi necieta, ka viņš absolūti nelietoja alkoholu, tādēļ iecerēja atriebību. Laikā, kad J. Tonis bija ar motorlaivu aizbraucis no kuģa dienesta lietās uz Ovišiem, kuģa kapteinis ar saviem trim radniekiem sabojāja kuģa dzinēju, bet pēc tam visi četri, iepriekš savstarpēji vienojušies, savās liecībās visu vainu par to uzvēla J. Tonim. Lai gan J. Tonim bija dokumentāri un lietiski pierādījumi, ka motors bojāts ļaunprātīgi, tomēr Jūrniecības departaments viņu atlaida no dienesta. Notikušā dēļ J. Toni Ventspilī turpmāk nepieņēma dienestā ne valsts, ne pašvaldības iestādēs, bet vienkārša melnstrādnieka darbu viņš nevarēja dabūt, jo strādnieki bija apvienojušies slēgtās interešu

grupās un pulciņos. Vēlreiz atgriezies 1932. gadā Ventspilī, J. Tonis piedalījās dievkalpojumos kā dziedātājs (tenors).⁴⁹

Līdzās latviešu un krievu valodai J. Tonis sarunvalodas līmenī prata arī angļu, franču un vācu valodu. 1906. gada maijā J. Tonis apprecējās ar pareizticīgo Elenu (arī Helēna) Lapovicu (1876–?), ar kuru turpmāk visu laiku dzīvoja laulībā. J. Toņa vienīgais dēls Jānis Tonis (1909–?) bija Ventspils draudzes padomes loceklis un dziedāja baznīcas korī kā tenors.⁵⁰

Ventspils baznīcas priesteris A. Blokmanis 1934. gada 24. novembrī sniedza Sinodei pozitīvu J. Toņa raksturojumu, uzsverot visas viņa ģimenes dievbijību, un noslēgumā secināja: “J. Tonis būtu ļoti piemērots Kolkas draudzei kā priesteris: Kolkas draudze, kā man zināms, ir ļoti dievbijīga, un to Tonis ar savu piemēru vēl varētu pastiprināt, otrkārt, Kolkas draudze, kā atstāts zvejnieku ciems, ir ļoti nabadzīga un nav spējīga uzturēt priesteri, bet Tonis tur būtu spējīgs dzīvot, jo viņš kā mehāniķis tur varētu nopelnīt no motorlaivām [tā tekstā], un tāad arī pēdējā ziņā viņš būtu noderīgs Kolceniēšiem [tā tekstā] [...]”⁵¹ Vienīgā problēma – motorlaivu Kolkā tobrīd bija pārāk maz, lai ar to remontdarbiem varētu nopelnīt iztiku. Ventspils priestera viedoklis bija maldīgs pilsētnieka uzskats par reālo dzīvi trūcīgajos zvejniekciemos. Tomēr A. Blokmaņa atsauksme par J. Toni atstāja labvēlīgu iespaidu Sinodē, jo tā savā 1934. gada 3. decembra sēdē nolēma aicināt J. Toni nokārtot priestera amata eksāmenus Rīgas Garīgajā seminārā sevišķā komisijā.⁵²

Rīgas Garīgā semināra rektora pienākumu izpildītājs virspriesteris J. Jansons 1934. gada 18. decembra vēstulē paziņoja J. Tonim, ka paredzētie eksāmeni ietvers visus Rīgas Garīgā semināra kursa priekšmetus. Bez tam viņam uz vietas būs jāraksta sacerējums par uzdotu tēmu un baznīcā jānotur paraugsprediķis.⁵³ J. Tonis savās 1934. gada 23. decembra vēstulēs Sinodei un J. Jansonam atbildēja, ka šādu prasību viņš nevar izpildīt. J. Tonim neatlika laika tik daudzu priekšmetu apgūšanai, jo viņš strādāja meža darbos, nopelnīdams dienā vidēji 2 Ls, bet

vakaros lāpīja pa dienu darbā saplēsto uzvalku un cimodus. Tādējādi J. Tonis uz iespēju kļūt par priesteri skatījās visai skeptiski. J. Tonis bija cerējis, ka no viņa prasīs tikai Svēto rakstu, baznīcas nolikumu, dievkalpošanas kārtību un garīgo dziesmu zināšanu.⁵⁴ J. Tonis pilnu semināra kursu beigušo priesteru nevēlēšanos apmeties uz dzīvi nabadzīgajā Kolkā pamatoja ar divām īsām un trāpīgām frāzēm: “[..] pirmkārt, džungļi, otram kārtam [tā tekstā], nav eksistences.”⁵⁵ J. Tonis atgādināja, ka Kolkasraga draudze alkst pēc garīga atbalsta, kas redzams no raksta žurnāla “Ticība un Dzīve” 1934. gada 2. numurā,⁵⁶ un izteica šādu domu: “Es zinu tikai to, ka Kolkas draudzes locekļi, nesagaidījuši šo prasīto garīgo barību no Latvijas Pareizticīgās Baznīcas Zinodes [tā tekstā], meklēs viņu citur, jo tagadējie cilvēki ir uzturami pareizticībā ne ar skaistiem vārdiem, bet ar skaistu, dzīvu piemēru un, reiz viņiem nav piemēra devēja, t.i.: nav priestera, kurš viņus aicinātu, pamācītu, Dievu lūgtu par viņiem, līdzībēdātos viņu bēdās, mierinātu, dotu derīgu padomu u.t.t., tad saprotama lieta, ka no Kolkas draudzes paliks beigās tik nosaukums.”⁵⁷

Nemot vērā, ka J. Tonis materiālo apstākļu dēļ nevarēja sagatavoties pārbaudījumiem semināra pilna kursa apjomā, un pamatojoties uz Ventspils draudzes priestera pozitīvo atsaukumi par viņu, J. Jansons 1934. gada 28. decembrī lūdza Sinodi atļaut šim Kolkasraga draudzes priesteram amata kandidātam eksaminēties pēc saīsinātas programmas, t.i., turēt pārbaudījumu līdzīgi tiem, kuri vēlējās iegūt diakona vai psalmotāja amata tiesības.⁵⁸ 1934. gada 28. decembrī J. Jansons vēstulē J. Tonim ieteica iesniegt Sinodei attiecīgu lūgumu par šo lietu,⁵⁹ ko J. Tonis arī izdarīja 1934. gada 30. decembrī, savā vēstulē atkārtoti uzsverot, ka viņš vēlas kļūt par priesteri tieši Kolkā: “[..] es netīkoju kļūt pilsētā par priesteri, bet pie saviem bēdu brāļiem, jūrmalas zvejniekiem, kuru dzīvi es smalki pazīstu un kuru liktenis man ir tuvu pie sirds, un viņu liktenis patiesi nav apskaužams, un priesteru gaitas pie viņiem arī nav apskaužamas [..]”⁶⁰ 1935. gada

7. janvāra sēdē Sinode bez iebildumiem pieņēma J. Jansona iesniegumu J. Toņa eksaminēšanas lietā un atļāva viņam eksaminēties pēc atvieglotiem noteikumiem.⁶¹

No 1934. gada decembra līdz 1935. gada aprīlim J. Tonis turpināja saraksti ar J. Jansonu, kā arī Rīgas Garīgā semināra darbvedi un bibliotekāru Vladimiru Jansonu (1899–1987), kuriem lūdza atsūtīt eksāmeniem vajadzīgās grāmatas, kas viņam nebija pieejamas Ventspilī.⁶² 1935. gada 24. maija vēstulē J. Tonis lūdza J. Jansonam pielaist viņu pie pārbaudījumiem uz priesteramatu, cerot ierasties 2. jūnijā Rīgā, lai 3. jūnijā varētu stāties eksaminatoru priekšā, un arī saņēma šādu J. Jansona atļauju.⁶³ 1935. gada 3. jūnijā J. Tonis uzrakstīja sacerējumu “Dieva nama nozīme pareizticīga kristīga cilvēka dzīvē”,⁶⁴ bet 1935. gada 4. un 5. jūnijā kārtoja J. Jansona vadītās Rīgas Garīgā semināra komisijas 10 paredzētos eksāmenus. Divos eksāmenus J. Tonis saņēma atzīmi “labi”, bet astoņus nokārtoja ar atzīmi “pietiekoši”. 1935. gada 5. jūnijā minētā komisija atzina J. Toni par piemērotu iesvētīšanai priesteram kārta,⁶⁵ bet J. Jansons savā 1935. gada 7. jūnija ziņojumā iesniedza Sinodei priesterības aspiranta J. Toņa pārbaudījumu atzīmes un komisijas atzinumu par viņu.⁶⁶ Savukārt Kolkasraga draudzes padome 1935. gada 15. jūnijā lūdza Sinodei nosūtīt J. Toni iesvētīšanai par pastāvīgu priesteri šajā draudzē.⁶⁷

J. Toņa lūgums iesvētīt viņu par priesteri Kolkasraga draudzē tika skatīts Sinodes 1935. gada 18. jūnija sēdē līdz ar J. Jansona ziņojumu, ka kandidāts ir izturējis pārbaudījumus uz priesteramatu. Savā lēmumā Sinode ņēma arī vērā, ka piekrišanu J. Toņa iesvētīšanai priesteram kārta, ja viņš izturēs pārbaudījumus pie Garīgā semināra pastāvošās komisijas, savulaik bija devis arhibīskaps Jānis. Sinode nolēma lūgt Igaunijas metropolīta Aleksandra (Paulusa, *Aleksander Paulus*, 1872–1953) piekrišanu iesvētīt J. Toni priesteram kārta, bet pašu J. Toni izsaukt uz Sinodi.⁶⁸ Lēmums piešķirt J. Tonim priesteram vietu Kolkasraga draudzē tika pieņemts Sinodes 1935. gada 1. jūlija sēdē.⁶⁹ Iesvē-

tāmā J. Toņa nopratināšanu (mūsdienu izpratnē – amata interviju) 1935. gada 5. jūlijā veica Sinodes locekļi un atzina par apmierinošu.⁷⁰

1935. gada 22. jūlijā notika Sinodes īpašā plenārsēde ar revīzijas komisijas piedališanos, kas izskatīja Pečeras (Pečoru) arhibīskapa Nikolaja (Leismana, *Nikolai Leisman*, 1862–1947) piekrišanu par J. Toņa ierašanos uz iesvētīšanu priestera kārtā 1935. gada 27. jūlijā Pečeras klosterī un paziņoja par to kandidātam.⁷¹ Vienlaikus Sinode, ņemot vērā J. Toņa grūtos materiālos apstākļus, piešķīra viņam 100 Ls lielu pabalstu.⁷² Jāpiezīmē, ka N. Leismans līdz Pirmajam pasaules karam bija cieši saistīts ar Rīgu, kur bija gan mācījies, gan ilgstoši kalpojis, un tāpēc LPB garīdznieku vidū arī 30. gados bija labi pazīstams. Pēc J. Pommera noslepkavošanas līdz jauna arhiereja ievēlēšanai 1936. gadā tā bija izplatīta prakse, ka tieši N. Leismans veica iesvētīšanu garīgos amatos LPB.⁷³

1935. gada 9. augustā Sinode paziņoja par J. Toņa iesvētīšanu diakona un priestera kārtā Pečeru klosterī attiecīgi 1935. gada 27. jūlijā un 28. jūlijā, kā arī lika viņam nekavējoties ierasties Kolkā un uzņemties vietējās draudzes garīgo vadīšanu un aprūpēšanu. Savukārt Jelgavas iecirkņa prāvestam virspriesterim Nikolajam Pjatņickim (arī Pjatnickis, 1866–?) tika uzdots stādīt priekšā Kolkasraga draudzei jaunielcelto priesteri J. Toni un nodot viņam pēc akta baznīcu ar mantām, dokumentiem un baznīcas zīmogu.⁷⁴

Tādējādi J. Tonis, neskatoties uz atbilstošas sagatavotības trūkumu, neatlaidīgi strādājot, kā arī spējot veidot saprātīgas attiecības ar LPB lemjošajām personām, pārvarēja visas grūtības un nepilna gada laikā sasniedza savu mērķi – kļūt par Kolkasraga draudzes priesteri.

No vienas puses nekā pārsteidzoša un neparasta faktā, ka J. Toni iecēla par garīdznieku, nebija. Ja pēc Baznīcas vadības ieskatiem kandidāts bija gatavs kļūt par priesteri un tam nebija nekādu šķēršļu, tad viņa iesvētīšana bija iespējama arī bez

Garīgā semināra beigšanas. Sakarā ar Pirmā pasaules kara un Krievijas Pilsoņu kara radītajām postošajām sekām 20. gadsimta 20. gados šāda prakse tika piekopta arī LPB.⁷⁵ Piemēram, Toms Krāģis (1861–1936) 1922. gada janvārī tika iesvētīts par Kolkasraga draudzes priesteri bez attiecīgas izglītības.⁷⁶ Taču 1934.–1935. gada apstākļos J. Toņa ceļš līdz priesterībai jau zināmā mērā uzskatāms par savdabīgu. Pateicoties Rīgas Garīgā semināra atvēršanai 1926. gadā, LPB 30. gadu vidū kopumā jau bija izdevies pārvarēt hronisko priesteru trūkumu. Tādējādi nevar noliegt, ka Sinode un Rīgas Garīgā semināra vadība, kā arī savu ierobežoto iespēju robežās Ventspils priesteris A. Blokmanis bija ļoti pretimnākoši J. Tonim, lai viņš varētu kļūt par garīdznieku konkrētā nomaļā un trūcīgā draudzē – Kolkasraga draudzē.

PRIESTERA JĀŅA TOŅA DARBĪBA DRAUDZĒ NO 1935. LĪDZ 1936. GADAM

Ticībā stiprā Kolkasraga draudze arī 1935. gadā bija spiesta dzīvot nepārtrauktās materiālās grūtībās un cīnīties par savu eksistenci. Draudzei nebija pastāvīga priestera, un to pārraudzīja Sasmakas (Valdemārpils) garīdznieks G. Varfolomejevs, kurš varēja apmeklēt Kolku ne biežāk kā reizi mēnesī. Šo iemeslu dēļ J. Toņa ierašanās sākotnēji tika uzņemta ar lielu pacilātību, jo bija atradies idejisks priesteris, kurš apņēmās kalpot draudzei par ļotiniecīgu atalgojumu.⁷⁷

Pēc priestera J. Toņa svinīgās ieviešanas amatā 1935. gada 18. augustā Kolkasraga pareizticīgajiem pēc pāris gadu ilga pārtraukuma atkal bija savs uz vietas dzīvojošs priesteris. Uz minētajām svinībām Jelgavas iecirkņa prāvesta N. Pjatņicka vietā ieradās viņa palīgs – vietējiem iedzīvotājiem labi pazīstamais kādreizējais ilggadējais Kolkasraga draudzes vadītājs, bet tobrīd Talsu draudzes virspriesteris P. Gredzens, kā arī draudzes iepriekšējais pārzinis G. Varfolomejevs. Pirmo reizi ilgu gadu laikā Kolkasraga draudzes locekļiem divas dienas pēc kārtas bija

iespēja piedalīties dievkalpojumos, kurus vadīja trīs pareizticīgie garīdznieki. Pēc liturģijas J. Tonis uzstājās ar sprediķi, kurā iezīmēja arī savas turpmākās attiecības ar draudzi. Ceremonija noslēdzās ar svinīgu gājienu uz aptuveni 2 km attālo draudzes kapsētu un aizlūgumu par mirušajiem (kapu svētkiem). Savu izturību kārtējo reizi apliecināja Kolkasraga draudzes koris, kas pēc garā dievkalpojuma baznīcā visu ceļu cauri ciemam uz kapsētu, pašā kapsētā un atceļā uz baznīcu bez pārtraukuma dziedāja. Svinības noslēdzās ar draudzes pilnsapulci, kas kārtējo reizi izgaismoja Kolkasraga draudzes finansiālās problēmas.⁷⁸

Jau pēc dažiem mēnešiem J. Toņa atalgošanas problēma samilza, tāpēc Sinode 1935. gada 28. oktobra sēdē vēlreiz bija spiesta izskatīt šo jautājumu un vērsties pēc palīdzības pie Pētera-Pāvila brālības valdes.⁷⁹ Jebkurš cits garīdznieks, kura prasības nebūtu bijušas tik pieticīgas kā J. Tonim, visticamāk, tā laika Kolkā nespētu izdzīvot.

Īpaši būtisks jautājums Kolkasraga draudzes locekļiem bija ticības mācības stundu pasniegšanas atjaunošana viņu bērniem, kas iepriekš bija apgrūtināta skolotāju trūkuma dēļ. Vietējie pareizticīgie iedzīvotāji ļoti sāpīgi uztvēra faktu, ka visi apkārtnes skolotāji bija luterāņi un ticības mācības pasniegšana bija iespējama, vienīgi lasot baznīcas atzīto K. Blodona ticības mācības grāmatu pamatskolām šādu skolotāju vadībā.⁸⁰ Situācija mainījās, kad ar Sinodes 1935. gada 9. septembra lēmumu par Kolkas pamatskolas ticības mācības skolotāju iecēla J. Toni.⁸¹ Ciema latviešu un lībiešu pareizticīgie savu bērnu reliģisko audzināšanu atzina par svarīgu lietu, tāpēc pozitīvās pārmaiņas uzlaboja psiholoģisko klimatu draudzē.

J. Toņa priesterības laikā sākās un turpinājās vairāku neatliekamam saimniecisko jautājumu risināšana. Pirmais nopietnais pasākums pēc jaunā garīdznieka stāšanās amatā bija viņa noorganizētās Kolkasraga draudzes Dāmu komitejas 1935. gada 23. decembrī sarīkotais bazars (labdarības tirdziņš), lai rastu līdzekļus jauna baznīcas zvana iegādāšanai, jo vecais zvans bija

saplīsis. Bazars deva vietējiem apstākļiem necerēti labus ienākumus, jo tika savākti 437 Ls.⁸² Ievērojot vietējo iedzīvotāju trūcību, tas izskaidrojams vienīgi ar to, ka ziedoja arī daudzi luteriķi un pareizticīgajiem simpatisējoši ļaudis, jo ziņa par tirdziņu bija aplidojusi plašāku Kolkas apkārtni un pieaicinājusi maksātspējīgākus ļaudis nekā vietējie. Visai drīz gan J. Tonim radās nesaprašanās ar draudzes padomes locekli Pēteri Fridrihsonu (arī Fridriksons, 1879–1952) par bazarā iegūto 437 Ls ienesīgāku ieguldīšanu. P. Fridrihsons vēlējās aizdot šo naudu zvejnieku kooperatīvam, savukārt J. Tonis deva priekšroku noguldījumam vietējā Pasta krājkasē, kas arī tika izdarīts.⁸³ Iemesls bija ļoti vienkāršs: P. Fridrihsons nebija personiski atbildīgs par naudas ieguldījuma komerciālo iznākumu, kamēr J. Tonis nevarēja un acīmredzami nevēlējās riskēt ar baznīcas naudu. Pasta krājcase, kuras nodaļas bija izkaisītas pa visu Latviju un tāpēc iedzīvotājiem viegli sasniedzamas, noguldījumus sāka pieņemt 1927. gadā, bet 1936. gadā par tiem līdz 1. jūlijam maksāja 4% gadā, pēc tam pamazām samazinot procentu likmi.⁸⁴ Pasta krājcase bija viena no visdrošākajām naudas noguldīšanas vietām 30. gadu otrajā pusē, ko līdz 1940. gadam izmantoja arī Kolkasraga pareizticīgā draudze.

Beidzot risinājumu guva arī problēma par draudzei piederošā meža pārdošanu. Jau 1934. gadā draudzes padome izvirzīja jautājumu par meža pārdošanu, lai iegūtu līdzekļus baznīcas un citu ēku remontam, bet Sinode nesteidzās dot šādu atļauju, meklējot izdevīgākos pārdošanas nosacījumus. Arī 1935. gada 15. aprīļa sēdē Sinode, iepazīsies ar juriskonsulta Jāņa Bekera atsaukumi minētajā lietā, atzina par neizdevīgu visa meža pārdošanu, atļaujot draudzes padomei pārdot tikai vētras izgāztos kokus, t.i., 1934. gadā 10 un 1935. gadā – sešus kokus.⁸⁵ Situācija mainījās 1935. gada nogalē. Sinodes plenārsēdē 1935. gada 23. decembrī beidzot deva atļauju Kolkasraga draudzes padomei pārdot 1 ha draudzes meža, kas atradās aptuveni 20 km no baznīcas, ar noteikumu, ka tiks ievērotas visas likuma prasības un

par mežu iegūtā nauda tiks glabāta kā neaizskarams baznīcas kapitāls.⁸⁶ “Ticībā un Dzīvē” šim jautājumam veltītajā rakstā tika akcentēts, ka draudze varēja pārdot nevis gruntsgabalu, bet tikai tajā augošo mežu vienreizējai nociršanai.⁸⁷

1936. gada 1. martā Kolkasraga draudzes padomes sēdes laikā notika izsole, kurā piedalījās pieci koktirgotāji. Sēdi vadīja un protokolēja J. Tonis. Izsolē uzvarēja un mežu par 1350 Ls nopirka Klāvs Edvards Tilmanis (arī Tilmans) no Rīgas, iemaksājot drošības naudu 50 Ls par meža gabala iztīrīšanu no koku atkritumiem.⁸⁸ K. E. Tilmanis apņēmas izvest kokmateriālus un attīrīt zemes gabalu no koku atkritumiem līdz 1937. gada 1. aprīlim, bet, ja pēc minētā datuma kokmateriāli vēl netiktu izvesti, tie paliks draudzei.⁸⁹

Pats saviem spēkiem J. Tonis baznīcā izremontēja krāsnis, par ko ziņoja Sinodei 1936. gada 26. janvārī. Atsaucoties viņa lūgumam, draudzes locekļi atveda malku, to sazāģēja un sakaldīja.⁹⁰

1936. gada 26. janvārī draudzes padome noslēdza līgumu ar vietējo iedzīvotāju Kārli Budiņu (1879–1941), pagarinot viņa līgumu par draudzes ēkas un zemes nomu, neskatoties uz vietējiem apstākļiem ievērojamu jau esošu 180 Ls parādu.⁹¹

J. Tonis informēja Sinodi, ka viņš veic publiskas sludināšanas jeb misijas (misiones) darbu, apstaigājot vietējo iedzīvotāju mājokļus.⁹² Pateicoties J. Toņa pūlēm, pareizticībai pievienojās divi cilvēki, bet 1936. gada aprīlī četri Kolkā un divi Melsilā grasījās to darīt. Mazirbnieki aicināja J. Toni pie sevis, bet J. Tonis uzskatīja, ka Mazirbe piederīga Dundagas draudzei, kuras priesterim arī pienākas apkalpot šo ciemu kā savas draudzes daļu.⁹³

1936. gada 6. aprīļa vēstulē Sinodei J. Tonis atbilstoši autoritārā režīma “laika garam” lūdza apsveikt jaunievēlēto LPB metropolītu Augustīnu (Pētersonu, 1873–1955): “Pazemīgi lūdzu Jūs nodot mūsu Augsti svētītam Valdiniekam, Rīgas un visas Latvijas Mitropolītam Augustīnam [tā tekstā] manu izjustāku sveicienu ar Virsgana amatu, un kā es, tā arī man uzticētais

ganama [tā tekstā] pulks ar dziļu godbijību un pazemību noliekam pie viņa kājām savu padevību un uzticību. Vakar, 5.IV pēc pabeigtas Liturģijas sacīju otru reiz sprediķi, apsveikdams draudzi ar neizsakāmu Dieva žēlastību, jo Viņš Visžēlīgais Tēvs mums ir dāvinājis ilgi gaidīto Virsganu. Aizrādīju, ka Virsganam tikai pieder Apustuliskas varas pilnība, aizrādīju uz to labumu, kas nāk no Virsgana un sevišķi no tāda Virsgana kā Augstisvētītais Valdinieks Augustīns, kurš ir populārs visādā ziņā un pie tam arī Latvijas Valdībai patīkama persona; pēc tam noturējām pateicības lūgšanu un beigās nodziedājām ilgus gadus Augsvētītam Valdiniekam [tā tekstā], Rīgas un visas Latvijas Mitropolītam Augustīnam; Svētai Valdošai Sinodei; Latvijas Valdībai, kara spēkam, kara spēka vadoņiem, Kolkas draudzes darbiniekiem, darbiniecēm un visiem draudzes locekļiem.⁹⁴ Šis arī ir vienīgais Kolkasraga draudzes dokuments, kas saistīts ar LPB pāriešanu 1936. gada sākumā Konstantinopoles patriarha jurisdikcijā. Dažas dienas vēlāk – 1936. gada 12. aprīlī – pieņemtajā instrukcijā izglītošanas nolūkos tika noteikta šāda aizlūgšanas kārtība dievkalpojums: 1) par Latvijas valsti; 2) par valsts un ministru prezidentu K. Ulmani; 3) par valdību; 4) par armiju; 5) par aizsargiem; 6) par visu tautu.⁹⁵

Nomaļās draudzes ikdienas dzīvi pāriešana Konstantinopoles patriarha jurisdikcijā praktiski neskāra. Draudzi īpaši neietekmēja pat tas, ka metropolīts Augustīns pastiprināti sāka ieviest LPB Gregora kalendāru, skaidrojot to ar praktisko nepieciešamību saskaņot Baznīcas un laicīgo kalendāru, jo jaunais stils ir zinātniski daudz precīzāks.⁹⁶ Kolkasraga draudze jau kopš 20. gadiem bija pieradusi, ka tai bieži Baznīcas svētku, īpaši Lieldienu, dievkalpojumu pamatā bija nevis jaunā vai vecā stila kalendārs, bet gan tas datums, kad Kolkā no savas rezidences vietas varēja ierasties priesteris.⁹⁷

Dokumentu trūkuma dēļ nav zināms, kādu iemeslu un motīvu vadīts ap 1935./1936. gada miju J. Tonis bija uzrakstījis emocionālu lūgumu Sinodei pārcelt viņu no Kolkasraga drau-

dzēs uz kādu citu vietu. Sinodes 1936. gada 17. janvāra sēde šo iesniegumu atstāja bez ievērības, uzskatot J. Toņa lūgumu par pārsteidzīgu, bet priekšrakstu par šo lēmumu J. Tonim izsūtīja tikai 31. janvārī.⁹⁸ Cik noprotams, aiz garīdznieka lēmuma slēpās virkne vietējo konfliktu, kas izgaismo Kolkasraga draudzes ikdienas dzīvi šajā periodā.

1935. gada novembrī J. Tonim izcēlās konflikts ar psalmotāja pienākumu izpildītāju Andreju Grintālu (arī Grīntāls, 1872–?) un draudzes padomes locekli P. Fridrihsonu.⁹⁹ Konflikta iemesli izrietēja no nejaušām nesaskaņām, taču kļuva par nopietnu traucēkli draudzes turpmākajai darbībai. Jānorāda, ka šis ir viens no tiem neskaitāmajiem gadījumiem, kad pētniekam nav iespējams noskaidrot, kurai no konfliktā iesaistītajām pusēm bija taisnība. Diemžēl 20. gadsimta 20.–30. gados LPB draudzēs dažādi vietēja rakstura konflikti, kas visbiežāk izraisījās tieši starp priesteri un draudzes padomes locekļiem, nebija nekāds re-tums.¹⁰⁰

Sākotnējās nesaskaņas radās 1935. gada novembrī, kad pēc neliela incidenta rituāla pildīšanas laikā baznīcas altārī J. Tonis nosprieda, ka A. Grīntāls ir nicinoši izturējies pret rituāla priekšmetiem, kā arī pārkāpis dievkalpojuma uzvedības noteikumus. Apvainotais savukārt neatzina savu vainu un neredzēja, ar ko viņa uzvedība atšķirtos no pierastajām vietējās sadzīves normām. J. Tonis arī uzskatīja, ka P. Fridrihsons un A. Grīntāls centās vispusīgi ietekmēt viņa darbību, jo abi vairākas reizes bija aizrādījuši, ka viņš it kā nepareizi kalpojo. 1936. gada janvārī J. Tonis pārstāja uzaicināt A. Grīntālu reliģiskajās kalpošanās ārpus baznīcas pie draudzes locekļiem viņu mājās, aizliedza viņam nākt altārī, kā arī piedalīties padomes sēdēs, jo A. Grīntāls nebija ne no Sinodes apstiprināts par psalmotāja pienākumu izpildītāju, ne no draudzes ievēlēts par padomes locekli.¹⁰¹ Savukārt P. Fridrihsons 1936. gada 24. janvārī iesniedza J. Tonim emocionālu un uz konfliktu vērstu paziņojumu, no kura izrietēja, ka viņš uzskatīja J. Toni par vainīgu nesaskaņu celšanā

draudzē. Šī konflikta fāze noslēdzās ar to, ka 1936. gada 26. janvārī draudzes padomes sēdē tika pieņemta P. Fridrihsona atteikšanās no padomes locekļa amata.¹⁰²

Tāds bija konflikta sākums, bet tā turpinājums drīzāk atgādināja literāru sacerējumu ar anonīmu un atklātu naida vēstuli rakstīšanu, intrigām, publiskiem apvainojumiem un draudiem ar tiesu darbiem. Tas noveda pie divu atsevišķu draudzes frakciju organizēšanas, kas nāca par ļaunu visiem ticīgajiem.

Pēc paša J. Toņa domām, konflikts ar dažiem draudzes locekļiem izrietēja no viņu vienkāršotā skatījuma uz baznīcu, citiem vārdiem – no priekšstata, ka, tāpat kā kristietības pirmajos gadsimtos, draudzes gans ir viens no līdzilvēkiem, ar kuru dievkalpojuma laikā var sarunāties un labot viņa reālās vai iedomātās kļūdas. Saprotams, ka J. Tonim atsevišķu draudzes locekļu mēģinājums iejaukties viņa darbībās, kalpojot kā priesterim, varēja izraisīt tikai neizpratni un sašutumu. Līdzīgas problēmas piedzīvoja visas lielās tradicionālās konfesijas, cenšoties uzturēt baznīcas disciplīnu. Situāciju apgrūtināja vēl dažas specifiskas problēmas. Ja J. Tonis būtu vietējam apvidum pilnīgi svešs un Garīgā semināra izglītību guvis priesteris, draudze noteikti uzņēmtu viņu ar lielāku sapratni. Taču tikai kā daļējs svešinieks ar nepilnu garīgo izglītību J. Tonis nespēja iegūt visu vietējo iedzīvotāju acīs “baznīckunga” statusu, kas gala rezultātā izraisīja daļas draudzes locekļu familiaritāti un sekojošos konfliktus.¹⁰³

Līdzās asai vārdu pārmaiņai ar priesteri A. Grintāls iznesa no dievnama un turēja pie sevis mājās dažas baznīcas notis, “Trebņiku”,¹⁰⁴ Triodi¹⁰⁵ un citas grāmatas, uz kurām bija baznīcas zīmogs, un neatdeva tās J. Tonim.¹⁰⁶ 1936. gada 5. martā J. Tonis ar padomes locekļu starpniecību nosūtītu oficiālu rakstu aizliedza A. Grintālam jebkādu lasīšanu baznīcā, citiem vārdiem – psalmotāja pienākumu pildīšanu. 1936. gada 10. marta vēstulē Sinodei J. Tonis lūdza atsūtīt viņam izziņu, ka A. Grintāls nekad nav bijis apstiprināts par psalmotāja pienākumu izpil-

dītāju, kā arī pavēstīja, ka 8. martā A. Grintāla vietā ar savas mātes piekrišanu baznīcā Svēto Apustuļu darbu grāmatu lasīja 13 gadus vecais Vasilijs Frīdenbergs, bet citas lasīšanas baznīcā veica “matuška” (J. Toņa sieva E. Tone).¹⁰⁷

J. Tonis sarakstē ar Sinodi A. Grintālu, P. Fridrihsonu un viņu piekritējus sauca par “sārnatniekiem”.¹⁰⁸ Izskatītājā arhīvu materiālā šī termina skaidrojums diemžēl netiek sniegts. 1936. gada 10. marta vēstulē Sinodei J. Tonis vērsās arī pret bijušo draudzes pārzini G. Varfolomejevu, kurš nepietiekami pārvaldīja latviešu valodu, un tāpēc A. Grintāls savulaik bija viņa krievu valodas tulks.¹⁰⁹

Sinode 1936. gada 16. marta sēdē, izskatot J. Toņa 10. marta ziņojumu par A. Grintālu, nolēma to piesūtīt Talsu draudzes virspriesterim P. Gredzenam lietas noskaidrošanai.¹¹⁰ Savukārt A. Grintāls un P. Fridrihsons 1936. gada 27. martā uzrakstīja katrs savu vēstuli Sinodei, apsūdzot J. Toni un pieprasot Sinodes iejaukšanos konflikta atrisināšanā. Abi lūdza nosūtīt Sinodes pārstāvi uz Kolku, jo savādāk viņi ar līdzīgu lūgumu būs spiesti griezties pie metropolīta Augustīna. Lai Sinodei nebūtu lieki izdevumi, P. Fridrihsons apsolīja tās komandēto cilvēku ar zirgiem sagaidīt Mazirbes stacijā un atvest uz Kolku.¹¹¹

Gan J. Tonis, gan A. Grintāls abi bija kvēli pareizticības nesēji, tāpēc arī P. Gredzens savā 1936. gada 1. aprīļa vēstulē J. Tonim rakstīja: “Kas attiecas uz Jūsu strīdiem ar Grintālu, tad es neesmu skaidrībā, no kā tas vis[s] ir izcēlies, jo es pazīstu Grintālu kā sirsniņu baznīcas mīļotāju. Tagadējie jūsu strīdi mani stipri sarūgtina, un man tie liekas par pilnīgi nevajadzīgiem, par kādu nožēlojamu pārpratumu.”¹¹² Sinodes 1936. gada 6. aprīļa priekšraksts virspriesterim P. Gredzenam rāda, ka LPB vadošās amatpersonas vairs tikai ar pūlēm pacieta apsūdzības vēstuļu vilni, kas jau vairākus mēnešus pienāca no Kolkas, tāpēc 16. marta sēdē lūdza virspriesteri P. Gredzenu kā vietējās dzīves pazinēju beidzot piespiest abas konfliktējošās puses pārtraukt šo strīdu.¹¹³

1936. gada 14. aprīlī sastādītajā Jelgavas prāvesta iecirkņa draudžu dzīves un priesteru darbības pārskatā prāvests N. Pjatiņickis sniedza arī Kolkasraga draudzes konflikta analīzi, secinot, ka J. Toņa dievkalpojuma laikā pieļautā kļūda novedusi pie psalmotāja A. Grintāla lēmuma konfliktēt ar priesteri, lai ar laiku varētu aizvietot viņu. Pēc prāvesta domām, lielāko daļu vainas notikušajā bija jāuzņemas A. Grintālam, kurš cerēja J. Toni izraidīt no draudzes.¹¹⁴

J. Toņa konflikts ar vairākiem draudzes locekļiem bija sasniedzis tādus apmērus, ka jau sāka ietekmēt garīdznieka lēmumus par apbedīšanas veikšanu baznīcas kapsētā. 1936. gada 16. aprīlī Rīgā nomira draudzes locekle Vera Andersina (1914–1936), kuras liķis 19. aprīlī no Rīgas ar kuģi tika atvests uz Kolkku, zārkā ievietots baznīcā un apbedīts tikai 26. aprīlī. Šīs nedēļas laikā J. Tonim radās domstarpības ar mirušās māti Eleni Andersinu, māsu Elizabeti Hausmani un citiem radniekiem. Tā kā E. Andersina neuzrādīja nekādus dokumentus, tad J. Tonis lūdza baznīcā zārku neatvērt, bet tas vienalga 25. aprīlī, J. Tonim klātneesot, tika izdarīts. Situāciju izmantoja A. Grintāls un P. Fridrihsons, panākot, ka liela draudzes daļa sacēlās pret priesteri, un viņa darbībai tika likti grūti pārvarami šķēršļi. Jau agrāk J. Tonim apglabāšanas dēļ bija radies konflikts ar Konstantīnu Zeimani (1898–1942), kurš sūdzējās par to Sinodei, un J. Tonis saņēma Sinodes telefonisku rīkojumu apbedīt viņa patēvu Launicu. 1936. gada 26. aprīļa vēstulē Sinodei J. Tonis secināja: “Kolcinieki ir ļoti vienprātīgi, tā ka pat savus noziedzīgus locekļus neizdod; savā starpā kaujas, bet svešiniekam uzbrūk vienprātīgi.”¹¹⁵

1936. gada 1. maija vēstulē Sinodei J. Tonis atzina, ka viņa konfliktu ar A. Grintālu un P. Fridrihsonu lielā mērā noteica arī tas, ka abi bija turīgākās personas draudzē un ietekmēja pārējo baznīcēnu attieksmi.¹¹⁶

1936. gada 20. aprīlī Sinode savā sēdē ķērās pie J. Toņa un viņa draudzes locekļu nesaskaņu izskatīšanas. Secinot, ka strī-

dam ir sadzīvisks, nevis doktrināls pamats, Sinode nolēma nemeklēt iesaistīto pušu taisnību vai vainu un ieteica J. Tonim nokārtot savas attiecības ar psalmotāju un dažiem draudzes locekļiem miera ceļā. 1936. gada 2. maija Sinodes priekšrakstā šis lēmums tika paziņots J. Tonim.¹¹⁷ J. Tonis 1936. gada 8. maijā atbildēja Sinodei, ka šo rīkojumu izpildīs pēc savas sirdsapziņas, piebilstot: “Bet Jums jāzin, ka es ar A. Grīntālu esam gluži pretējos ieskaatos par Dievu un mīlestību [...]”¹¹⁸ Tādējādi konfliktējošo pušu domstarpības tā arī netika atrisinātas. Pēdējās reizes minēto konfliktu Sinode izskatīja 1936. gada 4. un 11. maija sēdēs, nolemjot tikai abu pušu rakstīto pieņemt zināšanai.¹¹⁹

Par J. Toņa piekritēju kuplo skaitu konflikta noslēguma fāzē liecina 43 Kolkas draudzes locekļu, viņu vidū baznīcas vecākā Kirila Adamkoviča (1882–1945) un trīs draudzes padomes locekļu parakstītā un 1936. gada 9. maijā nosūtītā vēstule metropolītam Augustīnam, kurā J. Tonis tika dēvēts par nesavtīgu slimnieku kopēju un nabagu aizstāvi. No vēstules secināms, ka daudzu vietējo iedzīvotāju acīs J. Tonis bija guvis popularitāti ar to, ka bez maksas palīdzēja slimniekiem, kuriem nebija līdzekļu, lai meklētu profesionālu mediķu pakalpojumus. Jāatzīmē, ka kolciniekiem tuvākais ārsts dzīvoja aptuveni 20 km attāļajā Mazirbē, un viņa atbraukšana vien pie slimnieka maksāja 14 Ls un vēl vairāk, nerēķinot klāt izdevumus par zālēm.¹²⁰ Kolkā nebija arī aptiekas.¹²¹

Uz nebeidzamo konfliktu fona 1936. gada aprīlī strauji pasliktinājās J. Toņa veselība, it īpaši saistībā ar podagru. Tā kā iespējas ārstēties bija ierobežotas naudas trūkuma dēļ, J. Tonim nācās nodarboties ar pašārstēšanos, kā arī iztikt ar draudzes locekļu izraudzītām un tuvākā aptiekāra, Mazirbes provizora Anša Lindes (1889–?) piedāvātajām zālēm.¹²²

1936. gada 30. aprīlī nepanesamo sāpju dēļ J. Tonis lūdza Sinodei piešķirt viņam mēnesi, bet 1936. gada 8. maijā, kad tikko viņa veselības stāvoklis uzlabojās, – tikai vienu nedēļu ilgu atvaļinājumu, lai varētu aizbraukt ārstēties uz Ventspili.¹²³ Sinode

1936. gada 4. maija sēdē izskatīja J. Toņa 30. aprīļa lūgumu un nolēma piešķirt viņam atvaļinājumu uz vienu mēnesi.¹²⁴

1936. gada 11. maija sēdē Sinode klausījās arī J. Toņa 8. maija lūgumu, pieņemot viņa rakstīto zināšanai.¹²⁵

Saņēmis slimības atvaļinājumu, J. Tonis 1936. gada maijā devās ārstēties uz Ventspili un savā draudzē tā arī nekad neatgriezās. Ventspilī J. Tonim tika izdarīta operācija, kas viņu vairs nespēja glābt. N. Pjatņickis 1936. gada 17. jūlijā lūdza Sinodei sniegt J. Toņa sievai materiālu pabalstu, jo priesteris Ventspilī pēc operācijas privātdzīvoklī gulēja uz slimības gultas. N. Pjatņickim par J. Toņa bēdīgo materiālo stāvokli ziņoja Ventspils priesteris A. Blokmanis. Būdams 1936. gada jūnijā revīzijā Ventspilī, N. Pjatņickis apmeklēja slimo J. Toni un redzēja viņa nožēlojamo stāvokli. J. Toņa sieva apkopa savu vīru un vienlaicīgi tajā pašā dzīvoklī arī kādu triekas ķertu radnieku. J. Tonis no savas draudzes saņēma ap 20 Ls mēnesī, bet katru dienu par zālēm viņam bija jāizdod 2–3 Ls. N. Pjatņicka lūgumu Sinode saņēma 1936. gada 18. jūlijā un jau 20. jūlijā to nosūtīja Pētera-Pāvila brālības valdei.¹²⁶

Medicīniskie pakalpojumi 30. gadu Latvijā bija dārgi, bet mazas lauku draudzes priesteru atalgojums – niecīgs, tāpēc J. Tonim bija ļoti nepieciešams Sinodes materiālais atbalsts, ko viņš tā arī nepaspēja saņemt. 1936. gada 4. augustā plkst. 4.30 J. Tonis Ventspilī nomira. Uz viņa apbedīšanu Ventspilī Sinode komandēja diakonu Vasiliju Rušanovu (1905–1943).¹²⁷ J. Toņa bērū dienā – 1936. gada 6. augustā – Sinode savā sēdē nolēma lūgt Pētera-Pāvila brālību nelaiķa priesteru J. Toņa ārstēšanai piešķirtu pabalstu izsniegt viņa atraitnei apbedīšanas izdevumu segšanai.¹²⁸

Paziņojumu par J. Toņa nāvi publicēja žurnāls “Ticība un Dzīve”, uzsverot, ka savā neilgajā kalpošanas laikā priesteris pānāca nomaļās draudzes garīgās dzīves pacēlumu un spēja vispārējā trūkuma apstākļos savākt līdzekļus baznīcas zvana iegādei.¹²⁹ Tāpat J. Tonim veltīts nekrologs parādījās arī laikrakstā

“*Segodnia večerom*”, kurā tika atzīmēts, ka J. Tonis 20. gadsimta 30. gados bijis vienīgais pareizticīgo garīdznieks Latvijā, kurš zinājis lībiešu valodu un tradīcijas.¹³⁰ Apgalvojums par J. Toņa lībiešu valodas zināšanām citos informācijas avotos gan nav guvis apstiprinājumu.

Neilgi pēc J. Toņa nāves Talsu virspriesteris P. Gredzens 1936. gada 9. augustā ieradās Kolkā, lai noturētu dievkalpojumu, kā arī tuvāk noskaidrotu draudzes materiālo stāvokli un tajā izcēlušos nesaskaņu cēloņus. Vēlreiz apstiprinājās labi zināmais fakts par draudzes smago finansiālo stāvokli. Neregulārie un nepietiekamie ienākumi no telpu īres un izrentētās klēra zemes kopumā veidoja ne vairāk kā 250 Ls gadā. Tāpēc arī draudze savam priesterim J. Tonim bija spējusi maksāt mēnešalgu tikai 20 Ls apmērā. Cerību uz ienākumu pieaugumu tuvākajā nākotnē nebija, tieši otrādi – bija gaidāms to kritums, jo vietējā pasta un telefona nodaļa, kas atradās Priesteru mājā, grasījās pārcelties uz nodaļas pārziņa K. Budiņa paša māju. Savukārt jaunus īrniekus nebija izredzes dabūt, tāpēc arī bijusi draudzes skola stāvēja neizremontēta un neapdzīvota. Līdz ar J. Toņa nāvi bija zudis šķelšanās iemesls, tāpēc P. Gredzens nešaubījās, ka nesaskaņas draudzē tuvākajā laikā izbeigsies.¹³¹

J. Tonis bija pēdējais no starpkaru perioda Kolkasraga priesteriem, kurš pastāvīgi dzīvoja Kolkas ciemā uz vietas un līdz ar to labāk izprata vietējo ļaužu sadzīves problēmas un iedziļinājās tajās. Ikdienā atrodoties Kolkā, viņš veica aktīvu misijas darbu, kā arī ārsta un medikamentu trūkuma un dārdzības dēļ sniedza vietējiem iedzīvotājiem bezmaksas medicīnisko palīdzību. Priesteris spēja atrisināt vairākas draudzes saimnieciskās problēmas un noorganizēja Dāmu komiteju, kas sekmīgi darbojās arī turpmākajos gados pēc viņa nāves. Diemžēl draudzes dzīvi J. Toņa priesterības laikā aizēnoja savstarpējas nepatikas radīts iekšējais konflikts starp viņu un psalmotāju A. Grintālu, kas nesa ļaunumu ne tikai abām konfliktā iesaistītajām pusēm, bet arī visai nelielajai draudzei kopumā.

PRIESTERA JĀŅA GARKLĀVA DARBĪBA DRAUDZĒ
NO 1936. LĪDZ 1942. GADAM

1936. gada 31. augustā Sinode apsprieda jautājumu par Jelgavas iecirkņa prāvesta iecelšanu. Ņemot vērā virspriestera N. Pjatņicka vājo veselību, viņš tika atbrīvots no amata, un par Jelgavas iecirkņa prāvestu iecēla viņa toreizējo palīgu Talsu draudzes virspriesteri P. Gredzenu.¹³² Jāatgādina, ka P. Gredzens ilgstoši bija pārzinājis arī Kolkasraga draudzi.¹³³ Vienlaikus tajā pašā datumā Sinode nolēma iesvētīt priestera kārtā Rīgas Garīgā semināra kursu beigušo Limbažu draudzes psalmotāju Jāni Garklāvu, ieceļot viņu par Kolkasraga, Dundagas un Ķūļciema draudžu pārraugu ar dzīvesvietu pēc paša izvēles vienā no minētajām draudzēm.¹³⁴ 1936. gada 20. septembrī J. Garklāvs tika iesvētīts par diakonu, bet 1936. gada 27. septembrī – priestera amatā.¹³⁵ Neviena no trim J. Garklāvam uzticētajām draudzēm: ne Dundagas, ne Ķūļciema, ne Kolkasraga nebija spējīga viena pati uzturēt savu priesteri.¹³⁶ Lai gan Kolkā priestera dzīvoklis pēc vietējiem apstākļiem bija apmierinošā stāvoklī, bet Dundagā – ļoti slikts un prasīja kapitālu remontu, par savu dzīvesvietu J. Garklāvs izvēlējās pagasta centru Dundagu, jo no turienes pa dzelzceļu bija ērtāk doties uz Ķūļciemu, kā arī braukt Kolkas virzienā līdz Mazirbes stacijai.

Atšķirībā no citiem Kolkasraga draudzē kalpojušajiem priesteriem rakstā netiek sniegta izvērsta J. Garklāva biogrāfija, jo vēlākā Rīgas bīskapa un Tihvinas Vissvētās Dievmātes brīnumdarošās svētbildes (ikonas) glabātāja dzīvei un darbībai veltītas divas A. Gavriļina monogrāfijas.¹³⁷ Mazāk zināms fakts ir J. Garklāva dienests Krievijas Pilsoņu kara laikā baltgvardu miltārajā formējumā – Brīvprātīgo armijas 3. Korņilova pulkā, noslēdzot savas kauju gaitas Krimā.¹³⁸ Tādējādi J. Garklāvs, tāpat kā J. Tonis, atšķirībā no lielākās daļas latviešu Krievijas Pilsoņu kara gados bija karojuši pret Sarkano armiju. Jāuzsver, ka J. Garklāvs pēc rakstura bija atklāts, labvēlīgs un viesmīlīgs cilvēks,

kurš prata atrast kopīgu valodu ar visiem viņam uzticēto trīs draudžu locekļiem.¹³⁹ A. Gavriļins akcentēja: “Viņš bija garīdznieks, kas savai draudzei kalpoja dienu un nakti, ne brīdi neatbrīvodams sevi no priestera pienākumiem. Draudzes locekļi lieliski zināja, ka viņu priesteris gatavs jebkurā diennakts laikā neprātojot doties pie slimnieka vai mirēja, viņš vienmēr bija atvērts atklātai sarunai un grēksūdzei, allaž bija labā omā un apveltīts ar labu humora izjūtu, viņš arī nežēlojās par smagu fizisku darbu. Šo īpašību dēļ t. Jāni cienīja un mīlēja ne vien draudzes locekļi, bet arī pārējie vietējie iedzīvotāji.”¹⁴⁰ Līne Pokrovska 1992. gadā par J. Garklāvu, viņa priesterības laiku un Kolkasraga draudzes dzīvi stāstīja: “Par saviem kolciniekiem viņš mīlējis teikt: “Kolkieši [tā tekstā] dzied kā eņģeļi!” Centās ieviest, lai dzied visa draudze. Vismaz: “Kungs, apžēlojies!” Kolka agrāk esot bijusi priesteriem kā izsūtījuma vieta, jo uz turieni nav gājis transports. [...] lai noturētu dievkalpojumu Kolkā, bija nepieciešamas vismaz trīs dienas. Jābrauc bijis līdz Mazirbei vai nu ar mazo bānīti (kursējis līdz 60. gadam [tā tekstā]),¹⁴¹ vai kā citādi, kur kāds no kolciniekiem bijis pretī ar zirgu. Parasti izbraukuši piektdien, tad sestdien vakara dievkalpojums un svētdien liturģija, bet pirmdien līdzīgā kārtā bijis jānokļūst atpakaļ. [...] Atceros viņu kā ļoti patiesu un nelokāmu cilvēku, kas necieta kompromisus.”¹⁴²

J. Garklāva priesterības sākums 1936. gadā sakrita ar Kolkasraga draudzes dibināšanas 50 gadu jubileju. Kaut gan draudze bija dibināta 1885. gadā, Jelgavas iecirkņa prāvests P. Gredzens aicināja draudzes padomi to atzīmēt gadu vēlāk vismaz “ar svinīga dievkalpojuma sarīkošanu, izlūdzoties augstisvētītā mitropolīta Augustina [tā tekstā] svētību un, ja iespējams, arī līdzdalību retajos svētkos”.¹⁴³ Arhīva dokumentu trūkuma dēļ pagaidām nav bijis iespējams noskaidrot, kā šī pusgadsimta jubileja draudzē tika atzīmēta. Pilnīgi droši var apgalvot tikai to, ka metropolīts Augustīns uz svinībām Kolkā neieradās.

Neskatoties uz ļoti ierobežoto rocību, arī Kolkasraga pareizticīgā draudze 1936. gada nogalē ziedoja 8,65 Ls Rīgas Kristus Piedzimšanas katedrāles remontam.¹⁴⁴ Tieši šī dievnama remontam lielu vērību veltīja metropolīts Augustīns un tāpēc 1936. gada 31. maijā parakstīja uzsaukumu līdzekļu vākšanai visā Latvijā.¹⁴⁵

1937. gada 4. februārī Sinodes sēde apstiprināja kārtējo Kolkasraga draudzes budžeta projektu, kas bija pieņemts vispārīgā draudzes locekļu sapulcē 3. janvārī.¹⁴⁶ J. Garklāvs 1937. gada 30. janvāra vēstulē Sinodei šajā sakarā sniedza paskaidrojumu, uzsverot, ka: “[...] iepriekšējos gados baznīcas un draudzes ienākumi un tāpat arī izdevumi nav tikuši šķīroti, bet tie ierakstīti kopā vienā kopējā kases grāmatā, pēc kuras tikai gada beigās ir redzams ienākumu un izdevumu kopsavilkums, kā arī atlikums uz nākošo gadu. Nav gada beigās nekad ticis sastādīts arī gada pārskats. Kā tas redzams no augšā izteiktā, tad līdzšinējā draudzes grāmatvedība ir bijusi pavisai [tā tekstā, nevis “pavisam”] vienkārša, pilnīgi neatbilstoša tagad no Sinodes izstrādātai un piesūtītai jaunai instrukcijai; kamdēļ arī nav iespējams par iepriekšējo gadu ieņēmumiem un izdevumiem sniegt izsmeļošas ziņas uz visiem tiem jautājumiem, kas uzstādīti budžeta projektā.”¹⁴⁷

Pateicoties J. Garklāvam, no 1937. līdz 1940. gadam visa draudzes dokumentācija pamazām tika sakārtota atbilstoši LPB vadības izvirzītajām prasībām.

1936. gadā jūtami (aptuveni par trešdaļu) bija samazinājušies ienākumi no baznīcas nekustamo īpašumu iznomāšanas, arī priesteru alga bija saglabājusies 20 Ls mēnesī apmērā.¹⁴⁸ Draudzes rīcībā 1937. gada 1. janvārī bija 807,40 Ls.¹⁴⁹ Bez tam minētajā 1937. gada 3. janvāra pilnsapulcē tika lemts jautājums par īrnieku Andreju Andersinu, kurš bija atstājis telpas 1932. gadā, palikdams baznīcai parādā 120 Ls. Piecu gadu laikā A. Andersins draudzei bija nomaksājis no parāda 70 Ls, bet atlikušos 50 Ls atteicās maksāt.¹⁵⁰

1938. gada 2. martā J. Garklāvs sastādīja Kolkasraga baznīcas un draudzes 1938. gada budžeta projektu. Tajā redzams, ka ienākumi no baznīcai piederošo nekustamo īpašumu nomas bija palielinājušies vairāk nekā divas reizes, bet priestera atalgojums pieaudzis līdz 45 Ls mēnesī.¹⁵¹ Paskaidrojumā par Kolkasraga baznīcas iepriekšējā gada pārskatu J. Garklāvs norādīja, ka nekustamo īpašumu izmantošanas un neplānota rakstura ienākumi ievērojami pārsniedza budžetā paredzētās summas. Sakarā ar apkārtnē veiktajiem plašajiem meža darbiem bija iespējams izīrēt neapdzīvotās draudzes ēkas mežniecībai, bez tam no pārdotā meža tika iegūti 1000 Ls, bet no vecā bojātā baznīcas zvana – 50 Ls.¹⁵²

1938. gada 14. novembrī tika sastādīts Kolkasraga baznīcas nekustamo īpašumu saraksts, no kura uzzinām baznīcas un citu ēku tehnisko stāvokli, piemēram, baznīcas mūra ēka bija 21 m gara, 8 m plata utt. Visi īpašumi savā laikā bija pirkti no Dundaigas barona fon der Ostena-Zakena (*von der Osten-Sacken*). Īrnieks K. Budiņš īrēja no draudzes sešistabu dzīvokli par 90 Ls gadā, Štrandners – divistabu dzīvokli par 42 Ls gadā un Adamkovičs – trīsistabu dzīvokli par 30 Ls gadā. Katru gadu siena pļaujas laikā draudzes zeme tika sadalīta mazākos gabalos un izdota vairāksolišanā nopļaušanai, 1938. gadā par to ieņēmot 138 Ls.¹⁵³

1939. gada 29. janvārī J. Garklāvs secināja, ka 1938. gadā baznīcas kasē bija ienākuši 628,86 Ls un izdoti 519,98 Ls, bet draudzes kasē ienākuši 385,34 Ls un izdoti 365,31 Ls.¹⁵⁴ 1939. gada 2. februārī J. Garklāvs sniedza paskaidrojumus Sinodei par sastādīto 1938. gada Kolkasraga baznīcas un draudzes izdevumu pārskatu sakarā ar sētas ar betona stabiem būvi gar baznīcu un klēra ēkām aptuveni 250 Ls apmērā.¹⁵⁵

Saskaņā ar Kolkasraga draudzes revīzijas komisijas ziņojumu Sinodei uz 1940. gada 1. janvārī baznīcas un draudzes kasē skaitījās 2169,39 Ls: pie baznīcas vecākā K. Adamkoviča skaidrā naudā 251,53 Ls, bet uz Kolkasraga pareizticīgo draudzes

baznīcas padomes vārda Pasta krājkasē – 1917,86 Ls.¹⁵⁶ Protams, visa noguldītā nauda 1940. gada vasarā pēc padomju režīma nodibināšanas gāja zudumā.

1940. gada 21. februārī tika sastādīts pārskats par Kolkasraga baznīcas 1939. gada budžeta izpildījumu. Faktiskie ieņēmumi 1939. gadā, salīdzinot ar 1938. gadu, bija ievērojami samazinājušies galvenokārt tāpēc, ka draudzei piederošajām mājām nebija īrnieku, pļaujamo platību vairāksolīšana nedeva cerētos ienākumus un nenotika bazars. Priestera J. Garklāva alga bija 300 Ls gadā.¹⁵⁷ Tātad viņš saņēma 25 Ls mēnesī. J. Garklāva alga visās trīs draudzēs (Kolkasraga, Dundagas un Ķūļciema) kopā nepārsniedza 70–90 Ls mēnesī, tomēr, zinot draudžu neatliekamās vajadzības, viņš nekad nepieprasīja to palielināt.¹⁵⁸ Turklāt nedrīkst aizmirst arī 1936. gadā notikušo lata devalvāciju, kas turpmākajos gados tikai veicināja dzīves dārdzības pieaugumu.¹⁵⁹

LPB tāpat kā jebkuras citas lielas centralizētās konfesijas organizatoriskās struktūras būtība balstījās uz garīdzniecības uzturēšanu pamatā no vietējiem resursiem – par klēra (priestera, diakona un psalmotāja) materiālo nodrošinājumu bija jā rūpējas pašiem draudzes locekļiem.¹⁶⁰ Līdz ar reģionu ekonomiskajām atšķirībām, bet īpaši jau ar draudzei piederošo nekustamo īpašumu apmēriem un vērtību un locekļu skaitu ļoti dažādi bija arī priesteru ienākumi. Salīdzinājumam: priesteris Jānis Baumanis (1908–1985) 30. gadu otrajā pusē tikai vienā vien Limbažu draudzē saņēma 1320 Ls gadā.¹⁶¹ J. Garklāvam kā ilggadējam Limbažu baznīcas psalmotājam šī draudze un tās priesteris bija ļoti labi pazīstami.

Viens no Latvijas agrārās reformas blakusefektiem bija tas, ka tās draudzes, kurām piederošās zemes platība bija mazāka par 12 ha, varēja saņemt piegriezumus.¹⁶² 1937. gada 22. augustā Kolkasraga draudzes pilnsapulce sastādīja protokolu par 1930. gadā valsts piešķirtā zemes gabala (piegriezuma) Dundagas pagastā pievienošanu draudzes īpašumiem (koroborēšanu) un lūdza Sinodi pilnvarot no savas puses priesteri J. Garklāvu

pārrakstīt šo īpašumu Ventspils apriņķa Zemesgrāmatā uz Kolkasraga pareizticīgo baznīcas vārda.¹⁶³ To pašu Sinodei 1937. gada 4. septembrī lūdza arī Jelgavas iecirkņa prāvests P. Gredzens.¹⁶⁴ Dažādu birokrātisku šķēršļu dēļ koroborēšanas process, kas bija uzsākts jau G. Varfolomejeva priesterības laikā, pamatīgi ieilga un vairākkārt nonāca strupceļā.¹⁶⁵ Zemes gabala lietu kārtošana un ar to saistītās procedūras turpinājās pat vēl pēc Sarkanās armijas daļu ienākšanas un Augusta Kirhenšteina (1872–1963) valdības izveidošanas 1940. gada jūnijā, kad šī jautājuma atrisināšana vairs nebija iespējama.¹⁶⁶

Savukārt citi draudzes saimnieciskie jautājumi J. Garklāva priesterības pienākumu pildīšanas laikā tika risināti daudz sekmiņāk.

1939. gada 28. februārī J. Garklāvs lūdza Sinodei atļauju Kolkasraga draudzes padomei no rezerves kapitāla līdzekļiem iegādāties harmoniju draudzes kora un svētdienas skolas bērnu apmācīšanai dziedāšanā, par ko 1939. gada 22. martā tika saņemts attiecīgs Sinodes priekšraksts, atļaujot izlietot 150 Ls.¹⁶⁷

Izpildot Sinodes 1939. gada 23. janvāra rīkojumu, Kolkasraga draudzes padome 1939. gada 10. martā ugunsapdrošināšanas sabiedrībā “Latvijas Lloids” apdrošināja uz vienu gadu baznīcu un tās īpašumā esošās koka ēkas par 6450 Ls.¹⁶⁸

Kolkasraga draudzes locekļu 1939. gada 29. janvāra pilnsapulcē kārtējo reizi tika izvirzīts jautājums par parāda piedziņu no Priesteru mājas ēkas un zemes rentnieka K. Budiņa tiesas ceļā.¹⁶⁹ Gada nogalē tas arī beidzot tika izdarīts. K. Budiņš, kurš vairāk nekā 10 gadus bija īrnieks Priesteru mājā, 1939. gada 20. novembrī sūdzējās Sinodei par Kolkasraga draudzes padomi, tādējādi cerot novērst tiesas procesu pret viņu.¹⁷⁰ J. Garklāvs 1939. gada 15. decembra vēstulē sniedza Sinodei paskaidrojumus par minēto K. Budiņa sūdzību. Sinodes pieprasījumu dot paskaidrojumus šajā lietā viņš bija saņēmis 14. decembrī, bet jau 12. decembrī K. Budiņa lieta bija caurskatīta Dundagā. Tiesa nosprieda piedzīt no K. Budiņa draudzei par labu īres parādu

180 Ls apmērā līdz ar tiesas izdevumiem.¹⁷¹ Sinode 1940. gada 11. janvāra vēstulē K. Budiņam atbildēja, ka viņa sūdzība, ņemot vērā Kolkasraga draudzes padomes paskaidrojumus, ir nepamatota un atstāta bez ievēribas.¹⁷² Savukārt tās pašas dienas paziņojumā J. Garklāvam Sinode uzsvēra, ka to apmierina viņa 1939. gada 15. decembrī sniegtie paskaidrojumi un pareizi darīts, ka nenomaksātais K. Budiņa parāds piedzīts tiesas ceļā.¹⁷³ Tādējādi 1940. gada sākumā noslēdzās draudzes ieilgušais konflikts ar baznīcas ēku un zemes īrnieku K. Budiņu.

Būtiska draudzes reliģiskās dzīves problēma J. Garklāva priesterības laikā bija darbaspējīga psalmotāja meklēšana, kas ilga vairākus gadus. J. Garklāvs 1937. gada 29. decembrī sniedza ziņas Jelgavas iecirkņa prāvestam P. Gredzenam par Kolkasraga psalmotāja pienākumu izpildītāju A. Grintālu, kurš ilgstoši pildīja šos pienākumus bez atlīdzības.¹⁷⁴ 1938. gada 3. janvārī, atbildot uz Sinodes 1937. gada 18. oktobra apkārtrakstu,¹⁷⁵ P. Gredzens vēlreiz pievērsās jautājumam par psalmotāja pienākumu izpildītāju A. Grintālu, kuru pats sen personīgi pazina. Līdzīgi J. Garklāvam, arī P. Gredzens uzskatīja, ka A. Grintāls nav apstiprināms psalmotāja amatā, jo atzīstams par nespējīgu pildīt šos pienākumus. P. Gredzens uzsvēra, ka A. Grintāls spēj tikai nolasīt vienkāršus reliģiskos tekstus, kas no Sinodes jauno prasību viedokļa bija stipri par maz.¹⁷⁶ Sinode 1938. gada 7. janvāra sēdē nolēma Kolkasraga baznīcas psalmotāja pienākumu izpildītāja lietu atstāt bez izmaiņām.¹⁷⁷ Pat neskatoties uz paziņojumu par vakanto psalmotāja vietu Kolkasraga draudzē 1938. gada nogalē žurnālā “Ticība un Dzīve”,¹⁷⁸ šāds stāvoklis turpinājās vēl divus gadus, jo citas psalmotāja kandidatūras nebija. Tikai 1940. gada 10. janvārī J. Garklāvs lūdza Sinodei iecelt par Kolkasraga draudzes jauno psalmotāju Talsu apriņķa Mērsraga ciema Lielvārdu mājās dzīvojošo Ķūļciema draudzes locekli Alekseju Grīvaini (1916–?), kuru ilgāku laiku pirms tam pats bija apmācījis baznīcas tekstu lasīšanā un dziedāšanā.¹⁷⁹ 1940. gada 18. janvārī komisija metropolīta Augustīna vadībā

pēc veiktās A. Grīvainā pārbaudes atzina, ka viņš sagatavots psalmotāja amata pagaidu izpildīšanai, un Sinode iecēla A. Grīvaini šajā amatā Kolkasraga draudzē.¹⁸⁰

Katrā skolā, kur bija ne mazāk kā 10 vienas ticības skolēnu, viņiem vajadzēja pasniegt savas ticības mācību. Kaut gan Kolkā pareizticīgo skolēnu skaits bija lielāks par 10, tomēr savas konfesijas ticības mācība pēc J. Toņa nāves viņiem netika nodrošināta, jo J. Garklāvs nedzīvoja uz vietas un arī vietējā skolā nebija neviena pareizticīga skolotāja.¹⁸¹ 1939. gadā Kolkas 4 klašu pamatskolā bija 14 pareizticīgo skolēnu, kuri ticības mācību apguva kopā ar luterāņiem.¹⁸² Tikai no 1940. gada 1. februāra J. Garklāvs ar Skolu departamenta rīkojumu beidzot sāka Kolkas pamatskolā mācīt ticības mācību.¹⁸³ L. Pokrovska atcerējās, ka J. Garklāvs bijis stingrs skolotājs un atprasījis visu uzdoto, lai pārlicinātos par skolēna zināšanām.¹⁸⁴

Rakstā “Ticības un Dzīves” 1939. gada augusta numurā P. Gredzens atainoja situāciju Kolkasraga draudzē īsi pirms Otrā pasaules kara sākuma, uzsverot draudzē joprojām saglabājušās spēcīgās dziedāšanas tradīcijas. Iedzīvotāju mazturības un sliktās satiksmes radītās nošķirtības dēļ neizmantoto baznīcas ēku izīrēšana joprojām nebija iespējama, tomēr aktīvi darbojās draudzes Dāmu komiteja, gādājot līdzekļus gan baznīcas, gan kapsētas visnepieciešamākajām vajadzībām.¹⁸⁵ P. Gredzena vērtējumā garīgā dzīve Kolkasraga draudzē bija pienācīgā līmenī, bet tās locekļi sirsnīgi izturējās pret savu priesteri J. Garklāvu.¹⁸⁶

Pēc norādēm dokumentos un literatūrā, 1937. gadā Kolkasraga draudzē bija 114,¹⁸⁷ bet 1939. gadā – jau 151 loceklis.¹⁸⁸ Straujās izmaiņas, iespējams, radījusi kļūda uzskaitē, jo J. Garklāva sastādītais visu draudzes locekļu saraksts 1940. gadā uzrādīja 128 personas.¹⁸⁹

Baznīcas vecāko, draudzes padomes un revīzijas komisijas locekļus ievēlēja draudzes pilnsapulcēs aizklātā balsošanā. Draudzes padomē bija pieci, revīzijas komisijā – trīs locekļi. Samērā bieži draudzes padomei un revīzijas komisijai ievēlēja arī vienu,

atsevišķos gadījumos – divus locekļu kandidātus. Baznīcas vecākā jeb stārasta pienākumus aplūkojamā laika posmā nemainīgi pildīja K. Adamkovičs.

Kolkasraga draudzes 1937. gada 3. janvāra pilnsapulcē par draudzes padomes locekļiem ievēlēja Andreju Hausmani un Alekseju Fridrihsonu (arī Fridriksons, 1906–1942), bet par kandidātiem – Kirilu Strandneru (arī Štrandners, 1906–?) un Fēlikšu Sīpolu (1912–?), savukārt par revīzijas komisijas locekļiem tika ievēlēti Marija Frīdenberga (1886–?), Ksenija Adamkoviča (1906–1986) un Vladimirs Veide (1886–?), bet par kandidātu – Tatjana Feimane (1911–?). Visas minētās personas Sinode apstiprināja amatos tā paša gada 11. martā.¹⁹⁰

1938. gada 20. februāra pilnsapulcē, kurā piedalījās 28 balsstiesīgi draudzes locekļi, par draudzes padomes locekļiem tika ievēlēti F. Sīpols un Aleksejs Ešentāls (1907–?), bet revīzijas komisijā – V. Veide, M. Frīdenberga un K. Adamkoviča.¹⁹¹

1939. gadā draudzes padomes sastāvs bija šāds: Andrejs Hausmanis (ievēlēts 1937. gadā), A. Fridrihsons (ievēlēts 1937. gadā), F. Sīpols (ievēlēts 1938. gadā), A. Ešentāls (ievēlēts 1938. gadā) un Augustīns Hausmanis (1875–1948) (ievēlēts 1939. gadā).¹⁹²

1939./1940. gada ziemas bargais sals dažbrīd iespaidoja arī Kolkasraga draudzes darbību. Piemēram, uz 1940. gada 4. februāra pilnsapulci bija spējuši ierasties vien 12 pilntiesīgi draudzes locekļi, t.i., tikai apmēram puse no parastā sastāva.¹⁹³ J. Garklāvs 1940. gada 21. februārī ziņoja Sinodei par izmaiņām Kolkasraga draudzes amatpersonu sastāvā pēc draudzes 1940. gada 4. februāra pilnsapulces, pret kurām Jelgavas iecirkņa prāvestam P. Gredzenam nebija iebildumu. Ievēlētās amatpersonas bija šādas: baznīcas vecākais K. Adamkovičs, padomes locekļi: A. Ešentāls, F. Sīpols, Augustīns Hausmanis, A. Fridrihsons un P. Fridrihsons, padomes locekļa kandidāte Emīlija Frīdenberga (1894–?), revīzijas komisijas locekļi: V. Veide, M. Frīdenberga un Anna Hausmane (1899–?), revīzijas komisijas locekļa kandidāte

Elēna Veide (1895–?), bet Dāmu komitejas priekšsēdētāja Olga Otomere (1879–?). Sinode 1940. gada 4. aprīļa sēdē nolēma apstiprināt amatos šajā ziņojumā minētos draudzes locekļus, kuri saglabāja savas pilnvaras līdz 1941. gadam.¹⁹⁴ Tās arī bija pēdējās amatpersonu vēlēšanas Kolkasraga draudzē pirms varas maiņas Latvijā 1940. gada jūnijā.

J. Garklāvs, līdzīgi kā P. Gredzens (no 1924. līdz 1930. gadam), nokalpoja Kolkasraga draudzē salīdzinoši ilgu laika periodu – sešus gadus (no 1936. līdz 1942. gadam). Neskatoties uz savu rezidences vietu vairāk nekā 30 km attāļajā Dundagā, J. Garklāvs regulāri apmeklēja Kolku, kur noturēja dievkalpojumus, sakārtoja baznīcas un draudzes dokumentāciju, kā arī samērā sekmīgi risināja daudzās saimnieciskās problēmas. J. Garklāvu raksturoja kārtības mīlestība visās ar Baznīcu saistītajās lietās. Arhīva dokumenti liecina, ka, atšķirībā no J. Toņa, J. Garklāvam viņa kalpošanas gados draudzē nebija nekādu konfliktu, kas uzskatāmi parādīja priestera personības lielo autoritāti.

Savu 55. gadskārtu 1940. gadā¹⁹⁵ Kolkasraga Kristus Piedzimšanas draudze sagaidīja jau padomju režīma apstākļos, ko raksturoja karojošā ateisma valsts neiecietība pret jebkuru reliģiju un garīdzniecību.¹⁹⁶ J. Garklāvs arī šīs smagās un neskaidrās situācijas apstākļos apņēmīgi turpināja vadīt draudzi.

SECINĀJUMI

Kolkasraga Kristus Piedzimšanas draudze laika periodā no 1934. līdz 1940. gadam turpināja eksistēt kā visai nošķirta reliģiskā kopiena, kuru maz ietekmēja radikālās pārmaiņas gan valsts politiskajā, gan Latvijas Pareizticīgās Baznīcas dzīvē. Aplūkojamā laika periodā to neapmeklēja neviena no Baznīcas vadošajām amatpersonām, arī zemāka ranga vadītāji ieradās tikai dažreiz, bet paši draudzes gani reti devās uz Rīgu.

Pētījumā izmantotie dokumenti uzskatāmi parāda problēmas, ar kurām šajā nomaļajā Ziemeļkurzemes ciemā bez

regulāra LPB vadības atbalsta saskārās vietējā draudze. Nerauzoties uz īslaicīgu ienākumu pieaugumu 1936.–1938. gadā no pārdotā meža un neapdzīvoto draudzes ēku izīrēšanas vietējai mežniecībai sakarā ar plaša mēroga meža darbiem, apskatāmajā laikā posmā Kolkasraga draudzes materiālais stāvoklis tomēr īpaši neuzlabojās. Brīvas pieejas lielākajai daļai naudas, kas formāli atradās tās rīcībā, draudzei nebija. Ar noguldītajiem līdzekļiem draudze bez speciālas Sinodes atļaujas nevarēja brīvi rīkoties, bet varas maiņas rezultātā 1940. gadā šie salīdzinoši nelieli iekrājumi tika neatgriezeniski zaudēti. Aktuāla problēma draudzes locekļiem bija arī ticības mācības stundu pasniegšana viņu bērniem, kas bieži tika apgrūtināta un ilgstoši pārtraukta skolo-tāju trūkuma dēļ.

Arī no 1934. līdz 1940. gadam turpinājās priesteru maiņa, kas beidzās tikai ar J. Garklāva nozīmēšanu par draudzes pārzini 1936. gada augustā. Pēc būtības par likumsakarību kļuva fakts, ka trūcīgā Kolkasraga draudze šeit nonākušajiem garīdzniekiem pēc iesvētīšanas priestera kārtā bija pirmā kalpošanas vieta, kas diemžēl nespēja viņiem sniegt pat minimālu materiālo nodrošinājumu.

J. Tonis, pastāvīgi dzīvojot Kolkas ciemā, veica aktīvu misijas darbu, atrisināja vairākus draudzes saimnieciskos jautājumus un noorganizēja Dāmu komiteju. Tomēr viņam priesterības laikā izcēlās konflikts ar psalmotāja pienākumu izpildītāju A. Grintālu, kas nesa ļaunumu visai draudzei kopumā.

Atšķirībā no J. Toņa J. Garklāvam priesterības pienākumu pildīšanas periods pagāja bez jēlkādiem konfliktiem ar draudzes locekļiem, ar kuriem viņš prata uzturēt vislabākās attiecības. J. Garklāva darbības pamatā bija vienkārša un mierīga reliģiskās dzīves rutīna – viņš beidzot sakārtoja baznīcas lietišķo dokumentu kopumu un padarīja to praktiski izmantojamu, kā arī spēja atrisināt daļu no samilzušajām draudzes saimnieciskajām problēmām.

Izņemot J. Toni, neviens cits šī perioda draudzes gans par savu dzīvesvietu neizraudzījās Kolkas ciemu. Taču tas nenozīmēja, ka ārpus Kolkas rezidējošie G. Varfolomejevs un J. Garklāvs mazā atalgojuma un citu problēmu dēļ savu iespēju robežās nebūtu rūpējušies par viņiem uzticēto draudzi. Īpaši jau J. Garklāvs, neskatoties uz aizņemtību, attālumu un slikto satiksmi, visu savu priesterības laiku regulāri apmeklēja Kolku. Cik tāl varam spriest no dokumentiem un atmiņām, visi Kolkasraga draudzē kalpojušie priesteri, nemeklējot pašlabumu, ar savu praktisko darbību rādīja nesavtīgas kalpošanas piemēru.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Ar šo rakstu tiek turpināta publikāciju sērija par pareizticību Ziemeļkurzemē (precīzāk – bijušā Ventspils un Talsu apriņķa teritorijā) Latvijas Republikas laikā (1918–1940), padomju režīma pirmajā gadā (1940–1941) un nacistiskās Vācijas okupācijas periodā (1941–1945). Pirmo rakstu sk.: Dzintars Ērglis (2018). Pareizticība Ziemeļkurzemē: Kolkasraga draudze (1918–1934). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1, 93.–142. lpp.
- ² Inese Runce (2013). *Mainīgās divspēles. Valsts un Baznīcas attiecības Latvijā 1906–1940*. Rīga: LU aģentūra “Filozofijas un socioloģijas institūts”, 284.–291. lpp.
- ³ Turpat, 294. lpp.
- ⁴ Sk.: Ērglis. Pareizticība Ziemeļkurzemē: Kolkasraga draudze (1918–1934), 95.–99. lpp.
- ⁵ Latvijas Pareizticīgās Baznīcas Sinode. *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (Rīga, turpmāk: LNA-LVVA), 7469–1–653, 654, 655, 656, 657.
- ⁶ LNA-LVVA, 7469–2–354, 379.
- ⁷ Izglītības ministrija. Skolotāju cenzēšanas komisija. I daļa 1902. g.–1944. g. Garklāvs Jānis. LNA-LVVA, 1632–1–6175.
- ⁸ LNA-LVVA, 7469–1–74–76.
- ⁹ LNA-LVVA, 7469–2–354.
- ¹⁰ LNA-LVVA, 7469–1–367.
- ¹¹ LNA-LVVA, 7469–1–74–76.
- ¹² LNA-LVVA, 7469–1–87–89.
- ¹³ LNA-LVVA, 7469–1–1049.
- ¹⁴ LNA-LVVA, 7469–1–1046.
- ¹⁵ LNA-LVVA, 7469–1–224–229.

- ¹⁶ LNA-LVVA, 7469-2-462, 1.-2. lp.
- ¹⁷ Virspriesteris Jānis Kalniņš (2015). *Process*. Rīga: Eikon, 157.-159. lpp.
- ¹⁸ Turpat, 157. lpp.
- ¹⁹ LNA-LVVA, 7469-2-354, 4., 18., 20. lp.; [B. avt.] (1892). Razriadnyi spisok vospitannikov Rizhskogo dukhovnogo uchilishcha, sostavlennyi posle godichnykh ispitanii byvshikh v mae i iune mesiatsakh 1892 goda. *Rizhskie eparhial'nye vedomosti*, 13-14, s. 479.
- ²⁰ Virspriesteris Jānis Kalniņš. *Process*, 157. lpp.
- ²¹ LNA-LVVA, 7469-1-74, 137.-138. lp.; 7469-2-354, 2.-3. lp.
- ²² Virspriesteris Jānis Kalniņš. *Process*, 157. lpp.
- ²³ LNA-LVVA, 1632-1-6175, 1., 10. lp.; 7469-1-75, 115. lp.; 7469-1-368, 3.-4., 23.-24. lp.
- ²⁴ Aleksandr Gavrilin (2009). *Pod pokrovom Tikhvinskoj ikony. Arkhipastyrskij put' Ioanna (Garklavsa)*. SPb.: Alaborg; Tikhvin: Izdatel'skaia sluzhba Tikhvinskogo monastyrja, s. 93-169; Aleksandrs Gavriļins (2015). *Jānis (Garklāvs): pareizticīgais latvietis*. Rīga: LU aģentūra "Filozofijas un socioloģijas institūts", 49.-94. lpp.
- ²⁵ Gavriļins. *Jānis (Garklāvs): pareizticīgais latvietis*, 53. lpp.
- ²⁶ Turpat.
- ²⁷ LNA-LVVA, 7469-1-75, 54. lp.; 7469-1-367, 16.-18. lp.
- ²⁸ Gavriļins. *Jānis (Garklāvs): pareizticīgais latvietis*, 53. lpp.
- ²⁹ LNA-LVVA, 7469-1-653, 31. lp.
- ³⁰ [B. aut.] (2015). *Latvijas Pareizticīgās Baznīcas latviešu draudžu dievnami. Veltīts pareizticīgo dievkalpojumu latviešu valodā 170 gadu jubilejai*. Rīga: Latvijas Pareizticīgās Baznīcas Sinodes izdevums, 18. lpp.; Sviashchennik Aleksandr Mazyrin, Andrei Kostiuikov (2017). *Iz istorii vzaimootnoshenii Russkoj i Konstantinopol'skoj tserkvei v XX veke*. Moskva: Izdatel'stvo PSTGU, 376 s.; Irina Piart (red.) (2018). *Pravoslavie v Pribaltike: religija, politika, obrazovanie 1840-e - 1930-e gg*. [Tartu]: University of Tartu Press/ Izdatel'stvo Tartuskogo universiteta, 427 s.; Sergei Mazur (red.) (2018). *Latviiskaia pravoslavnaia tserkov' v 1924 godu* (Seminarium Hortus Humanitatis. Al'manakh, vyp. 51). Rīga, 118 s.; Sergei Mazur (red.) (2019). *Latviiskaia pravoslavnaia tserkov' v 1925 godu* (Seminarium Hortus Humanitatis. Al'manakh, № 54). Rīga-Pskov, 154 s.
- ³¹ Ērglis. Pareizticība Ziemeļkurzemē: Kolkasraga draudze (1918-1934), 99.-102. lpp.
- ³² Baiba Šuvcāne (2010). *Senais lībiešu ciems Kolka*. Rīga: Jumava, 181. lpp.
- ³³ Turpat, 170.-171., 182., 185., 201. lpp.
- ³⁴ Turpat, 198. lpp.
- ³⁵ Sīkāk par G. Varfolomejevu un viņa kalpošanas laiku Kolkasraga draudzē sk.: Ērglis. Pareizticība Ziemeļkurzemē: Kolkasraga draudze (1918-1934), 103.-104., 120.-131. lpp.

- ³⁶ Piemēram, sk.: Šuvcāne. *Senais libiešu ciems Kolka*, 347. lpp.; Virspriesteris Jānis Kalniņš. *Process*, 157., 159. lpp., u.c.
- ³⁷ LNA-LVVA, 7469-1-74, 137.-138. lp.; 7469-1-75, 63., 101. lp.; 7469-1-367, 90.-91. lp.; 7469-2-354, 2.-3. lp.
- ³⁸ LNA-LVVA, 7469-1-75, 115. lp.; 7469-1-368, 3.-4., 23.-24. lp.
- ³⁹ LNA-LVVA, 7469-2-354, 20. lp.
- ⁴⁰ Turpat.
- ⁴¹ Turpat.
- ⁴² LNA-LVVA, 7469-1-74, 61.-62. lp.
- ⁴³ LNA-LVVA, 7469-2-354, 18. lp.
- ⁴⁴ LNA-LVVA, 7469-2-354, 4., 6., 8.-10., 15., 17.-18., 20., 28., 37. lp.
- ⁴⁵ [B. avt.] (1892). Razriadnyi spisok vospitannikov Rizhskogo dukhovnogo uchilishcha, sostavlennyi posle godichnykh ispitanii byvshikh v mae i iiune mesiatsakh 1892 goda. *Rizhskie eparhial'nye vedomosti*, 13-14, s. 479.
- ⁴⁶ Sīkāk sk.: Sergei Tsoia (2018). Pravoslavnye dukhovnye uchebnye zavedeniia Rizhskoi eparkhii v nachale XX veka. V kn.: *Latviiskii pravoslavnyi khronograf*. Vyp. III. Rīga: Sinod Latviiskoi Pravoslavnoi Tserkvi, s. 17-120.
- ⁴⁷ LNA-LVVA, 7469-2-354, 4., 6., 18., 20., 37. lp.
- ⁴⁸ LNA-LVVA, 7469-2-354, 9., 18., 20. lp.
- ⁴⁹ LNA-LVVA, 7469-2-354, 15., 17.-18., 20. lp.
- ⁵⁰ LNA-LVVA, 7469-2-354, 4., 6., 8., 10., 18., 20., 28., 37. lp.
- ⁵¹ LNA-LVVA, 7469-2-354, 17. lp.
- ⁵² LNA-LVVA, 7469-1-74, 81.-82. lp.; 7469-2-354, 19. lp.
- ⁵³ LNA-LVVA, 7469-2-354, 24. lp.
- ⁵⁴ LNA-LVVA, 7469-2-354, 11., 16. lp.
- ⁵⁵ LNA-LVVA, 7469-2-354, 11. lp.
- ⁵⁶ Sk.: [B. aut.] (1934). Bēdīgas ziņas. *Ticība un Dzīve*, 2, 28. lpp.
- ⁵⁷ LNA-LVVA, 7469-2-354, 11. lp.
- ⁵⁸ LNA-LVVA, 7469-2-354, 22., 26. lp.
- ⁵⁹ LNA-LVVA, 7469-2-354, 23. lp.
- ⁶⁰ LNA-LVVA, 7469-2-354, 21. lp.
- ⁶¹ LNA-LVVA, 7469-2-354, 25., 31. lp.
- ⁶² LNA-LVVA, 7469-2-354, 27.-29., 32.-34. lp.
- ⁶³ LNA-LVVA, 7469-2-354, 35.-36. lp.
- ⁶⁴ Šis trīs lappušu garais darbs atrodams J. Toņa priesterības lietā. – Sk.: LNA-LVVA, 7469-2-354, 40.-41. lp.
- ⁶⁵ LNA-LVVA, 7469-2-354, 13. lp.
- ⁶⁶ LNA-LVVA, 7469-2-354, 38. lp.
- ⁶⁷ LNA-LVVA, 7469-2-354, 7. lp.
- ⁶⁸ LNA-LVVA, 7469-1-74, 130., 132. lp.; 7469-2-354, 3. lp.
- ⁶⁹ LNA-LVVA, 7469-1-74, 133. lp.

- ⁷⁰ LNA-LVVA, 7469-2-354, 4. lp.
- ⁷¹ LNA-LVVA, 7469-1-74, 135., 137.-138. lp.
- ⁷² LNA-LVVA, 7469-1-74, 135., 140. lp.
- ⁷³ Piemēram, sk.: LNA-LVVA, 7469-1-74, 147. lp.; Sergei Tsoia (2013). Latvii-skaika Pravoslavnaia Tserkov' i Sviato-Sergievskii Pravoslavnyi Bogoslovskii institut v 20-30-kh gg. XX veka. *Nauchno-analiticheskii zhurnal Pravoslavie v Baltii*, 10 (1), s. 40.
- ⁷⁴ LNA-LVVA, 7469-2-354, 2.-3. lp.; [B. avt.] (1935). Iz mestnoi khroniki. *Vera i zhizn': Dukhovnyi zhurnal*, 8, s. 191.
- ⁷⁵ Andrei Golikov, Sergei Fomin (1999). *Krov'iu ubelennye. Mucheniki i isповedniki Severo-Zapada Rossii i Pribaltiki (1940-1955). Martirolog Pravoslavnykh sviashchennosluzhitelei i tserkovnosluzhitelei Latvii, repressirovannykh v 1940-1952 gg. Zhizneopisaniia i materialy k nim.* Moskva: Palomnik, s. 143; Tsoia. Latviiskaia Pravoslavnaia Tserkov' i Sviato-Sergievskii Pravoslavnyi Bogoslovskii institut v 20-30-kh gg. XX veka, s. 36.
- ⁷⁶ LNA-LVVA, 7469-2-214, 1., 6. lp.
- ⁷⁷ Labvēlis (1935). No Kolkasraga draudzes. *Ticība un Dzīve*, 8, 127. lpp.
- ⁷⁸ Gr. (1935). Lielas svinības Kolkasragā. *Ticība un Dzīve*, 9, 140.-141. lpp.
- ⁷⁹ LNA-LVVA, 7469-1-75, 6.-7., 9. lp.
- ⁸⁰ Kolcinieks (1935). No Kolkasraga. *Ticība un Dzīve*, 1, 15. lpp.; Gr. (1935). Lielas svinības Kolkasragā. *Ticība un Dzīve*, 9, 140. lpp.
- ⁸¹ LNA-LVVA, 7469-1-74, 146.-147. lp.
- ⁸² [B. aut.] (1936). Labi izdevies bazars. *Ticība un Dzīve*, 2, 28. lpp.; [B. aut.] (1936). Kolkasraga draudzes. *Ticība un Dzīve*, 3, 48. lpp.
- ⁸³ LNA-LVVA, 7469-1-367, 5. lp.
- ⁸⁴ Arnolds Aizsilnieks (1968). *Latvijas saimniecības vēsture, 1914-1945.* Stokholma: Daugava, 326., 667.-669. lpp.
- ⁸⁵ LNA-LVVA, 7469-1-74, 114. lp.
- ⁸⁶ LNA-LVVA, 7469-1-75, 23., 26. lp.
- ⁸⁷ [B. aut.] (1936). Draudzei atļauts pārdot mežu. *Ticība un Dzīve*, 2, 28. lpp.
- ⁸⁸ LNA-LVVA, 7469-1-367, 17. lp.
- ⁸⁹ LNA-LVVA, 7469-1-367, 18. lp.
- ⁹⁰ LNA-LVVA, 7469-1-367, 4. lp.
- ⁹¹ Turpat.
- ⁹² Turpat.
- ⁹³ LNA-LVVA, 7469-1-367, 37. lp.
- ⁹⁴ Turpat.
- ⁹⁵ Runce. *Mainīgās divspēles. Valsts un Baznīcas attiecības Latvijā 1906-1940,* 271. lpp.
- ⁹⁶ Par jauno (Gregora) un veco (Jūlija) kalendāra stilu sīkāk sk.: [B. avt.] (1936). O starom i novom stile. *Vera i zhizn': Dukhovnyi zhurnal*, 8, s. 161-

- 166.; [B. avt.] (1936). O starom i novom stile. *Vera i zhizn': Dukhovnyi zhurnal*, 9, s. 185–191; Runce. *Mainīgās divspēles. Valsts un Baznīcas attiecības Latvijā 1906–1940*, 292. lpp.
- ⁹⁷ LNA-LVVA, 7469–1–653, 84., 87., 89., 92. lp.
- ⁹⁸ LNA-LVVA, 7469–1–75, 29. lp.; 7469–1–367, 2. lp.
- ⁹⁹ LNA-LVVA, 7469–1–75, 50., 58., 63., 67. lp.; 7469–1–367, 4.–5., 17., 19., 33.–38., 45.–48., 50.–52., 54. lp.
- ¹⁰⁰ Piemēram, sikāk sk.: LNA-LVVA, 7131–1; Iurii Sidiakov (sost.) (2015). *Istoriia v pis'makh iz arkhiva sviashchennomuchenika arkhiepiskopa Rizhskogo Ioanna (Pommerera)*. Tom pervyi. Tver': Bulat, s. 203–204; Sergei Tsoia (2016). Pravovoe polozhenie Latviiskoi Pravoslavnoi Tserkvi v 20-kh – nachale 30-kh godov XX veka. V kn.: *Latviiskii pravoslavnyi khronograf*. Vyp. II. Riga: Sinod Latviiskoi Pravoslavnoi Tserkvi, s. 156, 207; u.c.
- ¹⁰¹ LNA-LVVA, 7469–1–367, 4.–5., 37. lp.
- ¹⁰² LNA-LVVA, 7469–1–367, 4. lp.
- ¹⁰³ LNA-LVVA, 7469–1–367, 4.–5., 17., 33.–34., 37., 45.–48., 50.–51., 54. lp.
- ¹⁰⁴ “Trebņiks” – Pareizticīgās Baznīcas noslēpumu un citu lūgšanu grāmata.
- ¹⁰⁵ Triode – Pareizticīgās Baznīcas dievkalpojumu grāmata, kas satur gada dievkalpojuma loka mainīgos lūgšanu tekstus.
- ¹⁰⁶ LNA-LVVA, 7469–1–367, 17., 34. lp.
- ¹⁰⁷ LNA-LVVA, 7469–1–367, 17., 33.–34. lp.
- ¹⁰⁸ LNA-LVVA, 7469–1–367, 33.–34. lp.
- ¹⁰⁹ LNA-LVVA, 7469–1–367, 34. lp.
- ¹¹⁰ LNA-LVVA, 7469–1–75, 46., 50. lp.; 7469–1–367, 34. lp.
- ¹¹¹ LNA-LVVA, 7469–1–367, 47.–48. lp.
- ¹¹² LNA-LVVA, 7469–1–367, 37. lp.
- ¹¹³ LNA-LVVA, 7469–1–367, 19., 36. lp.
- ¹¹⁴ LNA-LVVA, 7469–1–367, 44.–45. lp.
- ¹¹⁵ LNA-LVVA, 7469–1–367, 46. lp.
- ¹¹⁶ LNA-LVVA, 7469–1–367, 51. lp.
- ¹¹⁷ LNA-LVVA, 7469–1–75, 57.–58. lp.; 7469–1–367, 38. lp.
- ¹¹⁸ LNA-LVVA, 7469–1–367, 50. lp.
- ¹¹⁹ LNA-LVVA, 7469–1–75, 62.–63., 65., 67. lp.
- ¹²⁰ LNA-LVVA, 7469–1–367, 54. lp.
- ¹²¹ Šuvcāne. *Senais lībiešu ciems Kolka*, 203. lpp.
- ¹²² LNA-LVVA, 7469–1–367, 34., 50.–51. lp.
- ¹²³ LNA-LVVA, 7469–1–367, 50., 52. lp.
- ¹²⁴ LNA-LVVA, 7469–1–75, 62.–63. lp.
- ¹²⁵ LNA-LVVA, 7469–1–75, 65., 67. lp.
- ¹²⁶ LNA-LVVA, 7469–1–367, 90. lp.
- ¹²⁷ LNA-LVVA, 7469–1–367, 91. lp.
- ¹²⁸ LNA-LVVA, 7469–1–75, 97., 101. lp.

- ¹²⁹ [B. aut.] (1936). Kolkašraga priest. J. Tonis miris. *Ticība un Dzīve*, 9, 143.–144. lpp.
- ¹³⁰ Umer sviashchennik I. Tonis. *Segodnia večerom*, 24.08.1936., s. 3.
- ¹³¹ LNA-LVVA, 7469–1–367, 101. lp.; [B. aut.] (1936). Kapu svētki. *Ticība un Dzīve*, 8, 128. lpp.
- ¹³² LNA-LVVA, 7469–1–75, 113., 115.–116. lp.; [B. aut.] (1936). Pārmaiņas draudžu vadībā. *Ticība un Dzīve*, 10, 156. lpp.
- ¹³³ LNA-LVVA, 7469–2–167, 1.–3., 24., 28., 32.–33., 35.–36., 38.–39. lp. Par P. Gredzena darbību Kolkašraga priesteram amatā sk.: Ērglis. Pareizticība Ziemeļkurzemē: Kolkašraga draudze (1918–1934), 103.–104., 114.–118.
- ¹³⁴ LNA-LVVA, 7469–1–75, 113., 115. lp.; 7469–2–167, 19. lp.; [B. avt.] (1936). Iz mestnoi khroniki. *Vera i zhizn': Dukhovnyi zhurnal*, 10, s. 227–228.
- ¹³⁵ LNA-LVVA, 1632–1–6175, 10. lp.; [B. aut.] (1936). Pārmaiņas draudžu vadībā. *Ticība un Dzīve*, 10, 156. lpp.; Gavriļins. *Jānis (Garklāvs): pareizticīgais latvietis*, 47. lpp.
- ¹³⁶ Gavriļins. *Jānis (Garklāvs): pareizticīgais latvietis*, 52. lpp.
- ¹³⁷ Gavrilin. *Pod pokrovom Tikhvinskoj ikony. Arkhipastyrskij put' Ioanna (Garklavsa)*, 464 s.; Gavriļins. *Jānis (Garklāvs): pareizticīgais latvietis*, 354 lpp.
- ¹³⁸ LNA-LVVA, 1632–1–6175, 10. lp.
- ¹³⁹ Gavriļins. *Jānis (Garklāvs): pareizticīgais latvietis*, 51. lpp.
- ¹⁴⁰ Turpat, 52. lpp.
- ¹⁴¹ T.s. “mazais bānītis” no Dundagas līdz Mazirbes stacijai kursēja līdz 1962. gadam. Sikāk sk.: Toms Altbergs, Andris Biedriņš, Dainis Punculs, Artūrs Tukišs (2017). *Lauku platuma dzelzceļi. Mazbānītis de facto*. Ventspils: Ventspils muzejs, 106. lpp.
- ¹⁴² Virspriesteris Jānis Kalniņš. *Process*, 157.–158. lpp.
- ¹⁴³ P[ēteris] Gredzens (1936). Pareizticīgā baznīca Talsu apriņķī. *Ticība un Dzīve*, 7, 99. lpp.
- ¹⁴⁴ [B. aut.] (1937). Ziedojumi Metropolita Katedrāles remontam. *Ticība un Dzīve*, 3, 47. lpp.
- ¹⁴⁵ Heinrihs Strods (2005). *Metropolīts Augustīns. Dzīve un darbs. 1873–1955*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 124.–125. lpp.
- ¹⁴⁶ LNA-LVVA, 7469–1–76, 51.–53. lp.; 7469–1–1049, 237.–239. lp.
- ¹⁴⁷ LNA-LVVA, 7469–1–1049, 237. lp.
- ¹⁴⁸ LNA-LVVA, 7469–1–1049, 239. lp.
- ¹⁴⁹ LNA-LVVA, 7469–1–655, 2. lp.
- ¹⁵⁰ Turpat.
- ¹⁵¹ LNA-LVVA, 7469–1–657, 5.–7. lp.
- ¹⁵² LNA-LVVA, 7469–1–657, 8.–9. lp.
- ¹⁵³ LNA-LVVA, 7469–1–656, 4.–5. lp.
- ¹⁵⁴ LNA-LVVA, 7469–1–657, 27. lp.

- ¹⁵⁵ LNA-LVVA, 7469-1-657, 21., 24.-25. lp.
- ¹⁵⁶ LNA-LVVA, 7469-1-657, 44.-45. lp.
- ¹⁵⁷ LNA-LVVA, 7469-1-657, 41.-42. lp.
- ¹⁵⁸ Gavriļins. *Jānis (Garklāvs): pareizticīgais latvietis*, 54. lpp.
- ¹⁵⁹ Aivars Stranga (2017). *Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika (1934-1940)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 161.-189. lpp.
- ¹⁶⁰ [B. avt.] (2018). Ustav Latviiskoi Pravoslavnoi tserkvi Riga, 1924 g. V kn.: Sergei Mazur (red.). *Latviiskaia pravoslavnaia tserkov' v 1924 godu* (Seminarium Hortus Humanitatis. Al'manakh, vyp. 51). Rīga, s. 54.
- ¹⁶¹ LNA-LVVA, 7469-2-109, 10., 12. lp.
- ¹⁶² Sīkāk sk.: Tsoia. Pravovoe polozhenie Latviiskoi Pravoslavnoi Tserkvi v 20-kh – nachale 30-kh godov XX veka, s. 179-185.
- ¹⁶³ LNA-LVVA, 7469-1-654, 2. lp.
- ¹⁶⁴ LNA-LVVA, 7469-1-654, 1. lp.
- ¹⁶⁵ LNA-LVVA, 7469-1-76, 165.-166. lp.; 7469-1-654, 3.-4. lp.; 7469-1-656, 12., 14. lp.; 7469-1-657, 13.-18., 46.-47. lp.; Ērglis. Pareizticība Ziemeļkurzemē: Kolkasraga draudze (1918-1934), 128. lpp.
- ¹⁶⁶ LNA-LVVA, 7469-1-656, 13., 15. lp.; 7469-1-657, 50. lp.
- ¹⁶⁷ LNA-LVVA, 7469-1-657, 19.-20. lp.
- ¹⁶⁸ LNA-LVVA, 7469-1-656, 2.-3., 10.-11. lp.
- ¹⁶⁹ LNA-LVVA, 7469-1-657, 27. lp.
- ¹⁷⁰ LNA-LVVA, 7469-1-657, 34.-35. lp.
- ¹⁷¹ LNA-LVVA, 7469-1-657, 36. lp.
- ¹⁷² LNA-LVVA, 7469-1-657, 37. lp.
- ¹⁷³ LNA-LVVA, 7469-1-657, 38. lp.
- ¹⁷⁴ LNA-LVVA, 7469-1-657, 2.-3. lp.
- ¹⁷⁵ LPB Sinodes 1937. gada 23. septembra sēdē pieņemto instrukciju psalmo-tājiem sīkāk sk.: LNA-LVVA, 7469-1-76, 169., 172.-173. lp.
- ¹⁷⁶ LNA-LVVA, 7469-1-657, 1. lp.
- ¹⁷⁷ LNA-LVVA, 7469-1-657, 4. lp.
- ¹⁷⁸ [B. aut.] (1938). Vakantās psalmotāju vietas. *Ticība un Dzīve*, 23, 364. lpp.
- ¹⁷⁹ LNA-LVVA, 7469-1-657, 29., 31.-32. lp.
- ¹⁸⁰ LNA-LVVA, 7469-1-657, 30., 33. lp.; [B. aut.] (1940). Sinodes rikojumi. *Ticība un Dzīve*, 3, 46. lpp.; [B. avt.] (1940). Rasporiazhenia Sinoda. *Vera i zhizn': Dukhovnyi zhurnal*, 3, s. 49.
- ¹⁸¹ P[ēteris] Gredzens (1939). Pareizticīgie skolēni bez ticības mācības. *Ticība un Dzīve*, 6, 92. lpp.
- ¹⁸² LNA-LVVA, 7469-1-1046, 90. lp.
- ¹⁸³ LNA-LVVA, 1632-1-6175, 3.-4., 8. lp.; Gavriļins. *Jānis (Garklāvs): pareizticīgais latvietis*, 54. lpp.
- ¹⁸⁴ Virspriesteris Jānis Kalniņš. *Process*, 158. lpp.
- ¹⁸⁵ P[ēteris] Gredzens (1939). Kolkas draudze. *Ticība un Dzīve*, 15, 238. lpp.

- ¹⁸⁶ Gavriļins. *Jānis (Garklāvs): pareizticīgais latvietis*, 54. lpp.
- ¹⁸⁷ LNA-LVVA, 7469-1-368, 3. lp.; Gavriļins. *Jānis (Garklāvs): pareizticīgais latvietis*, 51.-52. lpp.
- ¹⁸⁸ LNA-LVVA, 7469-1-1046, 90. lp.
- ¹⁸⁹ LNA-LVVA, 7469-2-462, 1.-2. lp.
- ¹⁹⁰ LNA-LVVA, 7469-1-76, 81. lp.
- ¹⁹¹ LNA-LVVA, 7469-1-657, 11. lp.
- ¹⁹² LNA-LVVA, 7469-1-1046, 90. lp.
- ¹⁹³ LNA-LVVA, 7469-1-657, 43., 49. lp.
- ¹⁹⁴ LNA-LVVA, 7469-1-657, 43., 48.-49. lp.
- ¹⁹⁵ [B. aut.] (1940). Draudžu atceres dienas 1940. gadā. *Ticība un Dzīve*, 6, 96. lpp.
- ¹⁹⁶ Par padomju režīma attieksmi pret pareizticīgo garīdzniecību 1940.-1941. gadā un J. Garklāva ļoti grūto stāvokli sk.: Aleksandr Gavrilin (2010). "Neizvestnye" latviiskie sviashchennosluzhiteli: protopresviter Ioann (Jānis) Baumanis. *Pravoslavie v Latvii. Istoricheskie ocherki*, 8, s. 32-34; Aleksandr Gavrilin (2013). *Latviiskie pravoslavnye sviashchennosluzhiteli na Amerikanskom kontinente*. Moskva: Obshchestvo liubitelei tserkovnoi istorii, s. 14-55, 67, 71, 110, 156, 251; Gavriļins. *Jānis (Garklāvs): pareizticīgais latvietis*, 56.-59., 61.-69. lpp.

THE ORTHODOXY IN THE NORTHERN COURLAND: THE KOLKASRAGS PARISH AND ITS PRIESTS (1934-1940)

Dzintars Ērglis

Dr. hist., Institute of Latvian History, University of Latvia, researcher.
Research interests: repressive policies of the Soviet and Nazi regimes in Latvia, Holocaust, the history of Dundaga church parish.

The paper looks into a situation of the Orthodox Church parish of Kolkasrags between 1934 and 1940. It was a crucial period of our country's and nation's history, during which the authoritarian dictatorship of Kārlis Ulmanis was formed and the state sovereignty was lost. These processes changed the life of the Latvian Orthodox Church as well.

The paper is based on numerous church documents, which are used for scholarly purposes for the first time, and it continues researches on the subject done before, focusing on practical activities of priests and the parish council.

Keywords: Latvian Orthodox Church, Birth of Our Savior parish in Kolkasrags, the District of Dundaga, Kolka village.

Summary

This article is a continuation of intended series of publications on the Orthodoxy in the Northern Courland (a territory of former districts of Ventspils and Talsi) during the first period of the Latvian independence (1918–1940), the first year of the Soviet regime (1940–1941) and the period of the Nazi occupation (1941–1945). The paper addresses the history of the Orthodox parish of Kolkasrags in the church parish of Dundaga, the district of Ventspils, from 1934 till 1940. The first part of this study on the history of the parish from 1918 till 1934 has already been published.

The article describes times of changes starting from the *coup d'état* that established an authoritarian dictatorship of Kārlis Ulmanis (1877–1942) till 1940 when Latvia lost its independence. These complex and consecutive processes directly impacted the life of the Latvian Orthodox Church (LOC).

In the middle of the 1930s, when the most severe impact of the global economic crisis of 1929 came to an end, local business life in Kolka slowly improved as well. The transportation routes and trade contacts with the capital city of Riga were satisfactory, the cultural exchange much less so, but in general Kolka and its surroundings were a backwards region of Latvia.

From 1935 till 1940, the Orthodox parish of Kolkasrags, at that time a part of the LOC Episcopal district of Jelgava, had two priests in succession: Jānis Tonis (1876–1936) and Jānis Garklāvs (1898–1982). The latter was made the bishop of Riga in 1943. Due to considerable financial difficulties only one of these priests – J. Tonis, settled in the village of Kolka permanently. During the period described here, there were only approximately ten months when the appointed Orthodox priest resided in Kolka. Usually priests in service were residing in the neighboring towns of Dundaga and Valdemārpils and visited Kolka only to perform the rituals. For both J. Tonis and J. Garklāvs the parish of Kolkasrags was the first place of service after the ordination.

While strong in its faith, the small parish of Kolkasrags struggled financially. After a piece of forest owned by parish was sold in 1936 and unoccupied parish buildings rented to forestry workers (they did some major logging works in the area during 1937), financial problems were partly solved. Unfortunately, an attempt to add to the parish properties a piece of local land granted by the Latvian state in 1930 several times came to the bureaucratic deadlock and was not solved until the Soviet occupation in the summer of 1940. With an establishment of the Soviet

regime, a bank account of the parish was nationalized. One of most important problems faced by members of the parish until 1940 was often discontinuation of religion lessons in school for their children that occurred due to lack of proper teachers.

With the end of the Latvian independence in 1940 came a new period in the history of the Orthodox parish of Kolkasrags.

FIGURE CAPTION

- Fig. 1.* The Kolkasrags Orthodox Church of the Birth of Christ in 1920s–1930s (from the personal archive of Baiba Šuvcāne)
- Fig. 2.* Celebration on the occasion of Jānis Tonis' consecration in the priesthood, August 1935, the Kolkasrags Orthodox Church. The first row (left to right): the elder of the church Kirils Adamkovičs (standing), the priest Georgijs Varfolomejevs, the senior priest Pēteris Gredzens, the priest Jānis Tonis (sitting), the deputy psalmist Andrejs Grintāls (also known as Grīntāls; standing) (from the personal archive of Baiba Šuvcāne)

VĒSTURES AVOTI

ANDREASS MEIJERS UN VIŅA “KĀDA JAUNA VIDZEMES, KURZEMES UN VĀCIJAS APCEĻOTĀJA VĒSTULES” (1777)

Edgars Ceske

Šogad paiet tieši 200 gadu kopš dzimtbūšanas atcelšanas Vidzemē, kā arī apaļi 250 gadi kopš tās kaismīgākā kritiķa Garlība Merķeļa (*Garlieb Merkel*) dzimšanas (1769). Tādēļ liekas likumsakarīgi atcerēties arī tos autorus, kas nosodījuši dzimtbūšanu pirms Merķeļa, jo īpaši tad, ja viņu vārdi Latvijas historiogrāfijā līdz šim palikuši gandrīz nepamanīti.

Slavenās šveiciešu matemātiķu un fiziķu Bernulli dzimtas atvase, astronoms un ģeogrāfs Johans III Bernulli (*Johann III Bernoulli*, 1744–1807) savā ceļojuma aprakstā caur Vidzemi un Kurzemi starp citiem izmantotajiem informācijas avotiem min arī kāda Kulmbahas galma padomnieka Andreasa Meijera ceļojuma piezīmes.¹ Šo pašu darbu savā monogrāfijā “Jelgavas pils” piemin arī arhitektūras un mākslas vēsturnieks Imants Lancmanis, pamattekstā gan nenosaucot autora vārdu (tas kopā ar darba nosaukumu minēts vienīgi atsaucē).² Šīs divas nelielās epizodes pagaidām arī ir vienīgie zināmie A. Meijera un viņa grāmatas “Kāda jauna ceļotāja vēstules par Vidzemi, Kurzemi un Vāciju”³ pieminējumi vēstures literatūrā, ja neskaita enciklopēdiska rakstura izdevumus.

J. F. fon Rekes un K. E. Napjerska leksikonā par A. Meijeru atrodamas samērā skopas ziņas.⁴ Laimīgā kārtā plašāku informāciju divās Dienvidvācijas literātu biogrāfiskajās vārdnīcās⁵ Andreass Meijers sniedzis par sevi pats. Saskaņā ar minētajām

autobiogrāfijām viņš dzimis Rīgā 1742. gada 21. februārī (pēc vecā stila) turīgā un cienījamā patriciešu ģimenē. Viņa tēvs, tirgotājs Johans Heinrihs Meijers, pārcēlies uz Rīgu no Liepājas; tomēr Meijeru dzimtas saknes, kā norāda pats Andreass, esot meklējamas Tīringas pilsētā Zālfeldē (*Saalfeld*), kur kāds no viņa sentēviem ieņēmis pat nozīmīgo tiesneša amatu.⁶ Māte Anna Gedrūte, dzimusi Gothana, bija Rīgas birģermeistara Andreasa Gothana vecākā meita; viņas māte Katarīna piederēja pie vienas no bagātākajām un ietekmīgākajām Rīgas rātskungu dzimtām – Dreilingiem. Ieguvis spožu mājas izglītību matemātikā, latīņu un franču valodā, kā arī zīmēšanā un mūzikā, Andreass Meijers iestājas Rīgas Domskolā, kuras rektors ir tajā laikā slavenais Johans Gothelfs Lindners (*Johann Gotthelf Lindner*, 1729–1776), ar kuru saistās apgaismības pedagoģisko ideju izplatības sākumi Rīgā. 1760. gadā Meijers kļūst par Kēnigsbergas Universitātes studentu un klausās filozofijas lekcijas pie paša Imanuela Kanta (*Immanuel Kant*, 1724–1804), “laipnākā un atdarināšanas cienīgākā vīra”, kā pats vēlāk izsakās.⁷

Tomēr nepaiet ilgs laiks, un jaunais students filozofijas specialitāti nomaina pret teoloģiju. 1761. gadā viņš dodas ceļojumā pa Vāciju; tā galamērķis ir Erlangene (*Erlangen*), neliela pilsētiņa Vidusfrankonijā, kuras universitātē Meijers mācās trīs gadus. Jautājums, kāpēc viņš slaveno Kēnigsbergu nomaina pret necilo Erlangeni, turpina palikt mīkla. Šķiet, viena no atbildēm varētu būt tāda, ka viņš nonācis ar savām zināšanām izslavētā un pat Vidzemē tolaik pazīstamā Erlangenes teoloģijas profesora Joahima Ērenfrīda Pfeifera⁸ harismātiskās personības varā. 1764. gadā pēc veiksmīgi nokārtota pārbaudes sprediķa (*Katheberabhandlung*) viņš veic savu “lielāko literāro ceļojumu” uz Nirnbergu, Augsburgu, Ulmu, Štutgarti, Ludvigsburgu, Tībingeni, Durlahu, Karlsrūi, Štrasburgu, Špeieri, Heidelbergu, Manheimu, Vormsu, Maincu, Frankfurti, Gīseni, Veclāru, Marburgu un Kaseli, savas turnejas pirmo posmu noslēdzot “slavenajā” Gētingenē. “Neviena ievēribas cienīga vieta, neviena zinātniska

iestāde, neviens vērtīgs cilvēks nepalika ārpus manu pētījumu loka; un bieži es jutos ļoti iepriecināts, kad varēju personīgi, turklāt mājas apstākļos iepazīties ar daudziem zinātniekiem, kurus līdz tam biju pazinis vienīgi no viņu rakstiem,” atzīstas Meijers.⁹ No Getingenes cauri Erfurtei un Veimārai viņš dodas uz Jēnu; no turienes savukārt – uz Leipcigu, kur “savai tālākai izglītībai” uzskavējas četrpadsmit mēnešus.

Rīgā Meijers atgriežas 1766. gada sākumā. Viņš sāk strādāt par mācītāju kādā Vidzemes draudzē, tomēr drīz pārliecinās, ka mācītāja amats nav viņa īstais aicinājums. 1770. gada sākumā Meijers pēc vecāku nāves uz visiem laikiem atstāj Vidzemi, lai dotos uz Berlīni un Drēzdeni, no turienes – uz Baireitu, kur tiek stādīts priekšā markgrāfam Kārlim Aleksandram.¹⁰ Markgrāfs pagodina ceļotāju, piešķirot viņam galma padomnieka titulu. Tomēr karjeras turpinājums galmā neseko: Meijers apmetas klusā provinces pilsētiņā Kulmbahā (*Kulmbach*), kur apprecas ar kāda turienes galma padomnieka un pirmā arhivāra meitu, nododamies mierīgai ģimenes dzīvei un turpinādams korespondēt ar ievērojamākajiem vācu rakstniekiem.

18. gadsimta 70. gados diezgan lielu popularitāti iegūst viņa darbs “Kā jaunai sievietei sevi cienīgi pilnveidot?” (*Wie soll ein junges Frauenzimmer sich würdig bilden?*). Laikā no 1772. līdz 1780. gadam tas piedzīvo 12 izdevumus, bez tam tiek tulkots dāņu (1782) un holandiešu (1784) valodā.¹¹ (Par 1777. gadā iznākušo “Kāda jauna Vidzemes, Kurzemes un Vācijas apceļotāja vēstuļu” sabiedrisko rezonansi ziņu trūkst.) 1797. gadā Meijers kļūst par vienkāršu pastmeistaru nomaļā Tīringas ciemā – Jūdenbahā (*Judenbach*), kur mirst 1807. gadā.

Meijera ceļojumu aprakstā, kas, sekojot tālaika literārajai modei, veidots vēstuļu formā kādam nezināmam draugam R., vispirms neparasta šķiet viņa mainītā identitāte. Rīgas aprakstā – ne vārda par to, ka autors būtu šajā pilsētā dzimis un uzaudzis; viņš sevi pozicionē kā ārzemnieku, kam viss šajā pilsētā ir jauns un neparasts. Maršruts ved nevis – kā klasiskam

Rietumeiropas ceļotājam – uz austrumiem, bet gan pretējā virzienā: kā pirmā apdzīvotā vieta tiek minēta Ādaži (*Neuermühlen*), tad Rīga, tai seko Jelgava (*Mitau*) un Liepāja (*Libau*), no kurienes autors dodas uz Klaipēdu (*Memel*) un tālāk uz Prūsiju.

Rīga Meijera ceļojumu vēstulēs kļuvusi par vienu no divām centrālajām tēmām. Viņš sīki apraksta pilsētas celtnes, nocietinājumus, piemin tehniskās ierīces (piemēram, ūdensratu jeb ūdensierīci), sniedz vispārēju pārskatu par pilsētas tuvāko apkārtni u.c. Tomēr visvairāk autoru saista Rīgas tirdzniecība, Daugava, kurai “patīkamu skatu” piešķir kuģi, kas to viscaur pārklāj, un īpaši pilsētas pārvalde – rāte un tās krāšņie publiskie pasākumi. Tāpat kā visās tirdzniecības pilsētās, arī Rīgā “tirgotājs veido ļoti svarīgu slāni, jo viņa uzņēmumi atnes šai pilsētai bagātību”.¹² “Maģistrāts [rāte] bauda Rīgā lielu autoritāti, un zināmā mērā tam ir tāds pats svars kā vācu impērijas pilsētās.”¹³ Tirgotāju kārtas un pilsētas pārvaldes augstais novērtējums neliekas pārsteidzošs, ja atceras Meijera izcelsmi un sociālos kontaktus. Tomēr laikā, kad viņš rakstīja šos vārdus, vecā, viduslaicīgā rāte, metaforiski izsakoties, jau pārdzīvoja savas pēdējās dienas.

1787. gadā, tātad desmit gadus pēc Meijera grāmatas iznākšanas, Rīgā tiek ieviesta vietniecības iekārta, kurā galvenais kritērijs iekļūšanai vēlēto pašvaldības ierēdņu amatos un ģildēs vairs nav no senčiem mantotās privilēģijas, bet gan nauda, kapitāls. Rīgas rāte tiek pakļauta jaunizveidotajam Rīgas vietniecības jeb guberņas maģistrātam. Lai arī vietniecības iekārta pastāvēja tikai līdz 1797. gadam, tomēr veco patriciešu dzimtu zaudētās pozīcijas vairs nekad atgūtas netika.¹⁴

Augstu vērtējumu Meijers sniedzis arī Rīgas Domskolai, kurā mācījies, kā arī bāreņu un veco ļaužu namiem. Pēc viņa domām, pat ne katra par Rīgu lielāka pilsēta var lepoties ar tik labi nostādītu sociālās aprūpes jomu.

Jelgava un Liepāja uz Rīgas fona Meijera darbā nobāl, lai gan, aprakstot pēdējo, autors uzslavē plaukstošo tirdzniecību,

par kuras paplašināšanu rūpējas pilsētas pārvalde. Jelgavas izklaidus apbūve “piešķir tai klajuma izskatu”, un pa Liepājas nebrūģētajām ielām vējš dzenā putekļu mākoņus no netālajām kāpām. Uz šī vienmuļā fona patīkami izceļas nesen pabeigtie arhitektūras meistardarbi – lieliskā hercoga pils Jelgavā, kura pēc hercoga Ernsta Johana Birona aresta un izsūtīšanas, tiesa, uz 20 gadiem nonākusi sabrukuma stāvoklī, kā arī Liepājas Trīsvienības baznīca.

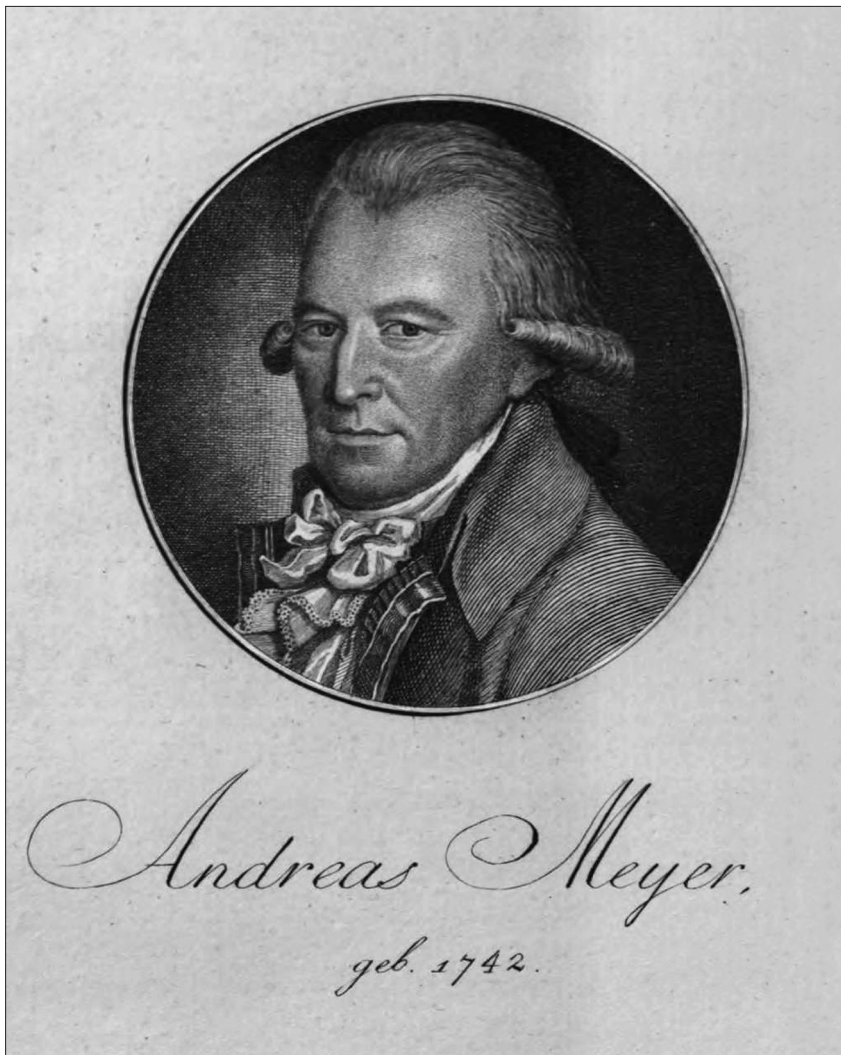
Tomēr nozīmīgākā Meijera apraksta daļa veltīta otrajai tēmai: latviešu dzimtzemnieku stāvoklim. Jau, autoram tuvojoties Rīgai, “šur un tur izkaisītās nožēlojamās būdas ar salmu jumtiem” viņam pietiekami skaidri norāda, ka “to apdzīvotāji ir vienīgi vergi tiem, kuri, nedomādami par šiem nabagiem, pie saviem laucinieku (*ländlichen*) galdiem barojas no viņu sviedriem”.¹⁵ Zemnieks ar visu savu īpašumu pilnīgi pieder kungam, kuram atļauts tam atņemt visu, kaut tā būtu zemnieka skaistākā meita. Par zemnieku pienākumiem Meijers raksta: “Smagākās kļūšas Vācijā ir nieks pret latviešu pārcilvēcisko darbu; ar ratiem un zirgu četras vai piecas dienas katru nedēļu tie ir spiesti strādāt sava kunga darbu, un [...] viņam paliek pāri vienīgi tik daudz laika sava nelielā zemes gabaliņa apstrādei, lai viņš varētu vilkt tikai nožēlojamu dzīvi.”¹⁶ Labākā laikā zemniekam jāstrādā muižā, tikai vēsākajās un lietainajās dienās tas var apstrādāt pats savus tīrumus: “Es pats ar žēlumu pret nabaga zemniekiem esmu nolūkojies, kā viņa nopļautais siens uz lauka sapūst, jo viņam biežo darbu dēļ muižā nepietiek laika savu nopļauto sienu savākt un ievest.”¹⁷ Tikpat nožēlojamas ir zemnieku dzīvojamās ēkas un pārtika. Tomēr ar šo emocionāli deskriptīvo līmeni dzimtbūšanas kritika arī aprobežojas; autors, pretēji Georgam Johanam Eizenam, nemaz nerunājot par Merķeli, nemēģina norādīt uz līdzekļiem zemnieku posta mazināšanai. Zīmīgi, ka Meijers, kā jau bijušais mācītājs, zemnieku ekspluatāciju nosoda vēl arī tāpēc, ka tā viņiem traucējot izpildīt savus “dievbijības pienākumus” un apmeklēt baznīcu viņus varot

piespiest tikai ar tādiem pašiem draudiem, ar kādiem zemniekus dzenot uz lauka; sekas esot “remdenība pret reliģiju”. Par to, ka reliģijas tēma autoram ir īpaši tuva, liecina arī diezgan detalizētais pareizticīgo ceremoniju apraksts, kas šīs konfesijas Rīgas garīdzniekiem nav sevišķi glaimojošs (epizode ar bērnu biežo nējaušo noslīcināšanu Jordāna svētkos).

Dzimtbūšanas kritika nav vienīgais aspekts, kādā Meijers piemin Vidzemes pamatiedzīvotājus. Kultūrvēsturiski interesants šķiet viņa sniegtais Jāņu svinēšanas apraksts.

Salīdzinot Meijera piezīmes ar Broces “Zīmējumiem un aprakstiem”, redzams, ka aprakstītie objekti un epizodes vairumā gadījumu sakrīt. Atsevišķos gadījumos dažas detaļas izraisa šaubas, piemēram, disonanse starp stāstījumu par vietējo zemnieku nožēlojamo uzturu un apgalvojumu, ka vienīgās viņiem pieejamās ... garšvielas esot safrāns un pipari, kā arī ziņa, ka ierastākās Rīgas iedzīvotāju uzturā lietotās zivis esot reņģes un ... zuši. Neticama šķiet jau pieminētā epizode par bērnu slīcināšanu Daugavā pareizticīgo Jordāna svētkos; neskaidrs var šķist apraksts par stipendiju piešķiršanas kārtību. Šo apgalvojumu pareizību pārbaudīt paliek nākotnes uzdevums.

Par spīti neprecizitātēm, Andreasa Meijera ceļojuma aprakstā skaidri iezīmējas autora humānisms un sabiedriskie uzskati, kuros savijas kristīgā morāle un apgaismotāju mācība par visu cilvēku tiesisko vienlīdzību. Tie dod pamatu Andreasu Meijeru nosaukt par vienu no agrīnākajiem dzimtbūšanas kritiķiem Vidzemē.

Andreas Meijera portrets (no: Christoph Wilhelm von Bock (Hrsg.) (1794). *Sammlung von Bildnissen gelehrter Männer und Künstler nebst kurzen Biographien derselben*)

Andreass Meijers

KĀDA JAUNA VIDZEMES, KURZEMES
UN VĀCIJAS APCEĻOTĀJA VĒSTULES.
1. SĒJUMS

Pirmā vēstule

Rīgā, 1769. gada 3. augustā

[1]¹⁸ Mans vislabais K... –

[..]¹⁹ Beidzot es pēc piecu dienu ceļojuma esmu nonācis Ādažos (*Neuermühlen*), pēdējā pasta stacijā pirms Rīgas un pirmajā, kur ceļotājs par savu naudu var tikt [2] samērā labi apkalpots. Šeit es sastapu kādu kompāniju no Rīgas, un viņu jaukās un patīkamās manieres man radīja labu iespaidu par pilsētu, ko taisos apmeklēt. Es steidzos, lai vēl vakarā nokļūtu pilsētā, kuras torņu smailes ieraudzīju jau pusjūdzi iepriekš. Smilšainais ceļš gan vēl turpinājās, es teiktu, līdz pat pilsētas vārtiem; tomēr skats uz nesalīdzināmi labāk uzceltajām ēkām nekā līdz šim, mainīgā ainava, kas ceļotāja acis piesaistīja te tuvumā esošajiem krūmājiem, te ziediem bagātajām pļavām, kas atradās attālāk, te atkal plašajām ārēm; tas viss, labo K..., mani, protams, spirdzināja vairāk nekā šur un tur smiltīs izkaisītās būdas, kuru ārējais izskats, tāpat kā posts, kas ložņāja [3] ap šo ļaužu tumšajām cellēm, pietiekami skaidri norādīja, ka viņu apdzīvotāji nav nekas vairāk kā vienīgi vergi tiem, kuri, nedomādami par šiem nabagiem, pie saviem laucinieku (*ländlichen*) galdiem barojas no viņu sviedriem. Vispēdīgi es nonācu pašā Rīgā.

Pilsēta ir tikai vidēja lieluma. Tās apkārtmērs nav lielāks par pusi vācu jūdzes, tomēr tā ir blīvi apdzīvota un turklāt samērā labi uzbūvēta. Tās nami, līdz pat zināmam attālumam no centra, ir būvēti vienīgi no akmens, un, tā kā izbūvētie erkeri,²⁰ kas kalpoja vienīgi kā namu rota, pēc valdības pavēles nesen ir tikuši

nojaukti, tad Rīga ieguvusi vēl labāku ārējo izskatu. – Ielas pa daļai ir šauras, un tas kājāmgājējiem rada lielas neērtības ļoti daudzo kariešu un braucamkrēslu (*Chaisen*) dēļ, ar kādiem pārvietojas pat iedzīvotāji ar vidējiem ienākumiem, kā arī kravas un transporta ratu dēļ, kas darbdienās tās gandrīz pilnīgi aizsprosto. Skaistākās un platākās [4] pilsētas ielas ir Mārstaļu, Smilšu, Grēcinieku, Tirgoņu, Kaļķu, Citadeles un Lielā Ķēniņu²¹ iela. Tajās atrodas vislabākās privātmājas; tomēr starp visām citām kā skaistākā izceļas slepenpadomnieka Fītinghofa²² māja. – Grēcinieku ielā ir ūdenssūknis (*Wasserkunst*), tikpat izcili izdomāta, kā publikai vajadzīga ierīce. Ar spiediena rata (*Druckwerke*) palīdzību, ko dienu un nakti velk zirgi, kas ik pa laikam tiek nomainīti, ūdens no Daugavas tiek pacelts šīs celtnes zemākajā ūdens nodalījumā un no turienes novadīts augšējā dīķī. Tiklīdz tas ir pilns, tad caur galveno cauruli ūdens aizplūst uz visiem ūdensvadiem pilsētā; un šādā veidā iedzīvotāji saņem ūdeni lietošanai savos mājas pumpjos. – Tirgus ir taisnstūra formas un ļoti liels. Tā vienu pusi visā garumā aizņem greznais rātsnams, ko arhitektūras pazinējiem [5] ir vērts apskatīt. 1750. gadā tika uzsākti tā celtniecības darbi, kas nebeidzās agrāk par 1766. gadu. Lai arī šo celtni mēģināts veidot ar lielu gaumi, tomēr tā nav izdevusies sevišķi augsta, jo bez pagrabstāva tai ir tikai divi stāvi, toties tie lieliski piesaista skatu ar ārējiem izgreznojumiem. Birža atrodas tieši pie ieejas rātsnamā, un tās velves balstās uz divpadsmit skaistām kolonnām; un lielā rātes istaba, tāpat kā pārējās, kas domātas zemākajai tiesai, tik brīnumjauki izceļas ar mākslu un gaumi, ka es droši varu teikt, ka Taisnības dievietei gandrīz nekur tās templis nav uzcelts spožāk. – Tieši pretī rātsnamam ir krievu virssardze (*Gauptvahta*), no tās pa labi – Brāķis (*Wraacke*),²³ bet pa kreisi – Melngalvju nams. Šī celtnē [6], lai arī tā ir viena no vecākajām Rīgā, tomēr izskatās labi un vēl jo vairāk iegūst sava jaukā interjera dēļ. Zāle atrodas tūlīt aiz ieejas un ir ļoti liela, tā ka šī nama saimnieki to var izmantot ne tikai savām sapulcēm, bet arī piešķirt koncertiem un citiem līdzīgiem

pasākumiem; ārzemniekiem tiek izrādīti ne tikai sudraba trauki, bet arī dažādi citi reti un ievēribas cienīgi priekšmeti [..]. Sabiedrība, kam pieder šis nams, dēvē sevi par Melngalvju brālību, un reiz tā bija neticīgo bieds: tādēļ arī tagad piemiņai par priekšgājēju slavenajiem veikumiem savas biedrības ģerbonī tie glabā nēģera galvu. [7] Krievu sceptera varenajā aizsardzībā nodrošināta pret visiem tiem nemieriem, kas Rīgai kādreiz bieži draudēja, pašlaik šī biedrība, pieņemot jaunus biedrus, vairāk pievērš uzmanību labai slavai un patīkamiem tikumiem nekā drošsirdībai. Tādēļ arī par biedriem tiek ievēlēti tikai pārtikušākie un pieklājīgākie no šejienes neprecētajiem tirgotājiem; pa daļai tāpēc, ka katra jauna biedra uzņemšana maksā ievērojamu summu – simts dālderu,²⁴ ko ne katrs var upurēt tukšam godam, pa daļai tāpēc, ka katrs melngalvis saņem priekšrocību, ka visa pilsēta to pagodina ar vecākā titulu (*Aeltesten Prädikat*). – Abās pārējās tirgus laukuma pusēs atrodas privātie nami, kur izvietoti veikali un [tirdzniecības] galerijas; tajās savas preces piedāvā galvenokārt dzelzslietu sīktirgotāji. – Jaunielā atrodas ķeizara pils, kas kādreiz bijusi parasta privātmāja, un no ārpuses tā ne ar ko neizceļas. [8] Daļa istabu ir labi iztapsētas; tomēr man jo sevišķi patika dārzs, kas piekļaujas šai pilij, jo tas atrodas uz vaļņa,²⁵ no kurienes paveras lielisks skats uz kuģiem bagāto Daugavu un visu tuvāko apkārtni. – Šajā pilsētas daļā atrodas Doma baznīca, kas Rīgas vēsturē ievērojama sava mainīgā likteņa dēļ – tā atradās gan luterāņu, gan katoļu rokās un tika ļoti izpostīta gan no uguns, gan ūdens. Ērģeles šajā baznīcā ir lielas, tāpat kā altāris, kurš pirms dažiem gadiem par lieliem līdzekļiem uzbūvēts jauns. Baznīca pati par sevi ir ļoti liela: tomēr, tā kā sienas ir nokarinātas ar milzum daudz neatpazīstamiem ģerboņiem un gleznām, [9] kuru vecums padarījis tumšas tajos attēlotās ainas, kā arī citām līdzīgām paliekām no katoļu svētniemiem, baznīca ieguvusi diezgan tumšu un drūmu izskatu; piedevām vēl logi ir ļoti mazi un bieži aizkrāsoti ar ģerboņiem un uzrakstiem. [..]

Bet vēl nesalīdzināmi mazāk kā pašā baznīcā gaisma ieklūst tai pieguļošajā, tā saucamajā Doma galerijā (*Domsgang*), kas ir velvēta un ļoti gara. Telpās, kurās no tās var nokļūt un kuras pašlaik apdzīvo Domscolas skolotāji, katoļu laikos [10] dzīvojuši mūki; tā ka skaidri ir zināms, ka šajā ejā nodibinātā pilsētas latīņu skola nav bijusi nekas cits kā toreizējais mūku klosteris. Tomēr, lai būtu kā būdams, šī skola ir labā stāvoklī. Tai ir cienījami skolotāji, un, tā kā šī skola garantē stipendiju, kuru var izmantot katrs studējošais pilsētas bērns,²⁶ kas šo skolu apmeklē, un kura katru gadu sastāda kopā vienu simtu speciāldālderu²⁷ (*Speciesthaler*), ko studējošais trīs gadus pēc kārtas var izmantot arī universitātē, tā ir liela palīdzība tiem, kuru personīgie līdzekļi nav pietiekami lieli, lai, trūkstot iekšzemes augstskolām,²⁸ apmeklētu ārzemju universitātes, kas bieži atrodas tālu un prasa lielus ceļa izdevumus. Es noslēdzu ar šo piezīmi un palieku Jūsu utt.

[11] Otrā vēstule

Rīgā, 1769. gada 5. oktobrī

Pirms es turpinu savu aprakstu par Rīgas pilsētu, man vispirms jāsniedz Jums ziņa par kādiem svētkiem, kuriem, kā man šķiet, ir pārāk liels iespaids uz šejienes publiku, lai es tos nepieņemtu: proti, pēdējā svētdienā mums bija rātes vēlēšanas. Šīs ceremonijas sākums notika Sv. Pētera baznīcā. Šeit vislielākajā greznībā sapulcējās visa rāte ar saviem sekretāriem, notāriem un kancelejas ierēdņiem; par godu šim gadījumam virsmācītājs fon Esens²⁹ noturēja labi pārdomātu un atbilstošu garīgu runu. Tiklīdz kā viņš bija beidzis, tā viss maģistrāts kopā ar saviem pavadoniem pa pāriem, bungām un trompetēm skanot, devās ārā no baznīcas; un šādā kārtībā tie sasēdās kariatēs, kas gaidīja viņus pie baznīcas durvīm, lai [12] dotos uz vēlēšanām rātsnamā. Mājās, kuras bija vērstas pret tirgu, es steidzos atrast sev tādu logu, no kura varētu novērot svinīgo ceremoniju. Tomēr skats

uz tik daudzām gaumīgi ģērbtām skaistulēm, kuras es redzēju skatāmies no katra māju loga, kas ieskāva tirgus laukumu, neskaitāmie vienkāršās tautas puļi, kas bija sapulcējušies tirgus laukumā, un rātsnamam priekšā nostādītā pilsētas kareivju vienība, kas sastāvēja no simts vīriem un kurus komandēja leitnants, tērpts jaunā uniformā, piesaistīja manu uzmanību vairāk nekā greznās karieses, kas garā rindā ar pilsētas galvu priekšgalā tuvojās rātsnamam. Pēc nepilnas pusstundas beidzot uz rātsnama balkona parādījās virssekretārs. Viņš skaļi nolasīja zināmo likumu, kurš, kā es ievēroju, attiecās uz [vēlēšanu] kārtību; šajā brīdī viņam abās pusēs stāvēja divi vecākie birģermeistari. Kāda jauna sieviete no pilsētas, kopā [13] ar kuru es sēdēju uz palodzes, nosauca to par buršprāku³⁰ (*Bürgersprache*), un, kā es uzzināju vēlāk, tad šie likumi, kas sastāvēja gandrīz no simts pantiem un ko rāte bija pieņēmusi ordeņmestra Robina no Elcenas³¹ (*Robin von Elzen*) laikā, tiekot lasīti katru gadu.³² Tiklīdz kā virssekretārs bija beidzis, tā vecākais birģermeistars, ziņkārīgajā tautā valdot vispārējam klusumam, publiski nosauca divus jaunievēlētos rātes locekļus. Un nu izskrēja visi, lai savu prieku jaunievēlētajiem izteiktu ar laimes vēlējumiem; bet – kā man tika teikts – šiem vēlējumiem, kuri nāca no rātes ierēdņu, karavīru un tam līdzīgu puses, vajadzēja tapt atalgotiem ar tik daudzām dāvanām, ka, lai šos gratulantus nomierinātu, tām aizgāja vairāk nekā puse no viena rātskunga algas. – Tomēr es no jauna atgriezīšos pie mana Rīgas apraksta, ko Jūs gribējāt zināt.

[14] Netālu no manis aprakstītās baznīcas, ko es tiku minējis savā pirmajā vēstulē, atrodas skaists un liels Licences nams, kur tirgotāju preces tiek pārmeklētas un atmuitotas. Šis nams bieži ir bīstams nezinātājiem, bet vēl vairāk tādiem, kuri apzināti apkrāpj augsto kroni. Tādēļ ir ļoti jāpiesargās, lai visu, ko ceļotājs iaved, tas līdz pēdējam sikumam deklarētu; jo, tā kā preces tiek rūpīgi pārmeklētas, neko nav iespējams noslēpt, jo, pirms bagāža tiek aizzīmogota, notiek stingra iepriekšēja pārbaude, un sekas tiem, kuri mēģina blēdīties, var būt visaugstākajā mērā

bīstamas. – Netālu no šī nama, Citadeles ielā, atrodas pāris labu privātmāju, un proti – grāfa Lēvenvoldes³³ un brīvkunga Kampenhauzena³⁴ mājas: tālāk savukārt ķeizariskā pils³⁵ jeb burgs, kur apmeties Vidzemes ģenerālgubernators. Šis burgs ir ļoti liela un kvadrātveida plānojumā celta būve, kas [15] iekļauj sevi plašu pagalmu, lielas un pa daļai arī skaistas istabas, starp tām arī tādas, kur notur sēdes valdības kolēģijas, galma un zemes tiesa, kā arī rentes un ekonomijas kameras. – Šajā pilsētas daļā atrodas Pilsgrāvis (*Schloßgrabe*), kur iedzīvotājiem ir atļauts celt mājas pildrežģī vai arī viscaur no koka; tādēļ šo Pilsgrāvi un tam pieguļošās mazās ielas arhitektūras līdzības dēļ mēdz saukt par Mazo Jelgavu (*kleine Mitau*). Jēkaba ielā atrodas Sv. Jēkaba baznīca, kurā vācieši, zviedri un somi pēc kārtas notur dievkalpojumus un kuras skaistās ērģeles pirms dažiem gadiem ir atjaunotas; tās izmaksājušas trīs tūkstošus dālderu. Šīs baznīcas laicīgā priekšniecība ir bruņniecība; garīgā tomēr ir Vidzemes ģenerālsuperintendents, kuru izvirza bruņniecība, bet apstiprina ķeizariene. [16] Viņa sēdeklis ir Rīgā; viņš notur sprediķus tikai pa augstiem krievu valsts svētkiem un kopā ar landrātu pārvalda visas baznīcas visā zemē, izņemot pilsētas baznīcu Rīgā un tās mācītāju, kuru priekšnieki ir maģistrāts kopā ar virsmācītāju; tādējādi viņi izveido arī konsistoriju. Pa labi no šīs baznīcas atrodas ķeizariskais licejs; no tās pa kreisi – lielais un iespaidīgais Bruņniecības nams, kura plašajā un skaistajā zālē sapulcējas dižciltīgie, lai noturētu landtāgus. Bet tieši pretim Jēkaba baznīcai atrodas viena no skaistākajām pilsētas krievu baznīcām,³⁶ ko no pārējām ēkām, kas atrodas šajā ielā, atdala stiprs mūris. Krievu baznīcas ceremoniālā, kā Jums droši vien zināms, ir daudz līdzības ar katoļu tradīcijām; un, par spīti tam (tā liekas man), krievs nevienu tik ļoti neienīst kā tieši katoļus un [17] tikai pēc tam jūdus. Viss vienkāršā cilvēka dievkalpojums sastāv galvenokārt no tā, ka tas pārlieku bieži, gandrīz vai katru acumirkli krīt uz vaiga savu svēto priekšā, apzīmē sevi ar krusta zīmi un izkiedz nemitīgu “*Gospodipomiluj*” vai “Kungs, apžēlojies par mums!”

No tā, ko garīdznieki vēl bez tam dzied un lūdzas kaut kādā slavoņu³⁷ valodā, laji nesaprot nenieka. Svešo konfesiju pārstāvjiem, kas piedalās šajā dievkalpojumā, stingri jāraugās, lai tie neizdarītu neko tādu, kas varētu izskatīties pēc vieglprātības, jo šī nācija ir ārkārtīgi aizdomu pilna. Jā, es zinu, ka sargkareivji plāpāšanas dēļ vien gatavi izsviest katru krietnu cilvēku no baznīcas. Pirmo garīdznieku starp viņiem sauc protopops,³⁸ un viņam pieder tas gods, ka diakons, kad tas viņam pasniedz baznīcā kvēpināmo trauku, spiests tam vispirms nobučot roku. Pat šis [18] ir pārāks par citiem popiem, [kas cēlušies] bieži no augstdzimušiem krieviem, kad tas viņiem nāk pretī pa ielu; un vispār garīdzniecība, pie kuras es pieskaitu vienīgi iesvētītos priesterus, bauda lielu tautas cieņu. Turpretī zemākā garīdzniecība, kā priekšdziedātāji, koristi, ķesteri, kurus arī nozīmē popi no savu ticības brāļu vidus, atrodas zem spieķa (*Stock*)³⁹: tādēļ ārzemnieki, kuri nepazīst krievu baznīcas uzbūvi, izplata baumas, it kā krievu popi saņemot sitienus ar spieķi, kas ir pareizi vienīgi attiecībā uz baznīcas kalpotājiem. Tā kā šīs tautas reliģisko ceremoniju izpildi šajā zemē nekas neierobežo, savus svētos tie nēsā procesijās apkārt pa ielām un arī savus mirušos apglabā atklāti ar daudzām ceremonijām; no tām man likās visuzkrītošāk tas, ka mirušā radinieki, vēl pirms zārks ir nolaiests kapā, tam sniedz vēl atvadu skūpstu; [19] šajā brīdī atraitne izplūst skaļās žēlabās un raudās. Ūdens svētīšana, kas notiek Trejkungu dienā⁴⁰ (ko krievi dēvē par Jordānu), viņiem ir svarīgākā baznīcas ceremonija. Kad tā notiek, aizsalušajā Daugavā tiek izcirsts diezgan liels āliņģis, uz kuru priekšpusdienās dodas sapulcējušos procesija, lai iegremdētos ūdenī; tiek nesti arī bērni, kas šajā laikā ieraušies pasaulē, un trīs reizes iegremdēti ūdenī jeb nokristīti. Bieži, ļoti bieži ir gadījies, ka garīdznieka sastingusī roka šādam bērnam neviļus ļāvusi nogrimt; un viss mierinājums, kādu tik nelaimīgā kārtā bojā gājušā bērna vecāki var saņemt sev līdzī uz māju, ir tas, ar kādu savā laikā sevi uzmundrināja Iļabs: Kungs devis, Kungs ņēmis un tā tālāk. –

Dubultais, labi apgādātais arsenāls atrodas šimpus Jēkaba vārtiem. Daļa no tā [20] pieder augstajam kronim, savukārt otra – pilsētai, un abas ir ļoti labi apgādātas ar šaujamiem ieročiem kaujas gatavībā un citiem karā nepieciešamiem ieročiem. – Starp Kārļa vārtiem⁴¹ un Smilšu vārtiem atrodas krievu garnizona kazarmas, kuras tomēr jāuztur pilsētai; un pie Ķēniņu ielas atrodas šīs tautas lielā labības noliktava. – Rātes staļļi, kur atrodas liels daudzums zirgu, pa daļai maģistrāta vajadzībām, pa daļai, lai iebraukušie ceļotāji varētu turpināt ceļu, tiek uzturēti uz pilsētas rēķina, tāpat kā Sv. Jura hospitālis. Šis hospitālis ir sevišķi ievērojams un bagāts; tādēļ arī šī ēka pirms nedaudziem gadiem ļoti gaumīgi ir uzcelta no jauna.⁴² Iekārtojums šajā patversmē ir ļoti priekšzīmīgs: tāds tas ir arī tā saucamajā Kampenhauzena patversmē (*kampenhauzensche Elend*) un Svētā Gara konventā (*Convent zum heiligen Geiste*), kas tam pieslēdzas un kur par mazu naudu tiek izmitinātas nabadzīgas atraītnes no labo pilsoņu, kā arī sīkpilsoņu⁴³ ģimenēm; [21] viņas tiek apgādātas ar visu, kas vajadzīgs miesas pabarošanai un nepieciešamākajām vajadzībām. Visumā godīgi jāatzīst, ka šī pilsēta uzņem trūkumcietējus kā laba un rūpīga māte; jo tikpat lielas rūpes kā par savu pilsoņu atraītnēm tā izrāda arī par viņu bērniem – bāreņiem; un es ļoti šaubos, vai lielākās pilsētās nekā Rīga iespējams atrast tik labi ierīkotu bāreņu namu, kur bāreņu uzturēšanai, tāpat kā rūpēm par viņu dvēselēm, tiktu gādāts ar visu iespējamo uzmanību. – Mana papīra lapa man vairs neļauj kaut ko vairāk uzrakstīt par šodienu. Tātad dzīvojiet sveiki!

[22] Trešā vēstule

Rīgā, 1770. gada 1. janvārī

[..]

[23] – Pie skaistākajām ielām Rīgā jo sevišķi pieder Mārstaļu iela. Tajā ir daudzas skaistas mājas un jauka vācu reformātu baznīca, kuriem atļauts brīvi praktizēt savu reliģiju. Jāņa ielā ir tāda

paša nosaukuma baznīca, kura paredzēta Rīgā dzīvojošiem latviešiem un pilsētas kungu mājas ļaudīm; viss dievkalpojums tādēļ tiek noturēts nevācu jeb latviešu valodā. – Sv. Pētera baznīca, kas atrodas netālu no tās, ir pilsētas galvenā baznīca, un tai ir nesalīdzināmi priecīgāks izskats nekā Domam. 1721. gadā tornī iespēra zibens un tas aizdegās; tas notika tieši tajā laikā, kad Rīgā uzturējās Pēteris Lielais.⁴⁴ Viņš pats [24] organizēja pasākumus uguns apslāpēšanai; bet, par laimi baznīcas tuvumā stāvošajām mājām, degošais tornis sabruka tādējādi, ka ieguva uz iekšu baznīcā. 1746. gadā tas tika uzcelts no jauna. Tam tika piešķirts izcili stalts stāvs un pie tam četri simti trīsdesmit pēdu augstums, tā ka noteiktās stundās to var saskatīt pat no Baltijas jūras. – Ģildes pagalms (*der Gildenhof*), kurā atrodas divas ļoti ievērojamas ēkas, sauktas par ģildes namiem, ieguvušas savus nosaukumus no divām pilsoņu kārtām, kuras vienādā mērā bijušas pārējo priekšnieki un tādēļ nosaukti par vecākajiem (*Aeltesten*). To daļu, kura sastāv vienīgi no tirgotājiem, veido Lielās ģildes vecākie; savukārt otru, kas sevī iekļauj tikai amatniekus, Mazās ģildes [vecākie]. Ievērojamākie, turīgākie un prasmīgākie no abām pilsoņu kārtām, kā tās dēvē, tiek pierakstīti vecāko solam (*die Aeltestenbank*); un viņu uzdevums ir, [25] ieņemot zināmus pilsētas amatus, pārstāvēt savus līdzpilsoņus strīdu gadījumos. Viņu vecāko sauc par Eltermani, un to ievēlē reizi divos gados, un viņa runasvīrs (*Sprecher*), kurš gan vēl nav eltermanis, tomēr ar vislielākajām izredzēm uz šo amatu, ir dokmanis; šādu apzīmējumu viņš saņem tādēļ, ka viņam, pilsoņu vārdā iesniedzot katru priekšlikumu, jānostājas zem doka (*unter einer Docke stellen muß*).⁴⁵ Abu šo personu, kā arī citu vecāko ievēlēšana vienmēr notiek astoņas dienas pirms Meteņa, un katram jaunajam biedram, kad tas tiek uzņemts Lielās ģildes vecākajos, ir pienākums gada laikā saviem kolēģiem, maģistrātam un tā sekretāriem, kā arī kancelejas darbiniekiem un visiem maģistrāta draugiem un radiem rīkot dzīres, tā saucamo vecāko mielastu (*Aeltestenmahlzeit*) šajā pašā ģildes namā, un šī pacienāšana

mēdz izmaksāt dažus simtus specijdālderu. No šiem pašiem Lie-lās ģildes vecākajiem pēc tam maģistrāts izvēlas [26] rātes locek-ļus, kad tam savā kolēģijā vajag kādu tirgotāju. – Maģistrāts Rīgā bauda lielu autoritāti, un zināmā mērā tam ir tāds pats svars kā vācu impērijas pilsētās. Tas un tā pēcnācēji bauda dižciltīgo pri-vilēģijas, ko tiem jau 1660. gadā dāvināja Kārlis XI un Nīstades miera līgumā⁴⁶ apstiprināja Pēteris I. Viņu kolēģija sastāvēja no četriem birģermeistariem (no kuriem vadošais vienmēr bija viens zinātņu vīrs (*Gelehrter*)),⁴⁷ astoņpadsmit rātes locekļiem, viena virssekretāra un sešiem sekretāriem, viena virsnotāra, pie-ciem notāriem un īstenajiem kancelejistiem, kuriem visiem bija jābūt mācītiem un kuriem bija izredzes uz rātskunga vietu. Ma-ģistrāta lēmumus var apstrīdēt vienīgi Igaunijas un Vidzemes justīckolēģijā Pēterburgā, kam ir pakļautas arī pārējās kolēģijas Rīgā, kā hoftiesa un pat ģenerālgubernators. Justīckolēģijas lē- mumu var apstrīdēt augstajā senātā, bet, lai saņemtu [27] apelā- cijas atļauju vien, jāmaksā 500 rubļu. – Tāda apmēram izskatās pilsēta, kurai ir arī skaistas, ļoti plašas priekšpilsētas ar pa daļai izbruģētām ielām. Tur dzīvo daudzi ievērojami krievu virsnieki, kā arī dažādi vācu tirgotāji; un krievu tirgotājiem, kuriem nav pilsoņu tiesību un tādēļ arī nav ļauts tirgoties pašā pilsētā, šeit ir savi veikali un slēgtas galerijas, tāpat kā šis tautības karavīriem ir liels un plašs hospitālis. Katrā priekšpilsētā bez luterāņu baz- nīcām ir arī krievu; katoļiem ir tikai viens lūgšanu nams ārējā priekšpilsētā, un jūdi nepavisam netiek paciesti. – Lauku pusē šur un tur atrodas pilsētas iedzīvotāju dārziņi, starp kuriem ap- skates cienīgs sava jaukā aprīkojuma, dārgo statuju un grotu, kā arī skaisto celtņu dēļ ir slepenpadomnieka Fītinghofa dārzs;⁴⁸ savukārt šī dārza priekšā [28] uz liela un ļoti patīkama laukuma atrodas rēperbānis, kur tauvotāji sagatavo kuģu tauvas. – Skaistu pastaigu sola ganības, kur pa liepu aleju mazās vācu jūdzes ga- rumā var nokļūt Ņeizarmežā pie Sarkandaugavas. Labajā pusē šai alejai ir liela pļava; tai kreisajā pusē ir dārzi, kurus Pēteris I pagodinājis ar zināmām brīvībām, ko šejienes iedzīvotāji turpina

netraucēti baudīt. Pirms ceļotājs no pilsētas nonāk šajā pļavā, tam jāiet pāri diezgan augstam uzkalnam, ko sauc par Kubes kalnu. Līdz šim šajā kalnā varēja ieraudzīt diezgan daudzas mājas, kurās mīlestības dievītei tika nesti publiski upuri no tās priesterienēm; ar to tad arī šis kalns bija slavens. Ar sodiem, kuri bieži bija diezgan ērmīgi, un ar citām šāda veida iestādēm priekšniecība gan mēģināja zināmā mērā traucēt šīm nekārtībām – tādēļ pašlaik [29] šī nodarbe tiek piekopta drīzāk slēpti nekā atklāti; tomēr liela ārzemnieku un jo īpaši jūrnieku pieplūduma reizēs, kuri (kad tie atstājuši savu kuģi un izkāpuši krastā), kā zināms, ir visnevaldāmākie, izvirtība Rīgā nevar tikt pilnībā noslāpēta; tādēļ šīm netikumīgajām meičām, ja to aizliegtais amats top zināms atklātībā, tiek liegts svētais vakarēdiens un, tām mirstot, – cienīga apbedīšana. Vēl vienu šīs pilsētas ārējo vārtu priekšā atrodas skaisti iekārtots botāniskais dārzs un liels krievu hospitālis, kas izskatās pēc nelielas jaundibinātas pilsētiņas; savukārt pie vieniem citiem vārtiem atrodas akmens kolonna, kas apmēram pirms simts gadiem uzcelta soda laukumā, lai pieminētu divu studentu, Frankes un Andersona, kaunpilno pasākumu – Rīgas aizdedzināšanu,⁴⁹ un šī skaistā pilsēta šādā veidā zaudēja lielu daļu savu māju un bagātību.

[30] Ceturtā vēstule

Rīgā, 1770. gada 2. aprīlī

Jūs vēlaties, mīļo K..., kaut ko patikamu no Rīgas. Nu labi! Vakardiena, kas bija lieglaimes (*Wonne*) diena, atstājusi pārāk lielu iespaidu uz manu sirdi, lai tā šodien nevarētu atļauties mazliet dalīties iespaidos, atkārtojot to, ko es tiku redzējis un izjutis. Jūs zināt, mans vērtīgākais, ka vakar bija mūsu gudrās un ļoti milētās Katrīnas⁵⁰ tronī kāpšanas astotā gadadiena.⁵¹ Rīga šos svētkus svinēja ar prieku un greznību, kas bija uzskatāms apliecinājums, cik augsti šī monarhe tiek vērtēta. Jau ap pieciem no rīta skaļās trompetes, ko izdzirdēju savā ielā, sūtīja pirmo

prieka sveicienu. Es pieskrēju pie loga un redzēju, kā šejienes pilsētas muzikanti – abu mūsu pilsoņu ģilžu trompešnieki, jādami zirgos, reizē pārtrauca rīta stundiņu [31] kādam virsniekam man kaimiņos. Man patika muzikantu apģērbs; no sudraba trompetēm tie izvilināja maršu, un no tā ieskanējās visa iela; pēc šī nelielā priekšnesuma es nospriedu, ka kopumam vajadzētu būt ļoti greznam. Es nekļūdījos. Deviņos no rīta es devos pie kāda drauga, gar kura māju vajadzēja maršēt šīm divām kompānijām, un šeit patiesi redzēju tādu greznību, kas pārspēja visu, ko iespējams redzēt pilsoņu svētkos lielās pilsētās. Gājienu atklāja divpadsmit pie rokas vedami zirgi (*Handpferde*), kas bija rotāti ar dārgām segām un zirglietām. Tiem sekoja muzikanti ar sudraba bungām un trompetēm sarkanos, ar zeltu izšūtos vadmalas uzvalkos. Ritmeistara, leitnanta un kornetu apģērbi bija gandrīz tikpat vērtīgi: visi apšūti ar spāņu mežģinēm (*Point d'Espagne*) rokas platumā un ar baltām spalvām pie cepurēm. Standartjunkuri ar ķeizarienes Annas 1731. gadā korporācijai dāvinātajiem diviem standartiem rokās un visi korporeļi bija [32] tērpušies svārkos ar zelta tresēm rokas platumā, un tiem bija baltas spalvas pie cepurēm: no zemākajiem (*Gemeinen*) precētie bija tērpušies zaļos, neprecētie – zilos korporācijas formas tērpos, visiem bija cepures ar tresēm, vestes un krekli (*Unterkleiden*) viscaur salmu krāsā (*von Paille*), vienādi zirgu piederumi un zirgi, un šādā greznībā (*Staat*) viņi vislabākajā kārtībā jāja uz citadeli, lai apsveiktu ģenerālgubernatoru, kad tas iznāks no krievu baznīcas. Pēc divām stundām tie, lielgabalu zalvju pavadīti (tās no pilsētas vaļņiem tika izšautas simts un vienu reizi), atkal atgriezās pilsētā: un nu sakiet, mans K..., vai šis skats nav valdzinošs? Vakarā Rīgas iedzīvotājiem tika sagatavota jauna izprieca. Katra māja bija izgaismota, bet pils un rātsnams savā iluminācijā parādīja visu, kas vien spēja iepriecēt acis. Pēdīgi šīs dienas krāšņumu noslēdza balle, un, [33] aizgrābts no prieka, kas arī šeit visu laiku bija valdījis, un pilsētas skaistuļu apburts, kas laipnībā līdzinājās grācijām, es ap pulksten diviem, ārkārtīgi

apmierināts, steidzos mājās. – Šodien labu draugu sabiedrībā es apmeklēju citu Rīgas priekšpilsētas daļu jeb ūdens pusi (*Wasserseite*), kur kuģojamā Daugava sniedz iedzīvotājiem tikpat daudz noderīga, cik izklaidējoša. Pilsētas vārti, caur kuriem nonāk šajā priekšpilsētā, gandrīz visi ir skaisti, labi nocietināti un apgādāti ar paceļamiem tiltiem, kurus paceļ vakaros, kad vārtus noslēdz. Tos sauc (lai Jūs iemācītos arī to nosaukumus): Peldu vārti (*die Schwimmpforte*), Grēcinieku vārti (*die Sünderpforte*), Šāļu vārti (*die Schaalpforte*), Jaunie vārti (*die Neupforte*), Kloстера⁵² vārti (*die Stiftspforte*), Ūdensvārti (*die Wasserspforte*) un Citadeles vārti (*die Citadellpforte*); kā arī otrā pusē Rīgai – Kārļa vārti (*die Karls pforte*), Smilšu vārti (*die Sandpforte*) un Jēkaba vārti (*die Jakobs pforte*). Šeit manu uzmanību jo īpaši [34] piesaistīja nocietinājumi, kuri, ierēķinot mūri ap citadeli, pašlaik sastāv no astoņpadsmit bastioniem, septiņiem ravelīniem un diviem nocietinājumu priekšlaukumiem (*Glacis*)⁵³ un kuru uzturēšana, kā man tika teikts, pilsētai izmaksā pāri par desmit tūkstošiem dālderu gadā. Ap šo valni izrakts plats un ļoti dziļš grāvis; tā priekšā, un proti, starp Jaunajiem un Šāļu vārtiem atrodas krievu tirgus laukums, kur šī tauta, tāpat kā poļu ebreji, tirgojas ar visiem iedomājamiem sīkumiem. Šeit tiek pirkti arī krustiņi no svina vai misiņa, ko vienkāršie krievi nēsā uz krūtīm, bet, tā kā šis priekšmets šajā tautā tiek uzskatīts par svētu, tad šādai tirdzniecībai tie piešķir citu nosaukumu, teikdami, ka vēloties naudu izmainīt pret krustu, un ar to darījums ir noslēgts. – Ievērojamāka nekā šī vieta ir upe jeb Daugava, kas plūst garām nelielā attālumā, gandrīz gar pašiem pilsētas torņiem. Visu cauru vasaru tā ir [35] pilna ar dažādu tautību (*Nationen*) pārstāvjiem.⁵⁴ Vidēja lieluma kuģi noenkurojas pie pašas pilsētas, savukārt lielākiem, smagi piekrautiem kuģiem daudzo sēkļu dēļ, kādi šajā upē šur un tur sastopami, daļa savas kravas jāizkrauj jau pie Daugavgrīvas, kas šejienes tirgotājiem bieži prasa prāvus līdzekļus un nes lielus zaudējumus. Tā kā šī tirdzniecība, kuru Rīgas pilsēta pa ūdeni uztur ar Angliju, Holandi, Zviedriju, Dāniju un

Poliju, kā arī daudzām Hanzas pilsētām un kura, neskatoties uz minētajām grūtībām, ir plaša, Jums jau ir sen zināma, tāpēc es negribu to īpaši pieminēt. Savukārt ziemā šī upe ne mazā mērā atvieglo tirdzniecību, kas tiek uzturēta ar Krieviju, Poliju, Lietuvu, Kurzemi un Vidzemes un Igaunijas vietējiem iedzīvotājiem; kādēļ mazie, taču ļoti izturīgie vidzemnieku un poļu zirgi apbrīnojami viegli velk smagos vezumus ar līnēm, malku, labību un tamlīdzīgām [36] precēm pa aizsalušo upi uz Rīgu. Zivju ziņā Daugavā ir liela pārpilnība, tādēļ visu gadu tās var iegādāties par ļoti lētu cenu; lašus, mencas (*den Kablian*)⁵⁵ un salakas, kuras tiek zvejotas tikai pavasarī Ķīšezerā (*Stintsee*) Rīgas tuvumā, uzskata par delikatesēm. Karpas sastopamas reti un ir dārgas; visierastākās zivju sugas ir zutis un reņģe, kas ir mazāka paveida siļķe; piedevām tās ir ļoti garšīgas, ja tiek labi pagatavotas. Kūpinātas butes un plekstes (*Plattfische*),⁵⁶ kūpinātus lašus un zušus zemnieki tirgū piegādā bieži; un, tā kā bez tam krievi ziemā bieži apgādā iedzīvotājus ar storēm, sterletēm, *Zitrinen*⁵⁷ un kaviāru, tad pievilcīgo zivju, ko labi prot pasniegt Rīgas dāmu skaistās rokas un ieteikt smalkās mēles, ir pietiekoši, lai laipni [37] pacienātu ikkatru ārzemnieku. – Lai pilsētu savienotu ar to zemi, kas atrodas otrpus upes, tad visu vasaru tieši pilsētas priekšā upei pāri tiek pārmests tilts, kas pavasarī tiek ierīkots, bet rudenī atkal, pirms straume aizsalst, noņemts un uzglabāts. Tas tiek veidots no lieliem prāmjiem jeb ploštiem, tā garums ir tūkstoš soļu, un tas tiek tik labi nostiprināts ar pāļiem un ķēdēm, ka iztur pat lielāko kravas ratu smagumu, lai arī izskatās tikai peldam virs ūdens. Ienākumi no šī tilta ir ievērojami, un nodevas (*Zoll*), ko maksā pilsonis vai laucinieks (*der Landmann*) un pie tilta atrodošies peldlīdzekļi (*Fahrzeuge*) no maija līdz oktobrim, bez dīžošanās (*Pralerey*) var rēķināt uz trim tūkstošiem un vēl vairāk specijdālderu. Abās pusēs tiltam visu straumi klāj kuģi, kas vienā vasarā bieži ienāk septiņi simti un vairāk, poļu strūgas, plosti un lielas un mazas laivas, [38] kas piešķir Daugavas krastiem patīkamu izskatu, jo visi šie

peldlīdzekļi virmo no cilvēkiem. Sākot ar trijiem no rīta līdz sešiem vakarā šis tilts ir tik ļoti noslogots ar transporta ratiem, strādniekiem un algādžiem, kuri rosās uz kuģiem un citiem peldlīdzekļiem, ka tikai ar pūlēm var izspraukties cauri; bet, sākot no šī laika līdz pat brīdim, kad tiek slēgti vārti, tas kalpo arī par pastaigu vietu iedzīvotājiem, kuri gan kājām, gan pajūgos dodas ieelpot svaigu gaisu; šajā laikā, īpaši saulrietā, tur var sastapt smalkāko sabiedrību. – Bet tikpat patīkamas pastaigas var noturēt gar Daugavas krastu uz Lielo Ķeizara dārzu,⁵⁸ kas atrodas pilsētas tuvumā un kuram ir dažas priekšrocības salīdzinājumā ar dārzu pie Sarkandaugavas.⁵⁹ Lielās dārza celtnes, kas uzceltas pie upes, no attāluma izskatās skaistākas nekā tad, ja tās aplūko tuvumā. Šeit ir redzams, kā laika gaitā šie un tur tiek nodarīti postījumi, [39] un ir patiesi žēl, ka celtnēm, kuru uzcelšana droši vien prasījusi lielus līdzekļus, ļauj aiziet bojā. To priekšā atrodas kāds ar statujām, ziediem un visāda veida mākslīgi izlocītām vītnēm ļoti prasmīgi ierīkots parkers; bet augstais dzīvžogs tā ārpusē, kastaņu alejas, likloču ejas (*die Bogengänge*) un labirinti, nišas un dažādi citi mazi izgreznojumi piešķir dārzam ļoti patīkamu izskatu.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Johann III Bernoulli (1779). *Reisen durch Brandenburg, Pommern, Preussen, Curland, Russland und Pohlen in den Jahren 1777 und 1778*. Bd. 3. Leipzig: C. Fritsch, S. 257.
- ² Imants Lancmanis (1986). *Jelgavas pils*. Rīga: Zinātne, 61. lpp.
- ³ Andreas Meyer (1777). *Briefen eines jungen Reisenden durch Liefland, Curland und Deutschland*. Th. 1. [Erlangen]: Wolfgang Walther. Pēc šī izdevuma veikts tulkojums.
- ⁴ Johann Friedrich Recke, Karl Eduard Napiersky (1831). *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexicon der Provinzen Livland, Ehtland und Curland*. Bd. 3. Mitau: Johann Friedrich Steffenhagen und Sohn, S. 219–220.
- ⁵ Andreas Meyer (1782). *Biographische und literarische Nachrichten von den Schriftstellern die gegenwärtig in den Fürstentümern Anspach und Bayreuth leben* [...]. Erlangen: Johann Jacob Palm, S. 239–250; Christoph Wilhelm von Bock (Hrsg.) (1794). *Sammlung von Bildnissen gelehrter Männer und*

- Künstler nebst kurzen Biographien derselben.* I Th. 10. Heft, 2. Stück. Nürnberg, S. 300–306.
- ⁶ Meyer. *Biographische und literarische Nachrichten*, S. 239.
- ⁷ Bock. *Sammlung*, S. 302.
- ⁸ Joahims Ērenfrīds Pfeifers (*Joachim Ehrenfried Pfeiffer*, 1709–1787) no 1743. gada līdz savai nāvei bija Erlangenes Universitātes teoloģijas profesors, kopš 1744. gada – arī šīs universitātes prorektors.
- ⁹ Bock. *Sammlung*, S. 303.
- ¹⁰ Kārlis Aleksandrs Frīdrihs (*Karl Alexander Friedrich*, 1736–1806), Brandenburgas–Ansbahas–Baireitas pēdējais markgrāfs. Piederēja Hoencollernu dinastijai (viņa māte bija Prūsijas karaļa Frīdriha Vilhelma I meita un Frīdriha II māsa). Pēc Kārļa Aleksandra Frīdriha nāves, kuram nebija bērnu, viņa valsts tika pievienota Prūsijai.
- ¹¹ Bock. *Sammlung*, S. 306.
- ¹² Meyer. *Briefen eines jungen Reisenden*, S. 45.
- ¹³ Turpat, 26. lpp.
- ¹⁴ *Feodālā Rīga* (1978). Rīga: Zinātne, 314.–320. lpp.
- ¹⁵ Meyer. *Briefen eines jungen Reisenden*, S. 2–3.
- ¹⁶ Turpat, 54.–55. lpp.
- ¹⁷ Turpat, 55. lpp.
- ¹⁸ Grāmatai ir dubultā paginācija (ievadam un pamattekstam atsevišķi). Šeit un tālāk norādīta pamatteksta paginācija.
- ¹⁹ Teksta īsinājumi ir nelieli un skar kultūrvēsturiskā ziņā nebūtisku informāciju.
- ²⁰ Erkers – neliela slēgta telpas izbūve resp. izvirzījums ārpus fasādes plaknes vienā vai vairākos stāvos. Vācu renesansē erkers kļuva par gandrīz neatņemamu sienas daļu.
- ²¹ Tagad – Riharda Vāgnera iela.
- ²² Oto Hermanis fon Fītinghofs-Šēls (*Otto Hermann von Vietinghoff, genannt Scheel*, 1722–1792), savā laikā pazīstams Vidzemes politiķis, mecenāts un mākslas mīļotājs, pirmā pastāvīgā teātra izveidotājs Rīgā. Fītinghofu dzimta Vidzemē pazīstama jau kopš 14. gadsimta. Viņa māja, kas uzcelta starp 1762. un 1766. gadu, 19. gadsimta beigās daļēji pārbūvēta, vēl saglabājusies līdz mūsdienām (tag. Kaļķu un R. Vāgnera ielas stūrī).
- ²³ Visticamāk, šeit domāts Siļķu brāķis, kas redzams arī J. K. Broces nokopētajā gleznā “Siļķu krastmala ap 1650. gadu” (oriģināls tagad Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā). 17. gadsimtā Siļķu šķirotava (brāķis) atradies aptuveni pretī rātsnamam, 18. gadsimtā tā pārcelta uz Pārdaugavu. – Johans Kristofs Broce (1992). *Zīmējumi un apraksti*. I sēj. Rīga: Zinātne, 172.–173. lpp. Kā var secināt no A. Meijera piezīmēm, līdz 1770. gadam (kad viņš, kā teikts biogrāfiskajā daļā, devās uz Vāciju), Siļķu brāķis vēl atradies Daugavmalā.

- ²⁴ Acīmredzot šeit domāts Alberta dālderis, kas, būdams galvenā starptautiskās tirdzniecības monēta Baltijas jūras reģionā, vēl 18. gadsimtā Vidzemē bija apgrozībā kā likumīgs maksāšanas līdzeklis. Dažādos gadsimtos un dažādās valstīs sudraba daudzums dālderī svārstījās no 24 līdz 21 g, tomēr vēl 19. gadsimta pirmajā pusē Alberta dālderis saturēja 23,4 g sudraba. 18. gadsimtā viens Alberta dālderis bija adekvāts 90 grašiem. 1764. gadā Rīgā par 1 dālderī varēja nopirkt 10 stopus (12,3 l) parastā degvīna ("brandvīna"). 1 lasts (ap 2010 kg) rudzu, atkarībā no sezonas, togad maksāja no 17 līdz 21 dālderim, tātad par vienu dālderī varēja nopirkt no 95,7 līdz 112 kg rudzu.
- ²⁵ Uz košuma dārzu pie cara pils, virs Jaunajiem vārtiem norāda arī J. K. Broce. – Broce. *Zīmējumi un apraksti*, I sēj., 68. lpp.
- ²⁶ Garlibs Merķelis savās atmiņās par Rīgas Domskolu stipendijas piešķiršanas apstākļus attēlo mazliet citādāk: minētā stipendija bijusi paredzēta *vienīgi* mācībām universitātē, bet nevis pašā Domskolā (kā tas izriet no Meijera piezīmēm). Bez tam saskaņā ar Merķeļa teikto arī uz šo stipendiju mācībām universitātē varēja pretendēt nevis visi, bet tikai īpašas komisijas atlasīti skolnieki, kas mācījušies *sekundā* un *prīmā* (klašu numerācija, otrā un pirmā klase), turklāt *prīmā* pavadījuši divus gadus. Atšķirība ir arī stipendijas avotā: saskaņā ar Merķeli stipendiju maksāja Rīgas rāte, nevis pati skola, kā apgalvo Meijers. – Garlibs Merķelis (1969). *Izlase*. Rīga, 317. lpp. Tiesa, G. Merķelis ir apmēram 17 ar pusi gadus jaunāks par Meijeru un mācījies Rīgas Domskolā attiecīgi vēlāk (no 1778. līdz 1782. gadam). Tomēr šī gadu distance diez vai varēja būt cēlonis būtiskajām atšķirībām stipendiju piešķiršanas sistēmā.
- ²⁷ Specijdālderis – norēķinu vienība, adekvāta Alberta dālderiem sudrabā (bet ne sīknaudā).
- ²⁸ Pēc igauņu vēsturnieka Arvo Tēringa datiem, lielākā daļa Vidzemes, bet jo īpaši Kurzemes topošo teologu tolaik studēja Kēnigsbergas, Jēnas un Halles universitātēs. Pārējo specialitāšu studentu vidū iecienītas bija arī Getingenes, Heidelbergas un Leipčigas universitātes.
- ²⁹ Imanuels Justus fon Esens (*Immanuel Justus von Essen*, 1719–1780), kopš 1760. gada Rīgas Doma baznīcas virsmācītājs.
- ³⁰ Buršprāka (*Bursprake*, arī *Buursprache*, *Bürgersprache*) – viduslaikos un jauno laiku sākumā daudzās Hanzas savienības pilsētās, arī Rīgā – pilsētas rātes statūtu un lēmumu kopums, kas regulāri tika lasīts priekšā pilsētas iedzīvotājiem.
- ³¹ Pareizi Robins no Elcas, Robins fon Elcs (*Robin von Eltz*), arī Lobe Ulsens (latīņu val. *Lobertus ab Hulsen*), Livonijas ordeņmestrs no 1385. līdz 1389. gadam.
- ³² Sv. Miķeļa dienā – 29. septembrī.
- ³³ Lēvenvoldes (vācu val. *von Löwenwolde*) – vācbaltiešu dzimta, kas Livonijā zināma jau kopš 13. gadsimta un 1747. gadā ierakstīta Vidzemes

bruņniecības matrikulā. Iespējams, šeit domāta savrupmāja, kuru savā laikā uzcēlis Pētera I ģenerālpilnvarotais (plenipotentiārijs) Gerhards Johans fon Lēvenvolde (*Gerhard Johann von Löwenwolde*, miris 1723) un kurā aprakstāmajā laikā dzīvojuši viņa pēcteči.

- ³⁴ Kampenhauzeni (vācu val. *von Campenhausen*, sākotnēji Kampenhūzeni/*Campenhusen*) – vācbaltiešu dzimta, kas ieceļojusi Livonijā 16. gadsimtā un 1742. gadā ierakstīta Vidzemes bruņniecības matrikulā. Iespējams, šeit domāts Baltazars fon Kampenhauzens (*Balthasar von Campenhausen*, 1745–1800), Vidzemes bruņniecības landrāts un Vidzemes guberņas civilgubernators.
- ³⁵ Rīgas pils, bijusī ordeņmestra rezidence.
- ³⁶ 18.–19. gadsimtā pareizticīgo Sv. Alekseja baznīca, pirms tam un mūsdienās katoļu Marijas Magdalēnas baznīca. – Broce. *Zīmējumi un apraksti*, I sēj., 67. lpp.
- ³⁷ Acīmredzot domāta baznīcas slāvu (senslāvu) valoda.
- ³⁸ Protopops (krievu val. *protopop*; no sengrieķu πρῶτος – “pirmais” un baznīcas slāvu “pop”) – garīdznieku augstākā pakāpe tā sauktās “baltās garīdzniecības” hierarhijā; ar šo jēdzienu neoficiāli apzīmēja tos pareizticīgo garīdzniekus, kas nebija pakļauti klosterim.
- ³⁹ Proti, stingrā pakļautībā.
- ⁴⁰ Oficiāli minētos svētkus krievu pareizticīgo baznīcā sauc par Kunga Jēzus kristīšanas (*Kreshchenie Gospodne*) dienu. Latviskajā kristīgajā tradīcijā tā pazīstama arī kā Triju ķēniņu jeb Zvaigznes diena. Pēc Gregora kalendāra to svin 6. janvārī, pēc pareizticīgo kalendāra 18. gadsimtā to svinēja 17. janvārī.
- ⁴¹ Kārļa vārti savu nosaukumu ieguvuši 17. gadsimta beigās par godu Zviedrijas karalim Kārlim XI. Tie atradās tagadējās Alksnāja ielas galā, Vecrīgas dienvidaustrumu stūrī.
- ⁴² Sv. Jura hospitālis dibināts jau 1220. gadā; gadsimtu gaitā tas vairākkārt mainījis savu atrašanās vietu. Jaunā ēka, par kuru runā A. Meijers, uzcelta 1753. gadā, iesvētīta 1754. gadā. – Broce. *Zīmējumi un apraksti*, I sēj., 244. lpp.
- ⁴³ J. K. Broce norāda, ka Svētā Gara konventā “uzņem tikai tādas atraitnes, kuru vīri iepirkušies brālībā, pie kuras var piederēt precētie rātes locekļi, mācītāji, mācītie un skolotāji, tirgotāji un ar tirdzniecību saistītie ierēdņi”. Turpat ierīkoti arī dzīvokļi 12 Lielās ģildes atraitnēm. Savukārt “vecas un nevarīgas zemas kārtas rīdzinieku atraitnes” uzņem Kampenhauzena pātversmē. – Broce. *Zīmējumi un apraksti*, I sēj., 246. un 252. lpp.
- ⁴⁴ Pēteris I (1672–1725), Krievijas cars (patstāvīgi valdīja no 1689. līdz 1725. gadam).
- ⁴⁵ Nav īsti skaidra šīs acīmredzot viduslaicīgās un simboliskās ceremonijas jēga. Vārdam *die Docke* ir vairākas nozīmes, starp tām arī dzijas šķetere un kūlītis.

- ⁴⁶ Miera līgums, kas 1721. gada 10. septembrī (30. augustā pēc v. st.) Somijas pilsētā Ništatē/Nišdadē (vācu val. *Neustad*, zviedru val. *Nystad*; pilsētas tagadējais nosaukums Ūsikaupunki) tika noslēgts starp Zviedriju un Krieviju un izbeidza Ziemeļu karu. Ar šo līgumu Vidzeme, Igaunija un citas teritorijas Baltijas jūras ziemeļaustrumos tika iekļautas Krievijas impērijas sastāvā. Privilēģijas, par kurām runā A. Meijers, cars Pēteris I apstiprināja jau iepriekš – 1710. gada 4. jūlijā, kad Vidzemes bruņniecība un Rīgas rāte kapitulēja Krievijai, kas apņēmas garantēt plašu Vidzemes un Rīgas iekšējo autonomiju un līdzšinējās pārvaldes sistēmas saglabāšanu.
- ⁴⁷ 18. gadsimtā minētā kontekstā ar jēdzienu *Gelehrter* visbiežāk apzīmēja juristus.
- ⁴⁸ Acīmredzot domāta O. H. fon Fītinghofa-Šēla muiža Zolitūdē, kurai atzinīgus vārdus veltījis arī jau minētais astronoms Johans III Bernulli (Bernoulli (1780). *Reisen durch Brandenburg, Pommern, Preussen, Curland, Russland und Pohlen*, Bd. 6. Leipzig, S. 14).
- ⁴⁹ Šis Rīgas lielais ugunsgrēks notika 1677. gadā. Minētos studentus apvainoja tā izraisīšanā un sodīja ar mokpilnu nāvi. Vēl 19. gadsimta sākumā tag. Brīvības un Stabu ielas krustojumā esot atradies kauna stabs ar paskaidrojumu par minēto noziegumu; no šejienes arī cēlies Stabu ielas nosaukums.
- ⁵⁰ Katrīna II, Krievijas ķeizariene (valdīšanas laiks 1762.–1796. g.).
- ⁵¹ Informācija neatbilst vēsturiskajai patiesībai: Katrīna ar savērnieku palīdzību gāza no troņa savu vīru Pēteri III 1762. gada 28. jūnijā (9. jūlijā). Viņas kronēšana Maskavā notika tikai 1762. gada 22. septembrī (3. oktobrī), tātad gandrīz piecus mēnešus pēc Meijera norādītā datuma.
- ⁵² Saukti arī par Bīskapa (Bīskapijas) vārtiem. – Broce. *Zīmējumi un apraksti*, I sēj., 45. un 47. lpp.
- ⁵³ *Glacis* franču valodā nozīmē nogāzi, uzbērumu; šeit šis fortifikācijas jēdziens tulkots, izmantojot apzīmējuma *Glacis bey Karlsporte* tulkojumu. – Broce. *Zīmējumi un apraksti*, I sēj., 71.–72. lpp.
- ⁵⁴ Dažādu tautību pārstāvju kuģiem.
- ⁵⁵ No franču *cabliau*.
- ⁵⁶ Plekstu dzimtas zivs.
- ⁵⁷ Iespējams, izkropļots krievu vārds *оцетрина* – no stores gaļas pagatavots ēdiens.
- ⁵⁸ Saukts arī par Pirmo Ķeizardārzu, to sāka ierīkot 1711. gadā pēc Pētera I pavēles Gustavsālā (vēlāk – Pētersala, mūsdienās – Andrejsala). Tagadējais Viesturdārzs (Dziesmu svētku parks).
- ⁵⁹ Saukts arī par Otro Ķeizardārzu. To Aleksandra augstienē Sarkandaugavā sāka ierīkot 1721. gadā.

ZINĀTNES DZĪVE

LATVIJAS ARHEOLOGU ZINĀTNISKĀS ATSKAITES SESIJA PAR 2016. UN 2017. GADA LAUKA PĒTĪJUMU REZULTĀTIEM

Uzturot 20. gs. 50. gados iedibināto tradīciju iepazīstināt sabiedrību ar jaunāko arheoloģisko izrakumu rezultātiem, 2018. gada 20. aprīlī Latvijas Universitātes (LU) Akadēmiskās bibliotēkas konferenču zālē notika LU Latvijas vēstures institūta organizētā arheologu zinātniskās atskaites sesija, kas veltīta arheoloģiskajiem lauka darbu pētījumiem, kurus 2016. un 2017. gadā veikuši dažādās institūcijās (Latvijas Universitātē, muzejos, komercsabiedrībās) strādājošie arheologi. Aizvadītajos divos gados lielākoties notikuši aizsardzības izrakumi un uzraudzības darbi arheoloģiskajās vietās vai to aizsardzības zonā, kur saimnieciskās darbības rezultātā paredzēti pārveidojumi, bet izrakumu kādas zinātniskās problēmas risināšanai joprojām ir maz, jo zinātnēi piešķirtais finansējums neļauj izvērst šādus pētījumus.

Sesijas ievadvārdos LU Latvijas vēstures institūta direktors G. Zemītis norādīja uz dažām tendencēm, kas raksturo pašreizējos arheoloģiskos lauka pētījumus, t.i., izrakumu darbus. Viņš atzīmēja, ka, aplūkojot sesijas programmu, nevar nepamanīt, ka tā ir visai īsa, bet pieteikto referātu autoru skaits visai liels (23), kas iezīmē pozitīvu tendenci, t.i., tiek izvērsti starpdisciplināri pētījumi, kas ir visnotaļ apsveicami. Tai pašā laikā referātos atspoguļojas pavisam neliela daļa no veiktajiem izrakumiem salīdzinājumā ar Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas divos gados izsniegto izrakumu atļauju skaitu (aptuveni pusotrs simts).

Sesijā tika nolasīti 9 referāti un prezentēti 3 stenda referāti.

No sesijas prezentācijām īpaši atzīmējams referāts, kurā tika izklāstīti pētījumu rezultāti Riņņukalna neolīta apmetnē. Darba rezultātus izklāstīja V. Bērziņš, M. Kalniņš un A. Ceriņa. Apmetne ir pētīta vairākkārt, bet pēdējie izrakumi veikti sadarbībā ar Vācijas arheologiem. Šie ir vieni no pirmajiem izrakumiem Latvijā, kur atsegtā kultūrslāņa fiksācijas darbi veikti, izmantojot jaunākās digitālo tehnoloģiju iespējas, t.i., arheoloģiskie slāņi dokumentēti ar fotogrammetrijas metodēm, no daudziem fotoattēliem speciālās datorprogrammās izveidojot detalizētu telpisko modeli. Tāpat izraktā grunts skalota ar flotācijas metodi caur

smalkiem sietiem. Šāda metode ļauj konstatēt rakšanas procesā nepamanītos artefaktus (zivju, putnu kaulus, gliemju čaulas, augu sēklas u.c.) un paver iespējas daudz pilnīgāk rekonstruēt akmens laikmeta iedzīvotāju dzīvi.

Trīs sesijā nolasītie referāti atspoguļoja pēdējo gadu izrakumus pilskalnos. Divi no pilskalniem tikuši pētīti jau agrāk, jaunākie pētījumi Grobiņas pilskalnā un apmetnē (E. Guščika) mainījuši atziņas par dzīvesvietas hronoloģiskajiem ietvariem, bet Ķīšukalna pilskalnā un apmetnē (I. Kuniga) – par apdzīvotības intensitāti un apbūves raksturu. Savukārt izrakumi Alūksnes Tempļa kalna pilskalnā veikti pirmo reizi, tie parādīja visai ilgstošu un intensīvu vietējo iedzīvotāju dzīvi pilskalnā arī pēc krustnešu iekarojumiem un latgaļu zemju sadalīšanas (A. Vilcāne, U. Kalējs).

Sesijas dalībniekiem bija iespēja detalizētāk iepazīties ar izrakumos konstatētajām liecībām par Dobeles Livonijas ordeņpils konventa ēkas pārbūvi Kurzemes un Zemgales hercogistes laikā (A. Tomašūns), ar Ludzas viduslaiku pils vārtu torņa un galvenās pils pagalma izpētes rezultātiem (U. Kalējs), Ērgemes pilī atsegtās podiņu krāsns rekonstrukciju (I. Mālkalniete). Klausītāji guva plašu ieskatu arī par pirmoreiz tik vērienīgajos izrakumos, kas veikti Rīgas ielas pārbūves laikā Cēsīs, atsegtajiem vēsturiskā bruģa slāņiem, ielas koka klājumiem, ūdens apgādes sistēmu u.c. atradumiem (A. Ērkšķe, L. Lēģere, O. Ušpelis). Savukārt izrakumus Rīgas vecpilsētā atspoguļoja tikai viens stenda referāts (I. Reinfelde, J. Tereško).

Šajā sesijā izpalika referāti par izrakumiem apbedījumu vietās, bet tika raksturoti tajās (Turaidas kapsēta, Daņilovka u.c.) iegūtā antropoloģiskā materiāla paleopatoloģiskās izpētes dati (G. Gerhards, E. Pētersone-Gordina).

Izzinošu informāciju sniedza stenda referāts par izrakumiem darvas tecinātavā Dundagas pagastā (M. Kalniņš). Pētitais objekts ir mežu saimnieciskās vēstures pieminekļis, kura izrakumos iegūtā pieredze var būt turpmāk noderīga, lai dabā atšķirtu šī veida pieminekļus no uzkalniņiem ar akmeņu riņķiem.

Sesijas noslēgumā profesors A. Vasks pozitīvi vērtēja sesiju un arheologu centienus lauka pētījumos izmantot jaunas metodes, kā arī dažādu nozaru pētnieku iesaistīšanos arheoloģisko izrakumu veikšanā un iegūtā materiāla izvērtēšanā.

Analizējot pēdējās organizētās sesijas, vērojama arheologu pasivitāte savu pētījumu rezultātu publiskošanā sabiedrībai un arī zinātnieku

auditorijai (piemēram, 2012. gadā sesijā nolasīti 12 referāti un prezentēti 8 stenda referāti). Lai arī arheologu lielākās daļas veikto izrakumu īsi apskati regulāri iznāk izdevumā “Arheologu pētījumi Latvijā par ... gadu” un paplašinās izrakumu atspoguļojums sociālajos tīklos, tomēr arheologu sesijas ir akadēmisks pasākums, kurā līdz šim visplašāk piedalījušies paši arheologi. Savulaik katrs rokošais arheologs uzskatīja par pienākumu uzstāties arheologu atskaites sesijā un iepazīstināt ar savu izrakumu rezultātiem. Sesijas dod iespēju daudz izvērstāk runāt (arī ilustrēt ar fotoattēliem) par izrakumu rezultātiem, iepazīstināt ar pētniecības metodēm, diskutēt par pieminekļu saglabāšanas un aizsardzības problēmām u.c. jautājumiem.

Pastāv arī cita problēma. Padomju periodā, kad arheoloģisko izrakumu darbs koncentrējās Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūtā, līdztekus lauka darbiem arheologi gatavoja un publicēja zinātniskus rakstus. Šobrīd, kad arheoloģisko lauka darbu jomā noteicošā loma ir arheologiem no komercsabiedrībām, izrakumos iegūtā materiāla dziļāks zinātnisks izvērtējums, zinātnisku rakstu sagatavošana un publicēšana, piedalīšanās konferencēs, kas veicinātu vietēju un starptautisku arheoloģiskā mantojuma popularizēšanu, bieži vien izpaliek. Tādējādi ne visi rokošie arheologi velta laiku “pienācīgai izrakumu vietu un atradumu izpētei un darba rezultātu publikācijai”, kā to nosaka Eiropas Konvencija arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai (1992).

Sesijas izskaņā arheologi tika aicināti būt aktīvākiem, saglabāt arheologu atskaites sesijas kā visas Latvijas arheologu pasākumu, lai sekmētu zināšanu un profesionālo prasmju apmaiņu.

Sesijas klausītāju vidū bija gan nozares speciālisti, gan studenti, skolēni un citi – kopumā vairāk nekā 60 interesentu.

Sesija tika rīkota LU Latvijas vēstures institūta Bāzes finansējuma projekta “*Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām*” (LU reģistrācijas numurs ZD2015/AZ85) ietvaros.

Antonija Vilcāne

ARHEOLOGU FORUMS PARĪZĒ, 2018

2018. gada vasaras sākumā, 4.–9. jūnijā, Parīzē Francijā norisinājās UISPP organizācijas rīkotais XVIII pasaules aizvēstures un pirmvēstures jautājumiem veltītais kongress, kurā aktīvi piedalījās arī Austrumbaltijas arheologi.

UISPP (*International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences*) dibināta Bernē tālajā 1931. gadā. Organizācija apvieno zinātniekus, kas nodarbojas ar vēstures studijām visdažādākajos tās aspektos – arheologus, ģeologus, paleontologus, zoologus, botāniķus, vides pētniekus un daudzus citus. Organizācijas izpētes uzmanības lokā ir jautājumi par seno cilvēku sabiedrību, tās adaptācijas iespējām apkārtējā vidē un attīstības dinamiku. Zinātniekiem arvien vairāk specializējoties atsevišķu jautājumu izpētē, aktuāla kļūst nepieciešamība savstarpēji komunicēt un apvienot dažādo pētījumu rezultātus.

Šī iemesla dēļ UISPP reizi 3–5 gados rīko vispasaules kongresus. XVIII kongress norisinājās Parīzē, t.s. Latīņu kvartālā, Sorbonnas Universitātē, iestādē ar garu un bagātīgu vēsturi, kas aizsākusies jau 13. gadsimtā. UISPP šī brīža prezidents profesors Fransuā Džindžjans (*F. Djindjian*) arī ir no Sorbonnas.

Šajā kongresā piedalījās ap 1560 dalībnieku, norisinājās 119 sesijas, tika nolasīts ap 1800 referātu un demonstrēti stenda referāti, pārstāvot zinātniekus no visiem kontinentiem – Eiropas, Āzijas, Austrālijas, Āfrikas, Ziemeļ- un Dienvidamerikas, arī Okeānijas. Tematika, protams, bija visdažādākā – sākot no arheoloģijas teorijas, tās metodēm, datubāzēm, dažādām palīgdisciplīnām līdz izrakumu metodikai un preventīvajai arheoloģijai. Tika aplūkotas senās tehnoloģijas, kaula, raga, akmens un krama industrijas, apbedīšanas tradīcijas, bioloģiskā antropoloģija un ģenētikas problēmas. Hronoloģiski kongresā apskatītās tēmas ietvēra visus aizvēstures laikmetus – no augšējā paleolīta līdz dzelzs laikmeta beigām. Tomēr pastiprināta uzmanība tika veltīta klimata un apkārtējās vides jautājumiem, īpaši seno sabiedrību adaptācijai dabā un izdzīvošanas iespējām mainīgajos klimatiskajos apstākļos. Kopumā apspriežamie jautājumi bija izkārtoti tematiski, aptverot trīsdesmit deviņas sesijas.

Kongresā visplašāk pārstāvētais pētniecības periods bija akmens laikmets – paleolīts, mezolīts un neolīts, ar šiem posmiem veltīto jautājumu atspoguļojumu – klimata, apkārtējās ainavas, zvejnieku, mednieku un barības augu savācēju dzīvesveida izpēti, kā arī pāreju no tradicionālā

mednieku–vācēju dzīvesveida uz ražojošo ekonomiku. Netrūka arī akmens laikmeta mākslai, apbedīšanas tradīcijām un to simbolikai veltītu ziņojumu.

Visu šo plašo pētījumu loku, protams, bija grūti aptvert, tādēļ mūsu arheologu grupa vairāk koncentrējās uz Ziemeļeiropas akmens laikmeta tematiku, kas ietvēra pētījumus par Eiropas ziemeļu daļas dabas ainavām, jūras piekrastes teritorijām un to apguvi, par mednieku–zvejnieku iztikas stratēģiju piekrastes rajonos un iekšzemē, par seno cilvēku attiecībām ar dzīvnieku valsti, par akmens laikmeta sabiedrības sociālajām problēmām un citiem jautājumiem.

Interesanta bija **XVIII-1 sesija “Ziemeļbrieži vai zivis? Glaciālā perioda nobeiguma izdzīvošanas stratēģija jaunāko pētījumu gaismā”**. Sesiju organizēja Jaceks Kabacinskis (*Kabacinski*, Polija) un Tomass Terbergers (*Terberger*, Vācija). Sesijas ietvaros diskutēja par vēlā glaciālā perioda nobeiguma posmu Ziemeļeiropas lielajā līdzenumā: pazīstamajā Ārensburgas ielejā (M. J. Vēbere un citi), Dānijas, Ziemeļvācijas un Polijas līdzenumos (B. V. Eriksena, U. Šmelke, I. Sobkovjaka-Tabaka), Nīderlandes teritorijā (E. Rensinks), arī Austrumeiropas ziemeļos, līdz pašiem Urālu kalniem (M. Žiļins). Tika uzsvērts, ka pamatīgāk pētītie dabas apstākļi, kā arī apkārtējā dzīvnieku valsts ļauj domāt par plašākām izdzīvošanas iespējām, balstoties ne tikai uz ziemeļbriežu medībām, bet izmantojot arī citus pieejamos resursus, kā, piemēram, zivis un citus ūdens iemītņiekus. No etnoarheoloģijas puses šo domu balstīja pētījumi evenku dzīves pieredzē Piebaikālā un Amūras baseinā, kur vēl šodien dzīvnieku un zivju proteīni plaši tiek izmantoti saimniecībā (A. Anrī (*Henry*) un citi). Tika nolasīti arī ziņojumi par atsevišķiem akmens laikmetam svarīgiem dzīvniekiem, piemēram, bebru (P. Vangs Petersens, Dānija). Atgādinot pētniecībā dominējošo uzskatu par Ziemeļeiropas vēlo paleolītu kā ziemeļbriežu laiku, tika uzsvērts, ka jāpievēršas arī citu iztikas avotu pētniecībai, īpaši zivju resursiem, kā to cerīgi liecina jaunākās seno cilvēku kaulu izotopiskās analīzes (T. Terbergers, J. Kabacinskis).

Intensīvas diskusijas un interesi izraisīja arī referāti **XIX-2 sesijā “Mednieku–vācēju konfrontācija ar zemkopju sabiedrību ekspansiju”**, kuras organizatori bija Ofers Bar-Josefs (*Bar-Yosef*) no ASV un Pablo Ariass (*Arias*) no Spānijas. Sesija bija veltīta mednieku–vācēju un zemkopju sabiedrību attiecību un mijiedarbību skaidrošanai neolītizācijas procesa laikā. Lielākajā daļā referātu tika aplūkots Vidusjūras reģions, īpaši izceļot Ibērijas pussalu un neolītizācijas procesus tajā.

Tomēr, lai arī šie referāti bija salīdzinoši reģionāli, tos caurvija ideja, ka mednieki–vācēji, pat ja zemkopju sabiedrības dzīvoja tiem līdzās, nemaz tik aktīvi necentās mainīt savu dzīvesveidu un netiecās pēc domesticētiem mājlopiem (M. Diniza un citi). Šādu pašu tendenci pētnieki (N. Kotova un citi), analizējot arheoloģisko materiālu, konstatējuši arī mūsdienu Ukrainas teritorijā, kur iespējams pat salīdzinoši precīzi noteikt robežas starp šīm dažādajām sabiedrībām. Tomēr visasākās diskusijas izvērtās pēc Oles Grena (*Grøn*) referāta, kurā viņš centās pierādīt, ka cilvēki ar augu domestikāciju, kuru uzskata par vienu no neolīta galvenajām iezīmēm, ir nodarbojušies jau kopš paleolīta. Kā vienu no spilgtākajiem piemēriem savam apgalvojumam O. Grens izmantoja atklājumus Skandināvijā, kas rāda, ka jau mezolītā mednieku–vācēju sabiedrība ar uguns palīdzību uzlabojusi augsnes kvalitāti, lai iegūtu lielākas riekstu ražas. Turklāt riekstu čaulu atradumu daudzums dažādās apmetnēs liecina, ka rieksti bijuši viena no galvenajām pārtikas grupām. Šo procesu O. Grens pielīdzināja pirmatnējai zemkopībai, tādējādi norādot, ka nepieciešama jauna terminoloģija, lai šādu zemes apstrādi nošķirtu no pirmatnējās lauksaimniecības neolītā.

XIX-3 sesijas “Īpašas apmetnes vai īpaši saglabāšanās apstākļi? Starpdisciplināra pieeja Eiropas agrā mezolīta mitrāju funkciju izpētē” organizatori bija Kolā Gerē (*Guéret*, Francija), Aleksandrs Desēns (*Deseine*, Francija) un Haralds Libke (*Luebke*, Vācija). Sesijā runāja par svarīgām, bet pētnieciskā ziņā ļoti sarežģītām akmens laikmeta apmetnēm – agrā holocēna purvāju apmetnēm Ziemeļeiropā. Tās ir ļoti nozīmīgas agrā mezolīta dzīvesvietas, bet grūti izpētāmas pieejamības ziņā, slāņu neviendabīgās uzkrāšanās dēļ un hronoloģijas noteikšanā. Taču tajās lieliski saglabājies organiskais materiāls (kauls, augi), kā arī izcili koka priekšmetu paraugi. Tuvāk tika aplūkotas tādas purva apmetnes kā Motala Dienvidzvidrijā (L. Larsons), Duvenzē apmetne Ziemeļvācijā (H. Libke), Austrumdānijas purva apmetnes (K. Pedersens), arī atradumiem bagātā Zamostjes 2 apmetne Krievijā – Volgas augšteces rajonā (O. Lozovska) un citas senās dzīvesvietas.

Vēl jāpiemin **XX-2 sesija “Piekrastes resursi un atkritumu kaudzes ar gliemju paliekām”**, ko organizēja Džefs Beilijs (*Bailey*), Karena Hārdija (*Hardy*) un Metjū Meredits-Viljamss (*Meredith-Williams*). Sesijā tika runāts par t.s. atkritumu kaudžu apmetnēm ar gliemju vāciņu piejaukumu (*shell mounds, shell middens*), kuras tūkstošiem atrastas gar pasaules okeānu un jūru krastiem, sniedzot ziņas par šī veida pieminekļu veidošanās apstākļiem, izmantojot jūras resursus. Referātos tika

analizēta gliemju sugu daudzveidība, uzkalniņu veidošanās vēsture un to iespējamā hronoloģija. Tika uzsvērti arī sakari ar iekšzemes dzīvesvietām. Ziņojumi aptvēra ļoti plašu ģeogrāfisko areālu – no Brazīlijas un Kanādas piekrastēm Amerikā līdz Atlantijas krastiem Eiropā, Japānai un Austrālijai, arī Āfrikas kontinentam. Ziņojumu vidū jāpiemin referāts par klasiskajiem “kĶekenmedingiem” Dānijā (S. Andersens), arī Francijas piekrastē Tevjekas apmetnē, kas raksturīga ar pieminekli izveidoto kapulauku (G. Maršāns (*Marchand*) un citi). Pētījumi turpinās arī slavenajā Rakušēcnij Jaras apmetnē Donas lejtecē, ko uzskata par agrāko šāda veida neolīta pieminekli visā Austrumeiropā (A. Cibrijs un citi). Nozīmīgs bija referāts par Latvijā pētīto Riņņukalna apmetni, kas ir vienīgais šāda veida piemineklis visā Austrumbaltijā, veidojies iekšzemē, pie Salacas iztekas no Burtnieka ezera, un šā uzkalniņa saturā dominē saldūdens gliemji. Referātu, pārstāvēt Latvijas un Vācijas kopējos pētījumus no 2011. līdz 2017. gadam, autoru kolektīva vārdā nolasīja H. Libke.

Eirāzijas vēlā paleolīta komisija pirmo reizi bija sarīkojusi atsevišķu, tikai Austrumbaltijai veltītu sesiju (XVIII-2) “**Vēlais paleolīts Austrumbaltijā**”, ko organizēja Ilga Zagorska (Latvija), Egidijus Šatavičius un Gabriele Gudaitiene (Lietuva). Mērķis bija Rietumeiropas pētnieku saimi plašāk iepazīstināt ar vēlā paleolīta laiku un tā izpēti Lietuvā, Latvijā un Igaunijā, sniedzot ziņas par apkārtējo vidi, dzīvnieku valsti un seno cilvēku ienākšanu mūsu teritorijā.

Kopumā tika nolasīti septiņi referāti, bet viens – par vēlā paleolīta kultūrām Lietuvā – tikai atreferēts īsumā autora (E. Šatavičius) neierašanās slimības dēļ. Igaunijā diemžēl, lai gan ir atbilstoši dabas apstākļi un dzīvnieku valsts, paleolīta beigu apdzīvotība vēl nav apstiprinājusies. Latvijā ar paleolīta perioda beigām ir datēti ziemeļbriežu un pat aļņa kauli, ir liecības par senajām kaula un raga harpūnām, t.s. Lingbi tipa cirvjiem, par krama rīku savrupatradumiem un pat vairākām apmetņu vietām Daugavas un Lielupes krastos, stāstot par diezgan plašu mūsu teritorijas apdzīvotību minētajā periodā (I. Zagorska sadarbībā ar I. Zupiņu, Latvijas Dabas muzejs, un citiem). To apliecināja arī jauni izrakumi jau zināmajā Avotiņu apmetnē Lielupes baseinā (M. Kalniņš). Pētījumi krama tehnoloģiju aspektā (Salaspils Laukskolas apmetne) vēlreiz droši apstiprināja Svidru kultūras klātbūtni Latvijā (I. M. Berga-Hansena).

Pētnieki no Lietuvas, kas jau sen zināma ar savām plašajām vēlā paleolīta dzīvesvietām un krama industrijām, šoreiz vairāk koncentrējās

uz atsevišķu izcilu kaula un raga priekšmetu – ornamentēta kaula dunča, divu Lingbi tipa cirvju – demonstrēšanu un to attiecināšanu uz vēlo paleolītu (A. Butrimis, A. Girininks, T. Rimkus un citi). Sesijā tika prezentēti arī jauni datējumi no Kaļiņingradas apgabalā iegūtajiem kaula un raga priekšmetiem, tos saistot ar vēlo paleolītu (L. Ivanovaite un citi). Tika demonstrēti arī jaunas, Svidru kultūrai piederošas apmetnes materiāli no Lietuvas (G. Gudaitiene). Visi pētījumi vēlreiz apliecināja Austrumbaltijas senākās apdzīvotības saiknes un vienlaicību ar senajām dzīvesvietām Rietumeiropā.

Jaunākos datus par Aboras vēlā neolīta apmetnes hronoloģiju un tās iemītnieku pārtikas ieguves stratēģijām, kas iegūti, ar bioarheoloģiskajām metodēm pētot šajā apmetnē atrastos apbedījumus (D. Legzdiņa, G. Zariņa, I. Loze), kongresa **XXXI-1 sesijā “Cauri laikam, telpai un sugām: jaunu metožu pielietošana, tehnoloģiju attīstība un jaunas datu izplatīšanas iespējas bioloģiskajā antropoloģijā”** prezentēja Dardega Legzdiņa.

Latvijas vārds izskanēja arī Zvejnieku kapulauka sakarā, kad **XIII-2 sesijā “Aizvēsturiskie personīgie rotājumi sociālā un ekonomiskā kontekstā”** Larss Larsons (Zviedrija) referēja par zobu piekariņu rotām no Zvejnieku kapulauka, bet Gēteborgas Universitātes doktorante Aija Macāne Zvejnieku kapulauka materiālu minēja savā ziņojumā par cilvēku un dzīvnieku savstarpējo attiecību izpausmēm akmens laikmetā.

Brīvajā laikā bija iespējams iepazīties ar plašu arheoloģiskās literatūras klāstu, apmeklēt Parīzes slavenos muzejus (kā *Musée de l'Homme*), satikt kolēģus un domubiedrus.

Nākamais UISPP organizētais XIX vispasaulas kongress norisināsies Marokā, Mīknēsas (*Meknès*) pilsētā, un būs veltīts Āfrikas aizvēstures problēmām.

Ar UISPP XVIII kongresa materiāliem plašāk var iepazīties vietnē: uispp2018.sciencesconf.org.

Ilga Zagorska, Mārcis Kalniņš

PĀRSKATS PAR LU LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA DARBĪBU 2018. GADĀ*

Aizvadīts viens darbīgs, arī veiksmīgs gads! – tā var teikt, atskatoties uz Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtā (LU LVI) paveikto 2018. gadā. Projektiem noslēdzoties, turpinājās darbs pie uzņemto saistību pabeigšanas, rakstīti projektu pieteikumi un uzsākti jauni pētījumi. Notikusi iesaiste studiju darbā LU un citās Latvijas augstskolās, veidota mērķtiecīga mijiedarbība ar jauno zinātnieku paaudzi un stiprinātas sadarbības saiknes ar kolēģiem Latvijas un ārvalstu zinātniskajās institūcijās, darot to gan lauka pētījumos, gan rakstot kopīgas publikācijas, gan zinātnieku forumos prezentējot savstarpējo sadarbību apliecinošus ziņojumus.

Virzot institūta darbību atbilstoši LU Attīstības stratēģijā 2016.–2020. gadam izvirzītajiem uzdevumiem, personālvadības politikai un LU LVI Nolikumā noteiktajiem mērķiem, 2018. gadā četras sēdes (1. februāris, 27. marts, 11. aprīlis un 19. decembris) aizvadīja LU LVI Zinātniskā padome priekšsēdētāja Gunta Gerharda vadībā un institūta direktors Guntis Zemītis sasauca trīs (15. janvāris, 27. marts, 1. oktobris) institūta darbinieku pilnsapulces. To ietvaros meklēti risinājumi institūtam aktuālām problēmām, kā, piemēram, ieilgusi nespēja atrisināt institūta struktūras jautājumu (piedāvāti modeļi, veikta darbinieku aptauja) vai institūta izdevumu – “Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls” (LVIŽ) un “Arheoloģija un etnogrāfija” – turpmākā attīstība, to iekļaušana starptautiski citējamās datubāzēs, kā arī sarežģījumi, ko radījusi OECD zinātnes klasifikatora akceptēšana Latvijā (humanitārs institūts nedrīkst vēlēt akadēmiskos amatos par sociālo zinātni kļuvušās etnoloģijas pētniekus!).

2018. gada pirmajā pusgadā noslēdzās Valsts pētījumu programmas (VPP) Letonika “Latvijas vēsture, valoda, kultūra, vērtības” apakšprojekts “Latvijas vēsture: Kultūrvēsturiskā vide un sociālpolitiskās norises Baltijas jūras reģiona kontekstā” (vadītājs G. Zemītis) un VDK zinātniskās izpētes komisijas (vad. Kārlis Kangeris) darbs, gada beigās rezultātus par trīs gadu periodā paveikto apkopoja arī LU Bāzes un snieguma finansējuma projekta “Letonika, diaspora un starpkultūru

* Pārskats izstrādāts pētniecības programmas ZD2015/AZ85 “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” ietvaros.

Autori rakstu krājuma “Senā Rīga 9” atvēršanā 2018. gada 9. februārī.
Foto: Guntis Zemītis

komunikācija” apakšprojekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” vadītājs G. Gerhards. Aplūkojamā gada griezumā LU LVI darbinieki turpināja strādāt divos ERAF projektos – “Apbedījuma vides mikrobioma nozīme biomolekulārajā arheoloģijā un senās tuberkulozes izpētes procesos” (vad. G. Gerhards) un “Apģērba attīstība Latgalē 19. gs.” (pēcdoktorantūras projekts, vad. Ieva Pigozne), kā arī LU Akadēmiskās attīstības ilgtermiņa saistību projektos “Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta žurnāla “Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls” trīs numuru izdošana 2018. gadā” (vad. G. Zemītis), “Pļaviņu un Rīgas HES zonas arheoloģisko objektu zīmēto plānu un fotonegatīvu sakārtošana ilgstošai glabāšanai, inventarizācija un digitalizācija LU LVI Arheoloģisko materiālu krātuvē” (vad. Silvija Tilko), “Daugavas lejteces arheoloģiskajos izrakumos iegūtā antropoloģiskā materiāla saglabāšanas pakāpes noteikšana LU LVI Bioarheo-

loģisko materiālu krātuvē” (vad. Gunita Zariņa), “LU LVI Etnogrāfisko materiālu krātuves 1950.–1970. gadu ekspedīciju neidentificēto fotonegativu sakārtošana ilgstošai glabāšanai, inventarizēšana, digitalizācija” (vad. Lilita Vanaga) un “Latvijas vēsturiskās koksnes gadskārtu mērījumu un ilggadējo hronoloģiju datu bankas izveidošana” (vad. Māris Zunde).

Minētie projekti sniedza būtisku atbalstu kolekciju saglabātības apstākļu un pētniecības iespēju nodrošināšanai Latvijas un starptautiskā mērogā nozīmīgajās krātuvēs un laboratorijā un LVIŽ virzībai uz iekļaušanu starptautiski citējamās datubāzēs. Piebilstams, ka LU Akadēmiskās attīstības projektu veidā saņemts atbalsts arī dalībai starptautiskās konferencēs (AABS konferencē Stenfordā, ASV; UISPP kongresā Parīzē, Francijā u.c.) un semināros (“Understanding Zooarchaeology I”, Šefilda, Lielbritānija), izotopu un paleodiētas analīžu veikšanai (LU Ķīmijas fakultātē) un arheoloģiskajiem izrakumiem (Popē, Ventpils novadā) u.tml. Vairākām zinātniskajām aktivitātēm finansējums piesaistīts trijos Valsts kultūrkapitāla fonda projektu konkursos. Kā, piemēram, “Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata” (vad. G. Zariņa), ģeoarheoloģiskie un arheoloģiskie pētījumi Vipēža un Brizu ezerā un Grobiņas pilskalnā (vad. E. Guščika), Vilkmuižas ezerā iegūto paraugu radiokarbons datēšana (vad. I. Doniņa).

LU LVI darbiniekiem 2018. gads bija veiksmīgs projektu piesaistē. Vispirms kā pozitīvs piemērs minams vairākus pētniecības virzienus (jauno un jaunāko laiku vēsture, arheoloģija) un zinātnieku paaudzes pārstāvošo darbinieku saliedējošs un institūta atpazīstamību veicinošs projekts “Kultūrvēsturiskā mantojuma apzināšana un izpēte “Rail Baltica” trases divos Latvijas posmos” Valda Bērziņa vadībā. Par veiksmīgu uzskatāma institūta darbinieku dalība Latvijas Zinātnes padomes (LZP) Fundamentālo un lietišķo pētījumu projektu (FLPP) konkursā. Pirmajā kārtā iegūstot trīs (no astoņiem iesniegtajiem) trīsgadīgus (2018–2021)¹ un otrajā kārtā – divus (no četriem iesniegtajiem) divgadīgus

¹ “Dzimte, dzimums un statuss dzelzs laikmetā Latvijas teritorijā (7.–12. gadsimts)” (sadarbība ar Latvijas Biomedicīnas pētījumu un studiju centru, vad. G. Gerhards); “Cilvēks dinamiskā ainavā: Latvijas piejūras smiltāju biogrāfija” (vad. V. Bērziņš); “Vēstures politizācija: postfaktuālās pieejas Latvijas un Krievijas attiecībām XX gadsimtā, instrumentālā digitalizācija, izaicinājumi demokrātijai, mācības un pretildzekļi” (vad. Ainārs Lerhis).

Arheologi Inga Doniņa, Aigars Vāvere un Mārcis Kalniņš, apzinot dzelzceļa līnijas *Rail Baltica* trases posmu. Foto: projekta vadītājs Valdis Bērziņš

(2018–2020)² projektus. Atbalstīto projektu varētu būt bijis arī vairāk, jo tikai viens no abās kārtās iesniegtajiem, atbalstu neguvušajiem institūta projektu pieteikumiem ieguva zem sliekšņa vērtējumu no ārzemju ekspertiem. LZP FLPP konkursos nepietiekamā finansējuma dēļ konkurence bija ļoti sīva, un, neraugoties uz rūgtumu, tomēr atzīstams, ka Latvijas zinātnei, t.sk. vēstures un arheoloģijas nozarei, ir uzkrāta nozīmīga starpdisciplinārās un starptautiskās sadarbības pieredze, tai ir milzīga kapacitāte, ko apliecina arī ārzemju ekspertu pozitīvais projektu vērtējums.³ Liels gandarījums bija par sadarbībā ar Daugavpils

² “Karš un sabiedrība Latvijā, 1914–1921” (vad. Ēriks Jēkabsons); “Sociālās transformācijas bronzas laikmeta sabiedrībās Daugavas lejtece” (vad. Andrejs Vasks).

³ Kā apliecina LZP apkopotie dati, pirmajā projektu konkursā kopumā finansēts 61 no 287 jeb 21% no virs sliekšņa novērtētiem projektiem. Otrajā FLPP konkursā finansēts 41 no 234 jeb 18% no virs sliekšņa novērtētiem projektiem. Avots: LZP pārskati par pirmā un otrā FLPP konkursu rezultātiem, kas pieejami LZP mājaslapā: https://www.lzp.gov.lv/images/stories/dokumenti/FLPP_2018_1_PARSKATS.PDF; https://www.lzp.gov.lv/images/stories/dokumenti/OTRAIS_FLPP_2018.PDF

Universitāti iegūto VPP “Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai” projektu “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturisku lūzumu posmos” (vad. G. Zemītis), kurā iesaistīta lielākā daļa institūta vēsturnieku un etnologu un kuram ir iespēja būt par platformu turpmākai jaunu darbinieku piesaistei institūtam.

Pārskata periodā darbinieku skaita svārstības bija visai nelielas – lielākā kustība skāra projektos institūtam piesaistītos darbiniekus. 2018. gadā LU LVI dažādā intensitātē un dažādos gada posmos bija nodarbināti 85 strādājošie: 55 no tiem pamatdarbā, pārējie – blakusdarbā vai piesaistīti uz projekta realizācijas laiku. Institūtā strādāja 25 vadošie pētnieki, 11 pētnieki, 16 zinātniskie asistenti, 7 krātuvju darbinieki (vadītāji un glabātāji), 4 administrācijas pārstāvji un 23 citos amatos strādājošie (pienākumu izpildītāji, vieszinātnieki, eksperti, redaktori u.c.). Starp LU LVI strādājošajiem 45 darbinieki bija ar doktora grādu, septiņi – doktora grāda pretendenti, seši institūta zinātniskie asistenti darbu apvienoja ar studijām LU un Tartu Universitātes doktorantūras programmā, trīs bakalaura programmas studenti bija nodarbināti Arheoloģisko materiālu krātuvē (AMK) un Dendrochronoloģijas laboratorijā realizētajos LU Akadēmiskās attīstības projektos. 2018. gadā AMK darbiniece Baiba Jansone aizstāvēja bakalaura darbu par tēmu “Salenieku–Makašānu kapulauks: apbedījumu veidi un hronoloģija” (vad. Elīna Guščika) un viņai tika piešķirts bakalaura grāds.

Beidzoties amatā ievēlēšanas termiņam un noslēdzoties projektiem, 2018. gada otrajā pusē darba gaitas institūtā pārtrauca ilggadējā darbiniece, numismāte, vadošā pētniece un vairāku monogrāfiju autore Tatjana Berga un arheoloģe, pētniece, zinātniskā sekretāre (2003–2016) Viktorija Bebre, arheoloģe Dita Auziņa, kā arī vēsturnieki Arturs Žvinklis un Juris Pavlovičs. Paldies par viņu ieguldījumu LU LVI attīstībā un šī brīža sadarbību! Pirmajā pusgadā institūta darbinieku kolektīvu papildināja LVIŽ atbildīgā redaktore Kristīne Ante un zinātniskais asistents, vēsturnieks, krievu minoritātes Latvijā 20. gs. starpkaru periodā pētnieks Andrejs Gusačenko. Otrajā pusgadā uzsāktu projektu un Valsts pētījumu programmas ietvaros institūts slēdzis darba līgumus ar kolēģiem no LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes, Filozofijas un socioloģijas institūta, Juridiskās fakultātes, Lībiešu institūta,

Sociālo zinātņu fakultātes, Teoloģijas fakultātes, Vēstures un filozofijas fakultātes u.c. Turpināta starpinstitucionālā sadarbība ar Latvijas Biomedicīnas pētījumu un studiju centru (ERAF un LZP FLPP) un Daugavpils Universitāti (VPP).

Noslēgto starptautisko līgumu ietvaros turpināta sadarbība ar ārvalstu kolēģiem. Tā, piemēram, arheologi Valdis Bērziņš, Ilga Zagorska un Mārcis Kalniņš kopā ar Baltijas un Skandināvijas arheoloģijas centra (*Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie*) pētniekiem turpināja 2017. gadā uzsākto akmens laikmeta apmetnes pie Burtnieku ezera arheoloģisko izpēti, kuras rezultāti apspriesti vairākos semināros un aprobēti starptautiskās zinātniskās konferencēs.

2018. gadā LU LVI darbinieki sagatavojuši un nolasījuši vismaz 105 referātus, vairāk nekā 70 no tiem – starptautiskās konferencēs. Pārskata periodā notika vairāki nozīmīgi humanitāro un sociālo zinātņu kongresi – Eiropas arheologu asociācijas (*European Association of Archaeologists* – EAA) ikgadējā (24.) konference Barselonā, Baltijas studiju konference Stenfordā, ASV, IV Pasaules latviešu zinātnieku kongress, t.sk. II Latvijas vēsturnieku kongress Rīgā, Starptautiskās aizvēstures un protovēstures zinātņu savienības kongress u.c., kuros ar ziņojumiem piedalījās un LU pārstāvēja institūta zinātnieki. Zinātnisko notikumu ģeogrāfija visai plaša – ASV, Baltkrievija, Igaunija, Itālija, Krievija, Ķīna, Lietuva, Portugāle, Spānija, Turcija, Vācija, Zviedrija u.c. Starptautiskajās konferencēs nolasītie ziņojumi tēžu (kongresu mājaslapas, atsevišķi drukas izdevumi, elektroniskās publikācijas) vai konferenču apskata (LVIŽ) veidolā jau nonākuši pie lasītājiem. Pēc projektu piederības referāti sadalās šādi: Bāzes finansējuma projekts – 55, Snieguma finansējuma projekts – 23, VPP Letonika – 12, LU Akadēmiskās attīstības projekti – 7, ERAF – 4, citi projekti – 4.

Iepriekšējā gadā LU LVI organizēja vai piedalījās 11 semināru un konferenču rīkošanā. Izcelsim dažas no tiem – Vēstures, arheoloģijas un etnogrāfijas sekcija LU 76. konferencē “Letonika, diaspora un starpkultūru komunikācija. Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (16. februāris, LU LVI, atbildīgais G. Gerhards, LU Bāzes un snieguma finansējuma projekts), “Latvijas arheologu zinātniskā atskaites sesija par arheoloģiskajiem izrakumiem Latvijā 2016. un 2017. gadā” (20. aprīlis, LU Akadēmiskā bibliotēka, atb. Antonija Vilcāne), sadarbībā ar Latvijas Kara muzeju un LU Vēstures un filozofijas

Izrakumi Valmieras pilsdrupās. Foto: izrakumu vadītājs
Rūdolfs Brūzis

fakultāti starptautiska zinātniska konference “Nacionālo valstu veidošanās Baltijas reģionā un Austrumeiropā 1917.–1918. gadā” (27.–28. septembris, Latvijas Kara muzejs, atb. G. Zemītis), sadarbībā ar Valmieras muzeju “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi, IV” (23. novembris, Valmieras muzejs, atb. I. Boldāne-Zeļenkova, VPP Letonika).

Pateicoties izdevumu redaktoru – K. Antes un A. Vilcānes – neatlaidībai un institūta vadības rūpēm par institūta izdevumu pēctecīgu izdošanu, 2018. gadā pie lasītājiem nonāca attiecīgi trīs LVIŽ numuri un viens “Arheoloģijas un etnogrāfijas” rakstu krājums. Gada sākumā atvēršanas svētkus pieredzēja krājums “Senā Rīga 9: pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē” Ievas Oses redakcijā, Ērika Jēkabsona monogrāfija “Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā” un Viktorijas Bebres izlolotais krājums “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi III”. Rudenī Valmieras muzejā suminājām Tatjanu Bergu par grāmatu “Valmieras vecpilsētas arheoloģija”, bet decembra nogalē sagaidījām Līgas Lapas monogrāfiju “Kaujinieki un mežabrāļi 1905. gada revolūcijā Latvijā”. Visas monogrāfijas un rakstu krājumi

sagatavoti un izdoti VPP Letonika ietvaros. Atvērtās piekļuves datubāzi – LU Repozitoriju – papildināja LU LVI darbinieku sagatavotie četri tēžu krājumi⁴ un viens rakstu krājums.⁵

2018. gadā LU LVI darbinieki LUIS bibliogrāfiskajā sadaļā veikuši 180 ierakstus,⁶ starp tiem – desmit zinātniskas publikācijas, kas iznākušas SCOPUS un WoS indeksētos izdevumos, 55 tēzes, septiņas recenzijas, 15 šķirkļi Nacionālajai enciklopēdijai un Latvijas Arheoloģijas rokasgrāmatai un cita veida publikācijas (piem., apraksti, priekšvārdi, populārzinātniskas publikācijas utt.). Darbinieku atskaites liecina, ka 71 publikācija tapusi Bāzes finansējuma ietvaros, 48, t.sk. monogrāfijas, attiecas uz VPP Letoniku, 26 – Snieguma finansējuma projektu, 13 – institūtā realizētajiem LU Akadēmiskās attīstības projektiem, 9 – citiem institūtā realizētajiem projektiem, t.sk. ERAF un pēcdoktorantūras grantā, 63 publikācijas tapušas ārpus institūta realizētajiem vai jau noslēgtajiem projektiem.

LU LVI darbinieku publikācija (līdzautori G. Zariņa un A. Vasks)⁷ izcelta kā gada sasniegums zinātnē 2018. gadā un apbalvota ar LZA prezidenta Atzinības rakstu. Godalgas saņēmēši arī citi institūta darbinieki: Ēriks Jēkabsons kļuva par Arveda Švābes balvas laureātu, bet

⁴ *Latvijas Universitātes 76. starptautiskā zinātniskā konference: Vēstures, Arheoloģijas un Etnogrāfijas sekcijas referātu tēzes, 2018. gada 16. februārī*. Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2018 (sast. A. Vilcāne, LU Bāzes un snieguma finansējums). URL: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/45325/LU_76_konf_Vestures_arheologijas_etnografijas_sekcijas_%20tezes.pdf; *Latvijas arheologu atskaites sesija par 2016.–2017. gada izrakumu rezultātiem: referātu tēzes*. Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2018 (sast. A. Vilcāne). URL: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/45312>; *IV Pasaules latviešu zinātnieku kongress: Latvijas vēsturnieku 2. kongress; 18. un 19. jūnijs, 2018. Tēzes*. Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2018 (sast.: K. Beķere, G. Zemītis). URL: http://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/40676/2_Latvijas_vesturnieku_kongress_tezes_2018.pdf ISBN 9789934874222; *Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi, IV: Konferences referātu tēzes, 2018. gada 23. novembrī, Valmieras muzejs. The 4th Annual Conference “Scholarly Readings of Young Historians”, 23 November, 2018, Valmiera Museum. Abstracts*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2018 (VPP Letonika). URL: <http://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/45388>.

⁵ *Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi 2017/3*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018 (VPP Letonika). URL: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/45396>

⁶ LUIS dati 23.01.2019.

⁷ The genomic history of southeastern Europe / Iain Mathieson, Songül Alpaslan-Roodenberg, Cosimo Posth, Anna Szécsényi-Nagy, Nadin Rohland, Swapan Mallick, Iñigo Olalde, Ron Pinhasi, David Reich, Gunita Zariņa, Andrejs Vasks ... [et al.]. *Nature*, Vol. 555, No. 7695 (2018), pp. 197–203.

Ēriks Jēkabsons no LZA prezidenta Ojāra Spārīša saņem Arveda Švābes balvu. LZA Pavasara pilnsapulce 2018. gada 5. aprīlis. Foto: Jānis Brencis

Elīna Guščika – par titula “Gada vēsturnieks 2017. gadā” īpašnieci, LU rektora Pateicības rakstus saņēma Māris Zunde un Kārlis Kangeris, bet Aijai Jansonei pasniegts LU prorektora Inas Druvietes Suminājuma raksts. Šogad LU LVI direktors Guntis Zemītis kļuva par Eiropas Zinātņu un mākslu akadēmijas (*European Academy of Sciences and Arts*) locekli, bet Ēriks Jēkabsons un Gunita Zariņa papildināja LZA akadēmiķu rindas.

Nozīmīgs LU LVI darbības virziens 2018. gadā bija sadarbība ar sabiedrību, kas izvērstā vairākos veidos: rīkojot publiski pieejamus seminārus un konferences; regulāri informējot par institūta aktualitātēm institūta mājaslapā un sociālajā vietnē facebook.com; piedaloties sabiedrībā plašu atsaucību ieguvušos pasākumos – Muzeju nakts un Zinātnieku nakts; iesaistoties pašvaldību iniciētos uz novada kultūrvēsturiskā mantojuma apzināšanu un jēgpilnu izmantošanu vērstos pasākumos un sniežot viedokļrakstus un intervijas Latvijas sabiedriskajos medijos.

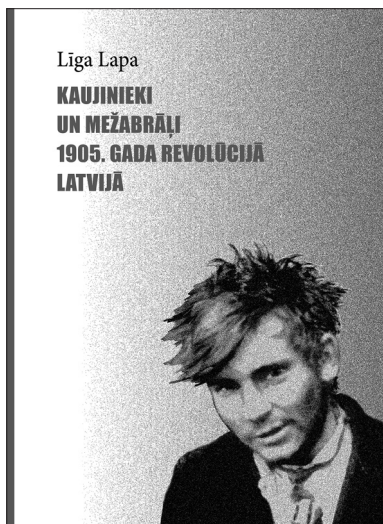
Bioarheoloģe
Gunita Zariņa
sarunā ar
apmeklētājiem
Muzeju naktī
2018. gada
19. maijā. Foto:
Guntis Zemītis

2018. gads nesā arī skumjus brīžus, kad sērojām par diviem mūžībā aizgājušiem kolēģiem. Janvārī atvadījāmies no arheologa – dzelzs laikmeta un ieroču pētnieka, lieliska kolēģa un drauga Dr. hist. Māra Atgāža (1935–2018). Novembrī dzimtajā Barkavas kapsētā teicām ardievas izcilajam zinātniekam – viduslaiku arheoloģijas un viduslaiku vēstures avotu pētniekam, akadēmiķim Dr. habil. hist. Ēvaldam Mugurēvičam (1931–2018).

2019. gads iezīmējas ne mazāk spraigs kā aizvadītais gads – būs jauni zinātniskā darba izvērtējumi un notiks plaši zinātnieku – arheologu, bioarheologu, etnologu un vēsturnieku – forumi, būs jauni pētniecisko projektu konkursi un izaicinājumi. Jācer, ka tas būs tikpat veiksmīgs!

Ilze Boldāne-Zeļenkova

RECENZIJAS

Līga Lapa. *Kaujinieki un mežabrāļi 1905. gada revolūcijā Latvijā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2018. 446 lpp.: il. ISBN 978-9984-824-51-2

Latvijas vēstures institūta pētnieces Dr. hist. Līgas Lapas zinātniskās monogrāfijas par kaujinieku un mežabrāļu darbību 1905. gada revolūcijas laikā iznākšana bija ilgi gaidīts notikums. 1905. gada revolūcijas tēma pati par sevi ir interesanta un ļoti būtiska Latvijas vēstures kontekstā. Kaujinieku un mežabrāļu kustība šajā ziņā nav izņēmums. Pat

pretēji – tai pēdējos gados plašāka sabiedrība ir pievērsusi daudz lielāku uzmanību¹ nekā citām revolūcijas norisēm. Vienlaikus historiogrāfijā kaujinieku akcijas un mežabrāļu karš līdz šim ir bijusi viena no pret-runīgāk (pirms Otrā pasaules kara un trimdā) vai ideoloģizētāk (padomju periods) vērtētajām tēmām. Tādēļ jo sevišķi svarīgs ir svaigs skats uz vairāk nekā simts gadus senajiem notikumiem, kuri vēl arvien raisa diskusijas gan akadēmiskajā vidē, gan plašākā sabiedrībā.

L. Lapas monogrāfijas struktūru veido piecas nodaļas (ievērojot hronoloģisko principu) ar 82 apakšnodaļām, avotu un literatūras apskats, personu rādītājs ar biogrāfiskām ziņām un divi pielikumi: 1905. gada 13. janvāra demonstrācijā kritušo un ievainoto saraksts un Latviešu sociāldemokrātu savienības Kaujas organizācijas statūti. Autore kaujinieku un mežabrāļu darbību atklāj, aprakstot lielu skaitu dažādu vardarbīgu epizožu. Nenoliedzami, izveidotā notikumu kolāža ir interesanta, brīžiem pat aizraujoša, kā arī demonstrē autores erudīciju

¹ Mākslas filma “1906” (2019, rež. Gatis Šmits), Filipa Rufa grāmata “Pa stāvu liesmu debesis. Nenotveramā latviešu anarhista Pētera Māldera laiks un dzīve” (2012), populāras publikācijas par agrāko revolucionāru darbību aiz Latvijas robežām u.c.

(jāatzīmē plašā un skrupulozā Latvijas Valsts vēstures arhīva, kā arī preses materiālu izmantošana) un vēlmi iedziļināties notikušā niansēs. Tomēr šāds izklāsta stils vienlaikus rada haotiskuma sajūtu, jo autore nepaskaidro, kāpēc viņa izvēlējusies aplūkot konkrēto situāciju vai vardarbīgo epizodi, bet citas ignorējusi. Kāds galu galā ir bijis aprakstīto epizožu atlases kritērijs vai kritēriji?

Diemžēl nav īsti skaidrs, ko tieši autore saprot ar apzīmējumu “kaujinieks”, lai gan kaujinieki ir pētījuma galvenie varoņi. Grāmatas anotācijā kaujinieki un mežabrāļi ir dēvēti par “revolūcijas dalībnieku aktīvāko daļu”. Ievadā norādīts, ka pētījuma objekts ir “sociāldemokrātisko pulciņu īpaši aktīvā daļa, kas ar ieročiem rokās mēģināja pretoties varas iestādēm, veica bruņotas akcijas” (14. lpp.). Tālāk autore atzīmē, ka “kaujiniekus raksturo piederība pie politiskās partijas” (15. lpp.). Tomēr grāmatā aprakstītajās epizodēs redzams, ka kaujinieki ne vienmēr ir bijuši partijas biedri, vai arī to partejiskā piederība ir neskaidra. Autore apraksta arī strādnieku savstarpējos konfliktus, laukstrādnieku streikus, baznīcu demonstrācijas, 13. janvāra notikumus, kuros nav skaidri konstatējama bruņotu sociāldemokrātisko pulciņu organizēta dalība. Turklāt nav skaidrs, kas būtu jāsaprot ar apzīmējumu “bruņota akcija” – līdzās uzbrukumiem ar šaujamo ieročiem, sprāgstvielām un aukstajiem ieročiem grāmatā minētas arī piekaušanas, psiholoģisks terors, apmētāšana ar akmeņiem utt. Savukārt daudzas revolūcijas asiņainākās bruņotās cīņas epizodes (piemēram, Talsu un Tukuma kaujas, “Aizputes karš” un daudzas citas) grāmatā nemaz nav aprakstītas.

Zīmīgi, ka kaujinieku identificēšanas un definēšanas problēma ir nodarbinājusi jau pašus revolucionārās kustības dalībniekus. Piemēram, K. Begge aprakstā par rūpnīcas “Etna” kaujinieku darbību pamatoti norādījis, ka “novilkta robežas [...] starp aktīvu partijas biedri un biedri, kuram partija uzdeva izvest atbildīgu uzņēmumu ar varbūtēju neizbēgamu ieroču pielietošanu, nav viegli”.² Šī problēma skaidri redzama arī daudzās L. Lapas aprakstītajās epizodēs, diemžēl tā paliek līdz galam neatrisināta.

Monogrāfijas virsrakstā lasāms arī vārds “Latvija”, lai gan pētījumā nemaz nav aplūkoti notikumi Latgalē. Šāda pieeja ir grūti attaisnojama, jo pati autore norāda, ka 12 Latgales pagastos darbojušās mežabrāļu grupas (179. lpp.). Tāpat zināms, ka Latgalē notika muižu dedzināšanas,

² Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs (LNA-LVA), PA-35-12-35, 1. lpp.

sadursmes ar karaspēku³ un Vidzemes kaujinieki veica bruņotas akcijas kaimiņu novadā.⁴ Daugavpili aktīvi darbojās “Bunda” kaujas organizācija, piedaloties daudzās akcijās.⁵ Šeit jāpiezīmē, ka autore gandrīz pilnībā ignorē “Bunda” un Krievijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas (KSDSP) kaujinieku grupu darbību Latvijā, lai gan šīs partijas (it sevišķi “Bundu”) dažkārt uzskata pat par radikālākām nekā latviešu sociāldemokrātus vai “savienībniekus”.⁶ Turklāt Daugavpili “Bunda” kaujas organizācija izveidojās neilgi pēc Kišiņevas grautiņa, tātad jau 1903. gadā. Savukārt KSDSP kaujinieki dižojās ar bruņotu uzbrukumu veikšanu Rīgā jau 1904. gadā, kad kādā apšaudē kritis viens un ievainots vēl viens policists, noticis uzbrukums Centrālcietuma priekšniekam, kurā pēdējais gan izdzīvojis.⁷ Tiesa, autore piemin atsevišķas akcijas, kurās latviešu sociālisti sadarbojušies ar krievu un ebreju biedriem (pret ebrejiem vērsto grautiņu novēršana – 132., 133., 135. lpp.;⁸ kopīgi apmeklētas lekcijas “par bruņoto sacelšanos, barikāžu cīņām un ielu kaujas taktiku” – 147. lpp.; uzbrukums policijas pārvaldei⁹ – 223.–224. lpp.; tramvajnieku streiks – 242. lpp.), tomēr kopējais iespaids ir tāds, ka autori interesē tieši latviešu, nevis Latvijas kaujinieki.

Jautājums par kaujinieku darbības priekšvēsturi L. Lapas monogrāfijā arī ir skarts virspusīgi. Autore norāda uz Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas (LSDSP) nostāju terorisma jautājumā pirms revolūcijas un piemin pirmo sociālistu teroristisko grupu darbību Krievijā 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta pašā sākumā (16.–17. lpp.). Latviešu kaujinieku darbības apraksts tiek sākts ar 1903. gadu, kad strādnieku pulciņš Rīgā pirmo reizi izgatavojis aukstos ieročus (42. lpp.). L. Lapa diemžēl nepiemin 1899. gada “Rīgas dumpi”, kura laikā cara armija pirmo reizi šāva uz Rīgas strādniekiem. Sekojošajos nemieros tika ievainoti vairāk nekā 20 kārtības sargi. Spriežot pēc atmiņām,

³ Jānis Babris (1960). *1905.–1907. g. revolūcija Latgalē*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 145.–147., 151. lpp.

⁴ *LNA-LVA*, PA-35-4-25, 4. lp.

⁵ Aivar Stranga (2009). *Latyshi i evrei: revoliutsiia 1905 g. Evrei v meniaiuschchemsia mire*, vpp. 6, s. 297.

⁶ Turpat, 298. lpp.

⁷ *LNA-LVA*, PA-35-12-114, 2. lp.

⁸ Starp citu, grautiņu novēršanā plaši piedalījās ne tikai ebreju un latviešu, bet arī KSDSP kaujinieki. Sk.: *LNA-LVA*, PA-35-12-114, 2. lp.

⁹ Jānis Luters atmiņās raksta, ka uzbrukumā slepenpolicijai piedalījušies divi KSDSP organizācijas biedri. Sk.: *LNA-LVA*, PA-35-12-57, 14. lp.

strādnieki sadursmēs izmantoja speciālus āķus bruģakmeņu izvilšanai, apmētāja ar akmeņiem policistus, lietoja kabatnažus un sadursmēs ar policiju likuši lietā arī dzelzs nūjas.¹⁰ Mēnesi pēc šiem notikumiem Londonā tika iespiests un Latvijā izplatīts uzsaukums “Aicinājums latviešu strādniekiem un strādniecēm”, kurā sociāldemokrāti pirmo reizi strādniekus aicināja uz organizēšanos un bruņotu cīņu: “Mēs negribējam asiņu. Mēs gribējam mierīgi cīnīties ar saviem ekonomiskiem pretiniekiem, gribējam gausties valdībai par fabrikantu pārestībām. Bet taisnības vietā mēs no valdības dabūjam apsmieku un nāvi. [...] Mēs ieraudzījām, ka aiz varmākas kapitālista stāv lielāks varmāka, cars-patvaldnieks, ar kuru nevar iztikt mierīgā, neasiņainā ceļā. [...] Pacelsim savas spēcīgās sastrādātās dzelžu rokas un zvērēsim pie savu noslaktēto biedru kapa, ka ātrāk mierā neliksimies, līdz no viņu asinīm izaugs krāšņš brīvības koks. Mūsu ienaidnieks ir cieši organizēts. Lai ar viņu varētu mēroties, tad arī mums vajaga organizēties.”¹¹

Tieši pēc “Rīgas dumpja” sākās aktīvāka nelegālo strādnieku pulciņu organizēšanās, no kuriem dažus gadus vēlāk izauga LSDSP. Līdz ar to “Rīgas dumpja” nozīme 1905. gada notikumam, tai skaitā kaujinieku darbības, kontekstā ir grūti pārvērtējama. Arī 1905. gada 13. janvārim, kad strādnieku gājienam pie dzelzceļa tilta ceļu aizšķērsoja karavīru nodaļa un atklāja uguni, bija daudz līdzīga ar 1899. gada maija notikumiem, tikai ievērojami plašākā mērogā.

Vēl viens grāmatas trūkums ir reģionālo procesu ignorēšana, it sevišķi tādēļ, ka pati autore ievadā uzsver: “svarīgi ir atklāt, cik daudz specifiska bija revolucionārajā kustībā Latvijā, kā tā iekļāvās Krievijas impērijas vispārējā kontekstā” (15.–16. lpp.). Diemžēl pētījumā šis uzdevums netiek veikts, lai gan kaujinieku grupu (tajās piedalījās arī latvieši, piemēram, Alberts Traubergs bija sociālistu-revolucionāru kaujinieku organizācijas vadītājs Pēterburgā) darbība Krievijas impērijas lielpilsētās, arī rietumu reģionos (piemēram, 1892. gadā dibinātās Polijas Sociālistu partijas kaujinieki izvērta plašu vardarbīgu cīņu) bija ļoti aktīva. Tāpat Latvijas “Bunda” un KSDSP organizācijas bija saistītas ar citiem reģioniem ciešām partijās saitēm un pildīja partijas vadības lēmumus.

Tomēr, manuprāt, pētījuma lielākā nepilnība ir Latvijas Valsts arhīva glabāto agrākā Partijas vēstures institūta dokumentu ignorēšana. Tā kā

¹⁰ Felikss Cielēns (1961). *Laikmetu maiņā*. 1. sēj. Lidingo: Memento, 127. lpp.; *Austrālijas Latvietis*, 28.10.1961.; *LNA-LVA*, PA-35–12–221, 2. lp.

¹¹ B. Kalniņš. Rīgas dumpis. *Brīvība*, 01.05.1992.

autore pati ir piedalījusies “Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmatas” izdošanā, attaisnojama varētu būt PA-36. fonda (“Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmatas” redakcija) neizmantošana – iespējams, autorei šie materiāli ir bijuši pieejami jau 20. gadsimta 80. gados. Tomēr pilnīgi nesaprotama ir PA-35. fonda (Latvijas Komunistiskās partijas Vēstures komisija) ignorēšana, kas glabā ārkārtīgi plašus biogrāfiskus un atmiņu materiālus, kā arī varas iestāžu dokumentu kopijas. Ņemot vērā autores izvēlēto izklāsta stilu, cenšoties pēc iespējas detalizētāk aprakstīt atsevišķu epizožu norisi, šī fonda glabātie materiāli ir neatsverami.¹²

Kā spilgtu piemēru minēšu epizodi ar brāļu Aderkasu nogalināšanu Cescvaines muižā 1905. gada novembrī. L. Lapa raksta, ka “nav izdevies atrast šī nodarījuma izmeklēšanas lietu” (155. lpp.). Izmeklēšanas materiāli (tiesa gan, nepilnīgi) ir atrodami PA-35. fondā, kur glabājas policijas sastādīto ziņojumu kopijas.¹³ No šiem materiāliem redzams, ka uzbrukums Cescvaines muižai notika nevis naktī uz 18. novembri, kā raksta L. Lapa, bet gan naktī no 16. uz 17. novembri. Kara prokurora palīga apakšpulkveža Matiasa 1908. gada 24. septembrī Pēterburgā sastādītā lietā ir visai sīki izklāstīta uzbrukuma norise – 16. novembrī pulksten desmitos vakarā Cescvaines pili ieskrējis zirgu pasta stacijas priekšnieks Lepkens un paziņojis, ka muižā ieradies milzīgs ļaunu pūlis, kas aicina brāļus Aderkasus iznākt uz sarunām, lai atdotu pili glabātos ieročus. Abi brāļi izgājuši pagalmā un pēc brīža atgriezušies pili kopā ar 10 bruņotiem cilvēkiem, kuri pieprasījuši atdot ieročus, lai varētu aizstāvēties no “melnās sotņas”. Pretējā gadījumā viņi draudēja nodedzināt un pilnībā nopostīt pili. Cescvaines pili zemnieki izkratīja un paņēma ieročus. Pēc tam pūlis izveda brāļus Aderkasus pagalmā, smagi piekāva ar nūjām un ar vairākiem šāvieniem nogalināja. Uzbrukuma organizēšanā apvainoja 1887. gadā dzimušo Pūrmani, kurš bijis iepriekš tiesāts par laupīšanu. Tāpat izmeklētāji uzskatīja, ka akcijas organizēšanā piedalījušies sociālisti Kociņš un Kažociņš, kuriem 1908. gadā jau bija izpildīts nāvessods.

L. Lapa izdara minējumu, ka virsnieks, kurš ar zaldātiem piestiepdzies pie nogalinātajiem brāļiem Aderkasiem, bijis Cēsu apriņķa priekšnieka jaunākais palīgs Konrāds fon Rengartens. Patiesībā tas bija

¹² Tāpat šajos materiālos būtu atrodams vērtīgs ziņas, ar kurām papildināt personu sarakstā iekļauto cilvēku biogrāfijas.

¹³ LNA-LVA, PA-35-10-67.

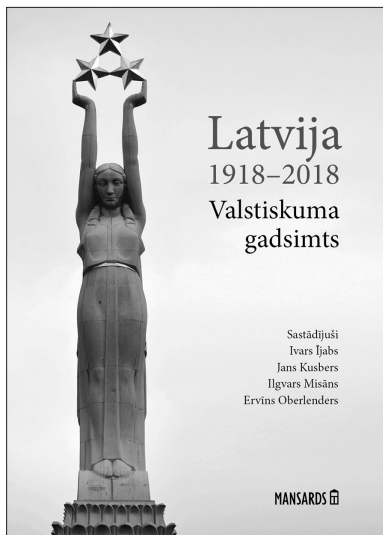
podporučiks Saatči, kurš komandēja 17 vīru lielo kājnieku nodaļu, kura bija izvietota Cesvaines pili. Šie karavīri tik tiešām, kā pareizi norāda autore, bija no 93. Irkutskas pulka. Ar abu nogalināto brāļu mirstīgo atlieku atrašanu L. Lapas veidotais Cesvaines epizodes apraksts noslēdzas, lai gan tai bija ne mazāk dramatisks turpinājums.

Pēc ziņas saņemšanas par uzbrukumu Cesvaines pilij 19. novembra rītā no Cēsīm izjāja 40 vīru liela kazaku nodaļa, kura 20. novembra vakarā ieradās Cesvainē. Šeit nodaļa sadalījās divās grupās, lai apkārtņē ķertu revolucionārus. Pirmā grupa 20 cilvēku sastāvā horunžija Siohina vadībā (to pavadīja arī jau minētais fon Rengartens) devās uz Dzelzavas muižu, bet otra (komandieris jesauls Nomikosovs) – Madonas virzienā. Ceļā abas grupas vairākkārt tika apšaudītas no slēpņiem un cieta visai prāvus zaudējumus. Neguvuši nekādus panākumus, kazaki atgriezās Cesvainē. Pirmā grupa apšaudēs zaudēja vienu smagi ievainotu kazaku, kā arī vienu nogalinātu, vienu smagi ievainotu un vairākus viegli ievainotus zirgus. Otrās grupas zaudējumi bija divi ievainoti kazaki, kā arī divi nogalināti un vairāki ievainoti zirgi. Varas iestādes uzskatīja, ka uzbrukumus kazakiem veikusi 60 vīru liela “kaujas družīna”, kuru no vietējiem zemniekiem organizējuši Ernests Renne un brāļi Magazīni.¹⁴

Jāpieņem, ka minētie Cesvaines apkārtņē ievainotie kazaki nav iekļauti L. Lapas pētījuma nobeigumā ievietotajā tabulā (268. lpp.) par 1905. un 1906. gadā kaujinieku un mežabrāļu nogalinātajām vai ievainotajām personām. Līdz ar to nenoliedzami vērtīgais un uzskatāmais autores piedāvātais apkopojums ir nepilnīgs. Protams, gan šis, gan pārējie uzskaitītie trūkumi ir novēršami. Jānovēl autorei turpināt uzsāktos pētījumus par šo sarežģīto tēmu, iekļaujot tajos pēc iespējas plašāku avotu loku. Kaujinieku un mežabrāļu kustība ir svarīga, varbūt pat viena no svarīgākajām tēmām 20. gadsimta Latvijas vēsturē, jo tai bija tālejošas un vienlaikus dramatiskas sekas, kas spēcīgi atbalsojās 1917.–1919. gada notikumos un arī vēlāk.

Jānis Šiliņš

¹⁴ LNA-LVA, PA-35–10–68, 1.–4. lp.

*Latvija, 1918–2018:
Valstiskuma gadsimts.* Sast.
Ivars Ījabs, Jans Kusbers,
Ilgvars Misāns, Ervīns
Oberlenders. Rīga: Mansards,
2018. 366 lpp.
ISBN 978-9934-8771-4-8

Jau 2018. gada pavasarī pie lasītājiem Vācijā nonāca populārzinātnisks izdevums, kura izpētes centrā atrodas 100 gadi Latvijas vēsturē jeb valstiskuma simtgade. Latviešu tulkojumā izdevumu klajā laida 2018. gada rudenī. Grāmata ir īpaša

ar autoru sastāvu – 17 no 18 autoriem ir savās izpētes jomās pieredzējuši doktori. Trešā daļa – seši no viņiem ir Vācijas un Lielbritānijas zinātnisko institūciju pētnieki. Grāmatu veido 16 nodaļas, un tās sakārtojuši četri sastādītāji – Ivars Ījabs, Jans Kusbers, Ilgvars Misāns un Ervīns Oberlenders, tātad divi Latvijas un divi Vācijas zinātnieki. Tāda arī bijusi viņu iecere – parādīt kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas ilgstošo veiksmīgo sadarbību starp Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāti un Johannesas Gūtenberga Maincas Universitāti Vācijā kopīgā pētījumā. Šīs sadarbības stabils balsts ir Ervīns Oberlenders, kura personība un pētījumi ir zināmi katram cītīgam Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes studentam. Viņš jau ir emeritēts Austrumeiropas vēstures profesors Johannesas Gūtenberga Maincas Universitātē, kur viņa darbu turpina otrs grāmatas sastādītājs no Vācijas profesors Jans Kusbers.

Grāmata strukturēta piecās nodaļās, un to papildina pielikums ar ieteicamo literatūru un Latvijas Republikas vēstures pārskatu – notikumu hronoloģiju (1918–2018).

Grāmatas struktūra nav pietiekami pārdomāta. Pirmajās trijās nodaļās izvēlēta hronoloģiskā pieeja – pirmā nodaļa “Nacionāla valsts kā izaicinājums” ir veltīta laikposmam no 1918. gada līdz 1940. gadam. Otrā nodaļa aptver Otrā pasaules kara un padomju laiku. Trešā nodaļa

vēstī par laiku no 1991. gada līdz 2018. gadam, kas formulēts kā “Valstiskās neatkarības atjaunošana”. Savukārt ceturrtā nodaļa “Ekonomika” un piektā nodaļa “Kultūra” struktūrā ievieš kaut kādu mītiskā laika dimensiju, ko krājuma sastādītāji nav uzskatījuši par vajadzīgu paskaidrot. Iespējams, grāmatas veidošana divās daļās – I–III nodaļa un IV–V nodaļa, tās problematizējot, nevis izmantojot maz ko par satura problemātiku vēstošos ekonomikas un kultūras jēdzienus, būtu palīdzējusi lasītājam saprast, kāpēc, piemēram, ekonomikai atvēlēta sava nodaļa, ja tajā iekļautie raksti tāpat ir organizēti hronoloģiski – no 1918. gada līdz 1990. gadam un kopš 1990. gada.

Tekstu saturs rāda, ka sevi lieliski ir attaisnojuši ideja par rakstu autoriem piesaistīt ārpus Latvijas zinātniskajām institūcijām strādājošos pētniekus, jo tas ir lasīšanas papildus stimulš novērot, kas būs tas, kas viņu pieeju atšķirs no mūsu pašu vidē labi pazīstamo Latvijas kolēģu snieguma. Satura ziņā neko jaunu jau viņi nepasaka, bet tāds nav arī populārzinātniska izdevuma mērķis. Padomju perioda un nacionālās identitātes tēma kāda ārzemju pētnieka interpretācijā būtu izraisījusi vēl lielāku ieinteresētību nekā jau Latvijas kolēģu tekstu vairāk vai mazāk zināmās interpretācijas.

Kā jau minēts, autori tēmas iztirzājuši populārzinātniski, tāpēc attaisnojams varētu būt arī sava veida populārzinātnisks viņu devuma izvērtējums – galu galā ir saprotams, ka grāmatā var ietvert ierobežotu apjomu teksta. Tas nozīmē, ka tēmas katrā no 16 nodaļām ir pasniegtas, vēstot par būtiskāko katra autora skatījumā. Tomēr 1905. gada revolūcijas faktiski ignorēšana (pieminēta dažos teikumos), manuprāt, nav attaisnojama, ņemot vērā, ka ir pētnieki gan Vācijā, gan Latvijā, kuri būtu varējuši piedāvāt savas interpretācijas.

Grāmatas vērtīgās puses labāk būtu izprotamas salīdzinājumā ar citiem valsts simtgades godināšanai tapušiem kultūras produktiem. 2019. gada martā simtgades kontekstā notikušās muzeju izstādes izvērtēja kuratori un citi to veidošanā iesaistītie domnīcas *Creative Museum* rīkotajā diskusijā. Izstāžu mērķauditorijas problēmu kurators Kaspars Vanags formulēja, atgādinot, ka lielajās izstādēs “Latvijas gadsimts” Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā un “Portrets Latvijā” Latvijas Nacionālajā mākslas muzejā, kaut arī “Latvija nav tikai latvieši”, automātiski rakstīts un runāts par latviešiem. “Cik mēs redzējam mazākumtautību skolu politiku neatkarības laika Latvijā, cik mēs redzam jautājumu par krievu skolām šobrīd, kādā veidā mēs mēģinām palīdzēt skolu reformai

ar savām gadsimta izstādēm?”¹ – tie ir problēmjautājumi valstiskuma simtgades muzeja izstāžu kontekstā. Tomēr tie nav problēmjautājumi, vērtējot recenzējamo grāmatu, kurā vācbaltiešiem un krieviem ir veltītas pat atsevišķas nodaļas (Benjamins Konrāds,² Juris Rozenvalds³). Trīs lielās minoritātes – krievi, ebreji, vācbaltieši – ir integrētas arī pārējo grāmatas nodaļu stāstos. Uz vispusīga pētījuma par starpterniskajām attiecībām Baltijas valstīs padomju periodā nepieciešamību arī ir norādīts.⁴

Vairāki autori, lai radītu priekšstatu par it kā labi zināmo pagātņi, ir izvēlējušies līdz šim Latvijas historiogrāfijā mazāk aprobētus vai vispār jaunus skatpunktus. Piemēram, Ervīns Oberlenders⁵ pirmskara Latvijas Republikas pagātņi aizraujoši izstāsta, vērtējot jaunās valsts stiprās un vājās puses. Kristīne Volfarte⁶ nacionālo kustību un valsts dibināšanu aplūko Latvijas historiogrāfijā mazāk lietotajā koloniālās vēstures prizmā, sekojot Ivara Ļjaba 2014. gadā publiskotajai interpretācijai. Jans Kusbers⁷ par Latvijas ārpolitiku pirms Otrā pasaules kara stāsta kā par izdzīvošanu starp lielvarām un par ārpolitikas sākumpunktu nosauc 1919. gada 3. jūlija Strazdumuižas pamieru, bet pastāvēšanas beigas datē ar 1939. gada 5. oktobri parakstīto bāzu līgumu.

Kaspars Zellis⁸ raksta par Padomju Savienības īstenoto okupāciju 1940.–1941. gadā, atzīmējot šīs tēmas būtisko nozīmi Latvijas sabiedrības kolektīvajā atmiņā. Ļoti interesants ir Tilmans Plāta⁹ vēstījums par Latviju vācu okupācijas laikā. Viņa atspēriena punkts ir konstatējums, ka nekad pirms un pēc nacistu okupācijas Latvijā “nav notikusi tik liela

¹ Tā ir mūsu ainava. Diskusijas “Muzeji simtgadei. Izstāžu izvērtējums” atšifrējums, 21.03.2019. <http://www.creativemuseum.lv/lv/raksti/dienasgramata/ta-ir-musu-ainava-diskusijas-muzeji-simgadei-izstazu-izvertejums-atsifrejums?fbclid=IwAR1madKh59NLdeH V2wPs-eOkNwll3kYarKf0owupABHHTaoPzsxtfU5FVs8>

² Benjamins Konrāds. No privileģētas valdošās šķiras līdz minoritātei – vācbaltieši, 63.–76. lpp.

³ Juris Rozenvalds. Krievu minoritāte starp integrāciju un izolāciju, 217.–232. lpp.

⁴ Una Bergmane. No pārbūves līdz neatkarības atjaunošanai, 188. lpp.

⁵ Ervīns Oberlenders. Jaunās valsts stiprās un vājās puses (1918–1940), 39.–62. lpp.

⁶ Kristīne Volfarte. Nacionālā kustība un valsts dibināšana, 17.–38. lpp.

⁷ Jans Kusbers. Izdzīvošana starp lielvarām – Latvijas ārpolitika, 77.–94. lpp.

⁸ Kaspars Zellis. Padomju Savienības īstenotā Latvijas okupācija 1940.–1941. gadā, 97.–112. lpp.

⁹ Tilmans Plāts. Latvija vācu okupācijas laikā (no 1941. līdz 1944./1945. gadam), 113.–130. lpp.

vardarbība”, bet tajā pašā laikā valda priekšstats, ka “vācu kundzība salīdzinājumā ar padomju kundzību ir bijusi šķietami “mazāks ļaunums””. Caur tādām tēmām kā konteksti (vācu, latviešu un krievu) un holokausta autors meistarīgi meklē šo savā ziņā nesamierināmo viedokļu cēloņus.

Par padomju kundzību Latvijā kā impēriskas sistēmas, kuras kodols bija transnacionālā, pārsvarā slāvu, kompartijas nomenklatūra, izpausmi raksta Daina Bleiere,¹⁰ iedziļinoties tādos jautājumos kā politiskās varas organizācija, varas un sabiedrības attiecības (represijas, pretošanās, kolaborācija), sociālās un ekonomiskās pārmaiņas un kultūras pretrunīgā loma. Valters Nollendorfs¹¹ vēstī par latviešu pēckara trimdu caur tās misijas, kopienas struktūras, paaudžu un paradigmu nomaiņas perspektīvām.

Marija Golubeva¹² izglītības un zinātnes sistēmas attīstību kopš 1918. gada līdz mūsdienām aplūkojusi, izejot no institucionālajām tradīcijām un ideoloģiskajām paradigmām, kuras veidojušas un mainījušas izglītības sistēmu Latvijā.

Aivars Stranga un Gatis Krūmiņš¹³ Latvijas tautsaimniecības pagātni līdz 1990. gadam raksturo, īpaši vēršot uzmanību uz valsts nozīmi saimnieciskajos procesos, kas virzījušies no tirgus ekonomikas cauri valsts ekonomikai uz plānveida ekonomiku.

Una Bergmane¹⁴ sniegusi pārskatu par procesiem, kas veicināja Latvijas neatkarības atjaunošanu. Viņa piedāvā citu skatījumu, tādējādi distancējoties no abiem publiskajā telpā zināmajiem daudzējādā ziņā pārspīlētajiem viedokļiem par neatkarības atjaunošanu 1990./1991. gadā, proti, naratīvu par Latvijas sabiedrības veiktās cīņas unikalitāti un tās izšķirošo ietekmi uz Padomju Savienības sabrukumu un naratīvu par Latvijas rašanos 1991. gadā kā PSRS sociālā, politiskā un ekonomiskā sabrukuma sekām. Ivars Ījabs¹⁵ Latvijas demokrātiju kopš neatkarības

¹⁰ Daina Bleiere. Padomju kundzība (no 1944./1945. līdz 1991. gadam), 131.–160. lpp.

¹¹ Valters Nollendorfs. Dzimtene tālienē – latviešu pēckara trimda (1944–1991), 161.–180. lpp.

¹² Marija Golubeva. Izglītība un zinātne, 301.–312. lpp.

¹³ Aivars Stranga, Gatis Krūmiņš. No tirgus ekonomikas cauri valsts ekonomikai uz plānveida ekonomiku (1918–1990), 251.–278. lpp.

¹⁴ Una Bergmane. No pārbūves līdz neatkarības atjaunošanai, 183.–194. lpp.

¹⁵ Ivars Ījabs. Starp plurālismu un efektīvu pārvaldi – Latvijas demokrātija kopš neatkarības atjaunošanas, 195.–216. lpp.

atjaunošanas aplūkojis tematiskajā laukā, ko raksturo jēdzieni “plurālisms” un “efektīva pārvalde”. Māris Andžāns un Andris Sprūds¹⁶ aprakstījuši Latvijas ārējo un aizsardzības politiku kopš 1991. gada. Mortens Hansens¹⁷ Latvijas ekonomisko attīstību kopš 1990. gada uzlūko, analizējot jautājumu, vai “Latvijas ekonomika tiešām ir tāds veiksmes stāsts, kā to labprāt uzsver pašu mājās”.

Pētnieki atkārtο svarīgāko jēdzienu izcelsmi, kas lasītājam palīdz sakārtot zināšanas par tēmu. Benjamins Konrāds izstāsta jēdzienu “baltvācieši” un “vācbaltieši” atšķirīgo saturu, kura nezināšana Latvijas publiskajā telpā laiku pa laikam raisa neizpratni – apzīmējums “vācbaltieši” ir sevis definēšana, kas liecina par nepārprotamu reģionālu iesakņošanas, apzinātu noraidījumu jēdzieniskai pielīdzināšanai citām vācu etniskajām grupām Austrumeiropā, kas izteikta jēdzienā “baltvācieši” (Baltijas vācieši, Krievijas vācieši, Sudetu vācieši). Daina Bleiere izskaidro kolaborācijas un kolaboracionisma jēdzienus, norādot, ka par kolaboracionismu Latvijas gadījumā var runāt Otrā pasaules kara laikā un apmēram līdz 50. gadu otrajai pusei, kad bija skaidrs, ka Rietumi palīgā nenāks, kā arī, sākot no 80. gadu beigām līdz neatkarības atjaunošanai, jo kritērijs ir cerības/iespējas, ka valsts neatkarību iespējams atjaunot.

Grāmata nav pārblīvēta ar faktiem, autori piešķir savas interpretācijas pagātnei. Pētījumā minēti daudzi interesanti fakti, kurus līdz šim nebija pamanījuši. Piemēram, 1933. gadā vācbaltiešu laikrakstu “Rigasche Rundschau” pārpirka Vācijas reiha Ārlietu ministrija, kā rezultātā pie tā vadības tika Latvijas vācbaltiešu konservatīvie un nacionālsociālisti (73. lpp.). Latvijas un Padomju Krievijas 1920. gada 11. augusta miera līguma sarunas notika vācu valodā (80. lpp.).

Priekšvārda autori latviešu izdevumam Ivars Ījabs un Ilgvars Misāns nosauc vairākus grāmatu raksturojošus parametrus, un viens no tiem ir jau minētais autoru sastāvs. Viņi bija iecerējuši krājumu kā “mēģinājumu dialogā rast vidusceļu starp pašmāju autoriem bieži ierasto apziņu par Latvijas unikalitāti, no vienas puses, un to salīdzinošo skatījumu un

¹⁶ Māris Andžāns, Andris Sprūds. Latvijas ārējā un aizsardzības politika kopš 1991. gada, 233.–247. lpp.

¹⁷ Mortens Hansens. Latvijas ekonomiskā attīstība kopš 1990. gada – vai glāze ir pa pusei pilna vai pustukša?, 279.–297. lpp.

neitralitāti, kas vairāk tiek akcentēti ārzemju kolēģu darbos, no otras puses” (8. lpp.). Šis preventīvi nievājošais vērtējums attiecībā uz Latvijas pētnieku devumu nav pamatots – visiem krājuma doktoriem piemīt salīdzinošais skatījums un neitralitāte. Izņēmums ir Helēnas Demakovas nodaļa “Nacionālā identitāte, reliģija un kultūra”, kas tiešām demonstrē “pašmāju autoriem bieži ierasto apziņu par Latvijas unikalitāti”.¹⁸ Tajā nacionālās identitātes jēdziens ir skaidrots ar politisku dokumentu – 2016. gadā pieņemto Satversmes preambulu – un apgalvojumi nav balstīti pētījumos. Virkne apgalvojumu ir vienkārši politizēti izteikumi, piemēram, ka vislielākie Latvijas Nacionālās bibliotēkas tapšanas pretinieki “bija politiķi populistu, vairums plašsaziņas līdzekļu un lumpenizētā iedzīvotāju daļa, kurai garīgās vērtības ir svešas” (316. lpp.), vai “vairums cilvēku pieņēma Kārļa Ulmaņa apvērsumu 1934. gadā, ļaudīm bija apnikušas kašķīgās parlamenta partijas” (325. lpp.). Nodaļas saturs raisa asociācijas ar tūrisma propagandu, piemēram, konstatējums, ka “pašā latviskumā viens no galvenajiem elementiem bija saikne ar dabu un darba tikums – Latvijai paveicies, jo, kaut arī pie mums ir bargas ziemas, mēs piedzīvojam gaiši zaļu pavasari, zeltainu rudeni, nereti baltu ziemu un zaļu, zaļu vasaru” (320. lpp.). Lasītāju priekšstatu par nacionālo identitāti un kultūru Latvijas valstiskuma gadsimtā pēc grāmatas izlasīšanas veidos tādi apgalvojumi kā “latvieši obligāti dāvina ziedus visās svinību reizēs”, “latvieši zina šīs [Līgo] dziesmas, un katrs var tās nodziedāt” (319. lpp.) u.tml.

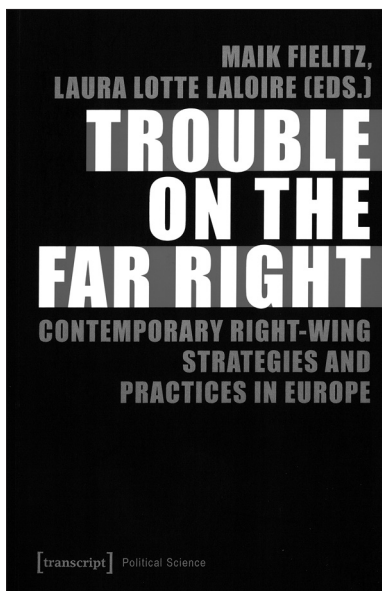
Nodaļas autore demonstrē politisku pieeju pētāmajam objektam, ar to klaji atšķiroties no pārējiem autoriem, tāpēc šīs nodaļas iekļaušana krājumā ir vērtējama kā sastādītāju neveiksme. Vēl viens pārmetums sastādītājiem attiektos uz ne vienmēr dotiem skaidrojumiem par viena jēdziena lietošanu dažādos stilos. Šajā gadījumā paskaidrot, kā lietots jēdziens “gubernas” un “provinces”, – vai tie izmantoti kā sinonīmi vai tomēr atspoguļo atšķirīgas tradīcijas konkrētās historiogrāfijās. Arī kirilicas atveidei latīņu alfabētā nav izmantota vienota pieeja. Autoru tekstos iekavās minēti tēmas izklāstam būtiski autori, taču viņu darbi diemžēl ieteicamās literatūras sarakstā nav norādīti. Trūkst konsekvences pielikuma notikumu hronoloģijā – lielākajai daļai notikumu ir doti precīzi datumi, tomēr daudziem tie nav norādīti, kaut gan ir zināmi. Tas rada pavisam iespaidu, piemēram, fakts, ka vācu armijas

¹⁸ Helēna Demakova. Nacionālā identitāte, reliģija un kultūra, 313.–336. lpp.

vienības Rīgu okupēja 1941. gada 17. jūlijā, kaut gan tas notika 1. jūlijā. Latvijas Tautas fronte dibināta nevis 1988. gada 9. oktobrī, bet 8. oktobrī.

Krājuma izdevējs – apgāds “Mansards” informāciju uz grāmatas pēdējā vāka rezumē, ka šim izdevumam būtu jābūt katrā grāmatu plauktā, skolā un bibliotēkā. Šim apgalvojumam var pilnībā pievienoties – raitā valodā izlasāmie teksti (kas neapšaubāmi ir tulkotājas Maijas Levānes nopelns) sniegs lasītājam priekšstatu par Latvijas vēsturi valstiskuma gadsimta garumā.

Ineta Lipša

Maik Fielitz, Laura Lotte Laloire (eds.). *Trouble on the Far Right. Contemporary Right-Wing Strategies and Practices in Europe*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2016. 208 p. ISBN 978-3-8376-3720-5 (Maiks Fīlics, Laura Lote Lалуāra (red.). *Nemiers galēji labējā spārnā. Mūsdienu labējā spārna stratēģijas un prakses Eiropā*)

Maika Filica (*Maik Fielitz*) un Lauras Lotes Lалуāras (*Laura Lotte Laloire*) rediģētā antoloģija ir pievērsusies zinātniskajā literatūrā populārai un sabiedrībai būtiskai

tēmai. Galēji labējie (angļu val. *far right*) politiskie spēki Rietumeiropas politikā kļuva īpaši aktuāli 20. gadsimta deviņdesmito gadu sākumā, kad tie mobilizēja atbalstu, paužot stingru kritiku pret imigrāciju un starpetniskajām attiecībām daudzveidīgajās Rietumu sabiedrībās. Darbs ir svarīgs arī Austrumeiropas un Latvijas kontekstā, kur nepastāv tik

stingra robeža starp galēji un vidusmēra labējo retoriku un politiku kā Rietumeiropā.¹

Pēc galēji labējo partiju panākumiem gan nacionālo parlamentu, gan Eiropas Parlamenta vēlēšanās vairākās Rietumeiropas valstīs pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados un 21. gadsimta pirmajā desmitgadē politikas zinātnes, socioloģijas un mūsdienu vēstures speciālisti ir veltījuši daudz pūļu, lai izskaidrotu galēji labējo ideoloģiju, vēsturiskās saknes, veiksmes un neveiksmes, politisko darbību kā nacionālajā, tā Eiropas līmeņa politikā. Tā ir plaši pētīta tēma,² un nereti var šķist, ka ir grūti atrast kādu neapskatītu aspektu, kas savukārt uzstāda augstas oriģinalitātes prasības.

Tāpat tēma ir grūta, jo vēl joprojām notiek strīdi par terminoloģiju. Piemēram, vai partijas, kuras iestājas par restriktīvu imigrācijas politiku, kritizē politisko eliti kā morāli korumpētu, aicina uz biežāku tiešās demokrātijas instrumentu (referendumu) lietošanu politisko lēmumu pieņemšanā, vēlas plašākā sabiedrībā atdzīvināt tradicionālās sociālās vērtības, pauž nacionālistisku, ksenofobisku un/vai rasistisku retoriku, būtu jāklasificē kā “labēji ekstrēmas” vai “labēji radikālas”? Vai partijas jāklasificē kā “populistiskas”, ja elites kritika un aicinājumi rīkot referendumus ir būtiska ideoloģijas sastāvdaļa? Kā precīzāk definēt populisma jēdzienu? Terminoloģiskās problēmas nevar sekmīgi atrisināt, jo galēji labējās politiskās partijas ir ļoti dažādas un ir grūti tās grupēt pēc stingriem kritērijiem. Tādēļ nereti labējās partijas, kuras vismaz daļēji atbilst minētajām pazīmēm, mēdz grupēt zem nedaudz izplūdušās “galēji labējo” partiju kategorijas, kas ne vienmēr ir optimāls risinājums.

Šī antoloģija savā ziņā atspoguļo iepriekš minētās problēmas. No daļu autori empīriski tver visu no tagad jau vairāk vai mazāk atzītām

¹ Michael Minkenberg (2015). Profiles, patterns, process: Studying the East European radical right in its political environment. In: Michael Minkenberg (ed.). *Transforming the Transformation? The East European Radical Right in the Political Process*. London: Routledge, p. 37.

² Herbert Kitschelt, Anthony J. McGann (1995). *The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis*. Ann Arbor: The University of Michigan Press; Piero Ignazi (2003). *Extreme Right Parties in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press; Cas Mudde (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press; Andrea L. P. Pirro (2015). *The Populist Radical Right in Central and Eastern Europe: Ideology, impact, and electoral performance*. London: Routledge; Michael Minkenberg (2017). *The Radical Right in Eastern Europe: Democracy under Siege?* New York: Palgrave Macmillan US.

populistiski radikāli labējām partijām līdz ekstrēmjiem politiskajiem aktieriem, ne tikai partijām, bet arī pilsoniskās sabiedrības grupām un masu kustībām. Daļēji to var izskaidrot ar grāmatas tematiski organizēto struktūru, kas sastāv no piecām sadaļām, kas apskata galēji labējos spēkus vēlēšanu kontekstā, ielas (protestu) politikā, cīņā par kulturālo hegemoniju, “pazemē” un to organizācijas aspektus. Recenzijā sniegšu ieskatu katrā no tematiskajām sadaļām, īsi apskatot tajās esošo nodaļu tēmas un autoru galvenos secinājumus. Recenziju nobeigšu ar īsu diskusiju par grāmatas stiprajām un vajākām pusēm.

Piecas sadaļas ierāmē divas ievada nodaļas (13.–26. lpp., 27.–32. lpp.). Filics un Luluāra iezīmē pētniecības lauku un galvenās empīriskās tendences. Pirmkārt, var novērot galēji labējā aktīvisma pieaugošo dažādību, kuru raksturo gan šo spēku sadrumstalošanās, gan arī ideju un organizāciju atšķirību pieaugums, ko lieliski ilustrē Liza Fekete (*Liz Fekete*) savā īsajā nodaļā par organizāciju un to ideju un aktivitāšu daudzveidību. Otrkārt, Filics un Luluāra konstatē, ka kļūst grūtāk novilkt svītru starp vidusmēra labējiem un galēji labējiem spēkiem, jo iepriekš vidusmēra labējo partiju uzslietais “ugunsmūris” pret galēji labējām partijām, tās principiāli izolējot no piekļuves varai, pamazām tiek nojaukts. Treškārt, galēji labējie spēki pamazām izvērš arī savu starptautisko sadarbību, apmainās ar idejām, tieši un netieši iedvesmo līdzīgi domājošos citās valstīs. Autori atzīst, ka akadēmiskās aprindas ne vienmēr ir adekvāti nodrošinātas ar terminoloģiju, teorijām un metodēm, lai varētu sekot līdzi un izskaidrot šos procesus. Tā vietā, lai uzspiestu visiem autoriem kopīgu teorētisko rāmi vai kritizētu vienu vai otru pētniecības tradīciju, viņi piedāvā akceptēt plurālismu galēji labējo spēku pētniecības tradīcijās, teorijās un metodēs, uzsverot, ka grāmata tiecas apskatīt ne tikai tradicionālās politiskās izpausmes (partijas, vēlēšanu kampaņas, rīcīpolitikas utt.), bet īpaši aktualizēt šo spēku ārpusparlamentārās politiskās izpausmes (masu kustības, cīņu par kultūras hegemoniju un “pazemes” aktivitātes), tāpēc šīm tematiskajām sadaļām pievērsīšu lielāku uzmanību.

Pirmajā tematiskajā sadaļā (35.–60. lpp.) uzmanība tiek veltīta galēji labējo partiju dalībai vēlēšanās un to veiksmju un neveiksmju analīzei. Apskatot populistiski radikāli labējo partiju vēlēšanu panākumus, Steins van Kesels (*Stijn van Kessel*) secina, ka galēji labējo partiju veiksmes stāsts nekādā gadījumā nav reducējams vienīgi uz spalgo imigrācijas kritiku (37.–42. lpp.). Šīm partijām ir daudzveidīga ideoloģija, un

vēlētāji pievērš uzmanību ne tikai imigrācijas tēmai kā tādai, bet arī, piemēram, kādā veidā imigrācija var ietekmēt sabiedrības labklājības līmeni un ekonomiku. Bernhards Veidingers (*Bernhard Weidinger*) analizē Austrijas Brīvības partijas veiksmīgos vēlēšanu rezultātus (43.–48. lpp.). Viņaprāt, partijas panākumi vēlēšanās saistāmi nevis ar partijas aktīvistu ielu protestiem vai akcijām, bet ar partijas iekšējo organizāciju un tās veiksmīgo sadarbību ar sabiedriskajām organizācijām, piemēram, studentu korporācijām un 2016. gadā vēl topošo identitāriešu kustību, kā arī jaunajiem (elektroniskajiem) medijiem. Galēji labējās partijas ir bijušas veiksmīgas arī Austrumeiropā, lai arī šeit panākumi mijas ar sakāvēm vēlēšanās, ko analizē Mihneja-Simiona Stoicas (*Mihnea-Simion Stoica*) nodaļa (49.–54. lpp.) par Lielākas Rumānijas partiju un Matiasa Šmita (*Mathias Schmidt*) nodaļa (55.–60. lpp.) par ukraiņu nacionālistisko partiju *Svoboda*. Abas partijas savulaik bija ietekmīgas savu valstu parlamentos, bet pēdējās vēlēšanās nespēja iekļūt parlamentā. Autori secina, ka Rumānijā un Ukrainā galēji labējās partijas un to aktīvistu ir pārvākušies no parlamenta uz ielām, rīkojot protesta akcijas.

Tieši masu kustības ir otrās tematiskās sadaļas fokusā, kura sastāv no piecām nodaļām. Holgera Marksa (*Holger Marcks*) un Olivera Zāla (*Oliver Saal*) nodaļas ir veltītas galēji labējo kustībām Vācijā (65.–72. lpp., 73.–78. lpp.). Izmantojot sociālo kustību teoriju, Markss analizē kustību “Patriotiskie eiropieši pret Rietumvalstu islamizāciju” (PEGIDA, *Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes*) un Alternatīva Vācijai (AfD, *Alternative für Deutschland*) veiksmīgos mēģinājumus leģitimēt savu galēji labējo dienaskārtību. Viņš secina, ka PEGIDA un AfD izdevās aktualizēt savus centrālos politiskos jautājumus, jo kustības izmantoja tēmas, kuras rezonēja vismaz daļā sabiedrības, un iztēloja sevi un savus atbalstītājus kā parastus (pat ne labēji noskaņotus) vāciešus, kurus satrauc valdības it kā neprasmīgā bēgļu uzņemšana. Radot iespaidu, ka sabiedrībā valda krīze (“migrantu krīze”), kustību idejas guva plašāku atspoguļojumu masu medijos, nekā tas būtu izdevies, ja bēgļu uzņemšana netiktu tematizēta kā “krīze”. Abi raksti pie skaras arī normalizācijas fenomenam, kuru raksturo masu mediju salīdzinoši nekritiskie un neproporcionāli biežie kustību aktivitāšu atspoguļojumi un vidusmēra labējo partiju pielāgošanās galēji labējiem. Savukārt Olivera Zāls pievēršas “modrības komitejām” (angļu val. *vigilantes*), īpaši analizējot sociālajos tīklos radušās grupas “Vigilantes FTL/360” aktivitātes Freitālē Saksijā. Grāmatas rakstīšanas laikā astoņi

šīs “modrības komitejas” locekļi bija apsūdzēti politiskas teroristu organizācijas dibināšanā; grupas līderis bija uzbrucis un piekāvis vietējo politiķi, un grupa tika turēta aizdomās patvēruma meklētāju mitekļu spridzināšanā un ļaunprātīgā dedzināšanā gan Drēzdenē, gan Freitālē. Zāls secina, ka “modrības komitejas” apzināti mēģina leģitimēt savas aktivitātes kā tieši parastu pilsoņu centienus ieviest kārtību situācijā, kad valsts ir it kā atkāpusies no savas atbildības. Saskaņā ar Zālu Rietumvalstu neolibērālās politikas ir radījušas valsts varas deficītu ne tikai sabiedriskās kārtības garantēšanā, bet arī klasiskās labklājības politikas jomās (piemēram, veselības aizsardzībā, sociālajā drošībā un izglītībā), ko “modrības komiteju” aktīvisti ļoti labi apzinās un izmanto savu mērķu attaisnošanai.

Heiko Kohs (*Heiko Koch*) un Katerīna Frojo (*Caterina Froio*) savukārt pievēršas itāļu neofašistiskajai kustībai “Paunda nams” (CPI, *Casa-Pound Italia*), kuras nosaukumu iedvesmojis amerikāņu rakstnieks Ezra Paunds (*Ezra Pound*), kurš savulaik jūsmoja par itāļu fašisma līderi Benito Musolini. Koha nodaļa (79.–85. lpp.) apraksta gan kustības rašanās apstākļus, tās attīstību no organizācijas līdz plašākai kustībai, kas sastāv no dažādu organizāciju, firmu, izklaides vietu, modes, studentu, jauniešu subkultūru izpausmju un sociālā atbalsta organizāciju tīkla. Tomēr CPI nav tikai pilsoniskās sabiedrības sastāvdaļa. 2012. gadā CPI pārtapa par politisko partiju, paturot saikni ar plašo organizāciju tīklu, tādējādi to var klasificēt kā jauna tipa organizatorisku hibrīdu, kurš ir sekmīgi veicis “fašistisko iespiešanos” (itāļu val. *penetrazione fascista*) sabiedriskajā un kultūras dzīvē (80. lpp.) un kurš mēģina būvēt arī starptautisku jaunās paaudzes fašistu organizāciju tīklu. Frojo savukārt pievēršas CPI pašpasludināto “trešās tūkstošgades fašistu” ideoloģijai, īpaši pētot migrācijas tēmu. Frojo secina, ka kaislīga migrācijas kritika nav nekas jauns ne labējo ekstrēmistu, ne radikāļu vidū, bet CPI inovācija ir, ka migranti tiek stādīti priekšā kā tādi paši globalizācijas un kapitālistisko spēku upuri kā parastie itāļi (87.–95. lpp.). Tādējādi CPI izdodas savienot gan nacionālismu, gan globalizācijas kritiku, gan arī tā saucamo “trešo pozīciju” (t.i., kapitālisma kritiku no galēji labējā politiskā spārna).

Žurnālistes Anželikas Kourounis (*Angélique Kourounis*) īsā eseja (97.–101. lpp.) pievēršas viņas pieredzei, uzņemot dokumentālo filmu “Zelta rītausma: personīga lieta” (angļu val. *Golden Dawn: A personal affair*) par grieķu neofašistisko partiju “Zelta rītausma” (grieķu val. *Χρυσή Αυγή*), kura 2015. gada septembra vēlēšanās ieguva 18 vietas Grieķijas parlamentā. Šī nodaļa atšķiras no pārējām tieši ar personiskām

pārdomām, taču ir iesakāma visiem, kuri jebkad ir plānojuši nodoties neofašisma pētniecībai.

Trešā tematiskā sadaļa (103.–142. lpp.) pievēršas galēji labējo cīņai par kultūras hegemoniju, kuras mērķis ir normalizēt galēji labējo idejas un panākt to dominanci sabiedriskajā un kultūras dzīvē. Nataša Štrobla (*Natascha Strobl*) un Juliāns Brunss (*Julian Bruns*) apraksta Austrijas Identitāriešu kustību (vācu val. *Identitäre Bewegung Österreichs*), bet Samuels Burons (*Samuel Bouron*) – franču kustību Identitārieši (franču val. *Les Identitaires*). Šo kustību mērķis ir ne tikai radīt alternatīvu intelektuālu pasauli saviem biedriem, bet arī iefiltrēties vidusmēra labēji noskaņotajās intelektuālajās un politiskajās aprindās. Šīs kustības tiecas ne tikai pēc savu “metapolitisko” mērķu piepildīšanas, bet arī organizē un piedalās citu organizētajos politiskajos pasākumos. Nereti šīs aktivitātes var būt tīri intelektuālas dabas, piemēram, iesaistoties nokaitētā akadēmiskā diskusijā, ko apraksta Tamirs Bar-Ons (*Tamir Bar-On*). Bet dažas no aktivitātēm var būt ar nopietnām sekām, ko ilustrē Halinas Gonsjorovskas (*Halina Gąsiorowska*) nodaļa (135.–142. lpp.) par galējo nacionālistu aprindu atbalstītajiem pret abortu vērstajiem politiskajiem pasākumiem Polijā, kuri teju vai noveda pie aborta aizlieguma. Lauras Lotes Luluāras nodaļa (125.–133. lpp.) analizē galēji labējās un strikti konservatīvi islamiskās Gulena kustības (turciski *Gülen hareketi*) darbību Turcijā. Šajās piecās nodaļās sniegtā analīze atklāj ne tikai kustību ambīcijas, bet arī to stratēģiju un taktiku, kuru īsi varētu rezumēt kā vecās paaudzes konservatīvo un galēji labējo ideju modernizēšanu un pāsniegšanu plašākai sabiedrībai tikamākā veidā, retušējot rasisma idejas, tās aizvietojojot ar etnopluralisma doktrīnu, kas “rasu” vietā ideju centrā noliek “kultūras”. Attiecībā uz to stratēģiju var teikt, ka galēji labējie nekautīgi izmanto kreiso spēku stratēģiju, balstoties uz itāļu marksista Antonio Gramši (*Antonio Gramsci*) domu, ka politisko dominanci sabiedrībā var panākt tikai tad, kad ir sasniegta kultūras hegemonija un vara pār sabiedrisko domu.

Ceturtajā tematiskajā sadaļā (145.–160. lpp.) atrodamas divas nodaļas par labējo ekstrēmistu pagrīdes organizāciju noziedzīgajām aktivitātēm. Dāniels Kēlers (*Daniel Koehler*) analizē galēji labējā terorisma izpausmes, kuru motīvi ir daudzveidīgi (147.–154. lpp.). No vienas puses, spridzināšana, ļaunprātīga dedzināšana un apšaušana ir mērķēta uz tām sociālajām grupām, kuras jau ir sociāli mazaizsargātas, tādējādi nostiprinot galēji labējo ideoloģisko premisu par cilvēku nevienlīdzību. No

otras puses, šie atentāti tiek veikti, lai izaicinātu valsts vardarbības monopolu, tādējādi vedot psiholoģisku un fizisku karadarbību pret valsts struktūrām un izraudzītajiem pretiniekiem sabiedrībā. Šinī kontekstā ir svarīgi izcelt nodaļā aprakstīto itāļu fašisma stratēģiju, kurā terorakti tiek veikti, lai radītu haosu un sociālo spriedzi sabiedrībā, kura tādā gadījumā mobilizētos, lai pieprasītu likuma un kārtības atjaunošanu, kas savukārt sniegtu iespēju fašistiem pārņemt varu un izveidot totalitāru valsti (148. lpp.). Aleks Kārteris (*Alex Carter*) sniedz vēsturisku pārskatu par labējā spārna terorismu un naida izraisītajiem noziegumiem (*hate crimes*) Lielbritānijā, kā arī identificē galvenos radikalizācijas mehānismus (155.–160. lpp.). Viņa secinājums, ka internets piedāvā veidu, kā nonākt kontaktā ar citiem ekstrēmistiem un iesaistīties ekstrēmistiskās grupās, nav jauns. Tomēr dalība ekstrēmistiskās organizācijās, protams, pati par sevi nenoved indivīdu uz terorisma ceļa. Tādēļ Kārteris, balstoties uz sociālpsiholoģijas pētījumiem, secina, ka grupas polarizācijas mehānisms izskaidro, kā indivīds var pakāpeniski kļūt pārliecināts par to, ka politiskā vardarbība ir vienīgais risinājums tām problēmām, kuras iepriekš vienīgi diskutētas ekstrēmistisko grupu iekšienē. Gan Kēlers, gan Kārteris pasvīturo, ka galēji labējais terorisms ir maz pētīts, tādēļ šeit ir daudz darāmā, lai apzinātu un izskaidrotu šo parādību un tās ietekmi uz Rietumu demokrātijām.

Beidzamā tematiskā sadaļa (163.–203. lpp.) sastāv no pieciem zinātniskiem pienesumiem, kuri veltīti galēji labējo iekšējo, organizatorisko izaicinājumu apzināšanai. Daļa no izaicinājumiem ir saistīta ar galēji labējo spēku sašķeltību, bet arī ar to darbību parlamentārās demokrātijas ietvaros. Sašķeltības tēmu aizsāk Greiems Maklins (*Graham Macklin*), kurš, analizējot galēji labējo un antiislamistisko vidi Lielbritānijā, secina, ka galēji labējie ir sadrumstalojušies mazākos pulciņos jeb grupiņās (*groupuscule*), kurām lielākoties ir vietējs raksturs (165.–172. lpp.). Tomēr šīs vietējās grupiņas savā kareivīgumā ir pat intensīvākas nekā agrāk eksistējušās plašākās organizācijas, piemēram, Britu Nacionālā partija (*British National Party*) vai Anġļu aizsardzības savienība (*English Defence League*), ko Maklins izskaidro ar sīvo konkurenci biedru un resursu piesaistē. Par spīti grupiņu vietējā līmeņa raksturam, tām ir sakari ar līdzīgi domājošajiem citās valstīs. Nacionālistu sašķeltību analizē arī Oula Silvennoins (*Oula Silvennoinen*), kurš pievēršas somu radikālā nacionālisma atdzimšanai (173.–178. lpp.). Viņš šo spēku atdzimšanu saista gan ar objektīvām dziļām ekonomiskām

izmaiņām, kas sabiedrībā rada globalizācijas zaudētāju grupu, gan ar populistiski radikāli labējās Īsteno somu partijas (somu val. *Perussuomalaiset*) politiskajām neveiksmēm un viltus mediju un viltus ziņu parādīšanos pie somu masu mediju horizonta. Viņaprāt, tieši nacionālistiem ir iespēja kapitalizēties uz Īsteno somu partijas norieta, tomēr Silvennoinens secina, ka nacionālistu kustībai trūkst harismātiska līdera, kurš varētu apvienot pārāk sašķeltās nacionālistu organizācijas vienā politiskā spēkā. Līdzīgi galēji labējo sašķeltību analizē Metjū Kots (*Matthew Kott*), kurš raksturo galēji labējos Latvijā kā etniski sašķeltus divās noietnēs (179.–187. lpp.). Latviešu galēji labējie Nacionālās apvienības rindās ir bijuši valdības sastāvā kopš 2011. gada. No otras puses, krievu galēji labējie ir politiski margināli, bet piedalās dažādās Krievijas politiku atbalstošās akcijās. Kots, šķiet, redz Latviju kā krustceles, caur kurām austrumu galēji labējās idejas tiek izplatītas tālāk Eiropā, bet rietumu labējās idejas tiek izplatītas no Eiropas caur Latviju tālāk uz austrumiem.

Galēji labējo parlamentārajai karjerai pievēršas Jordans Kutijskis (*Jordan Kutijski*), kurš pētījis bulgāru galēji labējo Patriotisko fronti (189.–194. lpp.). Viņš šo partiju salīdzina ar citu bulgāru galēji labējo partiju “Uzbrukums” (bulgāru val. *Ataka*). Ja partija “Uzbrukums” tika gan iekšpolitiski, gan ES līmenī uzskatīta par bīstamu savrupnieku, tad tagad Patriotiskā fronte, par spīti tās saiknēm ar ekstrēmistiem, ir atzīta par *salonfähig* (no vācu val. “pieklājīgai sabiedrībai pieņemams”), tādēļ tā ir iekļauta koalīcijas valdībā. Darbu nobeidz Maika Filica nodaļa (195.–203. lpp.) par pārmaiņām iepriekš jau pieminētajā grieķu partijā “Zelta rītausma”, kura no margināla neonacistiska spēka ir pārtapusi par nopietnu – tiesa, radikālu, ja ne ekstrēmu – parlamentāru opozīcijas partiju. Tomēr šīs pārmaiņas ir ienesušas saspīlējumu nacionāl-sociālisma aprindās Grieķijā, jo daļa aktivistu nevar piedod “Zelta rītausmas” līderiem partijas integrēšanos parlamentārās demokrātijas struktūrās, kas tiek izprasta kā iepriekšējo pretsistēmisko ideālu nodošana.

Vērtējot darba zinātnisko pienesumu un darba kopainu, jāatzīmē, ka autoru pienesumi ir salīdzinoši daudz (kopā 23 nodaļas) un relatīvi īsi (piemēram, nodaļa par somu radikālā nacionālisma atdzimšanu ir tikai sešas lapaspuses gara, atsaucies ieskaitot). Nodaļu isumu vismaz daļēji var izskaidrot ar faktu, ka tās savulaik bija elektroniski pieejamas Gētes Universitātes (Frankfurtē) profesora Kristofera Dāzes (*Christopher*

Daase) uzturētajā emuārā “Drošības politikas emuārs” (*Sicherheitspolitik-blog*), kura mērķis ir veicināt diskusiju par drošību un ārpolitiku, un tikai vēlāk tika apkopotas grāmatas formā.

Vispār emuāru izdošana grāmatas formātā ir apsveicama ierosme, jo, kad emuāra ieraksti tiek pārvērsti grāmatas nodaļās, autoriem ir iespējams padziļināt savu analīzi un attīstīt zinātnisko argumentāciju, ko reti kad var atļauties elektroniskā vidē, kur lasītāju īsais uzmanības noturīgums spiež autorus izteikties īsi un kodolīgi. Tomēr mans iespaids ir, ka analīzi katrā grāmatas nodaļā varēja izvērst, lai izgaismotu tēmas, pie kurām autori nereti tikai pieskaras. Dažas nodaļas ir tik īsas, ka piedāvā vien paviršu situācijas momentuzņēmumu, neņemot vērā, ka katra no apskatītajām tēmām ir pelnījusi dziļāku analīzi.

Recenzijas ievadā norādīju uz divām problēmām galēji labējo spēku pētniecībā – nesaskaņām par terminoloģiju un augstajām prasībām attiecībā uz pētniecības oriģinalitāti, pie kurām es gribētu šeit pakavēties. Lielākā daļa no grāmatā ietvertajām nodaļām nepārprotami piepilda oriģinalitātes kritēriju īpaši empīriskā ziņā. Autori atsauca uz politikas zinātnē, vēstures pētniecībā un socioloģijā atzītiem darbiem un izmanto iepriekšējo literatūru, tāpat arī pasniedz empīriski jaunus datus par galēji labējo spēku attīstību. Tomēr nodaļu tematiskais un terminoloģiskais plurālisms, ko var uztvert kā grāmatas stipro pusi, ir arī tās galvenā vājā puse, jo tematiskā dažādība atstāj iespaidu, labvēlīgi tulkojot redaktoru veikumu, ka grāmatas mērķis ir teju vai radīt autoritatīvu uzziņu vārdnīcu. Kritiskāks lasītājs varētu sūdzēties par to, ka vienā un tanī pašā grāmatā tiek salīdzināti āboli ar apelsīniem. Pat ja piekrit dažu autoru paustajai idejai, ka politiski labējā spārnā pašreiz notiek dziļas pārmaiņas, jo tradicionālās un respektētās vidusmēra labējās partijas apzināti vai neapzināti normalizē galēji labējos spēkus, ir atšķirība, vai mēs ar galēji labējiem spēkiem saprotam radikāli labējās partijas, kuras cita starpā kritizē atsevišķus liberālās demokrātijas elementus, vai labēji ekstrēmās partijas un spēkus, kuri pauž antidemokrātiskas idejas un/vai cīnās pret demokrātiju visos tās veidos un organizē teroraktus, lai iebiedētu savus politiskos pretiniekus un sabiedrību kopumā. Jēdziena “galēji labējie” stiešanās, lai iekļautu vienu vai otru parādību vai lai izvairītos no it kā liekām terminoloģiskām diskusijām, var novest pie tā, kā šis jēdziens zaudē savu nozīmi, ja ar to jāsaprot ļoti dažādas parādības.

Par spīti šīm kritiskajām pārdomām, jāatzīst, ka situācijas raksturojums, īpaši attiecībā uz kareivīgo spārnu galēji labējos spēkos, ir

sabiedrībai būtisks un trauksmi ceļošs. Pat ja šī grāmata tika rakstīta aptuveni trīs gadus pirms Kraistčērčā (*Christchurch*) Jaunzēlandē notikušā terorakta, zinātniskā sabiedrība varēja veltīt vairāk uzmanības ne tikai teju vai tradicionālajai ekstrēmo partiju pētniecībai, bet arī tam, kā kareivīgi galēji labēji noskaņoti indivīdi radikalizējas, īpaši ņemot vērā 2011. gadā notikušo teroraktu Oslo un Ūtejas (*Utøya*) salā Norvēģijā. Tādēļ ir ticams, ka nākotnē zinātniskā literatūra pievērsīs uzmanību šai tēmai.

Noslēgumā vēlos uzsvērt, ka šis darbs ir tiešām lietderīgs, ja ir vēlme ātri iepazīties ar aktuālu situācijas aprakstu, lai rastu iedvesmu pētniecībai, vai gūt priekšstatu par galēji labējo spēku attīstību gan Rietumeiropā, gan Austrumeiropā, vai izmantot šo grāmatu pedagoģiskos nolūkos augstskolās.

Pēteris Timofejevs

AUTORI

Ilze Boldāne-Zeļenkova – etnoloģe, Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050
ilze.boldane@gmail.com

Edgars Ceske – vēsturnieks, Dr. hist., Turaidas muzejrezervāts, Turaidas iela 10, Sigulda, LV-2150
ceske@inbox.lv

Dzintars Ērglis – vēsturnieks, Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050
dzintars@lza.lv

Andrejs Gusačenko – vēsturnieks, Mg. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050
andrejs.gusacenko@lu.lv

Mārcis Kalniņš – Mg. hist., Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050
marcis.kalnins@lu.lv

Ineta Lipša – vēsturniece, Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050
ineta.lipsa@inbox.lv

Jānis Šiliņš – vēsturnieks, Dr. hist., Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Slokas iela 16, Rīga, LV-1048
janis.silins@arhivi.gov.lv

Pēteris Timofejevs – politikas zinātnieks, fil. dr., Ūmeo Universitātes Politikas zinātnes nodaļa, Ūmeo, SE-90187, Zviedrija
peteris.f.timofejevs@umu.se

Jānis Tirziņš – vēsturnieks, Mg. hist.
tirzinsj@yahoo.com

Andrejs Vasks – arheologs, Dr. habil. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050
andrejs.vasks@lu.lv

Antonija Vilcāne – arheoloģe, Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050
antonijavilcane@inbox.lv

Ilga Zagorska – arheoloģe, Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulvāris 4, Rīga, LV-1050
ilga.zagorska@gmail.com

AUTHORS

Ilze Boldāne-Zeļenkova – ethnologist, Dr. hist., researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia
ilze.boldane@gmail.com

Edgars Ceske – historian, Dr. hist., senior researcher, Turaida Museum Reserve, 10 Turaidas Street, Sigulda, LV-2150, Latvia
ceske@inbox.lv

Dzintars Ērglis – historian, Dr. hist., researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia
dzintars@lza.lv

Andrejs Gusačenko – historian, Mg. hist., scientific assistant, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia
andrejs.gusacenko@lu.lv

Mārcis Kalniņš – Mg. hist., Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, 5 Aspazijas Blvd., Rīga, LV-1050, Latvia
marcis.kalnins@lu.lv

Ineta Lipša – historian, Dr. hist., senior researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia
ineta.lipsa@inbox.lv

Jānis Šiliņš – historian, Dr. hist., Latvian State Historical Archives, 16 Slokas Street, Riga, LV-1048, Latvia
janis.silins@arhivi.gov.lv

Pēteris Timofejevs – political scientist, PhD, Department of Political Science, Umeå University, Umeå, SE-90187, Sweden
peteris.f.timofejevs@umu.se

Jānis Tirziņš – historian, Mg. hist.
tirzinsj@yahoo.com

Andrejs Vasks – archaeologist, Dr. habil. hist., senior researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia
andrejs.vasks@lu.lv

Antonija Vilcāne – archaeologist, Dr. hist., senior researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia
antonijavilcane@inbox.lv

Ilga Zagorska – archaeologist, Dr. hist., senior researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia
ilga.zagorska@gmail.com